

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
наукової конференції викладачів
та молодих науковців
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
з нагоди Днів науки

19 – 20 травня 2023 року

Житомир-2023

Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 13 від 29 червня 2023 року)

Редакційна колегія:

Гордійчук Світлана, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін, в.о. ректора Житомирського медичного інституту.

Рожнова Тетяна, кандидат педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Орлова Ольга, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЖОР.

Відповідальні за випуск: Боцян Тетяна, Новіцька Інеса.

Редактор: Біленька Людмила.

Збірник тез доповідей наукової конференції викладачів та молодих науковців Житомирського державного університету імені Івана Франка з нагоди Днів науки : збірник тез доповідей (електронне видання), 19 – 20 травня 2023 р. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 320 с.

У збірнику подано наукові праці учасників Наукової конференції, яка відбулася 19-20 травня 2023 року в м. Житомирі на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка з нагоди Днів науки. Збірник містить результати досліджень викладачів та молодих науковців Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Збірник тез доповідей розміщено на сайті електронної бібліотеки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Матеріали друкуються в авторській редакції. За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на літературні джерела та інші відомості, а також дотримання загальноприйнятих принципів академічної етики відповідають автори публікацій.

Думка редакції може не збігатися з думкою авторів.

© Автори, 2023

© Житомирський державний університет
імені Івана Франка, 2023

Recommended for publication by the Academic Council
of Zhytomyr Ivan Franko State University
(Protocol № 13 of 29.06.2023)

Editorial board:

Gordiychuk Svitlana, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Natural Sciences and Social and Humanities, Acting. Rector of the Zhytomyr Medical Institute.

Rozhnova Tetiana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Management and Psychology of Educational Management University of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Orlova Olga, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, ZHOR.

Responsible for the issue: Botsian Tetiana, Novicka Inesa.

Editor: Bilenska Liudmyla.

Book of Abstracts of the Scientific Conference of teachers and young scientists of Zhytomyr Ivan Franko State University in honor of the Days of Science : Book of Abstracts (electronic publication), May 19-20, 2023. Zhytomyr : Zhytomyr Ivan Franko State University, 2023. 320 p.

Book of Abstracts presents the scientific works of the participants of the Scientific Conference, which took place on May 19-20, 2023 in Zhytomyr on the basis of Zhytomyr Ivan Franko State University in honor of the Days of Science. Book of Abstracts contains the results of research by teachers and young scientists of Zhytomyr Ivan Franko State University.

The conference materials are available on the website of the electronic library of Zhytomyr Ivan Franko State University.

The materials are printed in the author's editorial office. Authors of publications are responsible for the authenticity of facts, quotations, proper names, references to literary sources and other information, as well as compliance with generally accepted principles of academic ethics.

The opinion of the editors may not coincide with the opinion of the authors.

© Authors, 2023

© Zhytomyr Ivan Franko State University, 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ТА МИСТЕЦТВО

КІШЛАР В.

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ КАДРОВОГО СКЛАДУ РАДЯНСЬКИХ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ.....	9
--	---

СЕКЦІЯ ІІ. СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ВОЗНЮК О.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WORLD EDUCATION.....	12
---	----

ГРИЦЕНКО О.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ ЗВО: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ВИМОГИ ЧАСУ.....	22
--	----

ГУМАНКОВА О.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ З ПРАВОМ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ.....	26
---	----

ЗИМОВЕЦЬ О.

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	32
---	----

КОЛОДЮК С.

БІБЛІОТЕКА ЯК СУЧАСНИЙ ВІДКРИТИЙ ПРОСТІР.....	41
---	----

КРАВЧУК В.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	45
--	----

КУЛАК В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	48
--	----

КУПРІЙЧУК К., ГОДЛЕВСЬКИЙ М., ПРОКОПЕНКО М.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У СИСТЕМІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАУКОВЦІВ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ.....	53
---	----

САМБОРСЬКА Д.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЛОЛОГА.....	56
---	----

ГАНОВСЬКА А. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МИСТЕЦЬКО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ.....	59
ЛЯПУНОВА А. ТЕХНІКА ЕБРУ, ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	64
КРАВЕЦЬ О. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	69
МИХАЙЛОВА О. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	73
НОВІЦЬКА В. ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	76
ДІДИК І. МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ІЗ ХІМІЇ.....	79
МАРИНИЧ Н. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ В НАВЧАННІ ХІМІЇ.....	83
СІКАН Н. КВАНТОВІ АЛГОРИТМИ: РЕВОЛЮЦІЯ У СВІТІ ОБЧИСЛЕНЬ.....	86
ШЕВЧУК П. ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ MICROSOFT 365 ТА НЕЙРОННОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ МОДЕЛІ CHATGPT.....	90
ЛОГВИНЕНКО С. ДОСТУПНІСТЬ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	93
ГОРОХОВА А. ПЕРСПЕКТИВИ Й ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА РОБОТИЗАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВІ.....	102

МЕЛЬНИК А. ВПЛИВ ВІРТУАЛЬНОЇ ТА ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРИКЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	106
НАКОНЕЧНА О. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ НАВИЧОК В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ.....	115
УСАТА О. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРЕШКОДИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	127
СІКОРА Я. КОМПЕТЕНТІСНА МОДЕЛЬ ІТ-ФАХІВЦЯ.....	130
СОЧИНСЬКИЙ А. ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	135
ЮЗЕПЧУК В. ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ КУЛІНАРНОЇ ТЕМАТИКИ У МЕДІА.....	139
КОБЕРНЮК В. ПРАВО НА УСИНОВЛЕННЯ ТА ГАРАНТІЇ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ...	144
КРАЙНИК Г. ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУЛЮВАНЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА ЗА ПРОСКОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	151
РУДНИЦЬКА О. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	155
СІРИК Н. НАГЛЯД І КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПРАЦІ.....	159
АТАМАНОВА О. НОВАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	164
ГЕТЬМАН Т. СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ.....	171

ЗЮБАК В. ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	178
КОЛЕСНИК Л. СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	183
КУПРІЙЧУК А. ФІНАНСОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	190
МЕЛЬНИК І. СФЕРА КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	198
МЕЛЬНИК М. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	204
ОГОРОДНІЙЧУК М. НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....	213
ОПАНАЩУК П. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	216
ОРЕХІВСЬКА Л. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЛАДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	220
ОСОВЕЦЬКА-СОКОЛ О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ВІД ЗОВНІШНІХ ВПЛИВІВ.....	225
ПНЬКЕВИЧ В. ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ.....	229
ПРИЩЕПА В. ГУМАНІТАРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	234
ЧМУХ В. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В ОТГ.....	239

ШУНДА А.
КАДРОВІ ПРОЦЕСИ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ УКРАЇНИ..... 243

БОЦЯН Т., ФОСТОЛОВИЧ В.
ІТ-ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЕМ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО
РИНКУ..... 248

СЕКЦІЯ ІІІ. БІОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

КАМЕНЧУК Л.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПРЕПАРАТУ АЗОТОФІТ-Р ДЛЯ
СТИМУЛЯЦІЇ ПОЧАТКОВИХ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР.. 250

КОРИСТЯТИНЕЦЬ А.
СІНАНТРОПНІ АКАРИДИЄВІ КЛІЩІ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ..... 257

МАКСИМЕНКО Ю., ВИСКУШЕНКО Д.
ОСНОВНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ БІОЕТИКИ..... 260

МОРОЗ В.
СТРУКТУРА УГРУПУВАНЬ ЛЮМБРИЦИД У БІОТОПАХ МІСЬКИХ
ПАРКІВ..... 263

ІКОННІКОВА Ю., ОВОД М.
ВПЛИВ ФОСФАТНОГО МІЮЧОГО ЗАСОБУ «ТЕО ВЕВЕ» НА
ПОКАЗНИКИ ЛЕГЕНЕВОГО ДИХАННЯ АЛОВИДІВ PLANORBARIUS
CORNEUS S. LATO (MOLLUSCA, GASTROPODA, PULMONATA,
PLANORBIDAE)..... 266

БИЛИНА Л., ШЕВЧУК Л., ПАВЛЮЧЕНКО О.
ПІСНОВОДНІ ДВОСТУЛКОВІ МОЛЮСКИ РІЧОК ТЕТЕРІВ ТА
КАМ'ЯНКА ЖИТОМИРА ТА ЇХ РОЛЬ У ОЦІНЦІ СТАНУ ВОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА..... 270

ОНОФРІЙЧУК Г.
СТРАТЕГІЇ ЖИВЛЕННЯ ТА ТРОФІЧНА СТРУКТУРА УГРУПУВАНЬ
ГЕТЕРОТРОФНИХ ДЖГУТИКОВИХ ВОДОЙМ РАДОМИШЛЬЩИНИ..... 275

СЕКЦІЯ ІV. А) МАТЕМАТИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

БРЕНЬ А.
МОДЕЛІ ПРОЦЕСУ ВІДНОВЛЕННЯ ЧАГАРНИЧКОВОЇ РОСЛИННОСТІ
НА ПОРУШЕНИХ ҐРУНТАХ..... 278

КОЗИН М.
ПРИРОДНА ЦІННІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ГІДРОЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА
МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ГУДЮЧА КРИНИЦЯ»..... 281

ХОМ'ЯК І. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОСИСТЕМ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КЛАСИЧНИХ МЕТОДІВ ЕКОСИСТЕМОЛОГІЇ.....	284
МУДРАК В. ФОРМУВАННЯ БРОМВИДІЛЯЮЧИХ ТРАВІЛЬНИХ РОЗЧИНІВ ДЛЯ ХІМІЧНОГО ПОЛІРУВАННЯ ПОВЕРХНІ СDTE.....	288
ГРИЩУК А. ВПЛИВ ФОНОННИХ КОЛИВАНЬ НА СПЕКТР ЕЛЕКТРОНА, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ В НАДГРАТЦІ ТОНКИХ ПЛІВОК КВАНТОВОГО КАСКАДНОГО ЛАЗЕРА.....	292
ЗІНОВЧУК А. ЕЛЕКТРОННІ СТАНИ В 2D КВАНТОВИХ СТРУКТУРАХ НА ОСНОВІ АШВУ НІТРИДІВ.....	297
ПОЩОВА К. АЛГОРИТМИ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ В ФІЗИЦІ БАГАТЬОХ ЧАСТИНОК.	303
ДОВГОПЯТИЙ О. ПРО РІВНЯННЯ БЕЛЬТРАМІ З ОБЕРНЕНИМИ УМОВАМИ ТА ГІДРОДИНАМІЧНЕ НОРМУВАННЯ.....	306
КОЛОМІЄЦЬ Т. МОДЕЛЬ МАТЕМАТИЧНОГО МАЯТНИКА НА JAVASCRIPT.....	310

Секція І. Гуманітарні науки та мистецтво

Підсекція Історія та археологія

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ КАДРОВОГО СКЛАДУ РАДЯНСЬКИХ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

Василь Кішлар

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

vasylkishlar@gmail.com

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор *Стародубець Галина*

Актуальність наукової статті: На сучасній політичній мапі світу Україна займає одне з дуже помітних місць. Російська агресія прискорила євроінтеграційні процеси нашої держави, а значить – активнішу імплементацію і в правову систему і в світоглядно-ціннісну основних принципів європейської системи цінностей, яка ґрунтується на ліберально-демократичних засадах. Важливою їх складовою є гуманізм і повага до людини, не залежно від її статі, кольору шкіри, політичних чи релігійних переконань. Очевидним є також зростання ролі жінки в усіх сферах життя, насамперед – громадсько-політичній та державній.

Українське суспільство традиційно сприймає жінку як активного суб'єкта державотворчих процесів. Ми маємо чимало прикладів успішних лідерок з різних сфер життя. Тому актуальним видається вивчення їх досвіду, з тим, щоб імплемувати його найкращі сторони в умови сучасної реальності.

Мета статті: проаналізувати кадровий склад радянських представницьких органів влади з огляду на гендерний аспект. В основу дослідження покладено спогади колишньої депутатки Верховної Ради УРСР X-XI скликань Антонюк Любові Григорівни.

Виклад основного матеріалу. Політичні права радянської жінки були законодавчо зафіксовані в Конституції 1929 року. У документі вказувалося, що «право обирати й бути обраним до Рад мають, незалежно від статі, віри, раси,

національності, осідлости тощо, такі громадяни Української Соціалістичної Радянської Республіки, що їм до дня виборів минуло 18 років» [4]. У Конституції УРСР 1937 р. уже наголошувалося, що «жінки користуються правом обирати і бути обраними нарівні з чоловіками» [5]. Більше того, з метою стимулювання політичної активності жінок і створення позитивного іміджу держави, яка дбає про гендерний паритет в громадсько-політичному житті, вводилися «певні квоти щодо участі жінок в виборах» [6, с.35]. Так, депутатський склад Верховної Ради СРСР 1937 року включав «26,6% жінок» [1, с. 235].

Підкреслимо, що кількість жінок в Верховній Раді УРСР впродовж усього радянського періоду була меншою, ніж чоловіків. В останньому, XI скликанні Верховної Ради УРСР (1985-1990), представництво жінок в парламенті становило 36% [6, с. 35].

Зважаючи на те, що Ради депутатів трудящих усіх рівнів носили радше декоративний характер, аніж виконували роль реальних органів влади, то й вибори туди відбувалися на безальтернативній основі. Часто—густо кандидатів у депутати «призначали» з обкому чи ЦК КП(б)У. Для прикладу, Любов Григорівна на запитання «Чи було вашим вибором балотування до влади?» щиро зізнається: «Ну, не я так вирішила. Раніше ж було так: потрібні були робочі, з колгоспу люди чи герой соціалістичної республіки. Так вийшло, що я туди потрапила. Я була робітницею-електромонтажницею. Директор заводу викликав мене в кабінет та сказав: «Тебе обирають депутатом Верховної Ради УРСР». Ну і все, я тоді була ще молодою і згодилась» [2].

Критеріями відбору кандидатів у депутати, як правило було селянсько-робітниче походження, активна громадська робота, успіхи в соціалістичних змаганнях тощо. Варто звернути увагу, що особливий акцент ставився на трудових досягненнях кандидаток. У засобах масової інформації обов'язково відводилося місце для висвітлення «передового досвіду» пересічних робітниць, як наприклад, «Олени Скороход – кухарки їдальні виробничого об'єднання «Електромаш», депутатки Київської міської Ради народних депутатів» [3, с. 11], яка з гордістю заявляє про важливість її роботи на підприємстві.

Незважаючи на формально високі показники участі жінок в роботі Рад депутатів трудящих усіх рівнів, вони відчували дискримінацію за гендерною ознакою, оскільки, порівнюючи з сучасністю, права жінок в радянському політичному житті були «значно меншими. Жінок було менше. Більше було чоловіків. З чим була пов'язана така пропорційність – не знаю» [2].

Таким чином, в процесі дослідження ми з'ясували, що, попри декларовану гендерну рівність, кількість жінок депутаток у складі представницьких органів влади періоду існування УРСР, була меншою ніж чоловіків. Вона визначалася певною квотою. Процедура виборів не передбачала наявності альтернативних виборчих програм. Кандидатів у депутати призначали у відповідному комітеті КП(б)У/КПУ. Критерієм відбору, як правило, було соціальне походження і «високі трудові досягнення».

Література

1. Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні [Текст]: Навч. посібник для студентів вузів. Харків.: Право, 2007. 280 с. [с. 235]
2. Записано 12 травня 2023 р. в м. Житомир від Антонюк Любові Григорівни, 1953 р. н.
3. І на порядку денному одне питання – Що ти зробив для Перемоги? – в дні війни. Що ти зробив для справи миру? – нині. // «Радянська жінка», 1985. № 5. С. 10-11.
4. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ст. 66. К., 1929.
5. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ст. 117. К., 1937.
6. Олійник Н. Громадсько-політична активність жінок в радянській Україні (1922-1991 рр.). Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Гендерні теорії, гендерні практики: налагоджуючи мости» / Упорядн. О. Плахотнік, Л. Гусякова, Т. Ісаєва. Х. : Райдер, 2008. С. 31-40.

Секція II. Суспільні науки

Підсекція Освітні, педагогічні науки

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WORLD EDUCATION

Alexander Voznyuk

Doctor of pedagogical sciences, professor

alexvoz@ukr.net

The transition of our planet to a qualitatively new state of civilization presupposes a radical change in all spheres of human existence. The nature of these changes is understood through *the universal paradigm of development*, which demonstrates the three stages of development of any phenomenon (thesis – antithesis – synthesis):

1) a holistic symmetrical state of society, characterized by a high level of social synergy and operating with a mythological worldview; such type of society is characterized by equal distribution of social wealth and power, the unity of leisure and labour, production and consumption;

2) the gradually unfolding state of socio-economic stratification, the polarization of wealth and power, leisure and labour, production and consumption, there is a significant decrease in the level of social synergy;

3) restoring the state of social symmetry, the process of increasing social synergy, there is an even distribution of power and wealth at a new stage of development.

This content of human development allows us to conceptualize *the model of development of educational strategies*, which involves three stages:

1) in primitive communities education prevailed, the subject-subject paradigm of the educational process dominated, the learning was implemented in the mystical form of technologies of social initiation;

2) in modern communities the subject-object paradigm is realized, specialized/profile learning technologies are developed;

3) in the society of the near future education (or rather – the synthesis of education

and training) again prevails, the subject-subject educational paradigm is implemented, while learning due to the development of suggestive-resonant educational technologies loses its position [1; 2].

The transition to the third stage of development of modern civilization, which we all witness, is realized as a double process: on the one hand, there is an exacerbation and development to the logical conclusion of the second stage, which is a critical decline in social synergy manifested in global/systemic crisis – the process of its moral decline, when the activities of social institutions undergo some distortion, when the extremely uneven distribution of wealth and power leads to critical socio-economic and geoclimatic problems.

On the other hand, the end of the second stage of human development creates the conditions for humanity to enter the third stage of its development, and this reveals positive changes in all spheres of public life, which affects the education sector.

Thus, in the field of world education we can state *two groups of trends – positive and negative*, which not only contradict, but in some way complement each other, creating a paradoxical picture of educational changes. Thus, the trend associated with the digitalization of the world educational space (extensive computerization of education, the rapid development of the Internet, ICT technologies, their expansion into all spheres of social life, etc.), involves not only positive changes in this space (resulting from significant increase in educational and developmental resources of the educational process), but also known to scientists and practitioners negative changes that threaten the transformation of man into a "*digital being*".

The negative trends in education associated with the entry of mankind into a systemic crisis are in some ways illustrated by the many phenomena of social life: today it is no longer possible to say that adults in all times have criticized young people in much the same way. Today's young people are very different from their young predecessors of the past. Power, wealth, intellectual and spiritual potential in the world are significantly polarized, when on the one hand there is an unheard of phenomenon – "indigo children", "crystal children", and on the other – the moral principles of young people have changed radically. If 50 years ago such words as "bribe-taker", "dishonest

man", etc. were perceived by young people as an insult, but now such words as "sucker", "freak", "fool" are perceived as an insult. The journal *US Today* has described some of the main concerns of the *American Pedagogical Society* in the 1940s (classroom conversations, chewing gum, noise, running down corridors, poor line-up, inappropriate clothing, dirt) versus the 1980s (drug addiction, alcoholism, pregnancy, suicide, rape, robbery, hooliganism) of the last century.

A radical transformation of person's communicative, being realized against the background of globalization processes, is characterized with rapid development of digital technologies and the phenomenon of information boom when various information and technologies are transformed much faster than the growth of generations. All this results in the problem of the "*half-life of specialist's competence*" when annual growth rate in new knowledge is 4-6%, therefore, a specialist should receive about 50% of professional knowledge after graduating from relevant educational institution. At the same time, the amount of time required to update professional knowledge for specialists with higher education is 28% of the total amount of time that an employee has at his disposal during the entire working period [3].

These facts are true for the transitional critical phenomena occurring in modern education, which has entered a state of systemic crisis. And this affects the development of postmodern (post-classical) areas of modern pedagogical theory and practice. Thus, in the late twentieth century the book was published: *The End of Education: A Critique of the Pedagogical Reception of Postmodern Thinking* (G.R. Müller), where the author denied the existence of pedagogical reality and pedagogical theory, because contemporary man no longer reveals the difference between true and false knowledge, while creating "hyperreality". Even earlier, the book by German thinker B. Brownmüll *Antipedagogy* was published, where one can find ideas according to which modern education and upbringing is totalitarian and hostile to children, being "animal training" and "brainwashing", acting as a "purely bureaucratic subsystem of modern society".

Under such conditions, the teaching profession is undergoing serious critical changes, what we can find in the book by B. Farber *Crisis in Education: Stress and*

Burnout in the American Teacher, which deals with "despair syndrome as a stressful state", due to a number of factors (constant public criticism, overcrowded classes, administrative pressure, bureaucratic incompetence, inadequate low wages, routine work, etc.), resulting in a new generation of teachers, differentiated into three groups: "exhausted teachers", "crazy teachers", "indifferent teachers" [4].

In the best-selling book, *Education and Jobs; the Great Training Robbery*, Ivor Berg, a U.S. scientist, cites research convincing us that advances in modern education do not lead to greater efficiency when the reasons that affect the workflow are to be found in other aspects of the human personality and its environment [5].

Modern educational crisis is revealed in the anniversary report (2017) of *the Club of Rome* (a nonprofit, informal organization of intellectuals and business leaders whose goal is a critical discussion of pressing global issues), where we can find a conclusion about the inevitability of a radical change in the paradigm of human civilization. Harsh criticism of capitalism, rejection of financial speculation, rejection of materialism and simplistic understanding of the world, call for an alternative economy, a "new Enlightenment", a spiritual and moral worldview, a single planetary harmonious civilization – such are the dominants of human development proposed by the Club of Rome being a platform that formulates the agenda of the principle of "responsible globalism" and sustainable development of mankind, and becomes a reference point for the world's elite.

The jubilee report reflects the opinion of members of the Club of Rome, who believe that one of the main tasks of modern education is the formation of "*literacy for the future*" in young people, and education that can achieve this should focus on certain educational values and has such principles:

- to be based on "connectedness": the relationships have been and will be the essence of learning; the use of information technology is "valuable and effective only when it promotes communication between people"; therefore, education should "arouse interest, release energy and actively use each student's ability to learn for himself and help others learn";

- to have a value character, be rooted in universal values and respect for cultural differences; "values are the quintessence of human wisdom that accumulates over the centuries", at the present stage they are embodied in the well-being of all living beings and the world as a whole;

- to focus on sustainability since much of the knowledge about ecology, systems interconnection and sustainable development has emerged recently and has not yet become part of the overall cultural baggage; therefore, the training of new generations in relevant disciplines and the formation of relevant skills is of fundamental importance;

- to cultivate integrated thinking, not limited to analytical thinking, when the teaching of systems thinking is insufficient, because "systems thinking tends to consider reality in rather mechanistic categories, unable to capture its organic integrity" whereas integrated thinking is able to "perceive, organize, coordinate and connect individual fragments and achieve a true understanding of fundamental reality"; it differs from systems thinking in the same way as integration differs from aggregation;

- to proceed from the pluralism of content, since many universities implement specific schools of thought, instead of "giving young minds a full range of conflicting and complementary perspectives"; today's students need inclusive and comprehensive, interdisciplinary education, in which some forms of knowledge should complement others, not exclude and reject them; while cultural diversity is also necessary for social evolution, just as the genetic is necessary for the biological, and the material for the ideal.

Thus, the conclusions of the Club of Rome reveal the paradigmatic aspect of education, expressed in the idea of the "new Enlightenment" as a fundamental transformation of thinking, which should result in a holistic worldview – humanistic but free from anthropocentrism, as well as open development, but one that values sustainable development and care for the future.

*These findings embody **the positive trends in world education** and are related to the entry of humanity into the third stage of evolution [6; 7].*

In this regard, let us consider the positive trends in modern education, which are manifested in the works of scientists and teachers, and are mainly declarative in their essence, since they express the need of scientists to actualize a perfect educational field aimed at forming a highly spiritual harmonious personality.

1. Humanization and humanization of the educational sphere, which consists in the establishment of man as the highest social value. Education is designed to form the spirituality, culture of the personality, planetary thinking, a holistic picture of the world, when conditions are created for self-affirmation, self-realization and self-determination of the personality, which is the result of his/her self-organization. Under such conditions, the inseparability of education and upbringing is revealed, which consists in their organic combination, subordination of the content of education and upbringing to the formation of a holistic and harmoniously developed personality.

2. Democratization of education, which is based on the following principles: self-organization of educational activities of pupils and students; cooperation of teachers and students; openness of educational institutions; diversity of educational systems; regionalization of education; equal opportunities in education; public administration. This involves the transformation of the position of the teacher and the position of the student into the personality equal ones being the position of partners. This reveals the openness of the education system, when the definition of educational goals is not limited to public procurement, but is a consequence of the general context of human civilization.

3. National orientation of education, which consists in the inseparability of education from the national basis, in the organic combination of the education system with history and folk traditions, societal features of peoples, their deep socio-cultural essence.

4. Globalization of education. The beginning of the XXI century is characterized by the intensification of globalization processes in all spheres of life of the world community and our country. In encyclopedic publications, globalization is defined as the current stage of internationalization of international relations, economic, political and socio-cultural processes. The most obvious manifestations of globalization are the

consolidation of the single world market, the active development of interstate, financial, trade, industrial relations, expanding monetary, trade and human flows, accelerated adaptation of social structures to dynamic economic processes, cultural universalization, the formation of common information space on the basis of computer technology.

5. The creative nature of education, the transfer of emphasis from the educational activities of the teacher to productive educational and cognitive, labor, artistic and other activities of all participants in the educational process. Transition from mostly informative forms, methods, technologies of teaching to learning with the use of elements of problems, scientific research, which involves the implementation of reserves of independent work, cooperative interaction of students. The creative orientation of the educational process involves the formation of a man-creator, able to free from the limitations of current facts and pragmatic attitudes to life in the field of self-development, self-improvement, self-realization. Under such conditions, there is a transition from strictly regulated and controlled ways of organizing the pedagogical process to developmental, which activates and stimulates the organization of creative, independent activities of all subjects of the educational process.

6. Fundamentalization of education. In a market economy and information boom, which reveals the phenomenon of "*half-life of specialist's competence*", education becomes the main aspect of social capital. In order to dispose of it profitably, it is necessary that it be "convertible", that is, to find application in the lab or market. Hence the need for fundamentalization of education, the main conditions for which are: reducing the core content of education; teaching pupils and students to basic qualifications; strengthening general education components in professional educational programs; strengthening the scientific potential of educational institutions. Under such conditions, continuity of education becomes important, which opens the possibility for continuous deepening of general education, achieving integrity and continuity in education and upbringing, when the assessment of the outcome of the education system becomes relevant, determined by certain requirements (standards), unified and independent on the forms of teaching.

In this respect we should mention the book *Range: Why Generalists Triumph in a Specialized World* by David Epstein. Here is one citation taken from this book, covering its main idea: "In *Range*, author and journalist David Epstein exposes the fallacy behind the specialization myth and how society benefits more when people are generalists. It is those who seek broad experience in diverse fields that become innovative and creative problem-solvers, ready to tackle problems that seem unfamiliar and complex. David Epstein challenges the well-known concept that in order to perform at the highest level, you must find your niche at an early age and train for hours. While it is true that some of the best athletes and musicians began learning their craft at an early age, for example, Tiger Woods, the majority of these great individuals were actually generalists. They started out in one field, dabbled in a bunch of others, and finally settled on their true calling. Epstein states that people shouldn't be afraid of becoming generalists because the exposure will make them better abstract thinkers than narrow-minded specialists" [8].

7. Informatization, computerization, technologization of education. The emergence of information technology civilization has led to the process of informatization and computerization of education. The very concept of learning is being changed, since the productive learning is now impossible without the ability to use information. This, in turn, leads to the technologization of education, when technological training is considered as an integral element of general education and is the main component of vocational education.

Conclusions. The analysis allows us to talk about a number of positive paradigmatic educational transformations and trends that we conceptualize [9]:

- changing the paradigm of learning (from the reproductive “school of memory” to the creative-productive “school of thought”);
- a change in the paradigm of cognition (from orientation to the external socio-pedagogical reality and the disciplinary model of education - to the orientation in the depth of one's self through reflection, critical thinking, self-awareness);

- changing the mission of education (from preparing the younger generation for life – to providing conditions for the formation of an individual who is in the process of self-improvement and shapes the social conditions of his life);
- changing the purpose of education (from learning as a knowledge-centered goal of education to education as a humanistic-human-centered goal of education);
- changing the paradigm of pedagogical influence (from the formative paradigm of pedagogical influence to the developmental paradigm);
- changing the paradigm of the subject of influence (from the pupil as an object of pedagogical influence – to the pupil as a subject that transforms external influence and exerts self-influence);
- changing the paradigm of the educational process (from learning motivated by external circumstances to self-learning realized through the internal motivation of participants in the educational process);
- changing the model of human existence (from adaptive to non-adaptive model, from regulation of the environment to self-regulation, self-actualization, self-realization, self-realization, self-reflection, self-development, self-improvement, self-belief);
- changing the view of man (from understanding of man as a biosocial being – to understanding him as being noospheric, cosmoplanetary, divine);
- changing the educational route (from lifelong education to lifelong education and lifelong learning);
- changing the relations of participants in the educational process (from subject-object relations as a mechanism of knowledge transfer – to subject-subject collaborative / partnership relations as a mechanism of joint / cooperative acquisition / generation of knowledge through creativity);
- changing the motives of pedagogical activity (from the actual pragmatic installation of pedagogical work as a means of providing life to the potential spiritual installation of pedagogical work as a meaning of life, directed to eternity, orientation to the development of a highly spiritual harmonious personality).

References

1. Voznyuk Alexander. Some regularities of the development of human being's ethical consciousness // Międzynarodowa Konferencja Naukowa. Zmiany podczas pandemii Covid-19. Prawo i teologia. 25 września 2021 roku.
2. Voznyuk Alexander, Manolov Manol. On the problem of human consciousness: from facts to theoretical speculations // Diogenes. 2019. Volume 27. Issue 1. P. 48-62. Veliko Tarnovo, Bulgaria. Режим доступа: <http://journals.uni-vt.bg/diogen/eng/>.
3. Maryam A., Leidner E.D. Review: Knowledge Management and Knowledge Management Systems: Conceptual Foundations and Research Issues. MIS Quarterly. 2001. Vol. 25. № 1. P. 107-136.
4. Farber B. A. Crisis in Education: Stress and Burnout in the American Teacher New York: Jossey-Bass. 1991. 351 p.
5. Berg Ivor. Education and Jobs: The Great Training Robbery. New York: Eliot Werner Publication. 2003. 266 p.
6. Ball S. Global trends in educational reform and the struggle for the soul of teacher! Papers of the British Educational Research Association Annual Conference. Brighton: University of Sussex at Brighton, September 2 – 5, 1999. 18 p.
7. Bhola H.S. World Trends and Issues in Adult Education. Paris: UNESCO, 1988. 117 p.
8. Epstein D. Range: Why Generalists Triumph in a Specialized World. New York: Riverheads Books, 2019. 368 p.
9. Voznyuk A.V. The main aspects of the universal paradigm of development: from the universe to a creative personality // Creative pedagogy. Scientific methodological Journal / Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy. Vinnytsia, 2014. Issue. 8. pp. 127-141.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ ЗВО: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ВИМОГИ ЧАСУ

Олена Гриценко

завідувач відділу комплектування, обробки літератури
та наукової організації каталогів бібліотеки

vk@zu.edu.ua

Відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», бібліотека – це інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів [1]. Бібліотека закладу вищої освіти, згідно Закону України «Про вищу освіту», є обов’язковим структурним підрозділом університету, а її фонд повинен відповідати вимогам стандартів освітньої діяльності. Як провідний підрозділ закладу вищої освіти, бібліотека відображає рівень його розвитку. Бібліотечні фонди є невід’ємною складовою інформаційних ресурсів держави. Вони завжди потребували особливої уваги, а також розвитку та постійного оновлення. Особливо гостро постає це питання у воєнний час, коли застосовуються вимушені обмеження. Але книга – це також зброя, зокрема, ідеологічна та ментальна, і нам слід не забувати, що росіяни на окупованих територіях не відкладають вилучення з фондів бібліотек українських книжок та заміну їх проросійським сегментом видань [6].

Трансформація вимог до діяльності бібліотек закладів вищої освіти, головним завданням яких є інформаційне забезпечення навчально-виховного та наукового процесів, безумовно, позначилася і на процесі комплектування. Розвиток сучасних інформаційних технологій, їх активне впровадження вносить зміни у вимоги до форм і методів представлення інформації, що, в свою чергу, впливає на стратегію комплектування, в якій мають бути враховані всі види

носії інформації, методи їх придбання, опрацювання, зберігання і забезпечення доступу до них. Університетська бібліотека є інформаційною основою науково-освітнього процесу, тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої залежить багато в чому якість та зміст навчання й наукових досліджень [2, с. 4-5]. Книгозабезпеченість навчального та наукового процесу університету є одним з головних пріоритетів роботи бібліотеки університету. У зв'язку з постійним вдосконаленням освітнього процесу, перед нею постає досить відповідальне завдання цілеспрямованого, науково обґрунтованого формування фонду спеціалізованої літератури. Це вимагає комплексного, системного підходу до всіх процесів – замовлення, аналізу використання, чистки від непрофільної та застарілої літератури. Постійно вводяться нові спеціальності і спеціалізації, а отже, нові дисципліни, що ставить завдання укомплектовувати фонд тими посібниками, яких не вистачає, на які є попит у користувача [5]. Неможливо правильно сформулювати фонд бібліотеки без координації зусиль із викладачами ЗВО, які повинні перебувати у курсі відповідності ресурсів бібліотеки програмам дисциплін, що викладаються на факультетах та інститутах університету. Комплектування бібліотечного фонду в бібліотеці ЗВО важливий і складний процес, який потребує наукового підходу. Його основа – моніторинг та аналіз інформаційних потреб користувачів (як задоволених так і незадоволених), стану та функціонування бібліотечного фонду, що дає змогу не тільки керувати ним, а й коригувати, приводячи до оптимального стану [2, с. 6].

Основними процесами при комплектуванні є:

- аналіз документального потоку;
- виявлення й обґрунтування відбору необхідних документів;
- оформлення замовлень на документи та контроль за їх виконанням.

Очевидно, що відсутність стабільної системи фінансування бібліотек у обсягах, достатніх для ефективного оновлення бібліотечних фондів в Україні, обумовлена передусім військовою агресією росії. Натомість варто вказати, що негативну тенденцію неможливості оновлення бібліотечних фондів у громадах за кошти бюджету посилює постанова Кабінету Міністрів України від

09.06.2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». Відповідно до цієї постанови бібліотеки практично залишилися без можливості здійснювати передплату періодичних видань та закупівлю нових книг, оскільки здійснення таких видатків Порядком № 590 не передбачено [4, с. 3-4].

Зміни, що відбуваються в засобах подання та поширення інформації і знань, сприяють формуванню нових функцій і завдань бібліотек, відкривають новий погляд на місце бібліотеки в системі сучасних наукових комунікацій. Роль бібліотек у структурі науки постійно зростає. Особливістю сучасної практики бібліотек України, як і бібліотек розвинутих країн світу, стає зростання частки електронних ресурсів. Бібліотеки України формують електронні каталоги та бази даних, створюють портали, електронні бібліотеки та веб-сайти, організують віртуальні довідки, надають доступ до зовнішніх інформаційно-інтелектуальних ресурсів [3, с. 47].

В умовах швидкого збільшення об'єму інформаційних ресурсів, доступних через глобальну мережу, і одночасного обмеження фінансових коштів, змінюються ролі бібліотекаря і бібліотеки. Із зберігачів інформації бібліотекарі перетворюються у посередників, які забезпечують до неї доступ.

Таким чином, у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка на основі веб-сайту книгозбірні за допомогою Інтернет-ресурсів та бібліотечних фахівців, науковцям надається доступ до широкого спектру сервісів та електронних документів – від власних ресурсів (Електронний каталог, Електронна бібліотека тощо) до наукових світових платформ (Web of Science, Springer, Scopus тощо). На основі отриманого досвіду, можна констатувати, що:

- ресурси Інтернету значно полегшують пошукову роботу бібліотечних фахівців, але, водночас, розширюють функціональні обов'язки працівників бібліотеки;

- використання мережі Інтернет, як джерела комплектування бібліотечного фонду, з одного боку, сприяє розширенню доступу до світових наукових

ресурсів, а з іншого, дає змогу розкривати світовій науковій спільноті потенціал ЗВО;

- нормативно-правова база організації роботи з електронними ресурсами в Україні потребує подальшого вивчення та удосконалення, так як не може бути сформована, поки не почнуть функціонувати загальноукраїнські бази даних «Електронний каталог» та «Електронна бібліотека», створення яких задекларовано в «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України».

Література

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2023).

2. Вилегжаніна Т. Поточне комплектування – один із важливих аспектів управління формуванням бібліотечного фонду. *Бібліотечна планета*. 2016. № 4. С. 4-7.

3. Левченко Ю. Гарвардський стиль: основне. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 4 (30). С. 46-48.

4. Левченко Ю. І. Культурний супротив бібліотечної спільноти України в умовах російсько-української війни: сучасний стан. *Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни*: матеріали XXV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Короленківські читання». Режим доступу: https://padlet.com/nmr_hdnb/padlet-qhajt1bqybka/wish/2353712980 (дата звернення: 20.05.2023).

5. Бібліотека. Книга. Наука: матеріали наук. семінару. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018 – 2019. 126 с.

6. Апшай Н. І. Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні: дис. канд. пед. наук : 07.00.08. / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2022. 246 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ З ПРАВОМ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Ольга Гуманкова

кандидат педагогічних наук, доцент

olgagumankova1@gmail.com

Процеси інтеграції української мовної освіти у європейський освітній простір актуалізують проблему ранньої іншомовної освіти та підвищують вимоги до професійної підготовки вихователів, які здійснюють навчання іноземної мови дітей дошкільного віку.

Важливість цілеспрямованої підготовки вихователів до реалізації педагогічного спілкування на заняттях з англійської мови (АМ) зумовлена детермінованістю методу комунікативної взаємодії в процесі організації іншомовної освіти.

Проблема педагогічного спілкування на уроках (заняттях) англійської мови представлена у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Н. Байдикової, Є. Голівець, М. Жилиасової, С. Роман, С. Ромашиної, Ю. Пассова, П. Хьюза та інших.

Аспекти підготовки майбутніх вихователів до здійснення англійськомовного педагогічного спілкування розкрито у наукових доробках: С. Будака, О. Лободи, І. Мордоус, Т. Марчій-Дмитраш, Л. Петько, Т. Шкваріної, А. Єдвардса, Р. Вестгейта та інших.

Переважає кількість досліджень присвячених опису компонентів педагогічного спілкування, або розглядає його фрагментарно в процесі формування методичної складової професійної компетентності вихователів з правом викладання англійської мови. Практичні аспекти підготовки вихователів зазначеної спеціалізації до здійснення іншомовного педагогічного спілкування потребують конкретизації з урахуванням сучасних підходів до організації професійної педагогічної освіти.

Нашою метою є висвітлення шляхів підготовки вихователів з правом викладання англійської мови до реалізації педагогічного спілкування в роботі з дітьми дошкільного віку під час їх професійного навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ).

Специфікою професійної діяльності вихователів з правом викладання АМ є необхідність реалізації професійних функцій за двома напрямками: забезпечення процесу дошкільної освіти та організація процесу іншомовної освіти. Майбутні вихователі мають оволодіти професійними вміннями та навичками, які дозволять досягти навчально-виховних цілей в контексті набуття дошкільниками переліку необхідних компетентностей, забезпечувати організацію життєдіяльності дітей за всіма напрямками розвитку, передбаченими програмою для закладів дошкільної освіти (ЗДО), в тому числі і за напрямом (лінією) «Іноземна мова».

Педагогічне спілкування, яке ми розглядаємо як «систему органічної соціально-психологічної взаємодії педагога та вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємин за допомогою комунікативних засобів» [3, с. 136] на заняттях англійської мови здійснюється завдяки використанню, в першу чергу, іншомовних комунікативних засобів. Тобто, кожна навчальна, виховна взаємодія потребує конкретного іншомовного забезпечення з урахуванням її спрямованості та конкретної педагогічної ситуації. Майбутні вихователі мають навчитись проводити заняття англійською мовою з урахуванням вікових особливостей дошкільників, специфіки організації навчально-виховного процесу в ЗДО, загальновизнаних методичних етапів формування складових іншомовної комунікативної компетентності (ІКК). Заняття англійської мови мають проводитись динамічно, цікаво, енергійно, бути спрямованими на оволодіння дошкільниками іншомовними мовними навичками та мовленнєвими вміннями, передбаченими освітніми програмами для дітей дошкільного віку та, разом з тим, побудованими виключно на ігровій основі з урахуванням сфер та тем дитячого спілкування.

Особливостями педагогічного спілкування під час організації навчання АМ є: цільовий, навчально-комунікативний характер, різноманітність ситуацій спілкування, максимальне включення дошкільників в ігрову комунікативну взаємодію з вихователем та іншими дітьми.

Головним компонентом педагогічного спілкування є іншомовне дидактичне мовлення вихователя, яке має бути зверненим, творчим, інформативним, змістовним, автентичним, адаптивним [2, с. 204]. Іншомовне дидактичне мовлення має служити: засобом створення іншомовного середовища; засобом ознайомлення із звуковим образом іноземної мови; еталоном для формування якісних навичок іншомовної вимови; засобом створення психологічно-сприятливого клімату на занятті АМ шляхом ввічливого та приязного спілкування вчителя та учнів, заохочення дітей за їхні досягнення; засобом регуляції мовленнєвої та немовленнєвої поведінки дошкільників у ході вирішення запланованих навчальних задач [5, с. 48].

Зазначене свідчить про необхідність оволодіння майбутніми вихователями всім спектром функцій дидактичного мовлення, що передбачає засвоєння англійської мови на кількох рівнях: лінгвістичному, психолого-педагогічному, та адаптивному [6, с. 19].

Враховуючи зазначене попередньо, відмічаємо той факт, що підготовка майбутніх вихователів до реалізації педагогічного спілкування, оволодіння вміннями дидактичного мовлення має бути предметом їх загальної професійної підготовки у ВНЗ.

Аналіз концептуальних підходів до організації професійної освіти вчителів свідчить про те, що найбільшій актуальності набувають: компетентнісний, контекстний, особистісно орієнтований підходи до навчання спеціалістів. Розглянемо використання зазначених підходів до предмету нашого дослідження.

Компетентнісний підхід, який орієнтує весь процес педагогічної освіти на формування професійної компетентності майбутнього вихователя, спрямовує на розгляд підготовки до реалізації педагогічного спілкування як невід'ємної складової його лінгвометодичної компетентності, формування та розвиток якої

має відбуватись під час вивчення студентами різних блоків дисциплін, зокрема філологічних та методичних. Так, під час занять з практики англійської мови студенти набувають необхідний для здійснення професійної діяльності рівень володіння ІКК та, за умови акцентування їх уваги на професійних аспектах використання іноземної мови, формують необхідний мовленнєвий реєстр, потрібний для проведення занять англійською мовою, оволодівають мовленнєвими засобами, які в науковій літературі визначаються терміном «мова класного вжитку» (Classroom English), розвивають культуру мовлення у фонетичному та лексико-граматичному аспектах. Професійна спрямованість занять з практики англійської мови, дозволяє сформувати комунікативно-мовленнєвий репертуар, необхідний для організації процесу навчання в ЗДО, виконання спеціальних видів мовних та умовно-комунікативних вправ сприяє формуванню у студентів початкових адаптивних мовленнєвих вмінь, цілеспрямована робота у напрямку розвитку англомовної мовленнєвої компетентності в діалогічному мовленні дозволяє навчити студентів орієнтації в різних комунікативних контекстах з використанням мовленнєвих та немовленнєвих засобів спілкування. Основний етап процесу підготовки до педагогічного спілкування відбувається під час вивчення студентами курсу методики навчання АМ в ЗДО, під час яких студенти укладають методичне портфоліо, окремі сторінки присвячуючи іншомовним фразам, виразам, які дозволяють: ефектно починати заняття англійської мови та їх завершувати, проводити різні види ігрових вправ з дошкільниками, розучувати вірші та пісні з дітьми, заохочувати та мотивувати дітей, оцінювати їх ігрову діяльність на занятті у коректній формі, проводити фізкультхвилинки тощо. Доцільність використання відібраних виразів студенти можуть перевірити на практиці, розширювати та корегувати зазначені сторінки портфоліо. Також у методичному портфоліо містяться фрагменти занять АМ, змодельовані студентами з урахуванням загальних методичних вимог до навчання дошкільників з використанням комунікативних засобів, зазначених попередньо.

Останнім часом у практиці вищої школи набуває поширення контекстний підхід, сутність якого полягає у системному використанні професійного контексту, насичення навчального процесу елементами професійної діяльності [4, с. 96].

Згідно контекстного підходу набуття студентами декларативних та процедурних знань здійснюється під час діяльності академічного типу, квазіпрофесійної діяльності, навчально-професійної діяльності [1, с. 364].

У процесі підготовки студентів до педагогічного спілкування доцільності набуває використання інформаційних включень у контекст лекційних занять з методики навчання англійської мови, які містять необхідну інформацію стосовно важливих аспектів педагогічного спілкування та відбуваються у форматі міні-лекцій різних видів: лекцій-бесід, лекцій-дискусій, лекцій-мозкових штурмів.

Квазіпрофесійна діяльність реалізується на практичних заняттях з методики навчання англійської мови в ЗДО, шляхом мікрОВикладання під час якого акценти ставляться як на методичних моментах так і на особливостях складу мовлення вихователя. Аналізу ситуацій реального спілкування на заняттях АМ, моделювання ситуацій професійно-комунікативного контексту також є ефективною формою підготовки майбутніх вихователів до здійснення іншомовного педагогічного спілкування. Особливо важливим є моделювання ситуацій, які вимагають подачі інформації в різних ігрових контекстах, спрямовують студентів до мотивування та підтримки мовленнєвої активності дошкільників.

Навчально-професійна діяльність студентів актуалізується під час проходження педагогічної практики, яка надає можливість перевірити власний рівень володіння дидактичним мовленням, адаптаційними та іншими групами комунікативних вмінь, сконцентруватись на аспектах педагогічного спілкування, які потребують корекції та вдосконалення.

Особистісно орієнтований підхід орієнтує на розгляд студента як суб'єкта власного професійного становлення, зумовлює запровадження активних, інтерактивних, індивідуалізованих методів навчання в процесі підготовки до

педагогічного спілкування. Зазначені попередньо методи та форми діяльності є особистісно орієнтованими за своєю сутністю. Особистісній орієнтації досліджуваної підготовки сприятиме проведення студентами мікродосліджень різних складових педагогічного спілкування на основі індивідуально визначених проблем щодо його ефективної реалізації (Action Research), формалізація результатів досліджень у вигляді статей, проведення курсових досліджень відповідної тематики, участь у роботі проблемних груп.

Висновком із зазначеного є важливість розгляду підготовки до педагогічного спілкування майбутніх вихователів з правом викладання англійської мови як невід'ємної та вагової складової їх професійного навчання у ВНЗ, яка набуває ефективності за умови реалізації компетентнісного, контекстного, особистісно орієнтованого підходів.

Перспективою подальших досліджень є розгляд зазначеної підготовки з позицій технологічного підходу.

Література

1. Гузій Н. В. Технологія контекстного навчання в організації дидактичної підготовки студентів у вищій педагогічній школі // Вища освіта України. – 2012. – № 3. – Т1. – С. 363-370.
2. Бабенко М. Г. Садовская Л. А. Обучение студентов языкового вуза дидактической речи // Мир науки, культуры, образования 2019. – № 4. – С. 203-205.
3. Кан-Калик В. А. Учителеві про педагогічне спілкування / В. А. Кан-Калик // Педагогічна майстерність: хрестоматія: [навч. посіб./ упор.: І. Ф. Зязюн, Н. Б. Базилевич та ін.]. – К.:СПД Богданова А. М., 2008. – 462 с.
4. Мирончук Н. М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії // Креативна педагогіка: науково-методичний журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». – Житомир, 2018. – Вип 13. – С. 95-101.

5. Роман С. В. Дидактичне мовлення як предмет лінгвометодичної підготовки вчителя іноземної мови початкової школи (на матеріалі англійської мови) / С. В. Роман // Іноземні мови. – 2009. – № 1. – С48-52.

6. Шевяков В. Н. К проблеме совершенствования иноязычных профессионально-коммуникативных умений студентов педагогического вуза /В. Н. Шевяков // Проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании иностранного языка как специальности. – Сборник научных трудов. Горький: ГГПИ, 1985. – С. 18-23.

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Олена Зимовець

викладач

zymolena@gmail.com

Стрімкий розвиток цифрових технологій у сучасному світі та цифровізація всіх сфер життя, включаючи освіту, вимагає від учителів володіння високим рівнем цифрової компетентності для здійснення професійної діяльності, що зазначено у ряді європейських та вітчизняних документів. Згідно з рекомендаціями Ради Європейського Союзу, цифрова компетентність є однією з восьми ключових компетентностей, якою має володіти кожен громадянин під час навчання впродовж життя [1]. Як зазначено у пріоритетах Європейської комісії, «...цифрові технології змінюють життя людей. Цифрова стратегія ЄС має на меті змусити цю трансформацію працювати на користь людей і підприємств. Комісія сповнена рішучості зробити це «цифрове десятиліття» Європи» [2]. Саме тому сучасні освітні установи мають забезпечити підготовку таких педагогічних працівників, які самі мають високий рівень цифрової компетентності та вміють сформулювати й розвинути відповідні вміння у підростаючого покоління. Ці завдання висвітлені у Законі України про освіту,

Держстандарті базової середньої освіти, Постанові Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» та інших вітчизняних освітніх документах [3].

Велика роль у глобальній освітній трансформації належить вчителю початкових класів, який має закласти основи інформаційно-цифрової компетентності учнів. Інформаційно-цифрова компетентність є однією з десяти ключових компетентностей, які мають бути сформовані в учнів згідно з концепцією Нової української школи [4, с. 11]. Але формування цифрової компетентності має відбуватись комплексно під час вивчення різних предметів, у тому числі й іноземної мови, володіння якою також є однією з ключових компетентностей згідно з концепцією НУШ. Таким чином, вчитель іноземної мови у початкових класах має використовувати інтегрований підхід до навчання іноземної мови із залученням засобів ІКТ, що сприятиме одночасному формуванню різних ключових компетентностей учнів.

Згідно з Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти», *інформаційно-цифрова компетентність педагогічного працівника* складається з *трьох компонентів*:

- 1) здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності;
- 2) здатність ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) освітні ресурси;
- 3) здатність використовувати цифрові технології в освітньому процесі [5, с. 13-15].

Перший компонент інформаційно-цифрової компетентності передбачає функціональну грамотність у використанні цифрових ресурсів, знання правил критичного оцінювання інформації та правил безпеки у цифровому середовищі, а також володіння вміннями використовувати цифрові пристрої з їх базовим програмним забезпеченням, критично оцінювати надійність і достовірність

інформаційних джерел, вміння використовувати електронні освітні ресурси педагогічного спрямування та ін. [5, с. 13-14].

У склад другого компоненту інформаційно-цифрової компетентності включають знання класифікацій цифрових освітніх ресурсів, правил створення нових електронних освітніх ресурсів, знання механізму захисту авторських прав. Також цей компонент передбачає наявність умінь добирати електронні освітні ресурси, оцінювати їх ефективність для досягнення навчальних цілей, вміння комбінувати, модифікувати та створювати нові електронні освітні ресурси відповідно до цілей та умов навчання [5, с. 13].

Третій компонент інформаційно-цифрової компетентності стосується знань підходів до організації освітнього процесу з використанням цифрових технологій, а також вмінь використовувати цифрове освітнє середовище для управління навчальним процесом, реалізовувати стратегії оцінювання навчальних досягнень учнів за допомогою цифрових ресурсів, організації групової взаємодії в умовах цифрового середовища тощо [5, с. 14].

Таким чином, інформаційно-цифрова компетентність учителя включає в себе наявність цілого комплексу знань і вмінь, необхідних для ефективного використання електронних освітніх ресурсів у професійній діяльності. Надання відповідних знань та формування вмінь, що входять до складу цифрової компетентності вчителя, має здійснюватися у процесі професійної підготовки. Розглянемо більш детально етапи формування цифрової компетентності вчителя іноземної мови у початкових класах на прикладі навчання студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

Як було зазначено вище, головною складовою цифрової компетентності вчителя є уміння, пов'язані з використанням цифрових ресурсів у навчальному процесі. При чому велике значення має не тільки організація освітнього процесу за допомогою наявних електронних ресурсів, а також уміння модифікувати та створювати нові дидактичні матеріали у цифровому форматі. Тому основним

засобом при формуванні відповідних умінь виступають інформаційно-комунікаційні технології.

У наших попередніх публікаціях було розглянуто етапи формування професійних умінь майбутніх учителів іноземних мов у початкових класах засобами ІКТ:

- 1) мотиваційно-ознайомлюваний етап (бакалаврська підготовка, 1-2 курси);
- 2) операційно-діяльнісний етап (бакалаврська підготовка, 3-4 курси);
- 3) творчо-рефлексивний (магістерська підготовка, 1-2 курси) [6, с. 194].

Вважаємо, що ці етапи доцільно покласти в основу системи формування цифрової компетентності вчителя іноземних мов у початковій школі в процесі професійної підготовки.

Перший (мотиваційно-ознайомлювальний) етап формування цифрової компетентності вчителя іноземної мови у початкових класах охоплює I та II курс бакалаврської підготовки та реалізується в рамках вивчення таких освітніх компонент як «Психологія», «Педагогіка», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Теорія та методика виховання», «Педагогічна майстерність та основи педагогічних досліджень». На першому етапі, на наш погляд, у більшій мірі здійснюється формування першого компоненту інформаційно-цифрової компетентності (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності) та розпочинається формування другого компоненту цифрової компетентності на рівні здатності використовувати наявні електронні освітні ресурси.

Другий (операційно-діяльнісний) етап формування цифрової компетентності вчителя іноземної мови у початкових класах охоплює III та IV курс бакалаврської підготовки та реалізується в рамках вивчення таких освітніх компонент як «Методика навчання іноземної мови в початкових класах», «Курсова робота з профільних методик початкового навчання» та «Інноваційні технології навчання англійської мови». На другому етапі продовжується формування першого компоненту інформаційно-цифрової компетентності, але

основна увага приділяється оволодінню знаннями й вміннями другого компоненту цифрової компетентності на рівні здатності ефективно використовувати наявні електронні дидактичні матеріали. Також студенти можуть епізодично створювати нові цифрові освітні ресурси для навчання іноземної мови учнів початкової школи.

Третій (творчо-рефлексивний) етап формування цифрової компетентності вчителя іноземної мови у початкових класах охоплює I та II курс магістерської підготовки та реалізується в рамках вивчення освітньої компоненти «Теорія і практика навчання іноземних мов з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» та виробничої практики в закладах загальної середньої освіти. Під час практичних занять в рамках вивчення дисципліни «Теорія і практика навчання іноземних мов з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» студенти створюють власні дидактичні матеріали для учнів, розробляють фрагменти уроків для навчання іноземних мов з використанням власно створених цифрових ресурсів та здійснюють апробацію цих дидактичних матеріалів у процесі мікронавчання. Під час педагогічної практики студенти мають можливість перевірити ефективність отриманих знань і вмінь у закладах освіти. Таким чином, у студентів формуються другий і третій компонент цифрової компетентності – здатність використовувати цифрові технології в освітньому процесі.

Наведемо приклади завдань, спрямованих на формування цифрової компетентності майбутніх учителів іноземної мови у початкових класах, на різних етапах професійної підготовки студентів за освітньо-професійними програмами «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та «Початкова освіта та англійська мова» другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Завдання I етапу, спрямоване на формування здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності (освітня компонента «Педагогіка», тема «Форми організації навчання»):

- назвіть та обговоріть з одногрупниками типи нестандартних уроків як-от урок-гра, урок-подорож, урок-казка, урок-дослідження, урок-екскурсія, урок-прогулянка тощо;

- продумайте, які цифрові ресурси доцільно застосовувати для проведення нестандартних уроків, зазначених вище (застосунки Google, відео-ресурси, віртуальні музеї, презентації, електронні таблиці, діаграми тощо);

- порівняйте, у чому полягають переваги та недоліки проведення реального уроку-екскурсії (уроку-гри, уроку-дослідження) та віртуального уроку-екскурсії (уроку-гри у цифровому форматі, уроку-дослідження з використанням комп'ютерних програм) з точки зору створення умов для учнів з індивідуальними потребами, підвищення мотивації до навчання, можливостей самоосвіти, соціокультурного та полікультурного виховання школярів;

- запропонуйте онлайн-ресурси та інші комп'ютерні програми для проведення різних типів уроків, проаналізуйте дані електронні освітні ресурси з точки зору достовірності наданої інформації, надійності функціонування, зручності використання, цікавості, відповідності віковим та психологічним особливостям учнів початкових класів тощо;

- створіть каталог електронних освітніх ресурсів для проведення різних типів нестандартних уроків у початковій школі.

Завдання II етапу, спрямоване на формування здатності ефективно використовувати наявні та створювати нові електронні освітні ресурси (освітня компонента «Інноваційні технології навчання англійської мови», тема «Технологія використання відеоматеріалів у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності»):

- зареєструйтеся на веб-сайті Edpuzzle [7], ознайомтеся з відео-матеріалами сайту та завданнями до відео;

- доберіть 3-4 відео для навчання іноземної мови учнів початкової школи, зробіть завдання до відео, додайте у папку «My Content»;

- проаналізуйте та обговоріть з одногрупниками дидактичні та

технічні можливості програми Edpuzzle, типи завдань, які можна створити до відео, способи призначення завдань учням та методи контролю виконання завдань;

- проаналізуйте та обговоріть з одногрупниками методичні аспекти використання відео-матеріалів ресурсу, зокрема, на яких етапах роботи з відео-матеріалами доцільно застосовувати матеріали сайту;

- подивіться відео-урок по створенню відео-завдань у Edpuzzle [8];

- створіть власне відео-завдання для учнів початкових класів (3-4 питання) за допомогою ресурсу Edpuzzle (приклад відео-завдання, створеного студентами, представлено на Рис. 1);

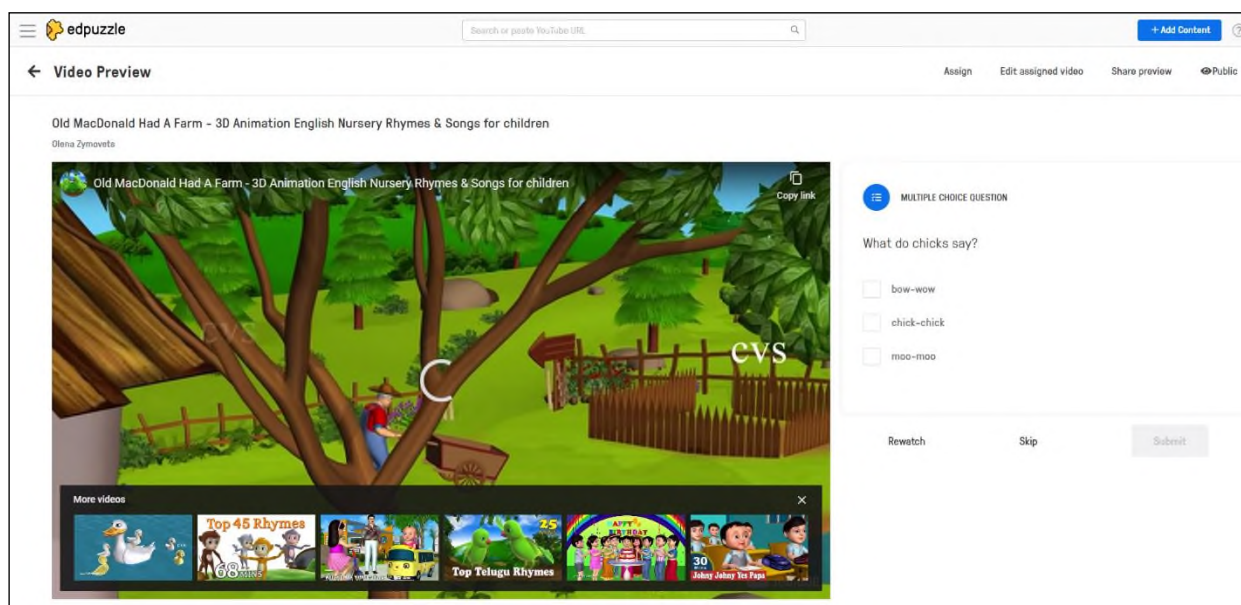

Рис. 1. Скріншот відео-завдання, створеного у програмі Edpuzzle

- розробіть фрагмент уроку для навчання іноземних мов учнів початкової школи з використанням створеного вами навчального відео та обіграйте його на ваших одногрупниках на наступному практичному занятті.

Завдання III етапу, спрямоване на формування здатності створювати нові електронні освітні ресурси та використовувати цифрові технології в освітньому процесі (освітня компонента «Теорія і практика навчання іноземних мов з використанням інформаційно-комунікаційних технологій», тема «Використання програми Hot Potatoes у навчанні іноземних мов»):

- подивіться приклади електронних завдань, розроблених студентами попередніх років за допомогою програми Hot Potatoes [9] (див. Рис. 2);

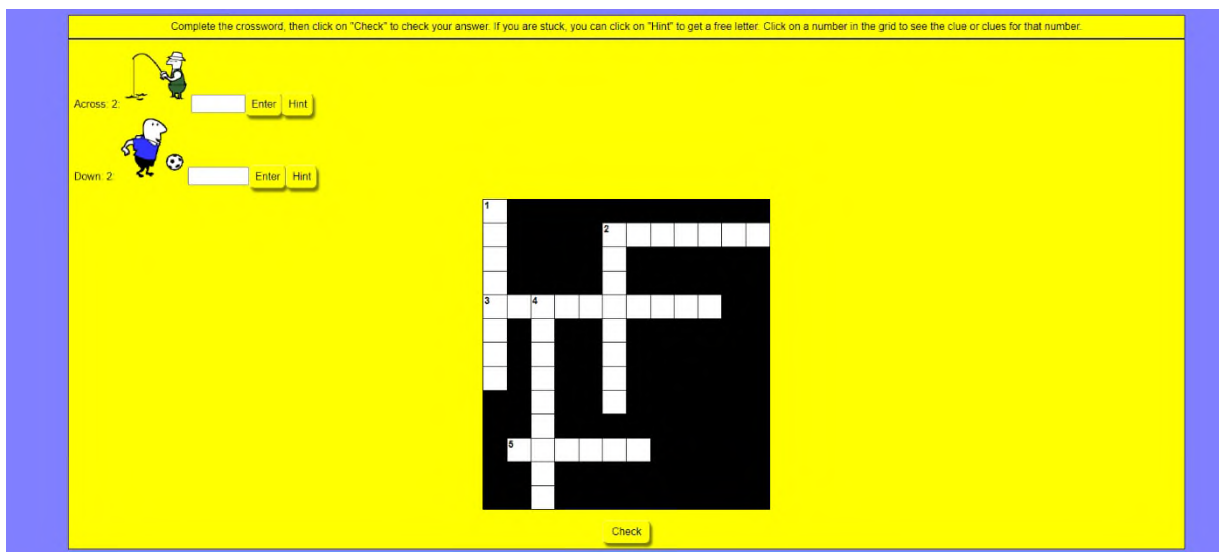

Рис. 2. Скріншот завдання, створеного у програмі Hot Potatoes

- проаналізуйте типи завдань, які можливо створити за допомогою програми Hot Potatoes (solve the crossword, choose the correct variant, put the words (letters, sentences) in the correct order, match the words with the pictures, fill in the gaps тощо);

- подивіться відео-уроки, розроблені викладачем та студентами по створенню початкових матеріалів з використанням програми Hot Potatoes на сайті дисципліни, створеного викладачем у програмі Google Sites (див. Рис. 3).

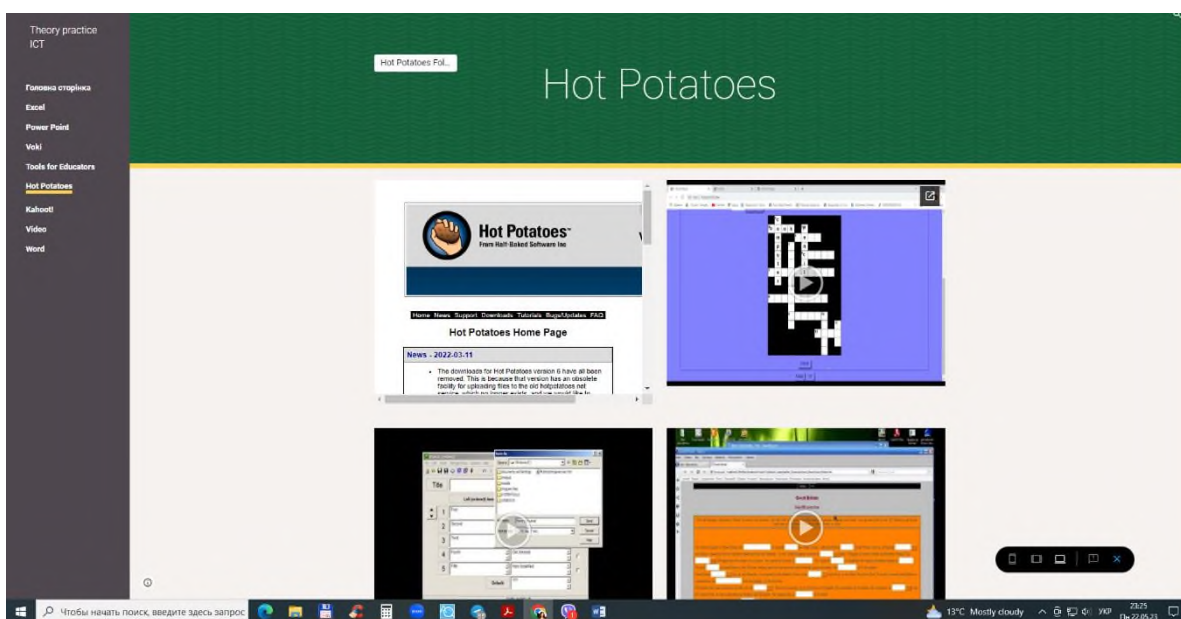

Рис. 3. Скріншот сторінки програми Hot Potatoes навчального веб-сайту дисципліни «Теорія і практика навчання іноземних мов з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»

- створіть 2-3 власних завдання різних типів на одну з тем, передбачених програмою з англійської мови для учнів початкової школи за допомогою програми Hot Potatoes;

- розробіть фрагмент уроку для навчання іноземних мов учнів початкової школи з використанням створеного вами електронного ресурсу та апробуйте його на ваших однокласниках на наступному практичному занятті.

Отже, формування цифрової компетентності вчителя іноземної мови в початкових класах має відбуватись поетапно шляхом інтеграції засобів ІКТ в процес вивчення освітніх компонент, передбачених освітньо-професійними програмами «Початкова освіта» (бакалаврський рівень) і «Початкова освіта та англійська мова» (магістерський рівень). На кожному з етапів студенти набувають та вдосконалюють знання та вміння, які входять до складу інформаційно-цифрової компетентності педагога та які вони зможуть використовувати у подальшій професійній діяльності.

Література

1. Key Competences Recommendations of the Council of the European Union from 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tiaformazione.org/key-competences-recommendations-of-the-council-of-the-european-union-from-2018/>.

2. The European Commission priorities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en.

3. Методичні рекомендації щодо формування інформаційно-цифрової компетентності педагогічних працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/metodychni-rekomendacziyi-z-rozvytku-cyfrovoyi-kompetentnosti.pdf>

4. Нова українська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

5. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.

6. Безперервний професійний розвиток вчителів іноземних мов в Україні та за кордоном : монографія / Вознюк О. В., Гуманкова О. С., Дєньгаєва С. В., Зимовець О. А., Кравець О. Є., Кулак В. І., Михайлова О. С. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2023. 364 с.

7. Edpuzzle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edpuzzle.com/>.

8. How to Edit a Video with Edpuzzle | Edpuzzle Tutorial [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edpuzzle.com/>.

9. Hot Potatoes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hotpot.uvic.ca/>.

БІБЛІОТЕКА ЯК СУЧАСНИЙ ВІДКРИТИЙ ПРОСТІР

Сніжана Колодюк

завідувач відділу обслуговування

vo@zu.edu.ua

Бібліотека є інформаційним, культурним, освітнім закладом (установою, організацією) або структурним підрозділом, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації, головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [4]. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка є базовим навчальним, науковим, інформаційним та культурно-просвітницьким структурним підрозділом. Він

здійснює повне, якісне і оперативне бібліотечно-бібліографічне обслуговування здобувачів вищої освіти, наукових і науково-педагогічних працівників, співробітників університету. У своїй діяльності бібліотека керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про бібліотеку і бібліотечну справу», «Про національну програму інформатизації», інструктивно-нормативними документами, що регламентують діяльність бібліотек, Статутом Житомирського державного університету імені Івана Франка [3].

Варто зауважити, що пріоритетною стратегією діяльності сучасної бібліотеки є не загубитися у світі комп'ютерних технологій, не стати лишень традиційним мертвим сховищем, книгозбірнею, а навпаки перетворитися на сучасний відкритий простір. Простір, який буде комфортним для навчання, для отримання нової цікавої інформації, для особистісного розвитку, для спілкування і дозвілля. Безумовно, Закон України про бібліотеки потребує оновлення, адже він датований ще 1995 роком. У зв'язку із впливом пандемії Covid-19, з активними бойовими діями в Україні і введенням військового стану, з переходом на дистанційну або змішану форму навчання, з активним розвитком новітніх комунікаційних технологій, гостро постає питання модернізації бібліотек. Роль, завдання, функції, мета діяльності всіх типів бібліотек потребує переосмислення, запровадження і втілення нових типів і видів діяльності, форм і методів роботи з користувачами, як тих, що безпосередньо відвідують бібліотеки, так і у онлайн-форматі.

Саме тому, Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка не стоїть осторонь сучасних тенденцій, намагається органічно поєднувати використання традиційних та новітніх інформаційних ресурсів. Застосовуючи віртуальне інформаційне середовище, бібліотека впроваджує дане поєднання, зважаючи на нові реалії. Кожен захід, який проводиться, обов'язково висвітлюється на сайті, сайт постійно оновлюється, з'являється нова корисна інформація, розміщуються всі ресурси, проекти, події, розширюється система надання інформаційно-бібліографічних бібліотечних послуг, запроваджуються

нові послуги. Щорічно відбувається моніторинг діяльності бібліотеки, який дозволяє кожному користувачу і відвідувачу висловити свої власні думки і побажання, щодо роботи нашого сайту, здійснити власну оцінку нашої бібліотечної діяльності, а також внести пропозиції щодо поліпшення бібліотечних послуг. Дистанційні віртуальні послуги, які надає наша бібліотека, дозволяють у будь-який момент, використовуючи мережу Інтернет, стати відвідувачем бібліотеки. Кожен здобувач вищої освіти може дистанційно за допомогою електронного каталогу АБІС «Ірбіс», який наповнюється бібліотечними працівниками починаючи з 2010 року, здійснити оперативний пошук літератури згідно з власними інформаційними запитам, а також має можливість відразу замовити обрану літературу у бібліотеці університету за допомогою служби «Онлайн-замовлення» [1]. Варто зазначити, що в Бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка існує відкритий доступ до матеріалів з таких фондів як:

- фонд букіністичних видань;
- фонд дисертацій та дипломних робіт;
- фонд періодики.

Ці матеріали знаходяться у відкритому доступі і з ними завжди можна ознайомитися в одному із трьох Читальних залів (Універсальний читальний зал, Читальний зал періодичних видань, Науковий читальний зал). Наша бібліотека є клієнтоорієнтованою, інформаційно-комфортною для користувача, завжди відкритою для відвідувачів, готовою до партнерства.

Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка традиційно вже другий рік поспіль стає співорганізатором Міжнародних студентських інтелектуальних онлайн-турнірів, які проводяться Науковою бібліотекою Київського національного університету культури і мистецтв, Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка та Харківським обласним відділенням Української бібліотечної асоціації. Основною метою таких турнірів є створення онлайн-комунікаційного простору, в якому молодь України, знаходячись у різних куточках світу, може

об'єднатися, самореалізуватися, інтегруватися в команду і проявити таланти, свої інтелектуальні та креативні здібності. Під час їх проведення учасники демонструють знання та ерудицію, отримують досвід колективної співпраці, прийняття рішень [2]. Наша бібліотека залучає до інтелектуальних турнірів креативних, азартних, високоінтелектуальних здобувачів вищої освіти. Всі учасники ігор отримують сертифікати, а переможці – дипломи. Ставши співорганізаторами, ми ставимо перед собою такі основні завдання, як:

- сприяти відкритій організації комунікації зі студентською молоддю;
- формувати спільноти ініціативних патріотичних молодих людей, що прагнуть набути більше знань про свою історію і культуру;
- стимулювати формування потреби в читанні;
- активізувати співпрацю бібліотек в сучасних умовах.

Такі заходи як Міжнародні інтерактивні тематичні онлайн-вікторини сприяють налагодженню співпраці між студентами та Бібліотекою. Освітньо-навчальна діяльність тісно переплітається з ігровою. Бібліотека виступає у ролі сучасного відкритого осередку комунікації та розвитку, набуттю нових знань, емоцій та вражень. Таким чином, на сьогодні бібліотека університету тісно співпрацює зі студентською молоддю і є сучасним відкритим простором для реалізації ідей, та задумів здобувачів вищої освіти.

Література

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка : [веб-сайт]. Житомир, 2010 – 2023. Режим доступу: <http://library.zu.edu.ua/index.html>. (дата звернення: 17.05.2023).

2. Мамедова В., Скаченко О., Вірютіна К. Кейс використання цифрових інструментів для створення ігрового середовища онлайн комунікації під час COVID-19. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. Київ, 2022. Т. 5, вип. 2. С. 301-320.

3. Положення про бібліотеку Житомирського державного університету імені Івана Франка. Режим доступу: <http://library.zu.edu.ua/doc/pol-biblio.pdf> (дата звернення: 15.05.2023).

4. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України. від 27.01.95 р. № 33/95-ВР. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Вікторія Кравчук

асистент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій навчання

viktoriia.kravchuk@ukr.net

Онлайн-навчання та дистанційне навчання у початковій школі можуть бути ефективними методами навчання, особливо в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, пандемії COVID-19, коли багато шкіл обмежені у проведенні традиційних уроків в класі. Однак, важливо враховувати ряд факторів, які можуть впливати на якість навчання в онлайн-форматі.

Онлайн-навчання може забезпечити доступ до широкого спектру навчальних ресурсів, інтерактивних матеріалів та електронних підручників, які допомагають учням засвоювати знання. Віддалений доступ до вчителя через відеозв'язок або електронну пошту також дозволяє учням задавати питання, отримувати пояснення та отримувати зворотній зв'язок на свою роботу.

Онлайн-навчання в початковій школі має кілька переваг:

1. *Гнучкість у розкладі.* Онлайн-навчання дозволяє учням і вчителям працювати за гнучким розкладом. Учні можуть мати можливість вчитися в зручний для них час і темп, що дозволяє краще враховувати індивідуальні потреби кожного учня.

2. *Доступ до різноманітних ресурсів.* За допомогою Інтернету, учні можуть мати доступ до широкого спектру освітніх ресурсів. Вони можуть використовувати відеоуроки, інтерактивні вправи, цифрові підручники та інші матеріали, що зробить процес навчання більш захоплюючим і ефективним.

3. *Розширений доступ до освіти.* Онлайн-навчання дозволяє учням отримати доступ до освіти незалежно від географічного розташування. Учні можуть навчатися від вчителів з усього світу, отримувати унікальний досвід і знання.

4. *Самостійність та саморегуляція.* Онлайн-навчання сприяє розвитку навичок самостійної роботи та саморегуляції. Учні навчаються планувати свій час, встановлювати мети і відповідально до них працювати.

5. *Залучення батьків.* Онлайн-навчання може включати батьків у процес навчання, що сприяє більш активному залученню до освіти дитини. Батьки можуть бути більш свідомими щодо прогресу та досягнень своєї дитини та брати активну участь у її навчанні.

6. *Зменшення витрат.* Онлайн-навчання може бути більш економічним для багатьох родин. Воно зменшує витрати на проїзд, шкільні матеріали та інші витрати, пов'язані з традиційним навчанням.

Однак онлайн навчання в початковій школі має свої недоліки, особливо порівняно з традиційним очним навчанням. Ось деякі з них:

1. *Відсутність особистого контакту.* Онлайн навчання ускладнює взаємодію між учнями та вчителем. Відсутність фізичної присутності вчителя може знизити можливості для особистої зворотного зв'язку, індивідуальної підтримки та взаємодії між учасниками навчального процесу.

2. *Часові обмеження роботи з технічними засобами.* Залежно від класу, робота в режимі онлайн не може перевищувати 10-15 хв. для учнів початкової школи. Під час відео зустрічі вчитель може діяти на власний розсуд: пояснювати нову тему, повторювати вивчений матеріал, перевіряти виконані завдання тощо. Решту 25 хв. учні виконують завдання в режимі офлайн без використання технічних засобів. З огляду на такий розподіл можна припустити, що більшість

педагогів під час онлайн зустрічі будуть пояснювати нові теми та давати завдання для другої частини уроку.

3. *Технічні проблеми.* Онлайн навчання потребує наявності необхідної технічної інфраструктури, такої як комп'ютери, ноутбуки, планшети чи телефони, стабільний Інтернет, веб-камери тощо. Недоступність або нестабільність Інтернет-з'єднання може заважати учням активно брати участь у заняттях та сприймати матеріал.

4. *Втрата уваги.* Початкова школа вимагає активної участі учнів у навчальному процесі, але в онлайн форматі діти можуть легко втратити увагу через розваги або інші фактори у своєму домашньому середовищі.

5. *Соціальна ізоляція.* Фізичний присутній в класі дозволяє учням взаємодіяти один з одним і розвивати соціальні навички. Відсутність цього аспекту в онлайн навчанні може призвести до відчуття соціальної ізоляції учнів.

6. *Виклики саморегуляції.* Учням початкової школи може бути складно самостійно контролювати свій режим дня та відповідальність за виконання навчальних завдань без безпосереднього нагляду вчителя.

7. *Навички вчителів.* Вчителям потрібно мати достатньо навичок та ресурсів для проведення онлайн-уроків та викладання матеріалу в електронному форматі. Вони також повинні мати можливість перевіряти зрозумілість матеріалу та оцінювати успішність учнів у онлайн-форматі.

Крім того, важливо пам'ятати, що дистанційне навчання не може повністю замінити традиційне навчання в класі, оскільки воно не забезпечує того ж рівня соціалізації та інтеракції з вчителем та однолітками. Тому, коли це можливо, рекомендується комбінувати обидва методи навчання, забезпечуючи учням можливість зустрічей в класі та особистого спілкування з вчителем.

У кінцевому підсумку, онлайн-навчання та дистанційне навчання можуть бути ефективними засобами навчання у початковій школі, але потребують врахування різних факторів, таких як доступ до технологій, навички вчителів та самодисципліна учнів.

Література

1. Дистанційне навчання в молодшій школі. Режим доступу: <https://prometheanworld.com.ua/dystantsijne-navchannya-v-molodshij-shkoli/> (дата звернення 19.05.2023).

2. Досвід упровадження в освітньому процесі технології дистанційного навчання в початковій школі. Режим доступу: <https://school3.com.ua/virtualnyj-metodychnyj-kabinet/dosvid/dosvid-uprovdzhennia-v-osvitnomu-protsesi-tekhnologii-dystantsijnoho-navchannia-v-pochatkovij-shkoli/> (дата звернення: 20.05.2023).

3. Практики та підходи до дистанційного навчання – рекомендації для вчителів. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/> (дата звернення 19.05.2023).

4. Лайфхаки з дистанційного навчання: Найкращий досвід учителів. Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/lajfhaky-z-dystantsijnogo-navchannya-najkrashhyj-dosvid-uchyteliv/> (дата звернення: 20.05.2023).

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Владислав Кулак

викладач кафедри англійської мови з
методиками викладання у дошкільній та початковій освіті

vladislavkulak8@gmail.com

На сьогоднішній день цифровізація досягла достатньо високого рівня у своєму розвитку дозволяючи спрощувати деякі важкі задачі реалізацією простих рішень. Додатковою можливістю є досягнення великих результатів шляхом економії часу в процесі розробки, що є не менш важливою складовою для ефективності роботи абсолютно всіх сфер, які на сьогоднішній день існують.

Розглядаючи можливості цифрових технологій в організації освітнього процесу слід зазначити те, що не менш важливу роль відіграє інтернет і комп'ютер. Забезпечення безперервності освітнього процесу та якісної передачі інформації від викладача до студентів – використовуються також можливості комп'ютерів та їх комплектуючі [1, с. 115].

Аналіз останніх досліджень показує те що з давніх часів до сьогодення розвиток комп'ютерних технологій значно покращив своє існування. Сучасні інновації мають можливість значно забезпечити абсолютно всі сфери діяльності людини. Якщо раніше ефективність організації освітнього процесу забезпечувалась шляхом фізичної присутності учнів у класі та вчителя, сьогодні ми можемо використовувати лише комп'ютер та інтернет.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду впровадження цифрових технологій для ефективної організації освітнього процесу в закладах вищої освіти а також розвиток і функціонування сучасних технологій в цілому, порівняння цифровізації освіти в Україні та закордоном.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних новітніх технологій бере свій початок від великих компаній, які базуються на розробці програмного забезпечення та комп'ютерів, які на сьогоднішній день використовуються у різноманітних галузях і сферах. Для того щоб проаналізувати важливість такого розвитку сучасних новітніх технологій слід звернути увагу на те, що результатами використання комп'ютерних інновацій є достатньо успішні проекти, які реалізуються та їхня розробка займає максимально невеликий проміжок часу. Розглядаючи можливості впровадження цифрових технологій в освітній процес слід зазначити, що це полегшує роботу викладача, який має на меті передати інформацію своїм студентам та розробити її шляхом максимально зрозумілого типу [2, с. 115].

Слід виділити національний план ролі цифрових технологій в організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Цей план складається з 5 розділів та має певні висновки, які є достатньою важливими і факти, що мають важливе

значення інформацію того що цифрові технології й розвивається з кожним роком:

1. Зосередження освітніх можливостей студента та аналіз його роботи: дає можливість правильно оцінити діяльність студента та виправити помилки, які можуть бути допущені в процесі виконання домашнього завдання або самостійної роботи загалом.

2. Викладач повинен володіти методами викладання, які є абсолютно аналогічними викладанню в лекційній аудиторії. Оскільки цифрові технології грають роль саме спрощення отримання вищої освіти слід зазначити те що річ йде не просто про віддалене навчання, але й аудиторне шляхом передачі інформації за допомогою носіїв.

3. Викладачі вищих навчальних закладів можуть створювати свої групи додаючи студентів та відслідковувати інформацію про успішність студента та контролю знань. Додатково формувати статистику для відображення результатів навчального процесу і реалізації умінь і навичок на практиці.

4. Можливості оцінювання студента, надання йому додаткової консультації у зручний час. Використання різноманітних типів програм, що дозволяють робити демонстрацію екрану для студента, щоб студент бачив інформацію, яка відображається на робочому столі у викладача з метою кращого засвоєння матеріалу.

5. Основними компонентами, які забезпечують достатньо непоганий розвиток інноваційних технологій у сучасний освітній процес є такі як: швидкісний інтернет (наприклад: в приміщенні ВУЗу), цифровий контент, а саме доступ до різноманітних онлайн бібліотек, що може забезпечити студентів інформацію, яку вони можуть використовувати для написання практичних курсових і дипломних робіт [3, с. 115].

На даний момент достатньо важливими пріоритетами впровадження цифрових технологій для ефективної організації освітнього процесу в закладах вищої освіти є:

– Стабільний доступ до мережі інтернет (можливість миттєвого доступу до абсолютно всіх бібліотек, контакту зі студентами, а також контакту з викладачем)

– Використання та удосконалення цифрової грамотності (дає можливість удосконалювати або пропонувати необхідні освітні компоненти, а також варіанти правильності прийняття рішень у певних задачах)

– Штучний інтелект – один із найважливіших факторів реалізації цифрових технологій в освітній процес оскільки з розвитком нейронних мереж можна створювати цікаві проекти реалізовувати абсолютно усі можливості і задуми студентів які навчаються у вищих навчальних закладах на творчі спеціальності та додатково формувати звітність.

Достатньо велика кількість європейських країн і країн Північної та Південної Америки вже перейшли на реалізацію цифрових технологій в освітньому процесі. Впровадження цифрових технологій в сучасний освітній процес дозволяє не просто організувати зручність ефективності освітнього процесу, а додатково підвищити результативність та практичних навичок студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах. Слід зазначити що розвиток науки не обмежується тільки однією країною. У світі існує чимало країн, що досягли значного успіху в певних галузях тому і за допомогою сучасних цифрових технологій можна дізнатися багато нової інформації не тільки в межах своєї країни, а ще й за кордоном. Додатково слід приділити увагу розвитку різноманітних методик викладання, які на сьогоднішній день мають дуже важливе значення і впроваджуються у сучасній освітній процес разом з цифровими технологіями. Використання великої кількості програм розвиває наочність, здатність студентів до різноманітних методів вибору майбутньої професії або використання конкретних можливостей для ефективного функціонування сучасних умов отримання освіти [3, с. 115].

Сам термін віддаленого навчання був запроваджений ще з часів covid-19 коли абсолютно всі навчальні заклади були переведені в режим дистанційного навчання. Такий процес був достатньо зручним, оскільки можна було не

виходячи з дому отримувати доступ абсолютно до всіх матеріалів, бібліотек, зв'язку з викладачами і навпаки викладачами з своїми учнями або студентами. Проте достатньо важко навчатися на певних спеціальностей у вищих навчальних закладах якщо сама технологія дія навчання постає для студента і викладача саме у фізичній присутності в навчальному закладі. Серед таких спеціальностей є наприклад музичне мистецтво, образотворче мистецтво і багато інших, серед яких дуже важко проводити заняття онлайн чи віддалено.

Досвід зарубіжних країн забезпечив абсолютно всі можливості впровадження цифрових технологій для ефективно організації освітнього процесу у всіх закладах освіти у тому числі і вищих закладів. Тобто розвиток сучасних новітніх технологій також вніс свій внесок у достатньо широкий спектр можливостей, які відкриваються сьогодні для сучасного майбутнього студента. Використання матеріалів, які є легко доступними – значно спрощує процес отримання студентом знань.

Отже, під час розвитку сучасних цифрових технологій використання їх можливостей для ефективно організації освітнього процесу дійсно реалізувало багато позитивних моментів. Вагомий внесок діджиталізації сучасного освітнього процесу у сучасний освітній процес дає можливість використання всіх можливостей для отримання освіти у вищих навчальних закладах а також отримання професії студентом.

Література

1. Кучерак І. (2020). Цифровізація та її вплив на освітній простір в контексті формування ключових компетентностей. *Інноваційна педагогіка*, 2(22), 91–94 http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_2/22.pdf. – С. 35-41.
2. Січкаренко К. О. (2018). Розвиток цифрових освітніх платформ та поширення цифрових компетенцій в освіті. *Ефективна економіка*, 12.
3. Мар'єнко М., Сухих А. (2022). Організація навчального процесу у ЗЗСО засобами цифрових технологій під час воєнного стану. *Український Педагогічний журнал*, 31–37. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-31-37> – С. 28-30.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У СИСТЕМІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАУКОВЦІВ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ

Катерина Купрійчук

завідувач науково-методичного відділу бібліотеки

nmv@zu.edu.ua

Максим Годлевський

програміст бібліотеки

godlevskuyamaxum@gmail.com

Максим Прокопенко

бібліотекар

prokopenko816m@gmail.com

Швидкий розвиток наукового цифрового контенту ускладнив пошук та ідентифікацію авторів конкретних досліджень. На сьогодні бібліотека відіграє фундаментальну роль у системі ідентифікації науково-педагогічних працівників університету, оскільки є важливим інструментом для зберігання, організації та доступу до наукової інформації.

Ідентифікація науковців є важливим елементом наукометричних досліджень та має значний вплив на наукову продуктивність, розподіл фінансування та зайнятість у науковій галузі. Профілі науково-педагогічних працівників є значущим елементом формування і збереження академічного потенціалу університету [1]. Вони сприяють розвитку інтелектуальної культури, науково-дослідницького потенціалу та престижу закладу вищої освіти.

Наукова діяльність викладачів, на нашу думку, сприяє:

- Покращенню якості навчання.
- Підвищенню престижу ЗВО.
- Інноваційному розвитку.

Вчений має бути впізнаваним, активним дослідником, учасником різноманітних наукових заходів, тренінгів, користувачем соціальних мереж,

«йти в ногу з часом», постійно розвиватися. Важливим є, також, створення профілів у системах ідентифікації вчених, що дає можливість контролювати власний список наукових праць, шукати співавторів, знаходити джерела фінансування тощо.

Наукометричні профілі в окремих базах даних формуються автоматично при опублікуванні автором навіть однієї статті (Author ID у Scopus), в інших – створено спеціальні інструменти об'єднання й коригування даних автора (Google Scholar, ORCID тощо) [2].

Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка надає допомогу науковцям у створенні та підтримці їх ідентифікаційних профілів, включаючи універсальний ідентифікатор дослідника ORCID, ResearchID та Scopus Author ID. З цією метою ведеться активна співпраця з науковцями та адміністрацією ЗВО. Бібліотека надає консультаційну підтримку науковцям з питань реєстрації та налаштування їх ідентифікаційних профілів, а також допомагає у пошуку, виборі та організації наукової інформації, необхідної для написання наукових публікацій та досліджень. Крім того, співробітники бібліотеки відстежують оновлення і розвиток ідентифікаційних систем та баз даних, щоб забезпечити науковцям доступ до нових можливостей і функцій.

Однак, не завжди є розуміння важливості створення та актуалізації своїх ідентифікаційних профілів, що ускладнює збір даних про науково-публікаційну діяльність. Саме тому, бібліотека проводить постійну роботу з популяризації інструментів ідентифікації та надає науковцям інформаційну та консультаційну підтримку. Ще однією складною проблемою є дублювання профілів та неоднозначність ідентифікації науковців. Це може стати перешкодою для точного визначення наукової продуктивності та розподілу фінансування. З метою запобігання цьому, системи ідентифікації науковців повинні забезпечувати унікальні ідентифікатори та механізми для пошуку та об'єднання профілів.

Взаємодія між бібліотекою та науково-педагогічними працівниками має важливе значення для поліпшення організації наукової інформації, підтримки

наукової продуктивності та розвитку науково-дослідної діяльності. Своєчасне оновлення та активне ведення наукових профілів науково-педагогічних працівників є ключовим елементом академічного розвитку ЗВО, має велике значення для підвищення якості освіти, розвитку дослідницького потенціалу та підвищення престижу університету.

Щодо перспектив взаємодії між бібліотекою та науково-педагогічними працівниками в аспекті системи ідентифікації науковців, то можна очікувати подальшого розвитку технологій та інфраструктури, спрямованих на поліпшення ідентифікації та автоматичного збору даних про науковців. Також можливим є посилення співпраці між бібліотеками, дослідницькими установами та науковими видавництвами з метою поліпшення ідентифікації науковців та обміну даними.

Отже, спільна робота та взаємодія адміністрації університету, бібліотеки факультетів/інститутів, кафедр і кожного окремого науково-педагогічного працівника є важливою для належної реалізації науково-дослідної діяльності ЗВО. Загалом, упорядковані і заповнені наукові профілі у базах даних допомагають підвищити видимість науковців, залучити нові можливості для співпраці та сприяють розвитку наукового середовища.

Література

1. Бичко О. М. Роль бібліотеки у наукометричних дослідженнях університету. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство.* 2018. Вип. 5. С. 149-153.

2. Іванкевич О. Шляхи підвищення наукометричних показників науковців національного авіаційного університету. *Український педагогічний журнал.* 2021. Вип. 3. С. 99-105.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЛОЛОГА

Дарина Самборська

асистент

darynasamburskaya@gmail.com

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в професійній діяльності філолога має значний вплив на досягнення результатів в цій сфері. ІКТ надають філологам широкі можливості для навчання, досліджень, зберігання та поширення знань.

Одним із найважливіших аспектів використання ІКТ у професійній діяльності філолога є доступ до електронних джерел інформації. Інтернет надає фахівцям можливість швидкого та зручного пошуку необхідної літератури, наукових статей, документів, електронних баз даних тощо. Бібліотеки та архіви стають доступними через онлайн-каталоги, що спрощує процес збирання матеріалів для досліджень та наукових публікацій.

ІКТ також допомагають філологам у процесі аналізу текстів. Різноманітні програмні засоби та інструменти для обробки текстів дозволяють автоматизувати певні процеси, такі як пошук ключових слів, аналіз структури тексту, порівняння різних версій тексту тощо. Ці програми дозволяють автоматизувати процеси зіставлення, лексико-семантичного аналізу, стилістичного дослідження, морфологічного аналізу тощо. Вони забезпечують швидкість та точність аналізу, а також допомагають знайти залежності та закономірності у текстах. Це значно прискорює роботу філолога та допомагає зосередитися на більш складних та творчих завданнях.

Застосування САТ-технологій (Computer-Assisted Translation) є важливим аспектом використання ІКТ у професійній діяльності філолога. САТ-системи допомагають фахівцям з перекладу підвищити продуктивність, якість та послідовність перекладу шляхом автоматизації деяких етапів роботи [1, с. 5].

Одним з ключових компонентів САТ-систем є ТМ-інструменти (Translation Memory). Це бази даних, які містять паралельні тексти, наприклад, переклади раніше виконаних текстів або тексти з однаковими або схожими фразами [2, с. 54]. Під час роботи над новим перекладом, САТ-система автоматично виявляє схожі або ідентичні речення та пропонує готові переклади, що дозволяє зберегти час і забезпечити консистентність [3, с. 23].

САТ-технології також надають інструменти для термінологічного керування. Вони дозволяють створювати та управляти термінологічними базами даних, де зберігаються терміни та їх переклади. Під час перекладу САТ-система пропонує варіанти перекладу термінів згідно зі збереженими даними, що сприяє уніфікації термінології та покращує якість перекладу.

Крім того, САТ-системи дозволяють філологам працювати з різними форматами документів, включаючи текстові файли, HTML-сторінки, презентації, файли публікацій тощо. Це забезпечує зручність та ефективність роботи з різноманітними видами текстів, що є важливим аспектом для філологічних досліджень та перекладу літературних творів.

Поміж інших корисних функцій САТ-систем є можливість створення глосаріїв та стилістичних правил. Глосарії містять спеціалізовану лексику, терміни та їх переклади, що допомагає забезпечити єдність термінології у текстах. Стилiстичні правила дозволяють зазначати певні перекладацькі вимоги, наприклад, щодо використання конкретних стилістичних прийомів або нюансів перекладу.

Крім того, САТ-системи забезпечують зручну співпрацю між перекладачами та редакторами. За допомогою таких систем можна легко обмінюватися проектами, вносити правки та коментарі до перекладу, відстежувати його прогрес та керувати розподілом завдань. Це спрощує колективну роботу над перекладом та полегшує взаємодію між учасниками проекту.

Використання САТ-технологій дозволяє значно підвищити продуктивність та ефективність філологів у процесі перекладу та лінгвістичних

досліджень. Вони сприяють швидшому та точнішому перекладу, забезпечують консистентність у використанні термінології та стилістичних прийомів, а також полегшують співпрацю між перекладачами та редакторами.

Проте, важливо зауважити, що САТ-системи не заміняють професійних знань та навичок філолога. Вони є лише інструментом, який підтримує та полегшує роботу фахівця, але кінцевий результат залежить від глибини розуміння мови, культури та майстерності перекладача. ТМ-інструменти також мають свої обмеження. Вони ефективні для повторюваних фраз або текстів з великою кількістю повторень, але можуть бути менш корисними для унікальних або творчих текстів, які часто зустрічаються в філологічній роботі.

Варто зауважити, що інформаційно-комунікаційні технології сприяють розвитку творчих навичок філолога. За допомогою спеціалізованих програм для обробки тексту, створення презентацій та веб-сайтів, філолог може створювати естетично привабливі та інформативні матеріали. Використання графічних редакторів, відеомонтажних програм та аудіоредакторів дозволяє створювати мультимедійні матеріали, що покращують сприйняття та розуміння тексту.

ІКТ також дають філологам можливість спілкування та співпраці з колегами та спеціалістами з усього світу. Філологи можуть обмінюватися ідеями, дослідженнями та досвідом через електронну пошту, форуми, соціальні мережі. Веб-конференції, онлайн-курси та віртуальні платформи для спільної роботи над проектами дозволяють зберігати та передавати знання, незалежно від географічного розташування. Це сприяє розвитку міжнародного співробітництва та встановленню зв'язків для спільних досліджень. Крім того, філологи можуть приймати участь у віртуальних наукових конференціях, де вони мають можливість представити свої дослідження та обговорити їх з колегами.

ІКТ також впливають на процес навчання та підвищення кваліфікації філологів. Віртуальні навчальні платформи та курси дозволяють отримувати нові знання та навички у зручний для фахівця час. Інтерактивні навчальні матеріали, вебінари та відеолекції роблять процес навчання більш доступним і цікавим.

Застосування ІКТ у професійній діяльності філолога також сприяє створенню електронних архівів, цифрових бібліотек та онлайн-ресурсів, що зберігають та поширюють літературні твори, документи, лінгвістичні дослідження та інші матеріали. Це робить доступ до цінних джерел інформації більш широким і зручним для дослідників та здобувачів вищої освіти.

Незважаючи на всі переваги використання ІКТ, філологи повинні бути уважними і критичними до інформації, яку вони знаходять в Інтернеті. Знання мови, літератури та культури залишаються основою філологічної діяльності, а ІКТ слугують інструментами, які допомагають виконувати цю діяльність більш ефективно.

Література

1. Долинський Є. В., Скиба К. М. Інформаційні технології у професійній діяльності перекладача : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2016. 75 с.
2. Тарануха В. Ю. Інтелектуальна обробка текстів : навч. посіб. Київ, 2014. 80 с.
3. Тарасенко Р. О., Амеліна С. М. Тенденції формування інформаційної компетентності перекладачів в університетах США в умовах глобалізації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Київ, 2014. Вип. 199. Ч.2. С. 16-25.

Підсекція Дошкільна освіта

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МИСТЕЦЬКО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

Анжеліка Гановська

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

anjelika06g@gmail.com

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент *Сорочинська Оксана*

Тема формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку за допомогою мистецько-творчої діяльності є актуальною в сучасному світі, оскільки різноманітні творчі завдання та проєкти, які залучають дітей до співпраці з природою, можуть сприяти розвитку в них любові та поваги до навколишнього природного середовища. Окрім того, в процесі творчої діяльності діти можуть отримати практичні навички з екології та стати більш освіченими в цій сфері.

Цілеспрямованість вирішення обраної проблеми окреслено в нормативних документах спрямованих на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, форм і методів роботи з дітьми дошкільного віку: законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.); «Концепції виховання дітей дошкільного віку» (2020 р.); «Базовий компонент дошкільної освіти» (нова редакція) (2021 р.); «Нова українська школа» (2016 р.), освітні програми розвитку дітей дошкільного віку: «Впевнений старт», «Дитина», «Я у світі», «Українське дошкілля» та інші.

У наукових працях Л. Артемової, А. Богуш, О. Кононко, В. Котирло, З. Плохій, Т. Поніманської, Ю. Приходько підкреслюється особлива чутливість дошкільників до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їх емоційна реакція на безпосередні враження.

Враховуючи важливість окресленої проблеми доцільним є аналіз сутності мистецько-творчої діяльності дітей дошкільного віку. Мистецько-творча діяльність має великий педагогічний потенціал для формування ціннісного ставлення до природи у дітей. Основними засобами такої діяльності є малювання, ліплення, аплікація, конструювання та інші види робіт із використанням різноманітних природних матеріалів. Одним із основних завдань мистецько-творчої діяльності є розвиток творчого мислення, уяви, фантазії та вміння вільно виражати свої думки та почуття через мистецькі засоби. Такі вміння не тільки розвивають творчий потенціал дитини, але й сприяють формуванню ціннісного ставлення до навколишнього середовища, в тому числі і до природи.

Мистецько-творча діяльність є одним із найефективніших засобів формування ціннісного ставлення до природи, оскільки вона дає можливість дітям не тільки сприймати природу, а й відтворювати її в образах і творах мистецтва. Це пов'язано з тим, що мистецтво є одним із найважливіших засобів передачі культурних цінностей, у тому числі і відношення людини до природи [6]. Вона дозволяє дітям відчувати красу та гармонію природи, розвиває емоційну сферу, сприяє формуванню естетичних смаків та почуття прекрасного. Також це дає можливість дітям бачити природу з різних сторін, відчувати її неповторність та взаємозв'язок із навколишнім світом [5]. У процесі мистецько-творчої діяльності діти можуть створювати твори мистецтва, які відображають їх власне ставлення до природи. Наприклад, це можуть бути малюнки, аплікації, композиції з природних матеріалів тощо. Ці твори мистецтва допомагають дітям відчувати, що природа є надзвичайно важливим елементом нашого життя, який потребує захисту та бережливого ставлення.

Також мистецько-творча діяльність сприяє розвитку творчих здібностей та фантазії дітей, що дозволяє їм досліджувати природу, шукати нові способи використання її ресурсів та створювати незвичайні твори мистецтва, які можуть стати прикладом екологічно свідомої поведінки [3]. У процесі роботи з мистецтвом діти мають можливість бачити природу в різних ракурсах, сприймати її красу і неповторність, розуміти значення і значущість природних об'єктів. Це сприяє формуванню в них позитивного ставлення до природи, поваги до неї і бажання зберігати її [4].

Педагогічний потенціал мистецько-творчої діяльності як засобу формування ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку є надзвичайно важливим, оскільки в цьому віці формуються основи світогляду та ціннісних орієнтацій, у тому числі ставлення до природи. Мистецько-творча діяльність сприяє розвитку творчих здібностей, фантазії, уяви, пізнавальної активності та емоційної сфери дитини [1].

За допомогою мистецько-творчої діяльності можна формувати у дітей такі цінності, як повага до природи, бережливе ставлення до ресурсів, екологічна

свідомість, прагнення до збереження природи та збалансованого розвитку суспільства. Крім того, мистецько-творча діяльність може сприяти формуванню у дітей емоційного зв'язку з природою, що є важливим елементом формування ціннісного ставлення [2].

Мистецько-творча діяльність може мати різноманітні форми: малювання, ліплення, робота з природними матеріалами, аплікація, створення різних композицій та ін.. У процесі мистецько-творчої діяльності педагог може застосовувати різноманітні методи і прийоми, що сприяють формуванню ціннісного ставлення до природи. Наприклад, під час роботи з природними матеріалами можна пояснити дітям, як важливо зберігати природу і використовувати її ресурси з обережністю, а під час малювання природних пейзажів можна пояснити дітям, як важливо берегти чисте повітря і воду.

Для реалізації педагогічного потенціалу мистецько-творчої діяльності як засобу формування ціннісного ставлення до природи старшого дошкільного віку, необхідно враховувати наступні аспекти:

- Надати дітям можливість бути творцями і самостійно висловлювати свої думки та ідеї про природу. Це може бути досягнуто за допомогою технік мистецької творчості, таких як малювання, ліплення, аплікація та ін.

- Стимулювати дітей до дослідження та пізнання природи. Виховати у дітей бажання досліджувати навколишній світ, розуміти його закони та процеси, що відбуваються в природі.

- Забезпечити наявність матеріалів та інструментів для мистецько-творчої діяльності. Важливо, щоб діти мали доступ до різноманітних матеріалів для створення своїх творінь.

- Використовувати мистецьку творчість як засіб передачі знань про природу. Наприклад, можна створювати колажі та малюнки зображуючі різні елементи природи та розповідати про них дітям.

– Розвивати у дітей емоційний зв'язок із природою. Діти повинні розуміти, що природа потребує нашої уваги та дбайливого ставлення, а також відчувати емоційний зв'язок з нею.

– Враховувати індивідуальні особливості дітей. Кожна дитина має свої вподобання та інтереси, тому важливо створювати умови для реалізації їхнього потенціалу у мистецько-творчій діяльності [5, с. 58-59].

Крім того, мистецько-творча діяльність дозволяє дітям бути активними учасниками навколишнього середовища та взаємодіяти з ним через свої творчі висловлювання. Це збільшує їхню увагу та зацікавленість у природі, а також збагачує знання про неї, її функціонування та значення.

Отже, мистецько-творча діяльність має великий потенціал та може стати ефективним інструментом у формуванні ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку, якщо враховувати їхні індивідуальні та вікові особливості та застосовувати педагогічні принципи. Педагоги можуть використовувати цей потенціал для зміцнення ціннісних орієнтацій дітей та формування в них свідомого ставлення до природи. Також використання різних видів мистецтва дозволяє педагогам створювати різноманітні та цікаві ситуації для сприяння розвитку духовності та внутрішнього світу дитини [1].

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. Науковий керівник : А. М. Богущ. К. : Видавництво, 2012. 26 с.

2. Ковальчук (Демчик) К. І. Способи формування ціннісного ставлення до живопису у дітей старшого дошкільного віку / К. І. Ковальчук (Демчик) // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2006. Вип. ІХ. С. 108-111.

3. Попова В. Л. Екологічне виховання дошкільників у вирішенні проблеми збереження природного середовища / В. Л. Попова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / Запоріз. обл.

ін-т післядиплом. пед. освіти, комунал. закл., Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : [б. в.], 2008. Вип. 49. С. 205-208.

4. Савченко В. Мистецька діяльність як засіб формування екологічної культури учнів. Педагогіка та психологія відновлювальної енергетики, 2016. 2(14), 28-32.

5. Суботницький І. М. Естетичне виховання молодших школярів через формування естетичних почуттів засобами мистецтва [Електронний ресурс] / І. М. Суботницький // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2014. Вип. 2. С. 58-61. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/11738/1/11.pdf>

6. Федіна К. Природа – краса і чинник життя / К. Федіна, В. Пісна // Дошкільне виховання. 2002. № 25. С. 29.

ТЕХНІКА ЕБРУ, ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Альона Ляпунова

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

alenika3101@gmail.com

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент *Сорочинська Оксана*

За останні десятиліття якісно виникли нові процеси, явища та тенденції, які охоплюють усі сторони сучасного суспільного життя. Сьогодні ми є свідками прискороеного науково-технічного прогресу та фундаментальних змін у соціальній, екологічній, економічній та культурній сферах. Усе це призводить до того, що на рубежі ХХ-ХХІ ст. докорінно змінилися вимоги до майбутніх поколінь. Замість традиційного виховання слухняності та дисциплінованості виконавців, це завдання зосереджується на творчих особистостях, тобто здатних до позитивної творчої діяльності, яка вмє жити і працювати в нових соціальних і полікультурних умовах.

Ці глибокі зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства неминуче торкаються і системи освіти, яка безпосередньо визначає майбутній інтелектуальний потенціал країни. Сучасному суспільству потрібні люди, які не мислять шаблонно, а творчо знаходять нові шляхи вирішення поставлених проблем, вміють виходити зі складних ситуацій. Тому стає важливим виявляти та підтримувати дитячу творчість з раннього віку. Про це йдеться в оновленому Базовому компоненту дошкільної освіти, Законі України «Про дошкільну освіту», Законі України «Про інноваційну діяльність» (2002 року), що визначає правові, організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності, Національній доктрині розвитку освіти. Дошкільні заклади стають все більш важливою частиною системи освіти і можуть стати основою для позитивного вирішення цього питання.

Сьогодні актуальнішим стає завдання формування творчої особистості починаючи з дошкільного віку. У дошкільному віці закладаються всі основи майбутнього розвитку людства. Дошкільний вік є найбільш відповідальним періодом у становленні та вихованні особистості. На цьому етапі дитина займається пізнанням навколишнього світу як першим етапом соціалізації. У цьому віці активізується самостійність мислення, розвиваються пізнавальні інтереси дитини та допитливість.

Не маючи належних навичок читання, письма чи мовлення, маленькі діти часто віддають перевагу художнім формам самовираження. Для них вони є і засобом адаптації до зовнішнього світу, і засобом спілкування з навколишнім середовищем. Тому розвиток творчих здібностей дітей засобами образотворчого мистецтва є природним і високоефективним процесом [2].

Питання розвитку творчих здібностей дошкільників досить широко представлені в науковій літературі:

– психологічну природу творчих здібностей вивчали Н. Аніщенко, І. Біла, О. Кульчицька, Ю. Малікова, О. Матюшкін, Т. Піроженко, М. Поддьяков, та інші;

– педагогічні аспекти творчої діяльності дітей дошкільного віку були предметом дослідження Г. Беленької, Е. Богуславської, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Дронової, Т. Поніманської, Н. Сакуліної, С. Семенова та інших учених, які вважають, що успішність розвитку творчих здібностей дитини полягають у художній діяльності і особливо в образотворчій. Ще Аристотель відзначав позитивний вплив малювання на розвиток особистості дитини. Образотворча діяльність закладає основу для всебічного та змістовного спілкування дітей із дорослими, позитивно впливає на емоційний стан дітей, відволікає їх від смутку, страху та сумних подій.

У дітей раннього віку мотиватором образотворчої діяльності є спостережуване і пережите. Якщо якийсь предмет, подія чи явище сильно впливає на емоційну сферу дитини, викликаючи подив, радість і захват, вона хоче висловити свої почуття в продуктивній діяльності. Що цікаво, мотиви ігор однакові: потреба ще раз повернутися до приємного, до того, що зацікавило. І протягом усього дошкільного віку цей мотив залишається провідним. З віком конкретний зміст, який малюється, змінюється. Якщо в молодшому дошкільному віці це предметний світ, то в середньому увага зосереджена на людях, їх поведінці, взаємодії з оточуючими. У старшому дошкільному віці в дитини пробуджується інтерес до суспільних подій і явищ. Дітям навіть у дошкільному віці важко об'єктивно оцінити власну роботу. Тому, що дитина захоплюється самим процесом, на ньому зосереджується увага та емоції. А от у товаришів помітити переваги та недоліки дітям значно легше [3].

Образотворча діяльність, зокрема нетрадиційні техніки малювання є найефективнішим засобом для розвитку творчої активності, тому що вони викликають позитивні емоції, створюють неординарне бачення задуму. Нетрадиційні техніки стимулюють розвиток уяви, креативності, незалежності, спонтанності та вираження індивідуальності. Застосовуючи та поєднуючи різні техніки малювання в одній картині, діти вчаться думати та самостійно вирішувати, яку техніку використовувати, щоб зробити малюнок більш виразним. Малювання за допомогою нетрадиційних технік захоплює дітей,

робить їх дуже активними та продуктивними протягом усього часу, відведеного на виконання завдання. Можна сказати, що нетрадиційні техніки, відходячи від зображення предмета, дозволяють виразити в малюнку свої почуття та емоції, дають дитині свободу і вселяють впевненість у своїх силах. Вивчення різних технік і способів зображення предметів та навколишнього світу дає дітям можливість вибору [5].

Малювання з використанням нетрадиційних технік викликає у дітей позитивні емоції, розкриває нові властивості знайомих предметів, вражає непередбачуваністю. Таке малювання відрізняється від традиційного тим, що воно є спонтанним і творчим вираженням емоцій і не вимагає художніх навичок дітей дошкільного віку. Зменшує напругу, долає страх невдачі, надихає на творчість, розкриває прихований потенціал і можливості, надихає на спонтанність і ініціативу [4].

Однією з новинок серед нетрадиційних технік для дошкільнят є малювання візерунків на поверхні води. Ебру – це мистецтво створення різнокольорових візерунків на воді з подальшим переміщенням аква-орнаментів із води на папір.

Використання техніки Ебру в образотворчому мистецтві має багато переваг. Це дає дітям можливість змінювати творчі задуми, виправляти помилки і, головне, швидко отримати бажаний результат при створенні малюнка. У процесі малювання фарбами на воді можна змінити малюнок, намалювати зовсім новий, додати деталі, символи тощо. Використання технології Ебру під час образотворчої діяльності сприяє набуттю вміння правильно будувати композицію, передавати пропорції малюнка, відтінки кольору, гармонійно поєднувати точки, плями та лінії. Техніка Ебру не піддається нашому контролю, і лише дуже частково – піддається керуванню. Фарба рухається в заданому нами напрямку, але зупиняється там, де захоче. Хоча фарби у всіх однакові – в малюнках у кожного виходить своя інтенсивність кольору.

Діти люблять яскраві кольори, візерунки, образи. Після малювання дітям подобається пофантазувати та розказати, що вони намалювали. Іноді діти вигадують цілі історії. Тому малювання технікою Ебру стимулює розвиток

інтелекту, уяви та нестандартного мислення. Під час малювання ми не нав'язуємо дітям певних штампів чи стереотипів. Вони демонструють свої вміння та унікальність і отримують задоволення від своєї роботи.

Гарантований результат стимулює дітей до креативності і прищеплює думку про те, що помилки – це лише кроки до мети, а не перешкода. Діти відчують незабутні позитивні емоції та почуватимуться вільними, сміливими та відкритими [1].

Отже, нетрадиційні техніки малювання, а саме техніка Ебру надає позитивний вплив на розвиток дитини, тому необхідно використання її в дитячій творчості. Дана техніка малювання допомагає зберегти психічну рівновагу дитини, що дає можливість безпечного виходу емоцій, при цьому дитина має можливість реалізовувати свій творчий потенціал, творити так, як хочеться їй, бути вільною від будь-якого тиску та нав'язування чужої думки. Також зміцнюється віра дитини у власні сили, розвивається індивідуальність.

Література

1. Григораш І. Ебру – малювати, щоб розмовляти // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2019. № 12.

2. Дабіжа Л. П. Розвивати творчий потенціал / Л. П. Дабіжа // Дошкільне виховання. 2002. № 11.

3. Максимова О. О. Нетрадиційні техніки образотворчого мистецтва в роботі з дітьми дошкільного віку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота» (1). 2022. С. 182-185.

4. Половіна О. Педагогічний супровід образотворчої діяльності дітей: розширюємо можливості, збагачуємо досвід // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 9.

5. Чен Н. В. Нетрадиційні техніки зображення. – Харків: «Скорпіон», 2007. 29 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Олена Кравець

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови з методиками викладання
в дошкільній і початковій освіті

elenakrawets@gmail.com

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інформатизація освіти у Новій Українській школі має на меті підготовку учителя до використання інноваційних технологій, так і готовність учнів працювати в позаурочний час самостійно, особливо у процесі вивчення англійської мови. Цей процес також має місце і початковій ланці шкільної освіти. Закони України «Про освіту», «Про мови», Державна програма «Вчитель», Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепція мовної освіти в Україні, , Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року – це ті інструктивні документи, що визначають основні тенденції втілення цієї ідей у життя загально-освітньої школи [4, с. 322].

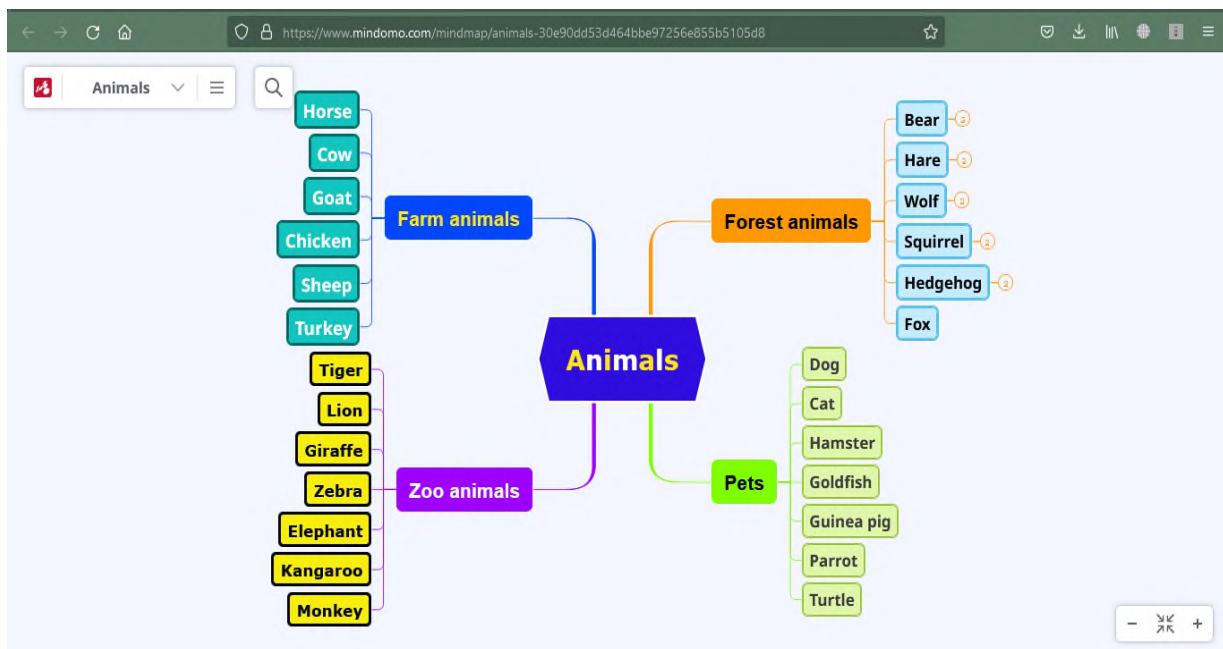
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему організації дистанційної роботи в закладах початкових закладах освіти досліджували вчені (О. Зимовець, І. Краєвський, О. Копусь, В. Кухаранко, І. Краєвський, М. Починкової, М. Пентилюк, А. Соловов, М. Сімонсон, І. Черняхів та інші.

Мета статті – розкрити особливості викладання англійської мови в початкових закладах освіти в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Впровадження дистанційного навчання іноземної мови у початкових закладах освіти, ставить перед учителем завдання вивчення та впровадження ІКТ, сучасних освітніх і технологічних засобів та

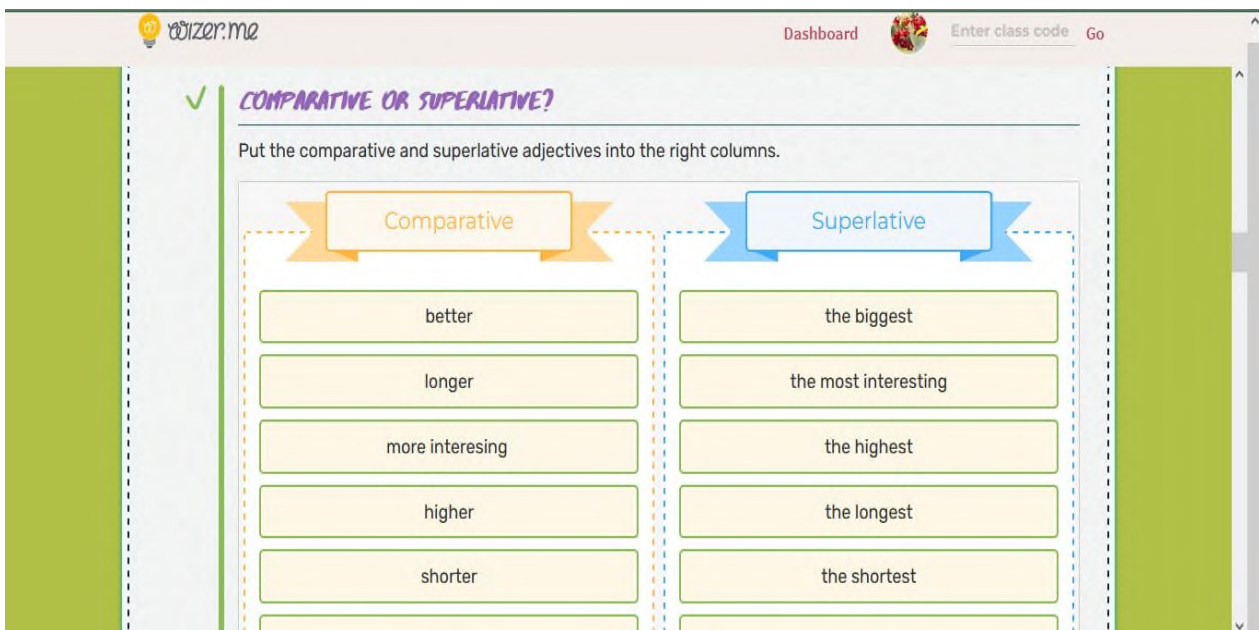
розробки курсів дистанційного навчання, кожен з яких є окремою розробленою системою навчання в середовищі Інтернет. Організація змісту навчання іноземної мови в умовах дистанційних навчання залежить від мети, режимів роботи, програмного забезпечення, здібностей учителя англійської мови працювати у віддаленому режимі та прояву бажання учнів взаємодіяти

Для того щоб залучити та утримати увагу учнів початкової школи на уроці можливо використовувалися наступні форми представлення інформації у виді «мозкового штурму», коли здійснюється підготовча робота до отримання нового навчального матеріалу молодшими школярами Прикладом може бути такий хмарний сервіс, як Mindomo за допомогою якого є можливим створення схем і діаграм Ганта.

Одним із засобів представлення навчальної інформації може бути використання інтерактивних зошитів або віртуальних дошок. Сервіс Wizer.me дозволяє створювати інтерактивні робочі аркуші, які можна використовувати при дистанційному навчанні, для домашніх робіт чи для роботи в класі на інтерактивній дошці. Але головною особливістю цього сервісу є можливість організації групової роботи - вчитель може створювати створювати класи й робочі листи на основі відеоуроків, прикріплювати до них різні завдання і залучати учнів до виконання завдань. За допомогою Wizer.me можна створювати

цікаві дидактичні матеріали з будь-якої теми шкільної програми, з використанням текстів, відео, аудіо та зображень (у тому числі інтерактивних). Інтерактивний робочий аркуш являє собою веб-сторінку, на якій можна розмістити навчальний матеріал і різного типу завдання для учнів. Наприклад, це може бути відео, зображення або текст на основі якого учні відповідають на запитання й виконують завдання. Дуже зручною є здатність вставляти зображення і робити їх інтерактивними, додаючи на них мітки з текстом, гіперпосиланнями, питаннями чи з вікнами для введення тексту.

Можливість використання частково детермінованих вправ, що спрямовані на формування вмінь реалізації тактики самостійного представлення навчальної інформації з опорою на зорову невербальну наочність у вигляді графіків, схем, діаграм, малюнків тощо. Учитель англійської мови, у свою чергу, створює спеціальні умови для розгортання навчального матеріалу. Одним із таких засобів є онлайн програма Quizlet – генератор карток. В ній можливо створювати двосторонні флеш-картки з будь-яких предметів з використанням візуальної, текстової та звукової опори. В Quizlet є сім різних способів роботи: п'ять навчальних режимів та дві гри. У режимі «картки» учні бачать усі картки, перевертають їх, щоб повторювати терміни та визначення.

Існує дуже велика кількість завдань на зразок веб-квестів: тематичне творче або аналітичне завдання, тематичне розслідування, створення квест-румів та інше.

Проведене нами дослідження слідчить по те, що існують широкі перспективи для розвитку дистанційного вивчення іноземної мови в початковій школі. Отже, дистанційна робота учителя з навчальною інформацією у початкових закладах освіти відкриває нові можливість для проведення захоплюючих і дидактично вірно спланованих уроків англійської мови.

Література

1. Бойко Я. А. Використання навчання англійської мови цифрових технологій у процесі в початковій школі. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. Том 83 (2019). С. 481-489.

2. Діденко Н. М. Організація самостійної роботи з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» через інструменти дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 49. Том 1. 2022. С. 39-42.

3. Карпа І. Переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення англомовної компетенції студентів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Випуск 16, 2016. С. 322-327.

4. Ковальчук І. С. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 142 с.

5. Ковальчук Т. Дистанційне навчання у закладах вищої освіти: ризики та перспективи розвитку. Режим доступу: <https://nubip.edu.ua/node/100736> (дата звернення: 12.10.2022).

6. Колісніченко А. Впровадження цифрових технологій у процес навчання англійської мови: перешкоди на шляху до успіху. Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/iii-international-scientific-and-practical-internet-conference-foreign-language-in-professional-training-of-specialists-issues-and-strategies/section-2/8851-vprovadzhennya-tsyfrovyykh-tekhnohohiy-u-protses->

звернення: 08.10.2022).

7. Умінська А. П. Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 184 с.

8. Черненко А. В. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2019. Вип. 61. С. 193-200.

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Оксана Михайлова

кандидат педагогічних наук, доцент

oksana.mykhailova777@gmail.com

Вивчення іноземної мови та оволодіння іноземними мовними системами – запорука розвитку та формування високоосвіченої особистості, яка здатна сприймати та спілкуватися різними мовами. Державний стандарт початкової освіти передбачає створення навчального освітнього середовища з обов'язковою складовою – вивчення іноземної мови [1]. Практичне вивчення іноземної мови передбачає оволодіння основними сферами: лексики, фонетики, граматики.

Діти молодшого шкільного віку мають оволодіти іншомовною комунікативною компетентністю рівня А1, згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, головною складовою якої є граматична компетентність [2]. Під граматичною компетентністю ми розуміємо здатність учня до правильного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і діти повинні розуміти граматичне оформлення мовлення співбесідника. Це мовлення ґрунтується на складній і динамічній взаємодії певних знань, навичок та граматичної усвідомленості [3, с. 15-16]. Головними

компонентами мовної граматичної компетентності є: граматичні знання, граматичні навички і граматична усвідомленість. Отже, основною метою формування англомовної граматичної компетентності учнів початкової загальноосвітньої школи є оволодіння граматичними знаннями.

Для того, щоб формування англомовної граматичної компетентності було успішним, потрібно, в першу чергу, визначити інтереси, потреби, мотиви, бажання, здібності й можливості дітей, а також психічні та фізіологічні характеристики учнів молодшого шкільного віку на різних етапах їхнього розвитку.

По-друге, щоб формування граматичних навичок учнів початкової загальноосвітньої школи було ефективним потрібно дотримуватися певних науково обґрунтованих принципів таких як: ситуативності, функціональності, диференційованого підходу, комунікативності, свідомості, структурного принципу [3, с. 23-27].

По-третє, варто слідкувати за тим, щоб граматичний матеріал був зрозумілим та доступним для дітей, потрібно враховувати особливості кожного учня. Потрібно, щоб матеріал забезпечував формування у молодших школярів граматичної навички і розвиток умінь реалізовувати її в різних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні і письмі.

Інноваційні технології навчання та формування англомовної граматичної компетентності на сучасному етапі розвитку методики навчання іноземної мови є одним цілим. Сучасні технології навчання потрібно використовувати на користь та оптимізацію навчально-виховного процесу на уроках іноземної мови. Застосування ігрових інноваційних технологій, а саме комп'ютерних лінгвістичних ігор є важливим напрямом розвитку сучасної методики і це підвищує мотивацію учнів до навчання, так як у дітей молодшого шкільного віку переважає ще ігрова діяльність.

Відома методист та вчена О. І. Вовк визначила, що формування граматичних навичок є одним із важливих показників правильного оволодіння

англійською мовою та формування правильного усвідомлення інформаційних та комунікаційних мотивів співрозмовників [4, с. 8].

Мета навчання граматичного матеріалу англійської мови, що вивчається, – це оволодіння граматичними навичками мовлення: репродуктивними, тобто граматичними навичками говоріння і письма, та рецептивними, тобто граматичними навичками аудіювання і читання [3, с. 67-88].

Багато вчених визначають інтерактивне навчання як одну з форм діалогового навчання: інтерактивність (від англ. interaction – взаємодія) – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись у режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною).

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів; це може бути колективне, групове навчання, робота в парах, де і учень, і вчитель мають однакові та рівні права, є рівнозначними суб'єктами навчання, ставляться з розумінням до того, що вони роблять осмислюють [5, с. 5]. Інтерактивне навчання передбачає програвання життєвих ситуацій, використання рольових ігор; сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, атмосфери співпраці, взаємодії; створює комфортні умови навчання, за яких учень відчуває успішність та отримує задоволення від навчального процесу.

Отже, використання на уроці інтерактивних технологій сприятиме стимулом до творчої, продуктивної праці та прагненню до активних дій, а ще є ефективним методом формування англомовної граматичної компетентності учнів початкової школи.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/serednya/derzh-standart/derj_standart.doc.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

3. Мірошник І. В. Методика формування англомовної граматичної компетенції в учнів початкової загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наук.кер. канд. пед. наук, доц. М. Л. Писанко / Мірошник І. В. – К., 2013. – 439 с.

4. Вовк О. І. Формування англомовної граматичної компетенції у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – К: 2008. – С. 8.

5. Шевченко Є. Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального інтересу на уроках англійської мови /Є. Шевченко // Англійська мова та література. – 2005. – № 24. – С. 4-6.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Вікторія Новіцька

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

victori999v666@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук,

доцент *Стахова Ольга*

У цифрову епоху медіа має значний вплив на всі аспекти життя людини, починаючи з моменту її народження, та стає важливим фактором соціалізації особистості в суспільстві. Одним із основних впливів інформаційних ресурсів на особистість є їхній вплив на інтелектуальний розвиток і формування ціннісних орієнтацій дітей, зокрема початкової ланки шкільної освіти. Саме в цьому віці діти починають вільно володіти мобільним телефоном, комп'ютером й активно використовувати різноманітні додатки, насамперед інформаційного характеру, у своєму повсякденному житті.

Цей процес включає формування у молодших школярів вміння працювати з інформацією: шукати, аналізувати, критично оцінювати та використовувати її для розв'язання різних завдань. Відтак, медіаграмотність виступає важливою компетенцією, яка дозволяє дитині розуміти та належним чином реагувати на медійні тексти. Без цієї якості неможливо належним чином сприймати та аналізувати побачене й почуте [1].

З огляду на окреслені вище міркування, варто відмітити, що питання формування медіакомпетентності молодших школярів є досить актуальним, через що знайшло широке відображення в працях ряду науковців, зокрема В. Вайдінгера, Р. Голоба, Г. Дегтярьової, Е. Лі, В. Літостанського, В. Поттера, О. Турко та ін.

На думку вищезазначених авторів, у молодшому шкільному віці діти все більше користуються різними джерелами інформації, такими як Інтернет, телебачення й друковані видання. Однак ці джерела можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на дитину.

Так, І. Большакова, І. Іванова – співавтори навчальної програми для учнів початкових класів «Я у медіапросторі», розглядаючи основні дитячі медіапродукти, зауважили, що в сучасному світі діти піддаються впливу мультфільмів, кінофільмів, коміксів, комп'ютерних ігор, реклами, пісень, кліпів, світлин тощо, які можуть мати маніпулятивний характер і надавати псевдоінформацію. Тому основним завданням розвитку медіакомпетентності є навчити молодших школярів критично мислити, аналізувати, інтерпретувати інформацію, яку вони отримують з різних медіаджерел [2], [3].

Утім, як зазначає В. Поттер, формування медіаграмотності – це складний процес, який залежить від багатьох факторів та умов і має свої особливості. За словами дослідника, чи не найважливішою умовою розвитку медіакомпетентності учнів початкової ланки шкільної освіти є низка зрушень у їх психічному та особистісному розвитку [4].

О. Скрипченко, поглиблюючи окреслені вище погляди, зацентрував свою увагу на розвитку мислення молодших школярів, зокрема на становленні його

провідних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо) [5]. Ці операції дозволяють учням 1-4-х класів ефективно працювати з медіаінформацією та робити критичні висновки щодо її достовірності, актуальності й інших характеристик, що є важливою основою для формування їх медіакомпетентності.

Водночас мисленнєвий розвиток молодших школярів тісно пов'язаний із їх мовленням. Багатий словниковий запас, правильне вживання слів та конструювання речень допомагає дитині більш усвідомлено висловлювати власні думки та ідеї, порівнювати їх із уже існуючим інформаційним контентом.

У свою чергу, В. Іванов, О. Волошенюк, О. Мокрогуз, розкриваючи психологічні передумови формування медіаграмотності учнів початкових класів, відмітили, що ще однією важливою особливістю молодшого шкільного віку, яка сприяє розвитку їх медіакомпетентності, є перехід до довільної поведінки. Це передбачає вивчення особливостей різноманітності медіапродуктів із інформаційно-пізнавальною метою. Разом із цим, довільність поведінки, характерна для молодших школярів, може стати корисною у процесі формування навичок створення власних медіапродуктів. Адже вчителі разом із учнями можуть працювати над створенням спільних медіапроектів, а також давати можливість дітям самостійно розробляти свої власні медіапродукти, що є важливою складовою їх медіаграмотності [1].

Водночас до чинників, які сприяють розвитку медіакомпетентності молодших школярів, є їх звернення до різних видів діяльності. Учніня, позакласні та позашкільні види активності (участь у роботі гуртків, секцій, відвідування бібліотек, кінотеатрів, виставок тощо) допомагають дітям здобувати нові знання та формують у них комплекс умінь, у тому числі критично мислити, аналізувати, інтерпретувати інформацію, яку вони отримують із різних медіаджерел.

Як бачимо, молодший шкільний вік є періодом активного входження дітей у медіапростір; останній може мати як позитивний, так і негативний вплив на дитину. Тому важливо, орієнтуючись на передумови психічного розвитку

особистості молодшого школяра (особливості становлення його пізнавальної сфери, провідну діяльність, соціальну ситуацію розвитку), формувати в учнів початкових класів основи медіаграмотності, аби допомогти їм розвинути вибіркове та критичне ставлення до змісту інформаційних ресурсів.

Література

1. Основи медіаграмотності: навч.-метод. посіб. для вчителя 8 (9) клас. Плани-конспекти уроків / За ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк, О. П. Мокрогуза. Київ, 2014. 190 с.

2. Большакова І. Змістова лінія «Досліджуємо медіа»: веб-сайт. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=T6GKg1kQ6wA> (дата звернення: 12.05.2023).

3. Іванова І. Реалізуємо змістову лінію «Досліджуємо медіа» в початкових класах НУШ. Практичні поради для вчителя: веб-сайт. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=TRquTJrcuBI&t=4812s> (дата звернення: 09.05.2023).

4. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks. London, 2001. 423 p.

5. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / Скрипченко О. В. та ін. Київ, 2004. 413 с.

Підсекція Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Середня освіта (Хімія)

МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ІЗ ХІМІЇ

Ірина Дідик

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

didyk.irina1305@gmail.com

Науковий керівник: доктор філософії, асистент кафедри хімії *Авдєєва Ольга*

Хімія є ключовою наукою при формуванні екологічної компетентності учнів. Вона вивчає органічні та неорганічні речовини, їх властивості, структуру, перетворення, досліджує склад і будову матерії, а також займається розробкою нових матеріалів, косметичних і лікарських засобів, харчових добавок, дослідження продуктів харчування на якість і свіжість тощо. Тому існує стійкий зв'язок між хімією та екологією, оскільки життя на планеті Земля залежить від хімічних процесів, які відбуваються в навколишньому середовищі. Основна ж мета екології полягає у збереженні природних ресурсів та забезпеченні сталого розвитку нашої планети. При цьому науково обґрунтовані методи хімічного аналізу можуть допомогти вивчити склад природних матеріалів та забруднювачів.

Однією з причин зростання екологічних проблем є діяльність людини, яка приводить до зростання викидів у атмосферу, забруднення водних джерел та ґрунту, вирубки лісів тощо. Щоб змінити екологічну ситуацію на краще, необхідно приймати екологічно відповідальні рішення на рівні країни та закликати до дій на міжнародному рівні. Також необхідно забезпечувати повсякденне використання екологічно чистих технологій і ресурсів, таких як відновлювана енергія та відсутність використання шкідливих хімічних речовин.

У нашій державі прийнята «Концепція екологічної освіти», згідно з якою державна політика в галузі екологічної освіти повинна базуватися на принципах розповсюдження системи екологічної освіти і виховання на всі верстви населення з урахуванням індивідуальних інтересів, неперервності процесу екологічного навчання в системі освіти» [2].

Екологічна компетентність передбачає знання про природу та соціально-економічне середовище, вміння розуміти взаємозв'язки між ними, здатність оцінювати наслідки своїх дій на довкілля та визначати оптимальні шляхи їх зменшення.

О. Колонькова трактує поняття «екологічна компетентність» як систему знань, умінь і навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно

небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [1]. Це може бути досягнуто шляхом збільшення знань і усвідомлення людей про екологічні проблеми, їх наслідки та способи їх вирішення.

Варто зазначити, що навички екологічної компетентності дозволяють ефективніше взаємодіяти з навколишнім середовищем та впливати на його стан. Екологічна компетентність є важливою складовою збереження здоров'я людини, якості її життя та забезпечення економічного благополуччя. Адже, погіршення стану довкілля, може призвести до зростання витрат на лікування та втрати виробничої потужності, а забруднення повітря і води може вплинути на здоров'я всіх живих організмів.

Дослідження хімічних властивостей речовин, включаючи ті, що є забруднювачами, дозволяє розробити ефективні способи та методи їх очищення й переробки. Це допомагає зменшити шкідливий вплив людської діяльності на довкілля та зберегти біорізноманіття.

Основні поняття та закони хімії допомагають зрозуміти хімічні процеси, які відбуваються в природі та на промислових виробництвах. Це, у свою чергу, дозволяє усвідомити вплив людської діяльності на навколишнє середовище та оцінити його наслідки для здоров'я людей і екосистем. Знання хімії допомагають зрозуміти, які хімічні речовини можуть мати шкідливий вплив на довкілля та здоров'я людини та яким чином можна зменшити їх негативний вплив за допомогою екологічно безпечних технологій і матеріалів, процеси забруднення; дозволяють розробляти екологічно чисті технології та матеріали, наприклад, нові методи очищення води, повітря та ґрунту, процеси обробки та видалення відходів, які забруднюють навколишнє середовище. Таким чином, розробка нових матеріалів, які будуть більш екологічно чисті і можуть знизити негативний вплив на довкілля значно покращать екологічну ситуацію (виробництво електромобілів, які мають менший вплив на навколишнє середовище).

На нашу думку, хімія відіграє важливу роль при формуванні екологічної компетентності, оскільки дає знання про склад матеріалів, їх взаємодію,

властивості та характеристики, що дозволяє встановлювати взаємозв'язок між елементами навколишнього середовища і їх впливом на здоров'я людей та навколишнє середовище. Тому, дуже важливо вчителю хімії зосередитися на формуванні екологічної компетентності учнів при вивченні хімії в закладі загальної середньої освіти. Він повинен розуміти важливість екології сьогодні, а також те, що саме вивчення хімії допоможе в збереженні навколишнього середовища. З метою формування екологічного світогляду, вчителю необхідно підвести учнів до поняття «екологія» та «екологічна дія»; розкрити значення окремих іонів, хімічних елементів, простих і складних речовин з метою збереження екології та здоров'я людини; показати, як зв'язані зі здоров'ям людей використання певних речовин та їх вплив на довкілля; проводити хімічні дослідження та проекти для збереження середовища. Крім того, вчителю хімії потрібно створювати сприятливу атмосферу для формування екологічної компетентності учнів, сприяти осмисленню значення екології в житті кожної людини.

З метою реалізації вищезазначеного треба знати, які хімічні речовини можуть стати шкідливими для здоров'я та довкілля, як їх правильно використовувати та як контролювати їх викиди в атмосферу. Вивчення хімії дозволяє учням зрозуміти, як їх дії на практиці впливають на навколишнє середовище. Це може бути реалізовано через зміст і методику навчання, проведення практичних робіт з екологічною спрямованістю та використанням сучасних мультимедійних засобів, що зроблять навчальний процес більш динамічним та підвищить мотивацію учнів до здобуття нових знань. Такий підхід дозволяє долучити учнів до рішення спільних екологічних проблем і більш глибоко зрозуміти значення збереження навколишнього середовища для здоров'я людини та майбутніх поколінь.

Хімія тісно пов'язана з охороною довкілля та створенням екологічно безпечних матеріалів. Наприклад, розробка технологій, які дозволяють повторно використовувати відходи, біорозкладаючі матеріали для заміни пластику, проведення екотоксикологічних досліджень, які дозволяють визначити вплив

хімічних речовин на екосистеми. Отже, екологічна компетентність є важливою для забезпечення збалансованого розвитку та підвищення якості життя людей у майбутньому. реалізації їх творчого потенціалу [3]. Таким чином, хімія допомагає формувати екологічну компетентність, тобто здатність розуміти екологічні проблеми та здійснювати дії для забезпечення сталого розвитку та збереження довкілля.

Отже, хімія є невід'ємною частиною екології і її застосування може допомогти зберегти навколишнє середовище і змінити світ на краще. Хімічні знання та компетенції є важливими для розвитку екологічної компетентності і дозволяють людині зберегти та покращити стан довкілля та свого здоров'я. Таким чином, вивчення хімії є необхідним елементом формування екологічної компетентності ще в закладі загальної середньої освіти, що дозволяє зберігати природні ресурси та забезпечувати сталі економічний і соціальний розвиток.

Література

1. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. Теоретико–методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т.1. С. 379-387.
2. Концепція екологічної освіти України. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7.
3. Дубовий В. І., Дубовий О. В. Екологічна культура: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д. С., 2016. 256 с.

МОЖЛИВІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ STEM-ОСВІТИ В ХОДІ ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Наталія Маринич

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

natashamarynych5@gmail.com

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри хімії *Анічкіна Олена*

Посилення значення STEM-освіти є одним із пріоритетів модернізації освіти, невід'ємною частиною національної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, одним із основних чинників інноваційної діяльності в сфері освіти для задоволення економічних і соціальних потреб [1, с. 165].

В умовах модернізації набувають все більшого значення ті напрямки навчання, основи яких забезпечують розвиток пізнавальної діяльності та самостійне мислення учнів. На сучасному етапі суспільного розвитку головне завдання педагога полягає не тільки в зацікавленні учнів у вивченні навчального предмета з його теоретичними чи практичними основами, а й у вихованні в учнів базової грамотності, що дозволяє їм адаптуватися до нових умов, соціалізуватися і творчо реалізовуватися в майбутньому житті, з повним усвідомленням наукової та природничої картини світу [2, с. 219].

Для реалізації такого складного і глобального завдання потрібно використовувати зовсім інший підхід до навчання дітей. До того ж, необхідно враховувати особливості сучасних школярів, які не обходяться без комп'ютерних пристроїв. Одним із напрямків інновацій та розвитку наукової освіти є система STEM-освіти, завдяки якій учні розвивають логічне мислення та технічну грамотність, вчать розв'язувати задачі, стають новаторами та винахідниками. Ця освіта відрізняється від традиційної, тим, що її метою є не отримання певного багажу знань, а забезпечення розвитку особистості учня. Вона дозволяє поєднувати традиційне навчання в класі з творчим вирішенням реальних проблем, що є актуальним на даний час, оскільки сучасним дітям нецікаво просто читати та вивчати навчальний матеріал у посібниках, розв'язувати задачі, для яких немає очевидного застосування. Як свідчить практика, навіть сьогоденні віртуальні лабораторії та експерименти не викликають такого захоплення, яке вчителі спостерігали декілька років тому. Нині дітей радує можливість безпосереднього тактильного контакту з об'єктом вивчення: якщо це хімічна взаємодія, то вона має бути проведена самостійно,

якщо це розрахункова задача, то учень повинен чітко уявляти, де він її зможе застосувати в житті. Якісна хімічна освіта неможлива без лабораторних і практичних робіт, під час яких учні набувають експериментальної компетентності. Вони працюють у парах чи групах, поєднують практичні навички з навичками аналізу, порівняння, прогнозування, роблять висновки тощо. Тому можливо реалізувати концепцію STEM-освіти в ході вивчення хімії у профільній школі за допомогою лабораторних і практичних робіт.

Ще одним шляхом впровадження цієї освіти в загальноосвітніх закладах освіти може бути реалізація міждисциплінарних STEM-проектів у рамках шкільних предметів, зокрема хімії. Переважна більшість видів діяльностей і професій міждисциплінарні і потребують навичок і компетентностей від виконавців. Тому через це необхідно давати учням можливість реалізувати міжпредметні проекти, покликані розв'язувати важливі, особистісно значимі проблеми та питання, не обмежуючись лише знаннями та навичками з однієї дисципліни.

Література

1. Мороз І., Фесюк В. Інтеграція природничих наук в контексті STEM – освіти на уроках хімії.

2. Пономаренко Є. М. STEM-освіта: інноваційний підхід до вивчення хімії. Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка. Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Полтава: ПУЕТ, 2023, 1492 с.

3. Сало О. В. Навчальні проекти як спосіб STEM-навчання хімії. III Всеукраїнська заочна наукова конференція «Освітні та наукові виміри природничих наук». Збірник матеріалів. Суми, 2022, 130 с.

КВАНТОВІ АЛГОРИТМИ: РЕВОЛЮЦІЯ У СВІТІ ОБЧИСЛЕНЬ

Аліна Сікан

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

alinadanilovska3@gmail.com

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук *Мельник Анна*

За останні десятиліття сучасна наука й технологія розробили багато нових інструментів для обробки і аналізу інформації. Зокрема, розроблено ряд ефективних класичних алгоритмів, що дозволяють розв'язувати різноманітні задачі, такі як пошук, сортування, оптимізація та шифрування. Проте, навіть найпотужніші класичні комп'ютери мають свої обмеження, особливо при обробці складних задач, таких як факторизація великих чисел або симуляція складних хімічних систем. Історично обчислювальні системи базувалися на класичних алгоритмах, які обробляли дані використовуючи біти, що можуть мати значення 0 або 1. Проте поява квантових алгоритмів, заснованих на принципах квантової механіки, привело до справжньої революції в світі обчислень.

Квантові алгоритми використовують кубіти, які можуть мати значення 0, 1 або будь-яку комбінацію обох значень одночасно, завдяки явищу, відомому як квантовий паралелізм. Це дає квантовим алгоритмам потенціал обробляти великі об'єми даних і розв'язувати складні завдання швидше, ніж класичні алгоритми [1].

Один з найвідоміших квантових алгоритмів - алгоритм Шора. Цей алгоритм розв'язує проблему факторизації, яка лежить в основі безпеки багатьох криптографічних систем, зокрема RSA. Класичний алгоритм факторизації має експоненційну складність, тобто час його виконання зростає експоненційно зі збільшенням розміру чисел, які потрібно факторизувати. Алгоритм Шора, використовуючи квантовий паралелізм, може виконати факторизацію значно

швидше, знаходячи прості множники складних чисел. Це відкриває двері до розшифрування зашифрованої інформації, яка раніше вважалася безпечною [5].

Інший відомий квантовий алгоритм - алгоритм Гровера. Він вирішує задачу пошуку в неструктурованій базі даних. Класичні алгоритми для такої задачі мають лінійну складність, тобто час їх виконання зростає лінійно з розміром бази даних. Алгоритм Гровера, використовуючи квантовий паралелізм та інтерференцію, може знайти розв'язок задачі швидше, маючи квадратичну складність. Це може мати велике значення для пошуку великої кількості даних, де швидкість пошуку стає критичним фактором.

Квантові алгоритми також знаходять застосування в області оптимізації, моделювання складних систем, машинного навчання та інших областях. Наприклад, квантові алгоритми можуть використовуватися для розв'язання задачі комівояжера, яка полягає в пошуку найкоротшого шляху між декількома точками. Класичні алгоритми для цієї задачі мають експоненційну складність, тоді як квантовий алгоритм може знайти розв'язок значно швидше.

Квантові алгоритми є інноваційним підходом до обчислень, що використовує принципи квантової механіки. Вони відкривають нові можливості для розв'язання складних проблем, які недосяжні для класичних обчислювальних систем. Однак, вони також мають свої плюси та мінуси. Ось кілька з них:

Плюси квантових алгоритмів:

Швидкість: Квантові алгоритми можуть забезпечити значну прискорення обчислень для певних завдань порівняно з класичними алгоритмами. Наприклад, квантовий алгоритм Шора може факторизувати великі числа значно швидше, ніж найкращі відомі класичні алгоритми.

Вирішення складних проблем: Квантові алгоритми можуть знайти розв'язки для проблем, для яких немає ефективних класичних алгоритмів. Наприклад, квантові алгоритми Гровера та Гілберта можуть забезпечити ефективний пошук у неструктурованих базах даних.

Широкий потенціал застосування: Квантові алгоритми мають потенціал для застосування в багатьох галузях, таких як криптографія, оптимізація, хімічне моделювання та штучний інтелект [3].

Мінуси квантових алгоритмів:

Виклики у реалізації: Квантові алгоритми вимагають високоточного керування та стабільності квантових бітів (кубітів). Реалізація таких систем є складною і вимагає преодолення технічних викликів, таких як декогеренція (втрата квантової інформації через взаємодію з оточенням).

Складність програмування: Квантові алгоритми вимагають нового підходу до програмування, використання квантових воріт та квантової логіки. Це може бути складно для розробників, які звикли до класичного програмування.

Обмежена проблематика: Наразі існує обмежена кількість проблем, для яких були розроблені квантові алгоритми. Багато реальних завдань залишаються поза досягом сучасних квантових комп'ютерів, що обмежує їх потенційну користь.

Вразливість до помилок: Квантові алгоритми вразливі до квантових помилок та шумів у квантових системах. Навіть незначні помилки можуть призвести до неправильних результатів обчислень [3].

В цілому, квантові алгоритми мають великий потенціал для революції обчислювальної сфери, проте їх ефективне використання вимагає подолання технічних та алгоритмічних викликів, а також появи більш потужних та стійких квантових комп'ютерів [2].

Однак, не слід забувати, що квантові алгоритми все ще знаходяться в стадії розвитку, і багато проблем, пов'язаних з їх реалізацією, ще потребують вирішення. Одна з таких проблем - помилки кубітів, які можуть бути викликані впливом зовнішніх факторів та квантовою декогеренцією. Розробка ефективних методів корекції помилок і створення стабільних квантових систем є актуальними завданнями для подальшого розвитку квантових алгоритмів.

Квантові алгоритми обіцяють змінити парадигму обчислень, вирішуючи задачі, які раніше були недосяжними для класичних алгоритмів. Вони мають

потенціал вплинути на багато галузей, забезпечуючи швидше та ефективніше розв'язання проблем. З ростом досліджень у галузі квантових обчислень і подальшим розвитком технологій, можна очікувати, що квантові алгоритми стануть все більш потужними і доступними, відкриваючи нові горизонти для наукових досліджень та технологічного прогресу [2].

Література

1. Алгоритми квантової оптимізації. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BC%D0%B8_%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97
2. Горбенко Ю. Аналіз стійкості популярних криптосистем проти квантового криптоаналізу на основі алгоритму Гровера / Ю. Горбенко, Р. Ганзя // Захист інформації. – 2014. – Т. 16, № 2. – С. 106-113. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zi_2014_16_2_4
3. До нових глибин: учені розробили квантовий алгоритм, який зробить ШІ ще розумнішим. Режим доступу: <https://focus.ua/uk/digital/489135-k-novym-glubinam-uchenye-razrabotali-kvantovyy-algoritm-kotoryy-sделаet-ii-eshche-umnee>
4. Квантові обчислення проти класичних: у чому різниця? Режим доступу: <https://ts2.space/uk/%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%BE%D0%B1%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85/>
5. Козюкалов М., Бойко М. (2020). ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ АЛГОРИТМІВ ФАКТОРИЗАЦІЇ ЧИСЕЛ. *ЛОГОС. МИСТЕЦТВО НАУКОВОЇ ДУМКИ*, (10), 64-68. Режим доступу: <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.012>

ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ MICROSOFT 365 ТА НЕЙРОННОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ МОДЕЛІ CHATGPT

Петро Шевчук

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри комп'ютерних
наук та інформаційних технологій

pp77gg@gmail.com

Впровадження штучного інтелекту (ШІ) започаткувало нову епоху інновацій і перетворень у багатьох сферах, зокрема в освіті. Технології штучного інтелекту пропонують нові інструменти та програми, які мають потенціал для трансформації традиційних методів навчання. ШІ має широкий спектр можливостей використання для навчання, включно з покращенням: продуктивності, результативності, персоналізованості, швидкого зворотного зв'язку із залученням до цього усіх учасників навчального процесу. І така освітня тенденція вже активно досліджується [1, с. 6].

Сенсаційним стало дуже швидке набуття популярності відкритої для загального доступу у листопаді минулого 2022 року нейронної лінгвістичної моделі ChatGPT розробленої лабораторією OpenAI [2]. Визначальним для України, у контексті нинішніх суспільно-економічних та політичних обставин, стало надання 18 лютого 2023 року доступу до даного засобу штучного інтелекту користувачам локалізованим у нашій державі [5]. За невеликий час, що пройшов від того моменту, ChatGPT вже знайшов у нас широке навчальне застосування. Наприклад дослідник Шаров С. В. визначає успішне навчальне застосування ChatGPT поряд з іншими системами ШІ [6, с. 138], а освітяни Чикурова О. Я. та Чайка В. М. досліджують потенціал ChatGPT навіть у навчальному процесі початкової школи [7].

Важливим чинником для впровадження елементів ШІ у навчання стала інтеграція нейронної лінгвістичної моделі ChatGPT до сервісів Microsoft 365. Microsoft 365 — це комплексний пакет програм і хмарних сервісів, який допомагає підвищити продуктивність, співпрацю і безпеку в роботі та навчанні.

Ці хмарні сервіси детально досліджені та багато років активно використовується українськими освітянами [4]. За допомогою Microsoft 365 можна створювати, редагувати й демонструвати документи в програмах Word, Excel і PowerPoint, спілкуватися з колегами та партнерами в Microsoft Teams, зберігати й захищати свої дані в OneDrive, керувати своєю електронною поштою та календарем в Outlook, використовувати сайти, розроблені у середовищі SharePoint, а також користуватися багатьма іншими функціями [4]. ChatGPT вже зараз можна використовувати для створення презентацій, резюме, статей та інших видів текстового контенту за допомогою Microsoft 365. Загальна схема такого застосування наступна:

- Користувач вводить природньомовний запит або ключові слова в одному з додатків Microsoft 365 (Word, PowerPoint, Outlook, Teams).

- ChatGPT генерує перший проєкт тексту на основі користувацького запиту, використовуючи великі мовні моделі (LLM), такі як GPT-4, та дані користувача в Microsoft Graph.

- Користувач здатний самостійно редагувати, змінювати або відхиляти текст, який створив ChatGPT. Тобто контролювати процес як автор.

- ChatGPT також може допомогти покращити текст, надаючи поради щодо скорочення, переписування або отримання відгуків.

Реальним засобом реалізації можливостей ChatGPT у сервісах Microsoft 365 є використання надбудови Ghostwriter [3] Матеріалів щодо використання цієї надбудови опублікованих українською мовою ще не багато, але вони вже з'являються [8].

Попри всі переваги, використання ШІ в освіті викликає значні етичні та практичні проблеми. Цей чинник може посилити вже присутню в світі «цифрову» та матеріальну нерівність у системі освіти, ускладнює контроль за дотриманням академічної доброчесності, спричиняє перенасичення інформаційного простору, несе інші непередбачувані небезпеки. Та вже зараз використання нейронних систем та моделей, зокрема ChatGPT, дозволяє вчителям успішно впроваджувати штучний інтелект у свою практику навчання.

Література

1. Adiguzel, T. Revolutionizing education with AI: Exploring the transformative potential of ChatGPT. / Adiguzel, T., Kaya, M. H., & Cansu, F. K. / Contemporary Educational Technology, 2023. 15(3), ep429. Режим доступу: <https://doi.org/10.30935/cedtech/13152> (дата звернення: 16.05.2023).
2. All things about ChatGPT. Режим доступу: <https://help.openai.com/en/collections/3742473-chatgpt> (дата звернення: 17.05.2023).
3. Introducing Ghostwriter OpenAI ChatGPT add-in for Microsoft Office – the revolutionary writing assistant allowing you to brainstorm, plan, and create content faster than ever before. OFFICE ADD-INS / Вебсайт / Режим доступу: <https://ghostwriter-ai.com/> (дата звернення: 16.05.2023)
4. Литвинова С. Г. Хмарні сервіси Office 365 : навчальний посібник / С. Г. Литвинова, О. М. Спірін, Л. П. Анікіна. – Київ. : ЦП «Компринт», 2015. – 170 с. і іл. 213 – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/19554> (дата звернення: 02.05.2023).
5. Федоров М. ChatGPT тепер доступний в Україні / М. Федоров / Повідомлення. / Telegram-канал Михайла Федорова — міністра цифрової трансформації України / Режим доступу: <https://t.me/zedigital/2893?fbclid=IwAR3rhWrieh7ft0vfOa6ccH7Yc1TP4SYkoynpRWMtHe2VXp4VG7w4p0uT5c8> (дата звернення: 14.05.2023).
6. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання / С. В. Шаров / Українські студії в європейському контексті: зб. наук ..., No 6. 2023р. — obrii.org.ua Режим доступу: http://obrii.org.ua/usec/storage/conference/zb_vol6_2023.pdf#page=137 (дата звернення: 17.05.2023).
7. Чикурова О. Я. Потенціал ChatGPT в освітньому процесі початкової школи. / Чайка В/ Сімдесят другі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 21-22 лютого 2023 р.) / [редкол. :

О. Патряк та ін.] ; ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. – Львів : ФО-П Шпак В.Б. – 214 с. – ISSN 2522-963X. Режим доступу: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4251/> (дата звернення: 09.05.2023).

8. Як інтегрувати ChatGPT у Microsoft Word. Сайт: techukraine.net. Режим доступу: <https://techukraine.net/%D1%8F%D0%BA-%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-chatgpt-%D1%83-microsoft-word/> (дата звернення: 09.05.2023).

Середня освіта (Фізична культура)

ДОСТУПНІСТЬ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сергій Логвиненко

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

master.serg80@ukr.net

Навчання у закладах вищої освіти пов’язане з великим обсягом навчальної роботи і високою розумовою напруженістю праці студентів. Динаміка розумової працездатності, збереження високої розумової активності у студентів протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі залежить: від обсягу фізичних навантажень, режиму дня та навчального тижня. Отже, спостерігається тісний зв’язок між фізичною і розумовою працездатністю. Підвищення фізичної працездатності під час систематичних занять з фізичного виховання супроводжується поліпшенням функціонального стану центральної нервової системи, що сприяє покращанню розумової працездатності студентів. Це все говорить про актуальність фізичного виховання для студентів, а якщо це студент зі статусом особи з інвалідністю, на перший план виходить доступність до фізичного виховання таких студентів.

Доступність у широкому розумінні є одним із принципів, на якому

базується міжнародний документ Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, в статті 9, якої наголошує, що держава має вжити належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу на рівні з іншими до фізичного оточення, транспорту, інформації, зв'язку. Люди мають рівні можливості, незалежно від рівня мобільності [5]. В Україні ця істина далека від реальності. Однак ратифікація Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю надала можливість імплементувати питання доступності, універсального дизайну, розумного пристосування в законодавчо-нормативні акти, у тому числі в сфері освіти. З огляду на те, що доступність стосується різних сфер освіти – інформації, комунікації, застосування асистивних технологій, навчального процесу, ми зупинимося на питанні створення доступного фізичного виховання для здобувачів вищої освіти.

Метою фізичного виховання студента з інвалідністю є формування особистості, шляхом розвитку рухової активності, фізичних і психологічних здібностей, що забезпечують пристосовування особистості, які мають функціональні обмеження до свого стану здоров'я, навколишнього середовища, суспільства і різних видів діяльності. Досягнення мети передбачає вирішення трьох груп завдань: освітніх, оздоровчих та виховних.

Проблема доступності та включеності у вищу освіту осіб з інвалідністю має загальносвітовий масштаб. Простежується сумна, але очевидна тенденція: чим нижчий рівень розвитку країни, тим менша кількість осіб з інвалідністю має доступ до вищої освіти.

Почнемо з першої тези, що поняття доступності слід розглядати, як одну із умов забезпечення права на освіту для всіх здобувачів освіти, у тому числі з інвалідністю. Доступність студента з інвалідністю до навчання у закладі вищої освіти можна поділити на шість видів (рис. 1.1).

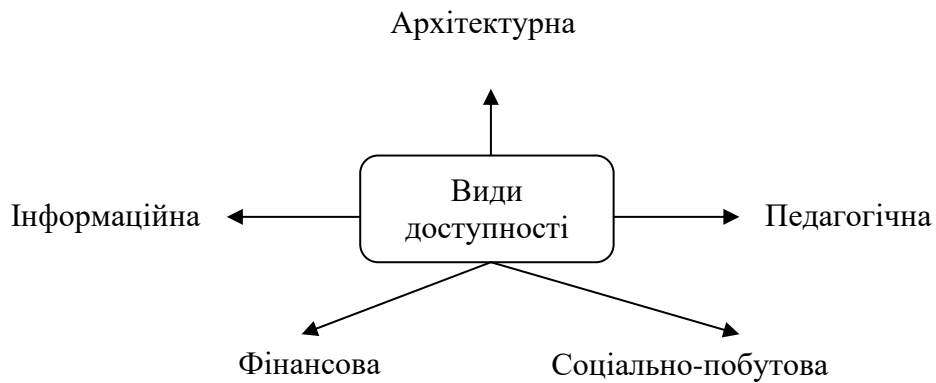

Рис. 1.1. Види доступності студента з інвалідністю до навчання у закладі вищої освіти

Охарактеризуємо більш детально кожен із видів доступності, адже вони мають певний перелік умов та критеріїв, які мають бути забезпечені.

Не вдаючись у нозологічну класифікацію людини з інвалідністю зазначимо загальний перелік критеріїв та вимог, які мають бути забезпечена у *архітектурній доступності* для студентів з інвалідністю, а саме:

- до можливості безперешкодного і зручного руху комунікаційними шляхами, приміщеннями і просторами як у ВНЗ, до спортивних споруд, залів, так і по території, по спортивним площадкам;

- до входів до ВНЗ, безпосередньо до адміністративного корпусу закладу, аудиторій, основних залів, медкабінету, спортивних залів, інших спортивних споруд, роздягалень, гуртожитків;

- до розмірів дверних отворів, порогів, сходин, проходів, шляхів евакуації тощо;

- до автоматизації дверей, розміщенні ручок дверей.

- наявність пандусів, підйомників, ліфтів, ексалаторів;

- до можливості своєчасно скористатися місцями відпочинку, бібліотекою, пунктів харчування, гігієнічних кімнат;

- щодо вимог освітлення, ергономіки обладнання та меблів, спортивних тренажерів, спортивного інвентарю та площі для занять;

- до візуальної та слухової інформативності;

– до місць паркування.

Слід зазначити, що для людей з порушеннями зору доступність межує з їх безпекою щодо відвідування ВНЗ, отримання освітніх послуг, в тому числі щодо фізичного виховання, які мають забезпечуватись значним переліком вимог у своєчасному розпізнаванні орієнтирів у архітектурному середовищі як у світлий, так і темний час доби, установлення спеціальних звукових пристроїв, які ідентифікують місця знаходження і місць, які є метою відвідування, використання засобів інформування, скорочення часу і зусиль на отримання необхідної інформації.

Норми архітектурної доступності викладені в ДБН, які затверджує Мінрегіон, це обов'язкові вимоги до об'єкта нормування та будівництва. В Україні є 111 державних будівельних норм. Наприклад, з 1 квітня 2019 року набрали чинності ДБН «Інклюзивність будинків та споруд» В.2.2-40:2018, які засновані на європейських стандартах і є базовим документом із питань створення інклюзивного простору. Також ДБН «Заклади освіти» В.2.2-3:2018 зобов'язує створити умови для безперешкодного доступу учнів із різними порушеннями до будівель, приміщень, спортивних споруд, залів та майданчиків тощо [8].

Інформаційна доступність освітніх послуг, в тому числі і з фізичного виховання полягає у:

– наявності на сайті ВНЗ спеціальних Веб-технологій, Веб-дизайну для людей з порушеннями зору, як приклад міжнародні стандарти WCG20, WCAG, в яких описані вимоги та норми при розробці та створенні сайту з урахуванням всіх аспектів людей з інвалідністю. Крім того Постановою Кабінет Міністрів України затверджено технічні вимоги на створення (модернізацію) офіційних сайтів, які стосуються доступу до них користувачів з порушеннями зору та слуху;

– розробці спеціальних програм та навчально-методичних комплексів, в тому числі і щодо фізичного виховання, які в повній мірі забезпечать потребу студентів у кріслі колісному, з порушення зору чи слуху; адаптація навчальних

матеріалів (зміна темпу подачі інформації, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, картки зі шрифтом Брайля, картки-підказки для осіб з розумовою відсталістю, використання допоміжних пристроїв аудіо та відео тощо);

– візуалізації та слухової інформативності під час руху комунікаційними шляхам у ВНЗ по території. Біля вхідних дверей має бути стенд з інформацією, де люди у візках можуть дізнатися про місце модифікованих аудиторій, туалетів, ліфт, кнопки виклику; для слабозорих та незрячих інформація подається у вигляді макету, рельєфно-графічного плану, карток Брайля. Окремо слід зазначити, що існує помилкове твердження, що при користування мережевими пристроями всі вміють користуватися «комп'ютерною мишкою», але це не так! «Мишкою» не можуть користуватися люди з порушенням зору та люди, у яких є порушення моторики, тому важливо тестувати сайт з клавіатури;

– забезпечення специфічного супроводу навчання та супровіду руху комунікаційними шляхам.

Фінансова доступність здобувачі вищої освіти з інвалідністю полягає у відшкодуванні навчальному закладу витрат з навчання особи з інвалідністю Фондом соціального захисту інвалідів. Фінансова допомога на безповоротній основі Фондом соціального захисту інвалідів надається заявнику-фізичній особі, якій індивідуальною програмою реабілітації визначено професійну реабілітацію та професійне навчання.

Характеризуючи *педагогічну доступність* надання освіти студентам з інвалідністю ставить перед ВНЗ певні завдання щодо забезпечення належного методичного рівня організації навчального процесу з фізичного виховання, специфічного супроводу навчання, підбору програми занять та створення необхідних умов для їх виконання. Водночас у ЗВО ще не створено достатніх умов для студентам з інвалідністю. Основними труднощами для їх створення є недостатнє матеріально-технічне забезпечення, невелика кількість фахівців, що мають досвід роботи з людьми з інвалідністю, психологічна неготовність викладачів працювати зі студентами з інвалідністю. Хронічні, тимчасові,

вроджені та набуті захворювання здобувачів вищої освіти вносять додаткові корективи у вибір спрямованості, засобів, методів і форм організації фізичного виховання зі студентами спеціального відділення вищого навчального закладу

Фізичне виховання - це справжнє «вікно можливостей» для студентів з інвалідністю. Завдяки їх заняттям вони можуть відчутти смак своєю силою, силу духу, побороти страх, невпевненість, сформувати і зміцнити свій характер, відчутти смак власних перемог та досягнень, і в першу чергу над собою Спорт допомагає ще й подолати певну обмеженість у спілкуванні, з якою часто стикаються люди з інвалідністю. Усе це разом робить таких дітей активнішими та значно щасливішими.

Таким чином, у роботі зі студентами з інвалідністю якнайкраще виявляється індивідуальний підхід викладача, який має продумати систему «розумного пристосування» для студентів з різними фізіологічними та психологічними особливостями. Освідчений викладач з фізичної культури активно повертає до фізкультурно-спортивної діяльності студентів з інвалідністю, тим самим сприяючи максимально можливому розвитку їх життєздатності й ефективної самореалізації.

Фізична підготовка студентів з інвалідністю проводиться у навчальному закладі за спеціальними навчальними програмами з урахуванням характеру та ступеня відхилень. Як правило це обмежені вправи на швидкість, силу, витривалість, зменшено дистанції ходьби й бігу, знижено в цілому вимоги до студентів. Вона враховує стадію та динаміку патогенезу захворювань студентів даної групи.

В цілому освітній процес із навчальної дисципліни «Фізична культура» зі студентами з інвалідністю, які мають звільнення від практичних занять на тривалий термін, здійснюється за навчальною програмою, яка містить три модулі: освітній, валеометричний і практичний [7]. В освітньому модулі програми студенти отримують знання на рівні сучасних наукових досягнень з проблеми «Людина і її здоров'я». У валеометричному модулі програми студенти наочно, з використанням сучасних технологій отримують уявлення: про рівень

здоров'я, схильності до ризику захворювання основними патологічними синдромами, динаміку стану здоров'я під впливом реалізації власної програми оздоровлення. Систематизуючим, об'єднувальним і стимулювальним початком освітнього процесу є розроблення для студентів індивідуальної, комплексної, базової і додаткової за змістом, поточної і перспективної за часом програми оздоровлення. Обов'язковими складовими базової програми є: рухова активність, термозагартовування, дихальна гімнастика, раціональне харчування, психотехнології. Додаткові програми містять індивідуальні методи оздоровлення, що залежать від захворювання, яке є у студентів. Базова і додаткова програми індивідуального оздоровлення за часом плануються як поточні – на період навчання у вищому навчальному закладі і перспективні – на тривалий період часу, приблизно на 5 років. У практичному модулі програми цілепокладання підкріплюється ціледосягненням, тобто практикою оздоровлення у вигляді реалізації індивідуальної програми оздоровлення на заняттях з адаптивної фізичної культури.

Кожна група студентів за захворюваннями, кожна нозологічна група потребує специфічного оснащення та інвентарю. Наприклад, при ураженнях спинного мозку з метою фіксації частин тіла використовуються пояси, полотняні стрічки, лямки, манжети, корсети; при дитячому церебральному паралічі – сучасні пристосування, котрі полегшують пересування, наприклад, антигравітаційні костюми. На заняттях з студентами з порушеннями зору користуються м'ячами трохи більшої маси, максимально круглими і рівними; колір інвентарю повинен контрастувати із загальним освітленням і навколишнім середовищем, добре, коли його озвучено (до м'яча кладуть дзвіночки або бубонці). При порушеннях слуху більш активно використовують наочні ознаки: прапорці, кеглі та інші.

Окреме питання доступності, це задача вступних іспитів, якщо особа з інвалідністю, спортсмен з інвалідністю хоче здобути вищу освіту в галузі фізичного виховання та спорту. У 2021 році зберігались три освітні траєкторії, щодо вступу до Вишів потенційних студентів з інвалідністю [6]:

1. Вступ за співбесідою – одна зі спеціальних умов щодо участі в конкурсному відборі та здобуття вищої освіти за бюджетні кошти, коли достатньою підставою для зарахування на бюджетне місце є протокольне рішення щодо надання вступнику рекомендації до зарахування за результатами співбесіди (яка використовується в якості вступного випробування замість зовнішнього незалежного оцінювання) з конкурсних предметів.

2. Вступ за іспитами та квотами-1 – одна з спеціальних умов щодо участі в конкурсному відборі та здобуття вищої освіти за бюджетні кошти, коли вступні випробування складаються у формі іспитів у вищому навчальному закладі замість зовнішнього незалежного оцінювання з усіх або частини конкурсних предметів, а конкурсний відбір здійснюється в межах осіб, які мають право вступати за квотами-1 на виділені місця. Квоти-1 встановлюються вищим навчальним закладом у межах десяти відсотків (але не менше одного місця) та тридцяти відсотків (у вищих навчальних закладах (структурних підрозділах вищих навчальних закладів), які функціонують на території Донецької та Луганської областей, і переміщених вищих навчальних закладах) максимального (загального) обсягу державного або регіонального замовлення за відкритими та закритими конкурсними пропозиціями і оголошуються одночасно з оголошенням максимального (загального) обсягу державного або регіонального замовлення.

3. Можливість переведення на вакантні бюджетні місця – одна з спеціальних умов щодо здобуття вищої освіти за бюджетні кошти, коли вступники мають право на переведення на вакантні місця державного або регіонального замовлення, якщо вони зараховані на навчання за іншими джерелами фінансування на відкриту або закриту конкурсну пропозицію.

Стосовно проблеми адаптації студентів з інвалідністю до умов навчання у ВНЗ слід зазначити, що вивчення суб'єктивних і об'єктивних чинників процесу адаптації студентів з інвалідністю визначає шляхи, методи та засоби забезпечення їм рівних можливостей в реалізації їх потенціалу, прав і свобод, що в кінцевому рахунку надасть змогу цій категорії людей брати активну участь в

усіх сферах життя суспільства, у тому числі брати участь у спортивних заходах.

Модель доступності до вищої освіти в усіх розвинених країнах світу лежить в основі створення безбар'єрних університетських містечок з відповідними корпусами, гуртожитками, іншими приміщеннями, де студенти з інвалідністю отримують технічні засоби навчання, допомогу психологів, медиків, соціальних працівників. Так, у Нідерландах студенти забезпечуються, перш за все, необхідними технічними засобами, за які сплачує держава. У Німеччині створюються соціальні фонди підтримки. У Великобританії здійснюється спеціальний супровід студентів з інвалідністю за рахунок державних стипендій, в тому числі, якщо ці студенти активно себе проявлять у паралімпійському і дефлімпійському спорті. У навчально-вихованому процесі, в тому числі з фізичного виховання з таким студентами впроваджуються спеціальні методи, педагогічні технології та адаптаційні технічні засоби. Як правило, такі студенти дуже допитливі та старанні, але мають певні проблеми: прогалини у знаннях, підвищена втомлюваність, замкненість, низька самооцінка, вразливість. При цьому для них не можна уповільнювати темп навчання або зменшувати кількість пар, адже це знижує якість фахової підготовки. Тому впроваджується система супроводу їх навчання, всебічної допомоги і підтримки.

Доступність – це не те, до чого можна прислуховуватись чи ні, це має бути нормою у цивілізованому суспільстві. Доступність стосується місць навчання і праці, житла, громадських закладів, транспорту, вулиць, – зрештою, всього, що нас оточує. Якісне навчання студентів з інвалідністю залежить не тільки від втілення сучасних технологій у навчальний процес ВНЗ, але й від середовища, в якому ці студенти почувалися б комфортно. Доступність необхідна не тільки студентам з інвалідністю, – це показник того, якою мірою освітня послуга доступна для всіх дітей, у тому числі для осіб з інвалідністю. В статті зазначено загальні аспекти кожного із видів доступності студента з інвалідністю, тому напрямками подальших досліджень може бути детальний аналіз кожного із напрямків, так і в розрізі житомирських ВНЗ.

Література

1. ДБН В.2.2-17:2006. «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення».
2. ДСТУ-Н «Настанова з облаштування будинків і споруд громадського призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху».
3. Азін В. О. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Азін В. О., Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. – К., 2013. – 128 с.
4. Іванюк І. Я. Адаптація студентів з обмеженими можливостями в умовах інтегрованого навчання / І. Я. Іванюк // Режим доступу: <https://ap.uu.edu.ua/article/141>.
5. Конвенція ООН про права інвалідів: Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 року (Конвенцію ратифіковано Законом України № 1767-VI від 16.12.2009). – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
6. Для осіб з інвалідністю передбачено 3 основні траєкторії вступу до вишів
Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-07-12-dlya-osib-z-invalidnisty-peredbacheno-3-osnovni-traektoriyi-vstupu-do-vishiv>.
7. Овчарова Н. А. Основи фізичної підготовки для студентів спеціальної медичної групи» / Н. А. Овчарова, А. О. Куліш. – Біла Церква, 2017. – 47 с.
8. Як створити доступність у закладах освіти для осіб з порушенням зору
Режим доступу: <https://nus.org.ua/view/yak-stvoryty-dostupnist-u-zakladah-osvity-dlya-osib-z-porushennyam-zoru/>.

Підсекція Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Професійна освіта (Цифрові технології)

ПЕРСПЕКТИВИ Й ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА РОБОТИЗАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВІ

Анастасія Горохова

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

agorohova700@gmail.com

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент *Усата Олена*

Прискорення технологічного розвитку та впровадження інновацій в різних галузях економіки та життя людей має значний вплив на розвиток суспільства. Технології автоматизації та роботизації мають великий потенціал для підвищення продуктивності, зменшення витрат та покращення якості життя людей. Однак, вони також можуть мати значні негативні наслідки, такі як зменшення кількості робочих місць, збільшення нерівності в доходах, вплив на культурні стереотипи та соціальну структуру суспільства.

Дослідження впливу технологій автоматизації та роботизації на культурні та соціальні аспекти суспільства є важливим для розуміння сучасних тенденцій та формування стратегій розвитку економіки та суспільства в цілому.

Тому, важливим є збереження балансу між позитивними та негативними наслідками використання технологій автоматизації та роботизації, забезпечення соціально-економічної стабільності та розвитку суспільства, а також вивчення етичних питань, пов'язаних з використанням роботів у різних галузях.

Мета статті – визначити вплив автоматизації та роботизації на культурні та соціальні аспекти суспільства.

Технології автоматизації та роботизації стали все більш популярними в сучасному світі. Їх використання дозволяє підвищити продуктивність, знизити витрати та зменшити ризики, пов'язані з людським фактором. Але разом з цим вони також мають вплив на культурні, етичні й соціальні аспекти суспільства.

У епоху цифрової трансформації на державному рівні повністю підтримується перехід до загальносвітових тенденцій, що стосуються актуальних новітніх проєктів у цифровізації. Відповідно, чим швидший темп їх використання в різних галузях, тим постає складніше завдання управління, організації та підтримки розвитку питань цифрової економіки. Цифровізація забезпечує фундаментальні перетворення в усіх сферах життя і діяльності людини. Технології стають не тільки рушієм розвитку нових галузей, а й знаходять важливі соціальні ролі, вносячи вагомий внесок у вирішення проблем

суспільства, таких як старіння населення, соціальне розшарування, екологічні проблеми [2].

Один з головних позитивних аспектів використання технологій автоматизації та роботизації полягає у тому, що вони можуть забезпечити більш ефективне використання ресурсів. Наприклад, виробництво автомобілів стало значно більш автоматизованим, що дозволяє виготовляти більшу кількість за короткий час, знижуючи витрати на працю та матеріали. Однак це також може призвести до зменшення кількості робочих місць, що може вплинути на соціальні аспекти суспільства.

Крім того, використання роботів та інших автоматизованих систем може допомогти знизити ризики для працівників. Тобто, роботи можуть бути використані для виконання небезпечних або складних завдань, зменшуючи ризик травм та нещасних випадків на робочому місці.

Також варто обговорити вплив технологій автоматизації та роботизації на соціальну структуру суспільства. Одним з основних викликів, пов'язаних з використанням технологій автоматизації та роботизації, є питання збереження робочих місць. Втрата робочих місць може призвести до зниження життєвого рівня населення та збільшення кількості безробітних у суспільстві. Це може мати негативний вплив на соціальну структуру та економічну стабільність держави.

Крім того, використання роботів та інших автоматизованих систем може мати вплив на культурні аспекти суспільства. Традиційно люди пов'язують своє життя зі своєю роботою, але використання роботів може призвести до зміни цього підходу. Це може стати викликом для культурного розвитку та формування нових цінностей у суспільстві.

Також варто згадати про питання етики використання технологій автоматизації та роботизації. Виникає питання про те, як відноситися до роботів, що можуть замінити людей у виконанні певних завдань, наприклад, у сфері охорони здоров'я, громадських закладів чи освіти. Це може стати викликом для розвитку нових етичних стандартів та розробки правових норм щодо використання роботів та інших автоматизованих систем у різних галузях.

Заміщення людей роботами може призвести до зменшення середнього класу в суспільстві та до збільшення нерівності у доходах. Однак, з іншого боку, використання роботів може призвести до зростання продуктивності та доходів в певних галузях економіки. Таким чином, важливо ретельно аналізувати та балансувати вплив технологій на соціальну структуру суспільства.

З точки зору культурних аспектів суспільства, технології автоматизації та роботизації можуть впливати на стереотипи щодо ролі чоловіків та жінок у суспільстві. Завдяки автоматизованим системам, більше жінок може мати можливість виконувати роботи, які раніше вважалися чоловічими. Однак, з іншого боку, використання роботів може призвести до зростання безробіття серед чоловіків у відповідних галузях. Таким чином, важливо знайти баланс між використанням технологій та збереженням робочих місць у суспільстві [5].

Отже, використання технологій автоматизації та роботизації має значний вплив на культурні та соціальні аспекти суспільства, але його вплив може бути як позитивним, так і негативним. Технології автоматизації та роботизації можуть забезпечити значну економічну та технологічну перевагу різних галузей, але вони можуть також мати негативний вплив на зайнятість людей, економічну стабільність та соціальний розвиток суспільства. Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення стратегій та політик, які допоможуть забезпечити баланс між позитивними та негативними наслідками використання технологій автоматизації та роботизації.

Література

1. Acemoglu, D., Restrepo, P. Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33(2). P. 3-30.
2. Цифрова економіка: підручник / Олешко Т. І. та ін. Київ: НАУ, 2022. 200 с.
3. Ноджак Л., Паращич М. Розвиток 4.0 індустрії в Україні: проблеми, перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. Vol. 45. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-45-29/

4. Zhou H, Gao J, Zhang F, Zhang J, Wang S, Zhang C, Li W. Evaluation of Cutting Stability of a Natural-Rubber-Tapping Robot. *Agriculture*. 2023. Vol. 13(3). DOI: 10.3390/agriculture13030583/

5. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі: монографія. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. 360 с.

6. Бродкевич В., Людвіченко В. Штучний інтелект і машинне навчання в галузі охорони здоров'я: виклики і перспективи. *Інформаційні технології та суспільство*. 2022. Вип. 2 (4). С. 20-28. Режим доступу: <https://doi.org/10.32689/maup.it.2022.2.3> (дата звернення 15.05.2023).

7. Цифровізація економіки країни: транснаціональний потенціал: монографія/ за ред. В. П. Вишневського та С. І. Князева. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.

ВПЛИВ ВІРТУАЛЬНОЇ ТА ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Анна Мельник

кандидат педагогічних наук

balanna@ukr.net

Технології віртуальної реальності (VR) і доповненої реальності (AR) стали потужними інструментами, які можуть революціонізувати освітній процес. VR означає симуляцію досвіду, який може бути схожим на реальний світ або повністю відрізнитися від нього, тоді як AR накладає цифрову інформацію на реальний світ. Ці технології швидко розвиваються і вже знайшли широке застосування у різних сферах життя, включаючи освіту. Вони пропонують унікальні можливості для трансформації традиційних методів навчання та забезпечують захоплюючий та інтерактивний досвід навчання для студентів [2].

У сучасну епоху цифрових технологій, яка швидко розвивається, інтеграція технологій в освіту стає все більш важливою. Інтеграція технологій в освіту не тільки покращує досвід навчання, але й готує студентів до навичок,

необхідних сучасному працівнику. Впроваджуючи VR та AR в освітні заклади, викладачі можуть використовувати потенціал цих технологій для створення захоплюючих та динамічних освітніх середовищ, які сприяють критичному мисленню, вирішенню проблем і співпраці [1].

Актуальність вивчення впливу віртуальної та доповненої реальності на освітній процес обумовлена рядом факторів [4]. По-перше, технології віртуальної та доповненої реальності надають унікальні можливості для покращення навчання та залучення студентів до активного процесу освоєння знань. Вони створюють іммерсивне середовище, в якому студенти можуть взаємодіяти з об'єктами та сценаріями, що сприяє глибшому розумінню матеріалу. По-друге, віртуальна та доповнена реальність дозволяють реалізувати навчання за допомогою практичного дослідження, яке може бути недоступним або небезпечним у реальному світі [5]. Віртуальні лабораторії, симулятори та тренувальні програми дозволяють студентам вивчати складні концепції і виконувати практичні завдання без реальних обмежень. По-третє, використання віртуальної та доповненої реальності може стимулювати зацікавленість студентів до навчання і підвищити їхню мотивацію. Інтерактивність та новаторський підхід до освіти за допомогою цих технологій можуть зробити навчання більш привабливим і захоплюючим.

Традиційна освітня атмосфера в аудиторії часто ґрунтується на пасивних методах, таких як лекції та використання підручників, що може призводити до відключення та обмеженого засвоєння інформації. У той час як використання технологій віртуальної та доповненої реальності відкриває альтернативний підхід, що сприяє активному навчанню. Шляхом активної взаємодії студентів з віртуальними об'єктами та оточеннями, ці технології пропонують більш практичний та збагачений досвід, що сприяє кращому засвоєнню знань та розумінню складних концепцій. Студенти можуть активно залучатися до матеріалу, замість пасивного отримання інформації, і брати участь у прийнятті рішень та відчувати наслідки своїх дій. Цей практичний підхід сприяє розвитку критичного мислення та навичок у вирішенні проблем, оскільки студенти мають

можливість аналізувати, експериментувати та робити висновки на підставі власного досвіду.

Використання VR та AR, які мають мультисенсорну природу, покращує процес запам'ятовування та розуміння складних понять [5]. Ці технології залучають кілька органів чуття, включаючи зір, звук і дотик, що дозволяє забезпечити багатший навчальний досвід. Дослідження підтверджують, що поєднання візуального та навчання використанням технологій доповненої реальності сприяє кращому запам'ятовуванню знань і глибшому розумінню абстрактних або складних концепцій. Завдяки VR та AR, студенти можуть візуалізувати абстрактні поняття у тривимірному просторі, маніпулювати об'єктами та спостерігати причинно-наслідкові зв'язки, що сприяє більш повному розумінню предмету.

Крім того, інтеграція технологій в освіту відповідає потребам сучасного цифрового покоління, яке звикло використовувати технології у своєму повсякденному житті. Використовуючи VR та AR, викладачі можуть використовувати знання студентів із цифровими пристроями та створювати більш інклюзивне та орієнтоване на студента освітнє середовище.

Використання віртуальної та доповненої реальності в освіті може мати безліч застосувань, наприклад:

- Віртуальні лабораторії дозволяють студентам виконувати експерименти та спостерігати явища в умовах, що імітують реальність. Це дозволяє зрозуміти наукові концепції та закони через практичний досвід, необхідний для усвідомлення та запам'ятовування матеріалу.

- Віртуальні екскурсії та подорожі: Використання віртуальної реальності дозволяє студентам відвідати місця, до яких вони можуть не мати доступу фізично. Вони можуть досліджувати культурні пам'ятки, природні ландшафти або історичні події, щоб розширити свою свідомість та розуміння світу.

- Доповнена реальність для створення інтерактивних освітніх матеріалів: Доповнена реальність дозволяє додавати віртуальні об'єкти до реального оточення. Це може бути використано для створення інтерактивних освітніх

матеріалів, наприклад, додавання 3D-моделей до підручників або розширення тексту зображеннями, відео чи аудіо.

– Віртуальні тренажери та симулятори: Використання віртуальної та доповненої реальності може бути корисним у навчанні практичних навичок, наприклад, водіння автомобіля, хірургічних процедур або пілотування

– Віртуальні мовні середовища: Використання віртуальної реальності дозволяє створювати іммерсивні мовні середовища, де студенти можуть практикувати мову в реальних ситуаціях, спілкуючись з віртуальними персонажами. Це допомагає покращити навички мовлення, розуміння та взаємодії.

– Віртуальні тури по музеях та художніх галереях: Використання віртуальної та доповненої реальності дозволяє студентам відвідати відомі музеї та художні галереї, досліджувати мистецтво та історію. Вони можуть детальніше розглядати твори мистецтва, отримувати інформацію про авторів та періоди, а також спілкуватися з віртуальними гідами.

– Симуляції соціальних ситуацій: Віртуальна та доповнена реальність можуть використовуватися для тренування соціальних навичок та емоційного інтелекту. Студенти можуть брати участь в симуляціях різних соціальних ситуацій, таких як спілкування, міжособистісні конфлікти, розв'язання проблем, що допомагає їм розвивати навички спілкування та емоційного розуміння.

– Віртуальні заняття та інтерактивні сценарії: Використання віртуальної та доповненої реальності дозволяє створювати віртуальні заняття з використанням 3D-моделей, ілюстрацій, анімації та інтерактивних завдань. Це допомагає зробити навчання більш цікавим для студентів, сприяє активній участі та запам'ятовуванню матеріалу.

– Тренування моторики та рухових навичок: Віртуальна та доповнена реальність можуть використовуватися для тренування моторики та рухових навичок студентів. Наприклад, використання VR-гарнітур для ігрового навчання, спортивних симуляторів або реабілітації після травми.

– Віртуальне моделювання та конструювання: Використання віртуальної реальності дозволяє студентам створювати та моделювати різні об'єкти, будівлі, машини тощо. Це допомагає розвивати креативність, просторове мислення та інженерні навички.

– Віртуальні ігри та головоломки: Віртуальна та доповнена реальність можуть бути використані для створення освітніх ігор та головоломок, що сприяють розвитку когнітивних навичок, логічного мислення, проблемного вирішення та співпраці.

– Віртуальне навчання професійних навичок: Віртуальна та доповнена реальність можуть використовуватися для навчання професійних навичок у різних галузях, таких як медицина, інженерія, програмування тощо.

Ці приклади підкреслюють різноманітність застосування VR і AR в освітніх закладах. Незалежно від того, чи йдеться про віртуальні екскурсії, навчання на основі симуляції, навчання анатомії чи вивчення мови, ці технології пропонують інноваційні та захоплюючі способи покращити освітній досвід, покращити результати студентів і сприяти глибшому розумінню різних предметів. Оскільки технології продовжують розвиватися, можливості для інтеграції віртуальної реальності та доповненої реальності в освіту є величезними, що відкриває нові шляхи для експериментального та інтерактивного навчання.

Одним із значних викликів впровадження віртуальної реальності та доповненої реальності в освіту є вартість, пов'язана з придбанням необхідного обладнання, програмного забезпечення та контенту. Гарнітури VR, пристрої AR і допоміжне обладнання можуть бути дорогими, що робить їх перешкодою для деяких освітніх закладів з обмеженим бюджетом. Крім того, надзвичайно важливим є забезпечення доступності для всіх студентів, у тому числі з неблагополучних сімей. Зусилля, спрямовані на те, щоб зробити віртуальну реальність і доповнену реальність доступнішими та доступнішими, як-от розробка недорогих пристроїв і освітніх ліцензійних угод, можуть допомогти подолати цю проблему.

Для впровадження технологій VR і AR часто потрібна надійна технологічна інфраструктура для підтримки їх безперебійної роботи. Важливими є високопродуктивні комп'ютери, відповідна пропускна здатність мережі та надійне підключення до Інтернету. Освітнім закладам необхідно оцінити та оновити наявну інфраструктуру, щоб відповідати вимогам додатків VR та AR. Крім того, для вирішення будь-яких технічних проблем, які можуть виникнути під час впровадження та використання цих технологій, має бути доступний персонал технічної підтримки та обслуговування.

Ефективна інтеграція віртуальної реальності та доповненої реальності в освіту вимагає від викладачів володіння необхідними знаннями та навичками для ефективного використання цих технологій. Слід запропонувати програми навчання та професійного розвитку, щоб допомогти педагогам зрозуміти педагогічні принципи, освітні стратегії та технічні аспекти використання VR та AR у класі. Педагоги потребують підтримки в розвитку досвіду для розробки, сприяння та оцінки досвіду навчання, який включає ці технології.

Впровадження VR і AR в освіту викликає проблеми етики та конфіденційності. Наприклад, забезпечення конфіденційності та безпеки даних студентів і особистої інформації, зібраної під час VR і AR, має вирішальне значення. Для захисту конфіденційності студентів і безпеки даних необхідно встановити чітку політику та вказівки. Крім того, виникають етичні міркування щодо контенту та досвіду, пропонованого через VR та AR, зокрема такі проблеми, як інклюзивність, культурна чутливість та потенційний негативний вплив на добробут студентів. Необхідно розробити етичні рамки та рекомендації, щоб вирішити ці проблеми та сприяти відповідальному використанню цих технологій в освіті.

Вирішення цих перспектив і проблем вимагає співпраці між освітніми закладами, розробниками технологій, політиками та іншими зацікавленими сторонами. Вирішуючи питання щодо витрат, покращуючи інфраструктуру, забезпечуючи навчання для викладачів і забезпечуючи етичні стандарти та стандарти конфіденційності, перспективи інтеграції VR і AR в освіту можна

максимально збільшити. Подолання цих проблем призведе до створення більш інклюзивного, привабливого та ефективного освітнього середовища, яке готує студентів до епохи цифрових технологій і сприятиме розвитку їхнього критичного мислення, креативності та навичок вирішення проблем.

Щоб забезпечити успішне впровадження VR і AR в освіті, можна прийняти кілька стратегій. Це включає проведення ретельної оцінки потреб для визначення конкретних освітніх цілей і областей, де VR і AR можуть мати найбільший вплив. Важливо узгодити використання цих технологій з педагогічними цілями та вимогами освітньої програми. Крім того, надзвичайно важливим є створення чітко визначеного плану впровадження, який включає міркування щодо вартості, інфраструктури, навчання та постійної технічної підтримки. Необхідно також проводити регулярну оцінку та оцінку ефективності та впливу ініціатив VR та AR, щоб інформувати про майбутні вдосконалення та вдосконалення.

Співпраця між викладачами, дослідниками та розробниками є ключовою для просування ефективного використання віртуальної реальності та доповненої реальності в освіті. Педагоги можуть надати розуміння конкретних освітніх потреб і зробити внесок у розробку контенту та програм, які відповідають стандартам освітньої програми. Дослідники можуть проводити дослідження, щоб оцінити вплив цих технологій на результати навчання та визначити передовий досвід. Розробники можуть тісно співпрацювати з педагогами та дослідниками, щоб створити зростання та педагогічно надійні інструменти VR та AR. Сприяючи співпраці між цими зацікавленими сторонами, можна досягти прогресу в розробці, впровадженні та оцінці VR і AR в освіті.

VR та AR мають бути інтегровані в освітні програми як доповнення до існуючих методів навчання та освітніх матеріалів. Визначаючи конкретні освітні цілі, викладачі можуть розробити VR та AR досвід, який покращить розуміння студентів, залучення та досягнення. Інтеграція повинна узгоджуватися зі стандартами освітньої програми та підтримуватися можливостями професійного розвитку для викладачів, щоб забезпечити ефективну інтеграцію та використання технологій VR і AR.

Потенційний вплив VR і AR на результати навчання є значним. Потрібні постійні дослідження та оцінка, щоб краще зрозуміти конкретні переваги навчання та довгострокові переваги цих технологій. Вивчаючи вплив на залученість студентів, мотивацію, збереження знань, навички критичного мислення та здатність вирішувати проблеми, дослідники можуть визначити сфери, де VR і AR мають найбільший вплив, і поінформувати про найкращі практики. Розуміння потенційного впливу віртуальної реальності та доповненої реальності на освітні результати дозволить педагогам і політикам приймати обґрунтовані рішення щодо інтеграції та розподілу ресурсів.

Майбутні напрямки VR і AR в освіті включають впровадження стратегій для успішної інтеграції, сприяння співпраці між зацікавленими сторонами, інтеграцію цих технологій у освітні програми та розуміння їх потенційного впливу на результати навчання. Прийнявши ці рекомендації, освітні заклади зможуть використовувати весь потенціал віртуальної реальності та доповненої реальності для створення захоплюючих, інтерактивних та ефективних процесів навчання, які посилюють залучення студентів, покращують результати навчання та готують студентів до викликів цифрової ери.

Підсумовуючи, можна сказати, що інтеграція технологій віртуальної реальності (VR) і доповненої реальності (AR) в закладах освіти має величезний потенціал для трансформації освітнього процесу. Переваги VR і AR в освіті численні. Вони підвищують залученість і мотивацію студентів, сприяють активному навчанню та освіті на досвіді, забезпечують захоплюючий та інтерактивний досвід навчання та покращують запам'ятовування та розуміння складних концепцій. Ці технології пропонують можливості для віртуальних екскурсій, навчання на основі моделювання, анатомічної освіти, вивчення мови та культурного занурення серед багатьох інших програм.

Однак впровадження VR і AR в освіту також створює певні проблеми. Необхідно розглянути питання щодо вартості та доступності, щоб забезпечити справедливий доступ для всіх студентів. Для безперебійної роботи цих технологій необхідні відповідна інфраструктура та технічна підтримка. Педагоги

потребують навчання та професійного розвитку, щоб ефективно інтегрувати VR та AR у свою практику викладання. Для захисту конфіденційності студентів і відповідального використання цих технологій необхідно ретельно враховувати міркування етики та конфіденційності.

Незважаючи на виклики, перспективи VR і AR в освіті багатообіцяючі. Заохочуються подальші пошуки та дослідження, щоб продовжити виявлення потенційних переваг, найкращих практик і оптимальних стратегій впровадження. Співпраця між викладачами, дослідниками та розробниками має важливе значення для розвитку галузі та створення інноваційного освітнього досвіду. Інтегруючи VR і AR у освітні програми, узгоджуючи їх з освітніми цілями та постійно оцінюючи їхній вплив на освітні результати, ми можемо сформувати майбутнє, у якому ці технології революціонізують спосіб викладання та навчання.

Оскільки технології продовжують розвиватися, можливості VR і AR в освіті будуть тільки розширюватися. Завдяки безперервним дослідженням, співпраці та відданості вирішенню викликів ми можемо повністю розкрити потенціал віртуальної реальності та доповненої реальності в освіті та підготувати студентів до майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Аспекти впровадження технології доповненої реальності в освітній процес. Режим доступу: <https://arbook.info/aspekty-vprovadzhennya-tehnologiyi-dopovnenoyi-realnosti-v-osvitnij-proczes/> (дата звернення 15.05.2023).

2. Віртуальна та доповнена реальність: як нові технології надихають вчитися . Режим доступу: <https://osvitoria.media/opinions/virtualna-ta-dopovnena-realnist-yakoyu-mozhe-buty-suchasna-osvita/> (дата звернення 15.05.2023).

3. Климнюк В. Є. Віртуальна реальність в освітньому процесі / В. Є. Климнюк // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2018. – № 2. – С. 207-212. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2018_2_30 (дата звернення 15.05.2023).

4. Маятіна Н., Ханикіна Н. Віртуальна та доповнена реальність у сучасному освітньому процесі. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 36, том 2, 2021 С. 241-247

5. Слупська Я., Шкуренко О. (2022). ЗАСТОСУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ (VR) У ОСВІТІ. *Молодий вчений*, 9 (109), 82-88. Режим доступу: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-19> (дата звернення 15.05.2023).

6. Технології віртуальної та доповненої реальності: простою мовою про VR і AR рішеннях Режим доступу: <https://rioberdychiv.info/porady/rozvahy/item/19919-tekhnologii-virtualnoi-ta-dopovnenoi-realnosti-prostoiu-movoiu-pro-vr-i-ar-rishenniakh.html> (дата звернення 15.05.2023)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ НАВИКІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Оксана Наконечна

кандидат технічних наук

nakonechnaya@ukr.net

Однією з основних цілей сучасної освіти є формування у студентів навичок, необхідних для цифрового суспільства. Для того, щоб бути затребуваним у сучасному світі, недостатньо мати диплом про вищу освіту, а насправді важливі кінцеві результати освітнього, виховного, навчального процесів – «навички».

Одним із стратегічних напрямів у досягненні нової якості освіти є трансформація традиційної моделі навчання. Фокус уваги зміщується на розширення просторово-часових кордонів навчання, реалізацію індивідуального освітнього шляху та збільшення самостійності того, хто навчається у формуванні передових компетенцій, необхідних для суспільства в найближчому майбутньому [1, с. 24].

У міру того, як світ стає все більш цифровим, важлива роль у досягненні цілей освіти відводиться інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ),

цифровим технологіям. В даний час тенденції розвитку освіти визначають важливість використання цифрових освітніх технологій, цифрового навчання, розвиток цифрової грамотності та формування цифрових навичок. Ці показники є ключовими показниками якісного процесу освіти. А також впровадження цифрових технологій дає можливість створити перехід від паперового до цифрового освітнього середовища. Цифрова трансформація є основним трендом на сьогоднішній день. Вона сприяє кардинальному перетворенню всіх галузей соціальної життєдіяльності. Зараз кожна людина тією чи іншою мірою виявляється залученою до цифрового процесу, оскільки цифрові технології є важливим елементом побутового життя, і прагнення залишитися осторонь взаємодії з ними – це прагнення уникнути дійсності. Цифрова трансформація освіти у сенсі розуміється як перетворення системи освіти з допомогою впровадження цифрових технологій розширення можливостей і підвищення якості надання освітніх послуг.

Наша залежність від цифрових технологій та зростання цифрового контенту підкреслюють важливість для формування цифрових навичок. Інноваційні технології впроваджуються та застосовуються в освітньому процесі, тому ефективне використання цифрових інструментів неможливе без формування у майбутніх та працюючих вчителів відповідних цифрових навичок.

Однак багато хто, як і раніше, не користується всіма можливостями, що надаються ІКТ. Для того, щоб користуватися численними можливостями, які надають ІКТ, необхідно мати різні види цифрових навичок. При цьому цифрова компонента, яку необхідно збільшувати в освітньому процесі, дуже затребувана в усіх галузях людської діяльності з високим ступенем цифровізації.

Якщо вчителі володіють цифровими технологіями, вони сприймають технології як джерело творчого потенціалу. Цифрова грамотність допомагає вчителям знаходити нові інструменти навчання, щоб залучити учнів до процесу навчання. Навчання за допомогою цифрових технологій може задовольнити потреби всіх трьох типів учнів: аудіалів, візуалів та кінестетиків. Тому необхідно, щоб цифрові навички були сформовані як у викладачів, так і учнів.

Освітній процес проходитиме ефективно завдяки використанню цифрових технологій.

Перш ніж розглядати питання формування цифрових навичок, визначимо поняття «цифрові навички», «цифрова грамотність» і «цифрова компетентність».

Цифрова компетенція – це «знання та навички, які необхідні для коректурного, ефективного та безпечного використання цифрових технологій, а також існування у суспільстві, яке насичено цифровими технологіями» [2].

Цифрову компетентність відносять до набору знань, навичок та установок, які дозволяють людині досягати різних життєвих цілей за допомогою цифрових технологій. У системі освіти цифровізація диктує педагогам два завдання щодо розвитку власних цифрових компетенцій та розвитку компетенцій, необхідних учням для функціонування в цифровому світі. Важливо «вміти за нових умов вивчати цифрові сліди діяльності суб'єктів, витягувати з цифрових дій нові знання» [3].

На думку ряду дослідників [4-6], які займаються вивченням цифрових навичок, під такими навичками слід розуміти компетенції у сфері користування персональним комп'ютером та інтернетом, а також готовність людини отримати відповідні знання та навички.

У цифрову компетентність входять навички та вміння взаємодіяти:

– з даними, що утворюють цифровий контент. Зокрема, необхідно вміти здійснювати пошук даних в інтернеті, аналізувати та осмислювати отримані відомості, трансформувати цифровий контент, зберігати дані, використовуючи, крім усього іншого, хмарні технології;

– з персональним комп'ютером. Зокрема, необхідно знати, як улаштований комп'ютер та його програмне забезпечення;

– з медіа-інформацією. Різноманітні види інформації – у формі тексту, зображень, аудіо відеофайлів. Необхідно вміти проводити аналіз їхньої якості, надійності, істинності, можливостей використання, враховуючи вплив медійного контенту на людей;

– з онлайн-майданчиками. Можна отримувати різноманітні послуги на сайтах (реєструватися та працювати в особистому кабінеті), застосовувати інтернет-банкінг (технологи, які забезпечують віддалене банківське обслуговування), обирати та замовляти продукцію та послуги на інтернет-майданчиках, формувати маршрути для подорожей, купувати квитки на літаки та потяги, використовувати соціальні мережі та месенджери для комунікації. Також необхідно вміти захищати свої персональні дані, проходити публічні відкриті онлайн-курси та користуватися освітніми онлайн-майданчиками для навчання протягом усієї життєдіяльності.

Зазвичай цифрова компетентність включає у собі цифрові навички, тобто стійкі моделі поведінки (технічні, інтелектуальні та особисті), засновані на знаннях про цифрові дані. У цьому можна скористатися електронними пристроями чи комунікаційними додатками доступу до інформації з метою управління нею.

Цифрова грамотність дає педагогу можливість пошуку нових засобів та методів навчання у вигляді підкастів та відео, які зацікавлять школярів.

У поняття цифрової грамотності входить розширене коло знань і навичок, компетенцій та умінь, що застосовуються у побутовому житті та при навчанні та роботі в умовах цифрового співтовариства. В даному випадку йдеться про:

- цифрову ідентичність та благополуччя, або самоактуалізацію;
- цифрову освіту, професійне та особистісне зростання;
- цифрові комунікації, участь та взаємодію;
- цифрову творчість в науці та інноваціях у цифровому просторі;
- медіа грамотності та інформаційній компетентності.

На підвищення готовності педагогів до реалізації цифрової освіти виділяють такі можливості використання цифрових технологій: обробка великих масивів інформації (big data); можливість використання інформаційних ресурсів; формування відкритого освітнього простору; подолання просторових, тимчасових та культурних бар'єрів у комунікації: доступність та можливість

роботи в різних культурних середовищах та просторах для кожного учня та педагога; незрівнянно зростаючі масштаби та можливості участі у спільній творчій діяльності будь-якої людини. Багатомірність та відкритість освітнього простору [2].

Зазначимо також, що цифрові технології є не лише новим інформаційним інструментом, що дозволяє вирішити старі завдання. Це, в тому числі, нове середовище та нові образи мислення. Як один із результатів цифрової трансформації виступає формування цифрового освітнього простору.

На думку колективу авторів [7], цифрова трансформація – це усвідомлене рішення про докорінну зміну будь-якого процесу за допомогою сучасних інформаційних технологій та впровадження програмного коду.

Цифрові технології привели до формування нової інформаційної екосистеми із абсолютно новими параметрами. На зміну дефіциту інформації прийшла її доступність для всіх, функції контролю інформації були перерозподілені, машини стали надавати все більше можливостей, а способи взаємодії людей з цими машинами, інформацією та один з одним зазнали значних змін [8].

При повному використанні цифрових технологій, цифрових пристроїв необхідна наявність певного рівня цифрової грамотності. Це поняття безпосередньо пов'язане з поняттями цифрових навичок і цифрових компетенцій.

До переваг цифрових технологій освіти відносять:

- забезпечення миттєвого доступу до потрібної інформації та отримання важливих навичок роботи з джерелами;
- допомога педагогу автоматизувати чи спростити виконання низки рутинних обов'язків;
- використання дидактичних засобів у різних формах здобуття освіти;
- сприяння формуванню інформаційної культури;
- забезпечення доступу до навчання шляхом використання дистанційної

освіти [2].

Таким чином, цифрові навички необхідні для пошуку освітнього контенту, його оцінки, створення власних цифрових освітніх ресурсів за допомогою цифрових пристроїв, вміння застосовувати ці ресурси у професійної діяльності. Цифрові навички є невід'ємною частиною повсякденної діяльності та життя всіх людей, незалежно від віку та професії: використання смартфонів, цифрових фінансових послуг, Інтернету, дистанційне навчання, підготовка та представлення навчальних матеріалів.

Для більшості професій у суспільстві потрібні цифрові навички, а цифровий контент стає дедалі поширеним, тому виникає потреба у певному рівні цифрової грамотності.

Використання цифрових навичок великою мірою обумовлено інтеграцією в процес навчання інноваційних видів та інструментів навчання, які мають на увазі інформаційні технології. Наприклад, йдеться про використання мобільних телефонів, додатків, в основі яких лежать гнучкі інтерфейси (чат-боти), штучний інтелект, технології віртуальної та доповненої реальності тощо [8]. Сучасні досягнення науки і техніки мають величезні можливості - вони дозволяють оновити середовища цифрової освіти і поліпшити її якість в цілому.

Нова система освіти представлена форматами, розробленими до того, як мобільний зв'язок набув такого широкого значення, і на сьогоднішній день не є адаптованою до інформаційного простору. До них відносяться: вебінари, веб-навчання, віртуальні класи, відеоконтент, підкасти, онлайн-опитувальники, відкриті освітні ресурси, онлайн-оцінка та багато іншого. Вільне поширення навчальних ресурсів в інтернеті, їх безкоштовність та доступність можуть сприяти подоланню існуючої нерівності в освітніх можливостях та соціальному прогресу в галузі освіти в цілому.

У силу зростання кількості та складності цифрової інформації виникає потреба у структурованих підходах до визначення рівнів цифрових навичок, організації майбутніх потреб.

Сучасні цифрові навички часто називають цифровою компетентністю або

інформаційними компетенціями, і включають знання про те, як використовувати інформаційні та цифрові технології для досягнення цілей у своєму особистому та професійному житті.

Зважаючи на швидкість, з якою змінюються технології та можливості роботи в цифровому просторі, цифрові компетенції вказують на збільшення та створення нових навичок. Цифрові компетенції – це комплекс, куди входять уміння аналітично мислити, властивості характеру, робочі звички, знання, досвід, типи поведінки. Тобто вони представлені як технічними, так і когнітивними вміннями та некогнітивними соціальними навичками (міжособистісна взаємодія та комунікація).

Формування цифрових навичок має здійснюватися поетапно. Теоретична та практична підготовка студентів представлена кількома модулями:

Модуль 1. Нормативно-правове та методичне забезпечення формування цифрової культури педагога. Сюди слід віднести:

1. Сучасні тенденції розвитку освіти.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII зі змінами та доповненнями. Стандарти в освіті: професійні та освітні.
3. Освітні стандарти, як основа проектування основної освітньої програми навчального закладу.
4. Навчальні програми.

Модуль 2. Теоретичні основи застосування цифрових, медіа та дистанційних освітніх технологій.

1. Індивідуальні, психологічні та вікові особливості учнів.
2. Особливості організації навчальної діяльності, що навчаються в умовах реалізації цифрових та медіа технологій.
3. Цифрова культура, грамотність, компетентність, безпека та навички.
4. Нові соціальні запити педагогів – набір базових знань та умінь (цифрових, правових, фінансових) – цифрові компетентності.
5. Складові цифрової грамотності вчителя / викладача.
6. Цифрова грамотність педагога: основні поняття та терміни. Досвід

регіону щодо реалізації електронного навчання, навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій. Проблеми та перспективи розвитку.

Модуль 3. Медіа технології у навчанні із застосуванням дистанційних освітніх технологій

1. Медіатехнології у навчанні. Ефективна комунікація в Інтернеті.

2. Використання соціальних мереж та месенджерів. Мережева етика учасників цифрового процесу освіти. Основні правила та прийоми.

3. Огляд найпопулярніших платформ для організації дистанційного навчання.

4. Інтеграція графічного планшета в онлайн-навчання. Використання графічного планшета на онлайн-уроці.

5. Огляд дошок з можливістю спільної роботи в реальному часі. Онлайн дошка для спільної роботи в режимі реального часу: інтерфейс, панель інструментів, налаштування, особливості використання на онлайн-уроках.

Модуль 4. Дидактичні, психологічні, гігієнічні вимоги до онлайн-уроку

Дидактичні основи побудови освітнього процесу на уроці із застосуванням дистанційних освітніх технологій. Техніка проведення дистанційного уроку. Алгоритм дій педагога щодо підготовки до дистанційного уроку. Постановка цілей уроку. Основні етапи дистанційного уроку. Інтеграція цифрових освітніх ресурсів на урок. Планування результатів дистанційного уроку. Вимоги до організації робочого місця учня та вчителя. Рекомендований комплекс вправ фізкультурних хвилин. Організація та проведення онлайн-відео уроку (Zoom, Microsoft Teams, тощо). Практика змішаного навчання. Практика змішаного навчання (учні вдома та у школі).

Модуль 5. Розробка цифрових освітніх ресурсів

Використання цифрових освітніх ресурсів під час уроків (огляд ресурсів у предметних областях). Технологічні основи використання цифрових освітніх ресурсів у предметній галузі. Огляд сервісів для розробки інтерактивних завдань та тестів LearningApps.org, Web-квестів (<https://quests.in.ua/>). Розробка онлайн-тестів: Google Форми, Quizlet, Proprofs, Kahoot!, ClassMarker тощо. Реєстрація в

сервісах, інтерфейс, налаштування, особливості створення тестів.

Різноманітність сценаріїв для проходження web-квестів дозволить майбутнім педагогам не лише вдосконалити свої навички у сфері застосування інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалити свої цифрові навички. Використання на практиці web-квестів під час позаурочної діяльності в освітніх закладах показує, що школярі навчаються грамотної поведінки в мережі, відпрацьовують та аналізують змодельовані ситуації [20].

Модуль 6. Хмарні послуги

Хмарні сховища: Google Drive від Google та OneDrive від Microsoft. Основні принципи роботи, облікові записи, веб-доступ, локальний агент.

Інструменти обміну файлами. Сховища даних. Робота із інструментами Google: диск, презентації. Форми роботи з інструментами Google: диски, документи, інтерактивні презентації. Цифрові сервіси (Canva, Prezi та ін.).

Робота із документами, таблицями. Основні засади використання хмарних сервісів роботи з документами. Створення, редагування документів за допомогою хмарних сервісів. Збереження документа на локальному носії інформації. Спільна робота. Обмеження доступу, надання доступу, налаштування рівнів доступу. Google Форми. Основні принципи роботи: створення, зберігання, збереження, налаштування доступу.

Модуль 7. Сучасні програмні продукти як створення організаційної документації

Технології та засоби обробки текстової інформації. Основні текстові об'єкти: слово, абзац, розділ, сторінка. Шрифти, зображення шрифтів, розмір. Оформлення тексту: вирівнювання, відступи, інтервал. Створення, збереження, друк документа.

Технологія роботи з електронними таблицями. Основні об'єкти електронних таблиць: книга, лист, стовпець, рядок, осередок, діапазон. Інформація, що зберігається в осередку: текст, число, дата, формула. Відносна та абсолютна адресації. Форматування, умовне форматування. Фільтри, сортування. діаграми.

Створення презентації. Концепція презентації, слайд. Основні елементи: текст, таблиця, діаграма. Режими перегляду презентації.

Модуль 8. Основи цифрової безпеки (початковий рівень)

Закон України «Про захист персональних даних». Концепція персональних даних. Правила зберігання, опрацювання персональних даних. Агент обробки персональних даних. Права суб'єкта персональних даних. Шкідливі програми. Захист комп'ютера від несанкціонованого доступу. Правила безпечної поведінки.

Інформаційна безпека (розширений рівень).

Системи безпеки, захист паролями, правила формування, безпечного зберігання інформації. Реалізація представлених у модулі занять проходить успішніше, якщо вона забезпечена методичним супроводом.

Вироблення цифрових навичок має відбуватися покроково. Слід отримати базові навички, які дозволять опанувати проміжні або просунуті навички.

Залежно від мети використання інформаційних технологій виділяють дві категорії цифрових навичок: професійні та користувальницькі. Професійні навички представлені навичками спеціалістів у галузі розвитку, функціонування та обслуговування інформаційних систем (управління, обслуговування, підтримка, експлуатація, встановлення, розробка, дизайн, оцінка наукових досліджень та розробки у сфері інформаційних технологій). Під користувальницькими мають на увазі навички, що забезпечують успішне використання потенціалу ІКТ у трудовій, освітній діяльності, а також в особистій сфері [4].

Для того, щоб виробити цифрові навички та потрібну для роботи кваліфікацію, слід користуватися сучасними стратегіями та інноваційними підходами. Необхідно брати до уваги, що на сьогоднішній день в шкільному курсу «Інформатика» більшість базових навичок є сформованими. Крім того, даний курс є міждисциплінарним. Наприклад, ключові результати вивчення математики та інформатики полягають у наступному: в учнів має бути вироблена алгоритмічна та інформаційна культура; також повинне бути розуміти про персональний комп'ютер. Крім того, мають бути вироблені ключові вміння та

навички користування комп'ютерними пристроями. Важливо також, щоб учні розуміли алгоритмічні конструкції, логічні значення та операція; володіли певною мовою програмування; необхідно виробити вміння систематизувати дані, правильно підбирати спосіб їх уявлення залежно від завдання, у вигляді діаграм, графіків, схем, таблиць, застосовуючи необхідні програмні інструменти обробки інформації. При цьому учні виробляють навички правильно і безпечно поводитися, працюючи з тією чи іншою комп'ютерною програмою в інтернеті, дотримуватись правил інформаційної етики та права.

У рамках цього курсу необхідно виробити у школяра уявлення про значення інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному житті. Необхідно, щоб учні знали правову базу користування комп'ютерними програмами та роботи в Інтернеті. Також важливо, щоб у учнів було уявлення, як інформаційні технології впливають на життя сучасних людей; щоб вони знали фізіологічний, медичний, ергономічний, природний, юридичний, культурний, політичний, економічний та соціальний аспекти ІТ; усвідомлювали етичні сторони ІТ, розуміли відповідальність людини, яка бере участь у розробці та використанні інформаційних систем, поширенні даних [19].

Соціальний розвиток, зміни в системі освіти, зумовлені інформатизацією та змінами в освітніх стандартах, висувають безліч вимог до педагога на сьогоднішній день. Однією з таких вимог є знання цифрових технологій. Зокрема, педагог має вміти користуватися інструментами та засобами ІКТ, інтерактивними технологіями, цифровими навчальними лабораторіями, формувати цифрові освітні ресурси.

В даний час відбувається активний розвиток та вдосконалення інформаційних технологій. Тому існуючий рівень володіння ІКТ педагогами перестав бути достатнім. Це призводить до труднощів у застосуванні освітніх інструментів, спрямованих на використання ІКТ: мультимедійних освітніх програм, освітніх Інтернет-ресурсів, віддаленої системи освіти, інтерактивних технологій, цифрових лабораторій, електронних освітніх ресурсів. На цій підставі, навчаючи майбутніх педагогів, необхідно передбачити у системі

здобуття вищої освіти питання, що сприяють формуванню цифрових навичок, що дозволяють реалізувати професійну діяльність в умовах якісно нового цифрового освітнього простору.

У цій роботі розглянуто основні підходи формування цифрових навичок. Аналіз існуючих цифрових інструментальних засобів показав, що вони є найперспективнішими, що дозволяють ефективно реалізувати потенціал цифрових технологій. Важливо, щоб освоєння цифрових технологій було доступним і цього були потрібні спеціальні знання у сфері програмування [20]. У цьому вони мають забезпечувати формування повноцінних інтерактивних цифрових освітніх ресурсів. Зокрема, йдеться про сервіси Web 2.0: інтерактивні плакати, ментальні карти, інтерактивні презентації, інтерактивні навчально-методичні посібники, on-line-тести, інтерактивні карти, стрічки часу, «хмари» слів, схеми, хмарні сервіси Web 2 – LearningApps.org, Web-квести.

Література

1. Кухта М. І. Трансформація традиційної моделі навчання в контексті освітньої реформи. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». 2017. Випуск 1 (5). С. 23-25. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/47906>
2. Січкаренко К. О. Поняття цифрових компетенції та їх комунікаційна роль у сучасному суспільстві. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/54.pdf
3. Supporting a positive security culture. Managing your digital footprint. Режим доступу: https://www.digitalhealth.gov.au/sites/default/files/2020-11/Manage_your_digital_footprint.pdf
4. Василик А. В., Кушнір А. І. Компетенції HR-фахівця в епоху цифрових технологій // Науковий вісник Херсонського державного університету, № 9, 2018. – С. 119-127.
5. Радзієвська О. Г. Інформаційна грамотність та цифрова нерівність: забезпечення дитини в сучасному інформаційному просторі // Інформація і право, № 1, 2017. – С. 20-27.

6. Соломаха А. В. Цифрова компетенція педагога нової школи Австрії // Освітологічний дискурс. № 2. 2018. С. 299-308.

7. Цифрова трансформація відкритих освітніх середовищ: колективна монографія / [колектив авторів]; за ред. В. Ю. Бикова, О. П. Пінчук. К.: ФОП Ямчинський О. В., 2019. 186 с.

8. Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproschuye-do-gromadskogo-obgovorennya>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРЕШКОДИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Олена Усата

кандидат педагогічних наук, доцент

ojusata@zu.edu.ua

Діджиталізація освіти є трансформаційним процесом, який має значний вплив на різні аспекти життєдіяльності суспільства. Цифровізація пронизує всі освітні процеси, формати та цілі викладання, навчання, досліджень і загалом діяльності педагога та закладу у цілому. Ця трансформація включає створення нових інфраструктур, розширення використання цифрових засобів та технологій для викладання та навчання, досліджень, допоміжних послуг, адміністрування та зв'язку, а також потребу здобувачів і педагогів у набутті нових (цифрових) навичок для подальшої професійної діяльності.

Аналіз доробків науковців та практиків у галузі освіти, які досліджують її діджиталізацію [1, 2, 3, 4], показав, що процес цифровізації освіти досить складний і довготривалий. Тому варто черговий раз звернути увагу на напрями діджиталізації освіти та розглянути перешкоди, що виникають у процесі її реалізації.

Сьогодні інформаційні технології розвиваються та змінюються дуже швидко, що відповідно відображається на усіх галузях діяльності суспільства й

на освіті зокрема. Дуже важливо розуміти цей процес і адаптуватися до нього належним чином. Адже цифровізація має як багато переваг, так і вносить додаткові ускладнення в організацію освітнього процесу, що спонукає до інноваційних змін. З огляду на це розглянемо основні напрями та об'єкти інноваційних змін у вищій освіті, що потребують удосконалення в умовах діджиталізації: формування теорій, концепцій або стратегій розвитку освіти загалом, та закладів освіти зокрема; трансформація, впровадження нових та модифікація існуючих методів та технологій навчання; удосконалення системи управління закладами освіти; оновлення системи професійної підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; розробка нових моделей освітнього процесу; сприяння безпеці життєдіяльності здобувачів; організація моніторингу освітніх процесів у закладах освіти; розробка та вдосконалення навчально-методичного забезпечення дисциплін [4].

Основними факторами, що гальмують процес діджиталізації освіти можна вважати наступні: неготовність педагогів, особливо досвідчених, до різких змін та впровадження інноваційних технологій навчання; відсутність мотивації вчителів до впровадження цифрових технологій у навчання, насамперед через брак знань і компетенцій; відсутність чіткої стратегії чи напряму впровадження цифрових технологій в закладі освіти, що обертається у використання нових інформаційних технологій у традиційних дидактичних системах [5]; різний рівень обізнаності та володіння сучасними інформаційними технологіями педагогами й розрив у наявності зазначених навичок у педагогів та здобувачів; недостатньо регламентоване нормативними документами використання цифрових ресурсів в освітньому процесі; велике різноманіття електронних освітніх ресурсів, та відсутність методичних рекомендацій до їх використання; обмеженість можливостей платформ та цифрових інструментів у разі безкоштовного доступу; інтегрованість інформаційних систем закладів освіти різних розробників тощо.

Відповідно в системі освіти для успішної діджиталізації освітнього процесу варто приділяти увагу тим аспектам, які руйнуватимуть перешкоди на

цьому непростому шляху інновацій. Кожному закладу освіти варто розробити чітку стратегію, яка чітко відобразить, чого хоче досягти заклад на різних етапах діджиталізації та кінцеву мету на кожному з них. Виокремити основні моменти та кроки, на яких буде зосереджена увага для досягнення цієї мети, окреслити роль кожного працівника у реалізації процесу діджиталізації та заходи з підтримки, які будуть пропонуватися педагогам на кожному з етапів, що допоможе усім почуватися комфортніше в процесі та знати, що від них очікується на шляху до кінцевої мети. Така стратегія та детальна її реалізація забезпечить заклад освіти вимірними цілями, які вони зможуть використовувати для оцінки свого прогресу під час трансформації.

Отже, в процесі аналізу вітчизняних та закордонних досліджень різних аспектів цифровізації освіти можна помітити, що зміни, які виникають у процесі діджиталізації освіти, є різноманітними та складними й не обмежуються технологічними аспектами, такими як цифрова інфраструктура чи технічне обладнання закладу освіти, а також включають організацію освітнього процесу з використанням цифрових технологій, адаптацію навчальної програми, набуття відповідних компетентностей адміністрацією та педагогами й загалом адаптацію усіх учасників освітнього процесу до інноваційних змін. Відповідно можна зробити висновок, що лише завдяки цілісному підходу до реалізації різних вищезазначених аспектів цифрова трансформація може досягти успіху в галузі освіти.

Література

1. Jakoet-Salie A., Ramalobe K. The digitalization of learning and teaching practices in higher education institutions during the Covid-19 pandemic. *Teaching Public Administration*. 2023. Vol. 41(1). P. 59–71. DOI:10.1177/01447394221092275.
2. Pettersson, F. Understanding digitalization and educational change in school by means of activity theory and the levels of learning concept. *Education and Information Technologies*. 2021. Vol. 26. P. 187–204. DOI:10.1007/s10639-020-10239-8/.
3. Дущенко О. С. Сучасний стан цифрової трансформації освіти. Фізико-математична освіта. 2021. Вип. 2 (28). Режим доступу:

<https://cyberleninka.ru/article/n/suchasniy-stan-tsifrovoyi-transformatsiyi-osviti/viewer>.

4. Jarvis M., Tambovceva T., Virovere A. Scientific innovations and advanced technologies in higher education. *Futurity Education*. 2021. Vol. 1(1). P. 13-22 DOI:10.57125/FED.2022.10.11.2.

5. Лабенко О., Вакерич М., Усата О. Діджиталізація та диверсифікація сучасного освітнього простору. *Академічні Візії*. 2023. Вип. 15. DOI:10.5281/zenodo.7515054.

Професійна освіта (Комп'ютерні технології)

КОМПЕТЕНТНІСНА МОДЕЛЬ ІТ-ФАХІВЦЯ

Ярослава Сікора

кандидат педагогічних наук, доцент

iaroslava.sikora@gmail.com

З розвитком інформаційних технологій суспільство та бізнес висувають все більш високі вимоги до ІТ-фахівців. Стрімкий розвиток цієї галузі змушує ІТ-фахівців постійно навчатися та освоювати нові технології та професії. Зростає складність професійних завдань, тому необхідно вже заздалегідь розуміти, які компетентності повинен мати фахівець, щоб бути затребуваним. Тому доцільно розглянути, які компетентності «майбутнього» повинен мати фахівець з погляду дослідників.

Теоретичні та методичні аспекти підготовки ІТ-фахівців розглядали у своїх дослідженнях О. Гура, Г. Жолткевич, В. Круглик, Т. Морозова, О. Наумук, В. Осадчий, З. Сейдаметова, С. Семеріков, О. Спирін, Р. Шаран, Д. Щедролосьєв та ін. На сьогоднішній день існують різні рамки компетенцій ХХІ ст., які виділяються зарубіжними дослідниками: «Партнерство для навчання в ХХІ ст.», науковий центр ЄС DigComp, проєкт ОЕСР «Майбутнє освіти та навичок 2030» тощо.

«Партнерство для навчання в ХХІ ст.» (P21.org) виділяє 4 обов'язкових елемента: знання ключових предметних областей та застосовуваність до викликів ХХІ ст.; критичне мислення, комунікація, співпраця, креативність; ІТ-навички і медіа-інформаційні навички; особистісні якості, необхідні для життя та успішної кар'єри [1]. Науковий центр ЄС DigComp також виділяє ряд компетентностей, якими повинні володіти фахівці майбутнього: інформаційна грамотність та робота з даними, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту, безпека, вирішення проблем [2].

Згідно з визначенням міжнародної групи зацікавлених сторін, залучених до проекту ОЕСР «Майбутнє освіти та навичок 2030», навички є частиною цілісної концепції компетентності, яка передбачає мобілізацію знань, навичок, ставлень і цінностей для задоволення складних вимог. ОЕСР Learning Compass 2030 розрізняє три різні типи навичок:

- когнітивні та метакогнітивні навички, які включають критичне мислення, творче мислення, навчання навчанню та саморегуляцію;
- соціальні та емоційні навички, які включають емпатію, самоефективність, відповідальність і співпрацю;
- практичні та фізичні навички, які включають використання нових пристроїв інформаційних та комунікаційних технологій [3].

Запроваджена в Україні система вищої освіти, у якій після засвоєння програми за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти випускник готовий до початку практичної інженерної діяльності, не суперечить існуючій у Європі системі сертифікації інженерів у рамках діяльності Європейської федерації національних асоціацій інженерів (Engineers Europe) [4]. Після чотирьох років досвіду практичної роботи фахівець з академічним ступенем «бакалавр», отриманим в результаті опанування програми ЗВО, може претендувати на звання «європейський інженер».

З урахуванням болонської системи Engineers Europe були сформульовані такі вимоги до професійних інженерів, які претендують на присвоєння звання EUR ING [4]:

- наявність високого рівня розуміння принципів інженерії, заснованих на математиці та інших наукових дисциплінах, що стосуються спеціалізації;
- здатність застосовувати відповідні теоретичні та практичні методи до аналізу та вирішення інженерних проблем;
- дотримання технічних змін і творчий пошук у рамках професії;
- вміння використовувати існуючі та перспективні технології, що належать до галузі спеціалізації;
- знання стандартів та правил, що відповідають галузі спеціалізації;
- загальні знання про інженерну діяльність у галузі спеціалізації та про характер сучасного виробництва, включаючи використання матеріалів, компонентів та програмного забезпечення;
- розуміння інженерної професії та зобов'язання служити суспільству, професії та навколишньому середовищу шляхом дотримання відповідного кодексу професійної поведінки;
- знання інженерної економіки, методів забезпечення якості, уміння використовувати технічну інформацію та статистику;
- вміння працювати у команді над міждисциплінарними проектами;
- здатність бути лідером, включаючи адміністративні, технічні, фінансові та особистісні аспекти;
- комунікативні навички та підтримання необхідного рівня компетенції за допомогою безперервного професійного розвитку;
- вільне володіння європейськими мовами, достатнє для спілкування під час роботи в Європі.

Отже, у болонській моделі від бакалавра-інженера вимагається мати «системні професійні знання у певній галузі наук», здатність їх застосовувати «для розробки та реалізації проектів, що задовольняють заданим вимогам», мати «навички роботи в майстерні та лабораторії», здатність «здійснювати підбір та використовувати необхідне обладнання, інструменти та методи», «працювати як

член команди». Професійний розвиток ІТ-фахівця до рівня самостійної творчості передбачається магістерською підготовкою.

Відповідно до еволюції розвитку компетентнісної освіти, існує три базові підходи до оцінки якості результатів навчання на основі концепції компетенцій: поведінковий підхід, що реалізується в США; функціональний, обумовлений навчання у Великій Британії; багатовимірний та цілісний, що характеризує освіту у Франції та Німеччині. Функціональний підхід характеризувався таким розумінням компетенцій, які визначалися як здатність виконувати функціональні обов'язки та відповідати професійним стандартам компетентності [5]. Дані моделі визначалися з позиції навичок діяльності на робочому місці, тобто, в основному були пов'язані з практичною діяльністю, при цьому теоретичні знання часто не бралися до уваги. Проте, незважаючи на численну кількість досліджень з компетентнісного підходу в освіті, все більша увага приділяється багатовимірним компетентним моделям. Ця модель включає такі види компетенцій:

- 1) когнітивні компетенції (знання, отримані у процесі навчання);
- 2) функціональні компетенції (уміння та здібності вирішувати професійні завдання);
- 3) особисті компетенції відповідають етичним аспектам поведінки суб'єкта;
- 4) метакомпетенції пов'язані зі здатністю до навчання, рефлексії та вирішення проблем в умовах невизначеності [5; 6].

У 2005 р. Європейський форум з компетенцій ініціював розробку єдиної європейської моделі ІТ-компетенцій з метою визначення необхідних компетенцій, якими повинен мати ІТ-фахівець, – European e-Competence Framework (e-CF) [7]. Згідно з цими вимогами ІТ-фахівець повинен мати 41 базові компетенції. При цьому кожна компетенція має п'ять рівнів володіння нею, кожен з яких наділений певним набором знань і навичок відповідно традиційно виділеним етапам життєвого циклу інформаційних систем: планування → впровадження → запуск → адаптація → управління.

Таким чином, як показав аналіз різних рамок компетентностей, загальним для зарубіжних експертів є спрямованість на підготовку фахівця, який володіє таким набором компетентностей, які б відповідали технологічним викликам майбутнього. Крім цього, на думку різних дослідників, до основних компетентностей, якими мають володіти ІТ-фахівці в умовах переходу до цифрової економіки, належить володіння критичним мисленням, креативністю, когнітивною гнучкістю та адаптивністю. Саме ці компетентності майбутнього є ключовими, оскільки дозволяють пристосовуватися до швидко змінюваних умов, що характерно для цифровізації, і роблять фахівця затребуваним на ринку праці. Основна відмінність між зарубіжними та національними рамками компетентностей полягає в тому, що вітчизняні дослідники більшою мірою наголошують на компетентностях, пов'язаних з умінням працювати з інформацією, великими даними, програмуванням, володінням цифровою грамотністю та ін. Хоча стандарти вищої освіти галузі знань 12 Інформаційні технології містять низку загальних компетентностей.

Література

1. Frameworks & Resources. Режим доступу: <https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources> (дата звернення: 15.05.2023).
2. Carretero S., Vuorikari R., Punie Y. DigComp 2.1: the digital competence framework for citizens. Joint Research Centre (European Commission), 2017. 48 p. Режим доступу: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3c5e7879-308f-11e7-9412-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 16.05.2023).
3. OECD Future of Education and Skills 2030. Режим доступу: https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills_for_2030_concept_note.pdf (дата звернення: 15.05.2023).
4. EUROPEAN STANDARD FOR PROFESSIONAL ENGINEERING COMPETENCE (EUROPEAN SPEC). Режим доступу:

<https://www.engineerseurope.com/sites/default/files/inline-files/EMC%20-%20EUR%20ING%20SPEC%20update.pdf> (дата звернення: 15.05.2023).

5. Winterton J., Delamare Le Deist F., Stringfellow E. Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. 131 p.

6. Chivers G., Cheetham G. Towards a holistic model of professional competence. *Journal European Industrial Training*. 1996. Vol. 20. № 5. P. 20-30.

7. European e-Competence Framework (e-CF): e-CF Explorer. Режим доступу: <https://ecfexplorer.itprofessionalism.org/> (дата звернення: 10.10.2022)

Підсекція Психологія

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКИЙ ПЕРІОД ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Андрій Сочинський

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

sochynskiy@gmail.com

Юнацький вік як один із критичних періодів у формуванні особистості завжди був об'єктом дослідження цілого ряду наук. Однак, у контексті психологічного дослідження особливостей громадської активності особистості у цей період, факторів та наслідків відповідної діяльності на розвиток юної особистості дослідження проводились лише опосередковано, хоча і носили міждисциплінарний характер.

Так, Е. Еріксон розробив концепцію ідентичності та ролі криз у формуванні особистості. У своїх роботах він звернув увагу на значимість суспільної активності та пошуку сенсу у житті в юнацькому віці. Л. Маркіано досліджувала фактори, що впливають на громадську активність юнаків у юнацькому віці, та розглядав їх у контексті формування самоідентичності. У. Бронфенбреннер та П. Морріс сфокусувалися на вивченні громадської

активності в юнацькому віці в контексті соціального середовища та взаємодії з різними системами, такими як сім'я, школа та спільнота. К. Гілліган звертала увагу на соціальні чинники, що впливають на громадську активність молодих людей та гендерні відмінності у цьому контексті. Дж. Твенге та Ст. Хенлі вивчали зв'язок між використанням соціальних медіа та суспільною активністю у підлітків та юнаків, досліджуючи вплив соціальних мереж, онлайн-активності та цифрового громадянства на участь у суспільному житті. Р. Райан та Е. Деці розробили теорію самовизначення та теорію саморегуляції, які допомагають пояснити, які фактори мотивують молодь до суспільної активності та як вони визначають свої цілі та цінності, котрі формують базу для вибору форм та методів прояву суспільної активності. К. Роджерс та М. Кенно займалися вивченням позитивної психології та її впливу на суспільну активність молоді у таких аспектах, як сенс життя, добробут та емоційна інтелектуальність у контексті суспільної активності. Н. Хоуард провела дослідження, присвячені позитивній ролі суспільної активності та волонтерства у молоді, включаючи їх вплив на розвиток лідерських навичок та покращення психологічного благополуччя [1, с. 119; 2; 3; 4; 5, с. 102; 6, с. 88].

Проаналізувавши праці цих дослідників, доцільно виокремити ключові причини, котрі формують мотивовану потребу до психологічного дослідження громадської активності молоді в юнацькому віці. Однією із основних таких причин є необхідність розуміння розвитку особистості, оскільки вивчення суспільної активності молоді допомагає нам краще зрозуміти процес формування особистості та її розвиток у юнацькому віці, бо вона може бути одним з ключових аспектів особистісного зростання і самовизначення особистості. Не менш важливим фактором є підтримка психологічного благополуччя, адже участь у громадській активності може бути пов'язана з покращенням психологічного благополуччя молоді через зв'язок між суспільною активністю та такими показниками, як самооцінка, почуття сенсу та цілісності, задоволеність життям та емоційне благополуччя. Фактор соціальної взаємодії та зв'язків є доцільним через те, що громадська активність юнаків

передбачає взаємодію з іншими людьми та включення до соціальних мереж та спільнот, котрі, в свою чергу, впливають на психологічне функціонування молоді та їх розвиток у суспільстві. Чинник формування навичок та ресурсів в процесі громадської діяльності молоді важливий з точки зору вивчення того, як громадська активність може надати молодим людям можливість розвитку навичок управління, комунікації, вирішення проблем, адаптації до змін та інших важливих компетенцій, відповідно допомагаючи визначити, які типи суспільної активності можуть сприяти розвитку цих навичок та ресурсів. А вивчення соціальних змін та їх впливу на індивіда, спільноти та суспільство загалом, може мати значний соціальний вплив та сприяти позитивним змінам у через розуміння того, які фактори можуть мотивувати молодь до участі у суспільному житті та які стратегії можуть бути ефективними для досягнення просоціальних змін.

Саме тому, узагальнюючи відповідні дослідження в цій галузі можна виділити кілька основних аспектів, що є ключовими об'єктами вивчення з точки зору психології як науки:

1) Мотивація. Дослідження показують, що мотивація відіграє одну із ключових ролей у визначенні рівня громадської активності молоді. Інтерес до суспільних питань примножений проявами максималізму, характерними для юнацького віку, прагнення змін та бажання зробити власний внесок у суспільство можуть стимулювати молодих людей до участі у різних громадських ініціативах.

2) Соціальне оточення. Взаємодія сім'ї, друзів, вчителів (викладачів) та інших референтних осіб у житті молодих людей може сильно впливати на їх громадську активність. Дослідження показують, що підтримка та заохочення з боку оточуючих можуть сприяти розвитку у індивіда в юнацькому віці бажання брати участь у громадському житті.

3) Соціальна ідентичність. Дослідження показують, що формування соціальної ідентичності у молодих людей може впливати зокрема і на їхню суспільну активність. Юнаки, які чітко визначили свою приналежність до певної

групи чи ідеалів як системи ціннісних орієнтацій особистості, можуть бути більш схильними до активної участі у відповідних громадських рухах.

4) Емоційний добробут. Емоційний стан особистості в юнацькому віці безпосередньо впливає на її суспільну активність. Дослідження показують, що молоді люди, які мають високий рівень самооцінки, впевненості та задоволеності життям, схильні бути більш активними у суспільній сфері. Однак, у якості специфічного прояву юнацького віку, можлива і протилежна кореляція, про яку описано нижче.

5) Перешкоди та бар'єри. Дослідження також звертають увагу на різні перешкоди та бар'єри, з якими стикаються юнаки під час прояву суспільної активності. Деякі з цих перешкод можуть включати відсутність підтримки, низький рівень впевненості, обмежені ресурси або стереотипи, пов'язані зі статтю та віком. Проте фактор поведінкових проявів юнацького максималізму часто стимулює посилення громадської активності з метою подолання наявних перешкод.

6) Освіта та навички. Освітній рівень та наявність необхідних навичок можуть впливати на громадську активність молоді в юнацькому віці. Індивіди, які мають знання та навички у певних галузях, можуть бути більш схильні до активної участі та лідерства у проектах та ініціативах, пов'язаних з відповідними галузями знань.

Відповідно, можна прийти до висновків, що дослідження громадської активності молоді з точки зору психології дозволяє краще зрозуміти фактори, що впливають на психологічний добробут, особистісний та соціальний розвиток молоді, а також допомагає розробляти ефективні програми підтримки та інтервенції для молоді, але не слід забувати, що ця сфера наукового вивчення є динамічною областю, котра розвивається, а тому потребує регулярних нових досліджень, котрі продовжать розширювати наші знання в цій галузі.

Література

1. Erikson E. H. *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton & Company; 2nd ed. edition, 1993. 445 p.

2. Marciano L. Parental knowledge of children's screen time: The role of parent-child relationship and communication, *Communication Research*, 2022, Vol. 49(6). PP. 792-815.

3. Bronfenbrenner U., Morris P. The Bioecological Model of Human Development, *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*, 2006, PP. 793-828.

4. Gilligan C. Two Moral Orientations: Gender Differences and Similarities, *Merrill-Palmer Quarterly*, 1988, Vol. 34, No. 3. PP. 223-237.

5. Twenge J. iGen: Why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy, and completely unprepared for adulthood and what that means for the rest of us. New York: Atria Books, 2017. 352 p.

6. Smetana J. Adolescents, Families, and Social Development: How Teens Construct Their Worlds. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2010. 336 p.

Підсекція Журналістика

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ КУЛІНАРНОЇ ТЕМАТИКИ У МЕДІА

Вероніка Юзенчук

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

nicayuzepchuk@gmail.com

Науковий керівник: кандидат філологічних наук *Дюжева Катерина*

Постановка наукової проблеми та її значення. У нашій країні довгий час були відсутні спеціалізовані телевізійні передачі, зокрема на тему кулінарії. Кулінарна тематика обмежувалася звичайними замальовками або «лайфхаками» у культурно-просвітницьких передачах.

На початку 2000-х рр. з'явилося безліч телепроектів, часто адаптованих із зарубіжних популярних зразків: «Звана вечеря», «Кулінарний поєдинок», «Рецепт на мільйон», «Поїдемо, поїмо» з Джоном Уорреном, «МастерШеф» з

Е. Хіменесом-Браво та ін. У цих передачах часто запрошують відомих гостей (акторів, музикантів, спортсменів, політиків), залучаючи додаткову аудиторію. Моделі побудови передачі традиційні, проте є унікальні тематичні напрями. У деяких програмах («Орел і решка», «Світ навиворіт») поєднуються елементи і кулінарної, і гастрономічної журналістики, являючи собою своєрідну енциклопедію традиційної кухні.

Нині кулінарна журналістика розвивається не лише в рамках офлайнових ЗМІ, а й у онлайн-медіасередовищі. Більшість інтернет-ресурсів, присвячених темі харчування, пройшли шлях від пасивної моделі подачі матеріалу до тематично різноманітної, інтерактивної, націленої на двосторонню взаємодію з користувачем. Зокрема, у соціальних медіа: «Facebook», «Інстаграм» існує величезна кількість авторських блогів, спільнот на тему кулінарії. Засобами впливу на аудиторію, окрім інформаційних статей, є фотоілюстрації, фотозвіти, лайфхаки тощо. Головною перевагою таких блогів є їхня інтерактивність, мобільне спілкування з аудиторією.

Роль медіа матеріалів на тему кулінарії у вирішенні *суспільно значимих* проблем є досить значною. Вона полягає в у функції просвіти аудиторії у контексті раціональної організації харчування та природокористування, сприяє популяризації наукових знань про продукти, правильні дієти, є основою турботи людей про своє здоров'я.

Аналіз досліджень із проблеми. Проблема розвитку сучасних медіа на тему кулінарії означена у розробках Ю. Микуленко, Ю. Семенченко, А. Юсипович. Жанрово-тематичне розмаїття медіа на тему кулінарії окреслювалося у дослідженнях І. Гаврилюк, А. Котенко, Є. Єлісовенко, А. Полісученко.

Мета і завдання: проаналізувати жанрово-тематичне розмаїття сучасних медіа на тему кулінарії.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна кулінарна журналістика та медіадискурс перебувають у процесі постійних змін. Діяльність засобів масової інформації тісно пов'язана з

навколишньою дійсністю. Незважаючи на те, що існує теорія жанрів, сьогодні жанри практично неможливо побачити «у чистому вигляді». До жанрів журналістики на тему кулінарії можна віднести:

- нарис (портретний, дорожній, проблемний);
- замальовка;
- есе;
- фейлетон;
- памфлет;
- документальний фільм;
- тележурнал [1].

Переломним моментом в історії появи нових жанрів вітчизняних кулінарних шоу став успіх серіалу «Кухня» в 2012 році.

Сюжет, побудований довкола життя кухарів ресторану, пробудив у глядачах інтерес до того, що коїться по той бік кухні. Кулінарні шоу не можна однозначно віднести до жодного відомого нам жанру, оскільки кожна програма намагається виділитися унікальним форматом.

Також можна зацентрувати на кулінарному шоу «МайстерШеф», яке можна побачити на вітчизняному телебаченні, а також на ресурсі «Ютуб» (аналог «Пекельної кухні»). Програма передбачає змагальність (учасники діляться на команди, беручи участь у конкурсі на найкраще приготування страви). За умовами телешоу присутні елементи інтриги (зацікавленості глядача), зокрема, показ уривку шоу, його тематики, наявні гострі моменти, спрямовані на формування у потенційного глядача мотивації до його перегляду.

У медіатекстах синтезується аналітичний жанр рецензії та художньо-публіцистичні жанри, що проявляється в описі місця розташування ресторану як пейзажної замальовки, використанні композиційних прийомів привернення уваги читача, при цьому збереження головної інтенції автора – супроводити читача інформацією про те, чому цей ресторан гідний відвідування [2].

Тематична домінанта у медіа на кулінарну тематику представлена матеріалами пізнавального, культурного, естетичного, побутового характеру. Такі журнали орієнтовані виконання рекреативних і пізнавальних функцій. Гастрономічна тема представлена у них фрагментарно, неперіодично, відображаючи лише один вектор – ресторан. У цих виданнях домінує розгляд ресторану як місця зосередження гастрономічних вишукувань та пов'язаних із ними ритуалів споживання їжі. Наприклад, У журналі «Навколо світу» гастрономічній темі присвячені рубрики «Справа смаку», «Традиції», «Велика подорож», а журналі «National Geographic» гастрономічна тема функціонує в рамках публікацій, що носять етнографічний характер. Домінуючим жанром у журналі «Навколо світу» є інтерв'ю (рубрика «Справа смаку»), яке зазвичай присвячується традиційним стравам народів світу. Героєм інтерв'ю стає концепт-шеф або шеф-кухар ресторану, який є носієм досліджуваної в рамках медіатексту культури [2].

Аналітичні жанри в тревел-виданнях представлені міні-рецензією, що включається до огляду туристичної дестинації, коментарем, в якому відомі мандрівники надають інформацію про страву та місце, де її можна спробувати. Рубрики «Відкриття», «Точка тяжіння» описують певне місце громадського харчування, уточнюючи його переваги та особливості, як правило, рідко згадують негативні сторони функціонування ресторану [17, с. 55]. «Рецепт з автографом» та «Персона» – рубрики, присвячені людям, які стосуються ресторанного бізнесу.

Традиційно обирається жанр для репрезентації ресторанної критики в рубриках – інтерв'ю. Інтерв'ю як жанр в аспекті репрезентації ресторанної критики дозволяє не тільки девуалювати «думку фахівця, компетентного в даному питанні», але й розкрити ресторан за допомогою особи, яка бере активну участь у його стабільному функціонуванні. У рубриках «Подорожі», «Подорож зі смаком» ресторани та найменування страв описуються в контексті місць-носіїв інформації про регіон, інформація найчастіше подається у рекомендаційному характері [3].

Також на сторінках тревел-видань публікуються статті, присвячені туристичному місцю в контексті гастрономічної подорожі, та статті, які повідомляють про регіональну кухню як туристичний бренд, з яким можна познайомитися, відвідуючи ресторани [3].

Залежно від жанрових характеристик ЗМІ виділяються різноманітні форми подання харчової культури у відповідних матеріалах (програми тревел-формату «Світ навиворіт», «Орел і решка» тощо).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отож нині є безліч способів трансформації жанрів матеріалів на тему кулінарії на сучасному етапі розвитку журналістики. До жанрового розмаїття кулінарної тематики у медіа відносимо: гастрономічну подорож, змагання, матеріали на пізнавальну тематику, інтерв'ю, а також і реаліти-шоу.

На телебаченні завжди будуть актуальними кулінарні програми на розважальну тематику тому і «суворі» аналітичні жанри перетворюються на веселий і легкий для сприйняття контент.

Матеріали гастрономічну тематику представлені спектром відповідних жанрів: інформаційними (замітка), аналітичними (рецензія), художньо-публіцистичними (шляховий, портретний нарис), змагання, навчання, інтерв'ю та навіть реаліти-шоу. Але поєднує їх одне – процес приготування їжі. Таким чином ми можемо припустити, що кулінарне шоу – це не формат, а самостійний жанр.

Розмаїття матеріалів на кулінарну тематику представлені такими темами: «Справа смаку», «Традиції народів світу», «Велика подорож» (жанр тревел-блоги, тревел-подорожі»), розважальні телепрограми: «Пекельна кухня», «МайстерШеф».

Багато інтернет-порталів різної тематичної спрямованості містять розділи, присвячені темі кулінарії. Наприклад, розділ «Рецепти харчування», «Календар харчування» та ін. Традиційно підвищеним інтересом користуються онлайн ресурси, що безкоштовно представляють аудиторії збірники рецептів, як у текстовому, так і фотоформати.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні жанрово-тематичного розмаїття кулінарної тематики у сучасних медіа Житомирщини.

Література

1. Муленко Ю. Розважальні програми на українському телебаченні. *Humanities and Social Sciences*. 2015, № 67. С. 68-71. Режим доступу: https://www.academia.edu/22365470/SCIENCE_and_EDUCATION_a_NEW_DIMENSION_HUMANITIES_and_SOCIAL_SCIENCE_Issue_67 (дата звернення: 17.01.2019).
2. Єлісовенко Ю., Полісученко А. Інтеграція новітніх ЗМІ та пошук нових форм спілкування. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, 2011. Вип. 10. 180 с.
3. Юсипович А. Типи програм розважального телебачення України. Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2122> (дата звернення: 17.01.2019).

Підсекція Право

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Володимир Кобернюк

кандидат юридичних наук

volodymyr.kobernyuk@gmail.com

Регулювання сімейних стосунків в Україні здійснюється з метою забезпечення кожній дитині сімейного виховання, можливості духовного і фізичного розвитку в умовах сім'ї. Крім того, усебічний захист інтересів дитини є основним напрямом державної сімейної політики, у зв'язку з чим охорона дитинства в Україні визнана стратегічним загальнонаціональним пріоритетом [1]. Така позиція держави означає, що сфера виховання дітей займає важливе місце в загальній системі громадських стосунків, і свідчить про виконання Україною норм міжнародного права, про зближення національного

законодавства з міжнародними стандартами у сфері охорони прав дитини, дотриманні базових принципів Конвенції ООН про права дитини.

Не потребує доказів твердження, що виховання в сім'ї за усіма показниками перевершує будь-які інші форми опіки над дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Усиновлення називають найкращою формою облаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в результаті якої вони вибувають з системи державної опіки, втрачають статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, отримують сім'ю, стають її рівноправними членами. Для того, щоб усиновлення відповідало меті, мало відповідні правові наслідки, необхідно дотримуватися умов і правил, чітко встановлених законодавством.

Процес усиновлення в Україні регламентується такими нормативно-правовими актами як: Сімейний кодекс, Цивільно-процесуальний кодекс, Законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України усиновленням є прийняття усиновителем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина; усиновлення дитини проводиться у її найвищих інтересах для задоволення стабільних та гармонійних умов життя [2].

Як правило, усиновлюються діти, які не мають батьків. Факт відсутності батьків у дітей, які підлягають усиновленню, реєструється свідоцтвом про смерть обох батьків або рішенням суду про оголошення їх померлими. Але досить часто усиновлюється дитина, яка має одного або і двох батьків. У таким випадках ст. 217 Сімейного Кодексу України передбачає, що усиновлення дитини здійснюється при вільній згоді її батьків. Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною і може надаватися ними лише після досягнення дитиною двомісячного віку. Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім

їхньої згоди на усиновлення потрібна згода їхніх батьків. Письмова згода батьків на усиновлення засвідчується нотаріусом [3].

Науковці зазначають, що за своїм змістом згода батьків може бути виражена одним із двох способів: згода на усиновлення конкретною особою; загальна (бланкетна) згода на усиновлення будь-якою особою без зазначення особи конкретного усиновлювача. При визначенні конкретного кандидата в усиновлювачі повторна згода батьків на усиновлення дитини вже саме цією особою не вимагається. Така позиція свого часу була вироблена й О. М. Кудрявцевим, який стверджував, що згода батьків на усиновлення може бути виражена взагалі, безвідносно до конкретної особи. У цьому випадку вибір усиновлювача проводиться компетентним органом. Якщо ж батьки дали згоду на усиновлення дитини визначеними особами, то тільки вони можуть бути усиновлювачами [4, с. 122].

Проте, згода на усиновлення повинна бути надана не лише батьками дитини, що усиновлюється, якщо вони наявні. В силу ст. 220 СК України на усиновлення дитини одним з подружжя потрібна письмова згода другого з подружжя, засвідчена нотаріально. Таким чином, за українським законодавством згода на усиновлення дитини другого з подружжя є окремою умовою здійснення усиновлення. Усиновлення дитини може бути проведене без згоди другого з подружжя, якщо він визнаний безвісти відсутнім, недієздатним, а також за наявності інших обставин, які мають суттєве значення [5, с. 55].

Труднощі з усиновленням дитини виникають досить часто, адже бувають випадки, коли відразу кілька чоловік виявило бажання усиновити одну і ту ж дитину. Для врегулювання таких випадків українським сімейним законодавством встановлено перелік осіб, що мають переважне право на усиновлення. Згідно ст. 213 СК пріоритетне право на усиновлення дитини має громадянин України:

- в сім'ї якого виховується дитина;
- який є чоловіком матері дитини або дружиною батька дитини, що усиновлюється;

- який є родичем дитини (незалежно від місця їх проживання);
- який усиновлює декілька дітей, що є братами, сестрами [29].

Крім осіб, зазначених у частині першій цієї статті, переважне право на усиновлення дитини має подружжя.

Оскільки, головною метою усиновлення є створення для дитини належних умов розвитку шляхом сімейного виховання, то в українському законодавстві значна увага приділена вимогам до кандидатів в усиновлювачі, зокрема, встановлення їх віку, стану здоров'я, матеріального забезпечення тощо.

Відповідно до ст. 211 СК усиновлювачем може бути дієздатна особа віком не молодше двадцяти одного року, за винятком випадків, коли усиновлювач є родичем дитини. Усиновлювачем може бути дієздатна особа, що старша за дитину, яку воно бажає усиновити, не менше ніж на п'ятнадцять років. У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути менша, ніж вісімнадцять років (ч. 2 ст. 211 СК) [2].

Ст. 212 СК України визначено перелік осіб, які не можуть бути усиновлювачами, і яких умовно можна поділити на декілька груп [2]. До першої групи відносять осіб, які за станом здоров'я не можуть виконувати функції усиновлювачів: особи, обмежені в дієздатності; визнані недієздатними; перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; страждають на хвороби, перелік яких затверджено Міністерством охорони здоров'я України.

До другої групи належать особи, які в минулому припустилися серйозних порушень у своїх зобов'язаннях щодо виховання дітей, унаслідок чого були позбавлені батьківських прав, і ці права на момент усиновлення не були поновлені; були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи функціонування прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини. До третьої групи належать особи, які з інших об'єктивних причин не

можуть бути усиновлювачами, наприклад, не можуть забезпечити дитині встановленого законом прожиткового мінімуму (залежно від віку дитини), створити належні умови для проживання і виховання, тобто ті особи, які не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу).

До четвертої групи відносять усіх інших осіб, інтереси яких суперечать інтересам дитини, а саме осіб, які були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Законодавством передбачено, що важливою умовою усиновлення дитини є її згода на це. Усиновлення настільки серйозно впливає на долю дитини, що її згода увійти в сім'ю усиновителя набуває першочергового значення. Усиновлення є серйозною подією в житті дитини ще й тому, що воно, як правило, викликає розрив сімейних, звичних для неї зв'язків не тільки особистого, але і майнового характеру. Саме тому сімейне законодавство надає виключно важливого значення судженням дитини про усиновлення, які набувають правового значення.

Згода дитини на усиновлення дається у формі, яка відповідає її віку (ч. 1 ст. 218 СК). Закон не встановлює мінімального віку, з досягненням якого він пов'язує настання такого ступеня зрілості дитини, коли її думка набуває правового значення. Тому думка дитини щодо усиновлення повинна враховуватися з того моменту, коли дитина в змозі висловити і сформулювати її [5, с. 56].

Крім того, закон не встановлює форми прояву згоди дитини на усиновлення. Ця згода може отримувати вираз у висновку органу опіки та піклування про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини, що подається до суду, який розглядає справу про усиновлення. Думка дитини може виявляти і суд в разі залучення останньої до участі в справі в якості зацікавленої особи. Відсутність згоди дитини має розглядатися судом як серйозна перешкода до її усиновлення [3].

Закон надає волі дитини вирішальне значення. Адже, як зазначалося, без згоди дитини на усиновлення останнє неможливе. Виняток з цього правила становлять випадки, передбачені частинами 3 та 4 ст. 218 СК (якщо дитина у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення; якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками) [2]. Ухвалення судом рішення про усиновлення дитини всупереч її бажанню можливо лише в тому випадку, коли суд прийде тверде переконання, що заперечення дитини не має серйозного обґрунтування та пов'язані виключно з її малоліттям і не є перешкодою для налагодження нормальних відносин між нею і усиновлювачем.

Однією з найважливіших вимог закону, що спрямована на створення найбільш сприятливої сімейної обстановки для виховання усиновлених, є таємниця усиновлення. Право на таємницю усиновлення закріплене у ст. 226-228 Сімейного Кодексу України і полягає в попередженні розголошення усиновленій дитині того, що її вихователі, яких вона визнає своїми батьками, фактично не пов'язані з нею кровним спорідненням. Саме для забезпечення таємниці усиновлення законодавством передбачено можливість усиновлювачів, по-перше, бути записаними як батьки дитини, по-друге, змінити ім'я (прізвище, власне ім'я, по батькові), дату та місце народження усиновлюваної дитини [6, с. 87]. Закріплення у сімейному законодавстві норм, що регулюють таємницю усиновлення є досить позитивним явищем та має вагоме значення для усиновленої дитини, адже збереження таємниці усиновлення необхідне для того, щоб вона могла повною мірою відчувати, що набута нею сім'я тепер є її рідною сім'єю.

Виходячи з того, що усиновлення – це юридичний акт, воно, як і будь-який інший подібний акт, що не досягає поставленої мети, може визнаватися недійсним і скасовуватися. Звідси підставами припинення усиновлення є визнання усиновлення недійсним і скасування усиновлення. Усиновлення визнається недійсним, якщо воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною; якщо усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення (фіктивне усиновлення);

якщо воно було проведене на підставі підроблених документів; у разі відсутності згоди на усиновлення другого з подружжя, опікуна, піклувальника, закладу охорони здоров'я або навчального закладу. Усиновлення, визнане недійсним, анулюється з моменту його здійснення, тобто припиняються права та обов'язки, які виникли раніше і встановлені законом для усиновлювача, його родичів та усиновленої дитини і відновлюються права та обов'язки між дитиною, її батьками та іншими родичами за походженням [5, с. 57].

Таким чином, дотримання умов усиновлення, передбачених сімейним законодавством України, сприяє належному функціонуванню інституту усиновлення в цілому, і є способом захисту дитини під час вирішення питання про її передачу в сім'ю усиновлювачів. Крім того, законом чітко встановлено, що порушення таких умов є підставою для визнання його недійсним.

Література

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.
2. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
3. Сніжко М. Б. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права / М. Б. Сніжко Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/0/19188>.
4. Розгон О. Надання згоди на усиновлення дитини / О. Розгон // Юридична наука, 2008. № 12. С. 120-126.
5. Пугачева Е. В. Правовые основания усыновления по законодательству Украины / Е. В. Пугачева // Евразийский юридический журнал, 2011. № 41. С. 54-59.
6. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа : монографія / О. М. Потопахіна. Одеса : Фенікс, 2012. 204 с.

ЩОДО ФОРМУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Григорій Крайник

кандидат юридичних наук, доцент

vip.kraynik@ukr.net

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва у розділі X Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва» (в статтях 271–275 КК України).

У розділі X Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва» міститься низка статей: ст. 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці», ст. 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах», ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки» та ст. 275 «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд». До набрання чинності КК України з 1 вересня 2001 р. у вітчизняному кримінальному законодавстві не існувало окремого розділу КК України «Злочини проти безпеки виробництва».

Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва являють собою порушення єдино писаних правил безпеки. Диспозиції норм, що розглядаються, є бланкетними [1, с. 269], у зв'язку з чим для їх застосування слід звертатися до законодавчих та інших нормативно-правових актів (постанов, правил, інструкцій, стандартів тощо), що регулюють безпеку виробництва, та з'ясувати, які з них порушено.

Відповідальність за порушення вимог законодавства щодо безпеки осіб під час здійснення іншої діяльності залежно від конкретних обставин справи настає за статтями КК України про кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я

особи, у сфері службової діяльності, проти докiлля тощо. Вiдповiдальнiсть за порушення вимог законодавства щодо безпеки осiб пiд час здiйснення iншої дiяльностi залежно вiд конкретних обставин справи настає за статтями КК про кримiнальнi правопорушення проти життя i здоров'я особи (наприклад, за ст. 119 КК України «Вбивство з необережностi»), проти докiлля (наприклад, за ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель») тощо [2, с. 183].

На практицi виникають питання щодо квалiфiкацiї вказаних кримiнальних правопорушень, iх розмежування та вiдмежування вiд сумiжних складiв, а також питання розширення або звуження змісту роздiлу. Цi питання дослiджували українськi науковцi, зокрема: В. Антипов, В. Борисов, С. Багiров, О. Бахуринська, Е. Зiнченко, І. Лановенко, В. Мисливий, О. Пащенко та iн. Зокрема, докторська дисертацiя В. І. Борисова та кандидатськi дисертацiї О. Бахуринської (щодо ст. 271 КК), Г. Крайника (щодо ст. 272 КК), О. Пащенко (щодо ст. 273 КК) були присвяченi питанням кримiнальної вiдповiдальностi за злочини проти безпеки виробництва згiдно КК України 2001 р. Окрему працю було присвячено удосконаленню формулювань чинних кримiнальних правопорушень проти безпеки виробництва станом на 2022 р. [2].

З 1 липня 2020 р. набрав чинностi закон України [3], яким термiн «злочин» як у ст. 11 КК України, так й iнших статтях КК України та в назвi роздiлу 10 Особливої частини КК України замiнено на «кримiнальне правопорушення» у вiдповiдному числi та вiдмiнку.

У проєкті КК України щодо злочинiв i проступкiв проти безпеки виробництва виокремлю три етапи: 1) станом на 18.10.2021 р. – нi конкретних злочинiв, нi проступкiв там не було визначено; 2) станом на 18.10.2022 р. – роздiлі 5.3 «Злочини та проступки проти безпеки об'єктiв критичної iнфраструктури i впливу небезпечних предметiв та процесiв» з'явилась ст. 5.3.9 «недотримання вимог щодо убезпечення вiд дiяльностi, яка становить пiдвищену небезпеку» [4]; 3) станом на 30.01.2023 р. – роздiл 5.3. отримав нову назву «Кримiнальнi правопорушення проти безпеки докiлля» [5], i як на першому

етапі – ні конкретних злочинів, ні проступків проти безпеки виробництва там, на жаль, знову не визначено.

Розглянемо більш детально другий та третій етапи. Станом на 18.01.2022 р. у розділі 5.3 «Злочини та проступки проти безпеки об'єктів критичної інфраструктури і впливу небезпечних предметів та процесів» з'явилась ст. 5.3.9 «недотримання вимог щодо убезпечення від діяльності, яка становить підвищену небезпеку», де містилося лише 11 видів такої діяльності (на теперішній час існує 137 видів робіт з підвищеною небезпекою, тобто понад 120 з них залишилися вже тоді поза увагою авторів проєкту КК України), а також лише 1 проступок – вказаний у ст. 5.3.11 «порушення правил поведінки на об'єкті критичної інфраструктури» [4], що не є задовільним, оскільки одного злочину та одного проступку явно недостатньо для належної охорони безпеки виробництва [2, с. 188].

Третій етап викликав ще більше питань – чому станом на 30.01.2023 р. – розділ 5.3. отримав нову назву «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля», приділивши їм належну, подекуди – надмірну увагу, при цьому залишивши взагалі поза увагою кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва? Чому, як і на першому етапі - ні конкретних злочинів, ні проступків проти безпеки виробництва там, на жаль, знову не визначено. Це пояснюється тим, що у комісії з підготовки проєкту КК України відсутні фахівці щодо кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, більш того, до роботи над проєктом КК України практики не залучені взагалі, що не може позитивно вплинути на якість нормотворчої діяльності.

Цікаво, що у висновку на проєкт Кримінального кодексу України (на контрольний текст станом на 30.01.2023 р.) десять національних фахівців здійснили важливу роботу у короткий строк і підготували зауважень і пропозицій на 682 сторінки (повний висновок на 685 сторінок, проте перші три сторінки – загальна інформація про авторів, строки проведення оцінювання тощо) до проєкту КК України станом на 30.01.2023 р. (який комісія хотіла вже надати до Верховної Ради України) : 1) Дудоров Олександр – д. ю. н., професор

(координатор); 2) Вознюк Андрій – д. ю. н., професор; 3) Задоя Костянтин – к. ю. н., доцент; 4) Марін Олександр – к. ю. н., доцент; 5) Мовчан Роман – д. ю. н., професор, 6) Орловська Наталя – д. ю. н., професор; 8) Письменский Євген – д. ю. н., професор; 9) Рубашенко Микола – к. ю. н., доцент; 10) Хилюк Світлана – к. ю. н., доцент. Цей висновок підготовлений з 1 лютого по 7 березня 2023 р. за результатами експертної оцінки форми (структури) і змісту положень проєкту нового Кримінального кодексу України, що свідчить про швидку та, на мою думку, досить якісну роботу над текстом проєкту КК України.

Висновки. Вважаю доцільним при роботі над проєктом КК України: 1) залучити фахівців (Олена Бахуринська – к. ю. н., доцент (м. Київ); В'ячеслав Борисов – д. ю. н., професор (м. Харків); Крайник Григорій – к. ю. н., доцент (м. Житомир); Олександр Пашенко – д. ю. н., науковий співробітник (м. Харків), а також фахівців-практиків, обізнаних з теорією та практикою застосування кримінальних правопорушень безпеки виробництва до його розробки; 2) створити у проєкті КК України окремий розділ, взявши за основу чинний розділ 10 Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва», доповнивши його статтю «Порушення працівниками вимог законодавства про охорону праці», з вказівкою на наслідки відповідних кримінальних правопорушень в примітці до першої статті в розділі [2].

Хибним видається шлях достатньо повного розгляду одних спеціальних норм (наприклад, як розділ 5.3. проєкту КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» [5]) та повного ігнорування у проєкті КК України інших спеціальних норм – кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва.

Література

1. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування: монографія / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова, Д. П. Євтєєва, Г. С. Крайник та ін. / за заг. ред. В. Я. Таця, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. Харків: Право, 2017. 400 с.

2. Крайник Г. С. Удосконалення формулювань кримінальних

правопорушень проти безпеки виробництва як невід’ємна складова охорони праці. *Слово Національної школи суддів України*. № 1–2 (38–39). 2022. С. 181–195.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.

4. Проект Кримінального кодексу України станом на 18 жовтня 2022 р. Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

5. Проект Кримінального кодексу України станом на 30 січня 2023 р. Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf>.

6. Висновок на проект Кримінального кодексу України (на контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). Загальний обсяг – 685 сторінок. Обсяг зауважень та пропозицій до проекту КК України – 682 сторінки! Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Ольга Рудницька

кандидат юридичних наук, доцент

rudnytska.op@gmail.com

Військова агресія російської федерації проти України внесла корективи у життя не лише пересічних українців, а й у діяльність публічної влади, зокрема, й органів місцевого самоврядування. Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у нашій державі було введено воєнний стан [1, 2]. У період

воєнного стану діяльність місцевих органів влади, як виконавчої, так і місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення дії Конституції та законів України, здійснення заходів правового режиму, оборони та відсічі збройної агресії росії, цивільного захисту, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) не тільки співпрацюють із військовим командуванням та військовими адміністраціями, але вони відіграють важливе значення в охороні та обороні територіальних громад в умовах російсько-української війни. А тому питання проблем забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та, зокрема, на деокупованих територіях, є сьогодні вкрай актуальним.

Як зазначалося вище, введення воєнного стану на території України зумовило надання органам місцевого самоврядування повноважень, які необхідні останнім для забезпечення дії Основного закону та чинного законодавства України, здійснення заходів правового режиму, оборони, цивільного захисту. Важливими функціями ОМС є охорона прав, свобод і законних інтересів цивільного населення.

Особливості здійснення повноважень ОМС в умовах воєнного стану визначено низкою законодавчих актів. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. В умовах воєнного стану ОМС здійснюють свої повноваження відповідно до Конституції України [3], законів України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1], «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 98) [4], «Про місцеве самоврядування в Україні» [5], «Про оборону України» [6], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року розширено перелік повноважень сільських, селищних, міських голів у період дії воєнного стану та надано їм

одноособові повноваження з прийняття рішень [8]. Зокрема, сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту, виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо:

1) звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд, у тому числі тих, що були встановлені, але не введені в експлуатацію у порядку, встановленому законодавством;

2) обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій;

3) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей (крім об'єктів оборонного і спеціального призначення, об'єктів культурної спадщини і об'єктів, на які поширюється дія Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»).

Важливо зазначити, що сільський, селищний, міський голова територіальної громади може приймати такі рішення лише за умови обов'язкового інформування начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин.

Відповідно до ч. 7 цієї ж статті, прийняті рішення невідкладно доводяться до відома жителів відповідних територіальних громад.

Удосконалення чинного законодавства про місцеве самоврядування необхідне у вирішенні питань щодо забезпечення системності, повноти і чіткості регулювання питань здійснення військовими адміністраціями повноважень органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також випадки здійснення цих повноважень тощо.

Під час бойових дій в умовах російсько-української війни частина українських населених пунктів опинилися під тимчасовою окупацією військ агресора. Після звільнення частини окупованої території нашої держави перед представниками органів державної влади і ОМС постало ряд проблем щодо виконання функцій за таких умов.

Доцільним на сьогодні є розробка законопроекту про деокуповані території, який може визначити шляхи відновлення деокупованих територій, а для ОМС це відновлення та забезпечення нормального функціонування всіх сфер нормальної життєдіяльності територіальної громади: правопорядку, цивільного захисту населення, охорони здоров'я та освіти, надання соціального захисту та адміністративних послуг тощо.

Крім того, важливим питанням для повного відновлення функціонування ОМС на деокупованих територіях є залучення правоохоронних органів для виявлення, розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності представників ОМС, а також жителів відповідної громади, які підозрюються у співпраці з ворогом.

Також у забезпеченні діяльності ОМС серйозним викликом є неможливість виконувати даними органами своїх функцій належним чином, зокрема, представники ОМС виїхали за межі територіальної громади або в іншу область, або закордон, а також нерідко ставали жертвами терору з боку окупаційної влади. Такі обставини викликають певні ризики щодо відсутності кворуму та здатності ухвалювати рішення. Крім того, існує законодавчо визначена заборона організації і проведення виборів в умовах воєнного стану.

Отже, можна зробити висновок, що швидку відновлення роботи ОМС у тих територіальних громадах, що тимчасово перебували під окупацією, є важливим інструментом повернення цих громад до нормального життя, забезпечення своїх жителів усіма необхідними видами послуг: соціальних, адміністративних тощо. Важливою функцією ОМС на деокупованих територіях є забезпечення населення гуманітарною допомогою.

Література

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України / Офіційний інтернет-сайт ВРУ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 15.04.2023).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України / Офіційний інтернет-сайт ВРУ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 15.04.2023).

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України / Офіційний інтернет-сайт ВРУ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.04.2023).

6. Про оборону України: Закон України / Офіційний інтернет-сайт ВРУ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 24.04.2023).

7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України / Офіційний інтернет-сайт ВРУ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 15.04.2023).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» 12 травня 2022 року № 2259-IX : Закон України / Офіційний інтернет-сайт ВРУ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення 15.04.2023).

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

Ніна Сірик

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

nsirik03@gmail.com

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент *Рудницька Ольга*

Діяльність відносно здійснення нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю здійснюється на певних засадах, положеннях, тобто принципах, які закріплені в правових нормах та визначають найважливіші правила, за допомогою яких організовується та здійснюється діяльність, що спрямована на захист трудових прав працівників. Згадувані принципи є певним відображенням поглядів суспільства на те, яким має бути нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, якими методами і засобами повинен здійснюватися, які завдання виконувати та яким чином повинна бути організована система органів, що здійснюють зазначену діяльність, щоб трудове законодавство не порушувалося.

Дослідження принципів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю здійснювала чимала кількість як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Найбільш відомі: М. І. Бару, І. Я. Кисельов, В. С. Андрєєв, О. В. Смирнов, Н. В. Болотіна, В. І. Прокопенко. Хоча досліджень було проведено багато, проте в трудовому праві не має єдиного підходу до визначення загалом системи принципів трудового права, зокрема, принципів нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства. Аналіз відповідної літератури свідчить, що система принципів не є обмеженою, однак є загальноприйнятна.

Перш за все, окреслимо саме поняття принципів права. Під даним поняттям потрібно розуміти систему вимог, що відображають визнані у суспільстві цінності і утворюють певну ієрархічну єдність, забезпечуючи системність правового регулювання [1]. Принципам також притаманні певні ознаки, однією із характерних є їх внутрішня єдність, що відображається у системно-структурній внутрішній збалансованості, несуперечливості, інтегрованості і водночас диференційованості на певні види. Виокремлюють два способи вираження принципів права, а саме: безпосереднє їх формулювання в

нормах права, тобто текстуальне закріплення та виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів, а саме змістове закріплення.

Взагалі, як і в кожній сфері суспільних відносин принципи можна поділити на загальні, що є базовими, тобто характерними для всіх та на специфічні, тобто ті, що притаманні саме даним відносинам. Також можна виділити різну класифікацію принципів нагляду та контролю. Так, А. О. Замченко всі принципи розділяє на такі категорії:

- 1) фундаментальні принципи права;
- 2) принципи правової держави;
- 3) міжгалузеві принципи;
- 4) принципи трудового права;

5) специфічні принципи інституту нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, які в свою чергу поділяються на принципи здійснення правосуддя, принципи прокурорського нагляду, принципи парламентського контролю, принципи відомчого контролю, громадського контролю [2].

Щодо фундаментальних принципів, то до них варто віднести загальноновизнані принципи права, тобто ті, які закріплені насамперед на міжнародному рівні та імплементовані у національне законодавство, в першу чергу в Конституції України. Це принципи: верховенства права, законності, демократизму, гуманізму, рівності всіх перед законом, справедливості, гласності тощо. Зазначені принципи становлять певну базу на якій формувалися спеціальні принципи нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства.

Міжгалузеві принципи охоплюють кілька галузей, тобто закріплені в окремих нормативно-правових актах, що здійснюють нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю. Наприклад, принципи свободи праці заборони примусової праці, пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, підконтрольності і підзвітності органів державного нагляду відповідним органам державної влади, об'єктивності та неупередженості, неприпустимості дублювання повноважень.

Водночас, вчені європейських країн вважають, що трудове право входить до такої правової спільності, як соціальне право. Зокрема, Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» серед принципів формування державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій називає принцип гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні [3]. А Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. закріплює такі міжгалузеві принципи як аполітичність, дотримання умов міжнародних договорів, наявність одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади [4].

Принципи трудового права є основоположними керівними ідеями, що визначають основні напрями політики держави в галузі правового регулювання суспільних відносин, що пов'язані із забезпеченням безпечної праці людей. Є різні наукові праці відносно класифікації принципів трудового права, їх тлумачення. Можемо виділити найбільш значущі — заборона дискримінації і примусової праці в сфері трудових відносин, забезпечення права на охорону здоров'я в процесі праці, на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни, забезпечення захисту трудових прав працівників.

Необхідно звернути увагу на такий вид принципів, як галузеві, тобто такі, що виражаються у принципах правових інститутів, в даному випадку ми розглядаємо відносно інституту нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. До них віднесемо принципи гласності, офіційності, систематичності, об'єктивності, результативності, дієвості, взаємодії спеціалізованих контролюючих органів між собою та з правоохоронними органами, реальності нагляду та контролю тощо.

Дана класифікація не є остаточною, оскільки критеріїв класифікації є чимало і кожен науковець щоразу вносить новий. Наприклад, принципи також класифікують за суб'єктами, які здійснюють контроль-наглядову діяльність, а саме: принципи контролю органів державної влади, принципи органів

громадського контролю, принципи контролю органів місцевого самоврядування, принципи парламентського контролю, принципи судового контролю.

Ще одна класифікація за характером джерела, що їх закріплює:

- конституційні;
- принципи закріплені у нормах міжнародного права;
- принципи закріплені у відомчих нормативно-правових актах.

У період становлення незалежної демократичної України відбулось закріплення сучасних принципів контрольної-наглядової діяльності в нормативно-правових актах нашої держави та вдосконалення їх у зв'язку із змінами в законодавстві [5].

Таким чином, до основоположних принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства можна віднести:

- 1) Законність;
- 2) Рівність прав суб'єктів державного нагляду й контролю за дотриманням трудового законодавства України;
- 3) Дотримання та забезпечення прав та свобод людини і громадянина;
- 4) Неупередженість при здійсненні нагляду й контролю;
- 5) Гарантування захисту конфіденційної інформації суб'єктів трудового права;
- 6) Відповідальність органів влади, що здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, та їх посадових осіб за шкоду заподіяну суб'єктам трудового права;
- 7) Не припустимість дублювання державними органами та їх посадовими особами функцій здійснення нагляду і контролю;
- 8) Невідворотність відповідальності роботодавців та її спрямованість на попередження вчинення нових правопорушень.

Отже, підсумовуючи все сказане, можна дійти висновку, що принципи мають утворювати певну систему та бути узгодженими між собою, а також із принципами міжнародного права та принципами державної політики для їх ефективного використання. Під системою принципів нагляду і контролю за

дотриманням трудового законодавства розуміють науково-обґрунтовану класифікацію принципів права, що передбачає розподіл їх за визначеними критеріями, які в сукупності є взаємообумовленими, узгодженими між собою і визначають зміст та спрямовують розвиток правових норм в межах правового інституту.

Література

1. Попович Є. М. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2003. С. 168.
2. Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / А. О. Замченко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2008. 20 с.
3. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
5. Терела Г. В. Система принципів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю / Г. В. Терела // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Том 1. 2014. Серія Право, Випуск 24. С. 108-111.

Підсекція Публічне управління та адміністрування

НОВАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Олена Атаманова

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,

До новацій фінансового забезпечення розвитку гуманітарної сфери слід віднести й створення у цій сфері автономних, державно-громадських фондів, які б залучали до підтримки культури і державні, і приватні кошти.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що державний бюджет як джерело фінансування культури є необхідною складовою. Підтримка державою культури та мистецтва має при цьому різні форми: як безпосереднє виділення коштів з бюджету, так і опосередкована підтримка, яка здійснюється, насамперед, шляхом надання пільг.

У більшості європейських країн бюджетне фінансування є однією з головних форм підтримки культури і мистецтва. До того ж, основне навантаження державних витрат на потреби культури в європейських країнах несуть регіональні і місцеві бюджети. З центральних бюджетів фінансується приблизно 25% витрат на підтримку культурних організацій загальнонаціонального значення – музеїв, бібліотек театрів і архівів. Визначення ж пріоритетних напрямів фінансування в кожній країні своє. Наприклад, найбільшою статтею витрат центрального бюджету в Австрії є виконавське мистецтво (46,6%). В Італії, Нідерландах, Швейцарії, Великобританії переважають витрати на музеї, архіви і архітектурні пам'ятники (до 44%), тоді як в Німеччині на них припадає менше за 2% всіх витрат.

Водночас на «соціально-культурні заходи» в Німеччині витрачається майже 75% від видатків на культуру. Найважливішою статтею витрат у багатьох країнах є витрати на бібліотеки: у Данії – приблизно 70%, Великобританії – майже 60%, Швеції – приблизно 40% [1].

У розвинених країнах закладам культури і мистецтва надаються й пільги в оподаткуванні. До того ж, податкові пільги поширюються як на заклади культури, так і на фінансових донорів у сфері культури та мистецтва.

Державна стратегія України у гуманітарній сфері, зокрема у сфері культури, має перейти від дотаційно-розподільчої системи фінансування

культури до ефективної політики «позитивної дискримінації», зокрема введення пільг [2]. Це дасть змогу, удосконаливши правову базу, відпрацювати механізми залучення до сфери культури позабюджетних коштів.

В умовах ринково економіки важливо при проведенні культурної політики врахувати платоспроможний попит на послуги сфери культури. Він залежить від абсолютної величини грошових доходів населення і тієї частини їх, яка залишається в нього після задоволення ним матеріальних насущних потреб. У цьому випадку еластичність платоспроможного попиту буде порівняно невеликою.

Очевидно, що в умовах сучасної України платоспроможний попит на послуги сфери культури у більшості жителів країни буде вкрай низьким, очікувати його зростання швидко не доводиться. Тому, розраховувати на це джерело отримання коштів для підтримки культурної сфери у значних обсягах було б нераціонально [3].

При комерціалізації культури вона стає недоступною для бідних. Тому, в цій сфері має бути система безкоштовних, пільгових і платних послуг. Платні мають доповнювати, а не замінювати безплатні. Звичайно, в окремих випадках культурні установи можуть бути і прибуткові, якщо ціна на їх послуги більша за витрати (нагадаємо, що витрати на культурне обслуговування дорівнюють матеріальним затратам і оплаті праці працівників цієї сфери), якщо ж менша, то без дотацій не обійтись.

Потрібно враховувати, що особливістю сфери культури, порівняно з іншими сферами, є й те, що працюють у ній здебільшого люди з вищою і середньою спеціальною освітою. І для держави значно раціональніше підтримувати їх і забезпечувати збереження їхніх робочих місць, ніж відмовитись від такої підтримки та отримати зростання числа безробітних, що їх потім вона буде підтримувати через систему соціального забезпечення.

Підтримці державою культури просто немає альтернативи. Ми живемо у світі, що не перестає бути жорстким, і виживуть в ньому лише ті, хто зуміє відстояти у глобальному значенні свою культуру. Адже протягом століть

бездержавності саме рідна культура рятувала український народ від асиміляції, духовного поневолення і занепаду. Держава має забезпечити майбутнє для української культури і це буде найкращою гарантією майбутнього для самої держави [4].

В Україні відбувається реформа децентралізації, однією із завдань якої є збільшення ролі й значення місцевого самоврядування у розвитку гуманітарної сфери. Сучасна адміністративно-фінансова та секторальна децентралізація передбачає реорганізацію майнових та фінансово-господарчих відносин у гуманітарній сфері, що є однією з головних новацій фінансового забезпечення розвитку цієї сфери.

На сьогоднішній день найгострішими проблемами розвитку гуманітарної сфери територіальних громад є:

- недосконала система територіального розміщення об'єктів гуманітарної інфраструктури;
- невпорядкованість відносин власності на об'єкти гуманітарної інфраструктури;
- недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування закладів гуманітарної інфраструктури;
- недостатній рівень кадрового забезпечення закладів гуманітарної сфери;
- недостатній рівень якості послуг, що надаються населенню об'єктами гуманітарної сфери [5].

Сучасна реформа децентралізації в Україні є вертикальною за своєю суттю, оскільки відбувається перерозподіл фінансово-правових повноважень між центральною та місцевою владою. Світова практика свідчить, що раніше децентралізацію влади розглядали як властивість федеративних систем державного устрою, а впродовж останніх десятиліть елементи децентралізації почали активно впроваджуватись в унітарних державах для підвищення ефективності системи державного управління [6].

В європейській практиці сутність децентралізації розкривається через три основні процеси: деконцентрація (передача адміністративних функцій територіальним підрозділам центральних органів влади), делегування (доручення місцевим органам влади виконувати окремі повноваження центральної влади із збереженням за нею права скасування рішень місцевої влади) та деволюція (законодавче закріплення функцій та повноважень у вирішенні питань місцевого значення за органами місцевого самоврядування, які не тільки мають право приймати власні рішення, а й виконувати їх під власну відповідальність) [7].

Першим кроком сучасних реформ в Україні стала адміністративно-територіальна реформа і, відповідно, створення об'єднаних територіальних громад. Другим етапом стала оптимізація мережі адміністративних районів регіонів. Наступним кроком визнано ліквідацію районного рівня управління [8].

Політика щодо розвитку гуманітарної сфери територіальних громад має базуватись на таких основних принципах гуманітарної політики:

- справедливості (підтримку від держави отримують не всі, а лише ті люди, які справді її потребують);
- адресності (на основі індивідуального підходу, а не всім порівну);
- субсидіарності (механізм управління суспільством має будуватися «знизу вгору»: всі проблеми, які можуть ефективно вирішуватися на місцях, повинні перебувати в компетенції місцевої влади) [11].

Наведений перелік принципів слід доповнити основними принципами секторальної децентралізації у гуманітарній сфері, а саме: доступність, тобто максимальне наближення послуг до споживача та забезпечення якості послуг.

Важливою складовою секторальних реформ стане удосконалення соціальних стандартів щодо надання медичних, освітніх, культурних послуг.

На сьогоднішній день розроблено низку нових стандартів впровадження яких має сприяти підвищенню якості послуг. Так, відповідно до Закону України «Про освіту» передбачається введення трирівневої освіти (початкова, базова середня та профільна середня), формальної і неформальної форм навчання,

обов'язкової дошкільної освіти старшого дошкільного віку. Також розроблено державні стандарти початкової освіти, інклюзивної освіти тощо. Окрім діючих державних стандартів в досліджуваних нами сферах послуг в Україні ведеться активна робота над розробкою стандартів якісного обслуговування населення ОТГ, зокрема запропоновані єдині стандарти щодо створення системи первинної медичної допомоги у громадах, нового освітнього простору, зокрема принципи приєднання початкових шкіл до опорних, дитячих театрів та творчих майстерень тощо [9, 12].

Не менш важливе значення для гуманітарного розвитку територіальних громад матиме здійснення контролю та проведення моніторингу надання послуг гуманітарної сфери. Цей напрямок реалізації секторальної децентралізації задекларовано в переліку етапів та завдань за всіма її сферами. З метою відстеження результатів впровадження реформ слід розробити систему індикаторів, які дозволять відстежити зміни у якості надання медичних, освітніх та інших послуг на рівні територіальних громад [10].

Отже, підсумовуючи вищесказане можемо констатувати, що ефективність проведення реформ забезпечить підвищення соціальних стандартів, рівня та якості життя населення. Однак прогресивні зрушення в гуманітарній сфері можливі лише за умов реального економічного зростання, політичної стабільності та послідовності у прийнятті управлінських рішень. Проблеми гуманітарного та соціально-економічного розвитку територіальних громад можуть бути вирішені за умов реалізації активної державної регіональної політики, узгодженої секторальної політики, залучення в практику управління збалансованих механізмів фінансового менеджменту та фінансового забезпечення.

Література

1. Круглий стіл «Стратегія гуманітарного розвитку України – відповідь на виклики сучасності» 21 червня 2012 року. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/krugliy-stil-strategiya-gumanitarnogo-rozvitku-ukraini-vidpovid-na-vikliki>.

2. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». . – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini>

3. Раєвич Т. І. Засади гуманітарної політики незалежної України / Т. І. Раєвич, М. А. Процун // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки [Текст]. – 2010. – Вип. 26. – С. 122.

4. Рекомендації парламентських слухань «Стратегія гуманітарної політики сучасної України». – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc.

5. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.];

6. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування : навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Київ: ПРООН/ МПВСР. – 2007.– С. 7-8.

7. Гербст М, Герчинський Я. Децентралізація освіти у Польщі: досвід 25 років. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/>.

8. Децентралізація управління: переваги і ризики в умовах України. – Режим доступу: <http://www.novageografia.com/vogels>.

9. Закон України Про освіту (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 34, ст. 451. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

10. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт.кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

11. Ситник П. К., Купрійчук В. М., Карлова В. В., Небожук Р. А. Принципи децентралізації державного управління у сфері культури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 89-94.

12. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.) : монографія / В. М. Купрійчук. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. – 378 с.

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Тетяна Гетьман

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

В Україні створено інституційну структуру системи соціальних послуг і соціального обслуговування. Прийнято низку законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність зазначеної системи. Фінансування державних установ з надання соціальних послуг і соціального обслуговування здійснюється цілеспрямовано і в повному обсязі, цей напрямок системи соціального захисту громадян є захищеною статтею Державного бюджету України. Кадровий потенціал соціальних працівників сформовано. Втім, це формальні ознаки вітчизняної системи соціальних послуг. Державна система соціальних послуг настільки є недосконалою, що її недоліки багатократно перевищують ті позитиви, які існують.

Вітчизняна система соціального обслуговування та надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за багатьма параметрами не відповідає вимогам сьогодення, міжнародним нормам і стандартам у сфері соціального захисту населення та не задовольняє потреби українського суспільства [1].

Загалом існуюча система соціальних послуг залишилася доволі громіздкою та неефективною. Вона характеризується надмірною централізацією і державною монополією надання соціальних послуг, вона залишилася орієнтованою на догляд соціально вразливих осіб у стаціонарних установах, переважно в будинках-інтернатах, яких по Україні нараховується близько 1000. Зокрема, функціонують 322 будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, 149 психоневрологічних інтернатів, 5 спеціальних будинків-інтернатів, 24 пансіонати, 9 спеціалізованих житлових будинків для ветеранів

війни і праці, 289 реабілітаційних установ, 94 заклади соціального захисту бездомних громадян та осіб, звільнених з місць позбавлення волі [2].

Здавалося б, така значна кількість державних установ свідчить про увагу держави і суспільства до проблем соціально вразливих осіб. Водночас розгалужена мережа соціальних установ та закладів, які підпорядковані різним міністерствам і відомствам, обумовлює відсутність єдиного підходу до фінансування стаціонарних закладів, які надають соціальні послуги. Вони фінансуються з бюджетів різних рівнів, причому схеми фінансування значно відрізняються залежно від того, до системи якого розпорядника бюджетних коштів належить той чи інший заклад. Так, видатки на стаціонарні заклади, підпорядковані МОЗ, визначаються структурою населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у той час як видатки для закладів, що перебувають в управлінні Мінсоцполітики та Міносвіти – кількістю осіб, що перебувають у цих закладах або кількістю осіб, які отримують від них послуги.

Інституційна неузгодженість стаціонарних установ системи соціального захисту призводить до того, що вони не надають якісних послуг, адже бюджетні кошти спрямовуються на утримання державних соціальних закладів, а не на потреби отримувачів соціальних послуг. Бюджетне фінансування використовується здебільшого на утримання зазначених соціальних закладів з розрахунку на одну особу, а не на конкретну послугу споживача, що значно знижує якість соціальних послуг і підвищує їх вартість. Якщо в районі є, наприклад, будинок-інтернат, то місцева влада робить усе можливе, щоб передбачити в бюджеті кошти на його утримання. Відкривається простір для протиправних дій, побудованих на штучному утриманні та збільшенні кількості утриманців, фактичному погіршенні умов їх перебування; створюється мотивація для корупції та зловживань; виникає демотивація щодо покращення якості соціальних послуг і підвищення кваліфікації персоналу інтернатних закладів [3].

Практично ніхто серйозно не займається оцінкою того, які саме соціальні послуги потрібні в тому чи іншому регіоні та в якій кількості, а робити таку

оцінку необхідно, причому з певною періодичністю, аби вносити необхідні корективи, коли ситуація змінюється. Дуже часто ігноруються альтернативні шляхи, зокрема залучення представників недержавної сфери, які можуть надати соціальні послуги на дому, а не в стаціонарному закладі, що знаходиться далеко від оселі, рідних і близьких отримувача соціальних послуг. Існуючий стан нівелює потреби споживачів соціальних послуг стаціонарних установ і не дозволяє оптимально розподілити державні кошти.

До основних проблем вітчизняної системи соціальних послуг слід віднести:

- державну монополію у сфері надання соціальних послуг і розподілу замовлень, що призводить до бюрократизму, «ручного» режиму та знижує якість послуг;

- нечітку схему повноважень і розподілу функцій профільних міністерств, місцевих державних адміністрацій, органів самоврядування та надавачів соціальних послуг, що поглиблює протиріччя в національному законодавстві;

- відсутність єдиного підходу до фінансування стаціонарних закладів, що надають соціальні послуги, підпорядкування їх різним відомствам, а також незначні обсяги бюджетного фінансування, недосконалість механізму трансфертів фінансових ресурсів держави на рівень територіальної громади;

- надмірний обсяг і термінологічна неузгодженість чинного законодавства у сфері надання соціальних послуг;

- недосконалість законодавства щодо прав органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій організувати послуги у громаді, визначати нормативи, стандарти якості цих послуг, що обумовлено чинною системою фінансування та регулювання, яка практично не дозволяє органам місцевого самоврядування залучати міждержавних суб'єктів надання послуг, а також шукати та розвивати власний «баланс послуг» (стаціонарних і альтернативних) згідно специфічних потреб конкретної громади;

- надмірну залежність місцевого самоврядування від рішень центральної

виконавчої влади, зокрема в питаннях планування послуг і формування мережі соціальних служб, формування та виконання місцевих бюджетів;

- недооцінку ролі громадських, благодійних, релігійних організацій і місцевих ініціатив у наданні соціальних послуг у громаді;

- відсутність реєстру споживачів соціальних послуг, що призводить до недосконалості статистичної інформації щодо того, які саме послуги є найбільш ефективними та сприяють розв'язанню проблем або зниженню негативного впливу соціальних ризиків на сім'ї та осіб, які звернулися по допомогу у зв'язку зі складними життєвими обставинами;

- відсутність ретельного аналізу попиту і пропозицій соціальних послуг;

- недостатнє інформування серед потенційних клієнтів і зацікавлених осіб щодо переліку соціальних послуг та установ, які їх надають у конкретній місцевості;

- відсутність системи контролю після надання послуги конкретній особі та оцінювання клієнтом якості соціальної послуги (наприклад, людина пройшла трудову реабілітацію, отримала диплом, а чи має вона роботу? – тобто мова йде про моніторинг якості послуги);

- відсутність механізмів державного та незалежного моніторингу, неефективністю діяльності соціальних служб і працівників, неможливістю оцінити вплив соціальних послуг на покращення якості життя особи тощо;

- недостатню кількість високопрофесійних соціальних працівників, що обумовлено розміром заробітної плати, умовами праці соціальних працівників та обмеженими можливостями для їх фахової підготовки і реалізації [1, 4, 5].

В умовах ринкової економіки соціальні послуги стають товаром, який можна купити, відповідно, підвищуються вимоги до їх якості, а з іншого боку, – конкуренція соціальних послуг при дотриманні стандартів сприяє виробленню ефективної системи надання соціальних послуг вразливим групам населення. Слід констатувати, що Закон України «Про соціальні послуги» практично не закладає інструментів впровадження ринкових принципів їхнього надання.

Поняття «соціальна послуга» звужено до комплексу «заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги», що в свою чергу звужує ринок послуг соціальної сфери.

Не працює механізм ліцензування та замовлення на соціальне обслуговування, який існує в багатьох країнах. Ліцензування – це гарантія того, що ніякі випадкові люди не приходитимуть до споживачів, а робота соціального працівника відповідатиме стандартам і вимогам держави. Технологія замовлення відбувається за принципом купівлі послуги замовником – органом державної влади чи місцевого управління, на який прямо чи делеговано покладено певні соціальні функції [1, 9].

У цілому недержавний сектор економіки є недостатньо розвиненим для надання альтернативних послуг соціальної сфери на комерційній основі, хоча вже існує чимало прикладів розробки та апробації нових моделей послуг соціальної сфери на ринкових принципах, що набули підтримки на державному рівні (з боку окремих міністерств, зокрема у сфері охорони здоров'я); на регіональному та місцевому рівнях (за рахунок регіональних і муніципальних програм соціально-економічного розвитку).

Вкрай повільно відбувається реалізація положень Закону, хоча, за великим рахунком, чимало його статей вже застаріли, і, можливо, краще було б прийняти новий закон. Так вважає Р. Тофтісова-Матерон – провідний експерт з правових питань проекту ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб в Україні», який здійснює Британська Рада за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Таким чином, в Україні відсутній комплексний підхід і дієві механізми надання всебічної допомоги конкретній особі, сім'ї, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати та потребують сторонньої допомоги, які сприяли би виведенню людини зі стану бідності та соціальної ізольованості, запобіганню, зменшенню або усуненню соціальних проблем [6].

Сучасна система соціальних послуг повинна орієнтуватися на потреби

населення, гарантувати громадянам послуги за стандартами якості, забезпечувати можливість вибору – як закладу, в якому можна отримати допомогу, так і форми отримання послуг. Покращення якості послуг має забезпечуватися не шляхом збільшення витрат, а за рахунок більш ефективного використання існуючих ресурсів, впровадження інновацій та нових методів управління, а також участі у ринку надання соціальних послуг підприємств різних форм власності [1, 7].

Проведений аналіз засвідчив, що державна соціальна допомога організована таким чином, що не забезпечує соціальну підтримку тих осіб, які дійсно її потребують. Збільшення видатків соціального спрямування не супроводжується подоланням їх головної вади – неадресного характеру. Лише третина сімей, охоплених програмами державної соціальної допомоги, є бідними, а переважна частина соціальних трансфертів надходить до населення, яке за українськими критеріями не може визнаватися бідним. За висновками Рахункової палати України, чинна система пільг і субсидій на оплату послуг ЖКГ, твердого палива та скрапленого газу не орієнтована на захист соціально вразливих верств населення, не створює передумов для ощадливого використання енергоресурсів і провокує неефективні витрати бюджетних коштів. Натомість високий рівень бідності сімей із дітьми або інвалідами свідчить про недостатню ефективність підтримки найуразливіших прошарків населення [8, 10].

Таким чином, існуюча система державної соціальної допомоги значно порушує принцип соціальної справедливості, не забезпечує соціальну підтримку тих осіб, які дійсно її потребують, свідчить про нераціональне використання державних коштів, породжує зловживання, створює соціальну нестабільність, стає об'єктом політичних маніпуляцій перед виборами тощо.

Сучасна система соціальної підтримки повинна сприяти подоланню надмірної нерівності, соціального відторгнення та маргіналізації людей і бути спрямованою на посилення адресності та ефективного використання видатків

бюджету соціального спрямування, удосконалення системи контролю за додержанням законодавства у цій сфері.

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

2. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», 2000 р. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», 2001 р. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

5. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», 2000 р. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

6. Кочемировська О. А. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні / О. А. Кочемировська, О. М. Пищуліна – К.: НІСД, 2012. – 54 с.

7. Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>.

8. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь / Мінпраці України, Державна установа «Науково-дослідний інститут соціально-трудова відносин». – К., 2008. – 200 с.

9. Програма діяльності Уряду в сфері соціальної політики на 2015 рік. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169688&cat.

10. Стратегія реформ-2020. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/31289>.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Вікторія Зюбак

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

Етнонаціональна проблематика є невід’ємною складовою гуманітарного розвитку будь-якої держави. Влада кожної країни постає перед необхідністю регулювання розвитку етнонаціональної сфери на базі певних теоретичних підходів та відповідних їм політичних практик. В поліетнічних державах або державах з поліетнічним складом населення етнополітика як система підходів і практичних дій держави щодо забезпечення розвитку етнонаціональної сфери, як правило, є автономним напрямом управлінської діяльності. Її конкретний зміст визначається багатьма факторами, в тому числі особливостями розвитку етнічності та поліетнічності, етнонаціональної структури даної країни та реальним станом міжетнічних відносин.

Тому логічним буде розпочати аналіз етнонаціонального виміру гуманітарної політики, а насправді – державної етнополітики, зі з’ясування термінів «етнічність» і «поліетнічність», а також соціальних явищ, які цими термінами означаються [1].

Термін «етнічність» є перекладом англійського слова «ethnicity» і належить до категоріального ряду, якому європейська інтелектуальна думка приділяє особливу увагу. За висновками зарубіжних фахівців, це англійське слово стало «наслідком довготривалого становлення англійської соціолінгвістики з її тенденцією звертатися до грецьких, латинських, французьких чи назагал романських зразків, коли з’являється потреба прояснити ту просту ідею, яка стоїть за яким-небудь новим словом».

Показово, що термін «ethnicity», як, приміром, і споріднений з ним термін

«ethnic» («етнічний»), упродовж тривалого часу вживався в англійській мові у значенні Грецького Нового Заповіту – як назва для язичників, нехристиян. Самих же себе греки переважно іменували «genos Hellenon». І лише приблизно від середини ХІХ ст. слово «етнос» почало застосовуватися в науковій літературі для позначення будь-якої групи людей зі спільними ознаками. Таке нове розуміння цих термінів, попри деякі дискусійні моменти, характерне сьогодні для переважної більшості фахівців з теорії та історії етнічності. «Етнічністю, – зазначає, зокрема, видатний британський соціолог Е. Гіденс, – ми називаємо культурні звичаї та світогляд певної спільноти людей, що відрізняють їх від інших. Члени етнічних груп бачать себе культурно відмінними від інших груп у суспільстві, а ті у свою чергу бачать їх такими. Існує чимало ознак, за якими такі етнічні групи відрізняються одна від одної, але головними вважаються мова, історія або походження (справжнє чи уявне), релігія та манера вбиратися чи прикрашати себе» [2].

На історичних та символіко-культурних атрибутах, що складають зміст етнічності, наголошує ще один знаний британський дослідник етнополітичної проблематики – Е. Сміт. На його думку, етнічну спільноту можна вирізнити саме за цими атрибутами, навіть коли їх неухильно дотримується і ясно проголошує тільки невелика частина членів цієї спільноти і навіть коли упродовж певного проміжку часу деякі з таких атрибутів є менш розвиненими за інші. До таких головних атрибутів етнічної спільноти або, користуючись французьким терміном «ethnie», що є відповідником вказаного вище англомовного терміна «ethnicity», Е. Сміт відносить: групову власну назву, міф про спільних предків, спільну історичну пам'ять, один або більше диференційованих елементів спільної культури, зв'язок із конкретним «рідним краєм», чуття солідарності у значної частини населення.

Теоретичні моделі Е. Сміта в сфері розвитку етнічності знайшли чимало прихильників серед вчених інших країн, які водночас внесли в розуміння даної проблеми нові елементи та ідеї. Зокрема, вітчизняний дослідник В. Євтух, звертаючи увагу на те, що етнос є особливим видом спільності та особливою

формою колективного існування людей, спільнотою, здатною функціонувати упродовж віків за рахунок самовідтворення, основними якісними характеристиками такої спільноти вважає мову, специфічні елементи матеріальної і духовної культури (звичаї, обряди, норми поведінки), релігію, самосвідомість [3].

Термін «поліетнічність», за В. Євтухом, визначає ситуацію співіснування у рамках однієї структурованої людської спільноти (етнополітичний, етносоціальний організми) осіб різного етнічного походження, носіїв різних етнокультурних традицій, етнічного менталітету.

Але чи існує в сучасному світі хоча б одна країна, де всі люди говорять однією мовою, належать до однієї раси чи національності і мають однакові культуру, релігію, традиції? Відповідь на це питання швидше за все буде заперечною. В сучасному світі типовою є ситуація, коли на території держав живуть представники різних етносів. Принаймні, в більшості країн є кількісно переважаючі групи населення зі своєю спільною історією та культурою і менші етнічні групи, кожна з яких має свої характерні особливості.

Отже, у широкому значенні поліетнічність (багатонаціональність) притаманна майже усім країнам сучасного світу [1].

У поліетнічній країні набагато розвиненіші й глибші за змістом форми інституціонального забезпечення поліетнічності, ніж у тих країнах, де хоч і проживають різні автохтонні етнічні групи, але якийсь із етносів складає явну більшість населення даної країни. Так, поліетнічна країна побудована, як правило, за принципом етнотериторіальної чи національно-територіальної федерації – Бельгія, Індія, Швейцарія, Росія тощо. Є, щоправда, винятки, наприклад, США – типова поліетнічна країна, побудована, однак, за принципом адміністративно-територіальної федерації. Іммігрантське походження та здебільшого дисперсність проживання етнічних спільнот, що утворили США, а також деякі інші причини саме й зумовили відповідний адміністративно-територіальний устрій цієї держави.

Чи не найвиразніше інституціональність поліетнічності виявляється через статус мов. У поліетнічній країні, з огляду на вказані вище обставини, досить важко визначити якусь одну офіційну або державну мову. В тій же Швейцарії, зокрема, на центральному рівні функціонують три офіційні мови – німецька, французька та італійська. Так само в Бельгії загальнодержавний статус мають три рівноправні мови – французька, нідерландська та німецька. Дві офіційні мови – англійську і французьку – має Канада. Водночас історичні умови склались таким чином, що в таких поліетнічних країнах як США та Іспанія функціонує лише одна офіційна (державна) мова, відповідно, англійська та іспанська (кастильська). При цьому в Іспанії на території автономної області Каталонія рівноправний статус з офіційною має також каталонська мова (згідно з ухвалою місцевого парламенту). Місцевий статус на відповідних територіях в Іспанії мають до того ж баскська, галісійська та валенсійська мови [4].

Отже, поліетнічність в Україні виступає як самобутня, обумовлена історично модель співжиття в одному етнополітичному та етносоціальному організмі осіб і груп осіб різного етнічного походження в умовах кількісної домінації українців, а відтак – переважання української етнічної однорідності як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівнях, суттєвого поширення російської етнічності, особливо в південних і східних регіонах держави, компактної автохтонної етнічності ряду спільнот поблизу західних і північних кордонів України, невизначеності політико-правового статусу окремих спільнот, які не мають за межами України своєї етнічної батьківщини, а також в умовах досить широкого застосування в процесі міжетнічних взаємин українсько-російської двомовності, що стало важливим специфічним чинником інституціонального забезпечення розвитку поліетнічності в Українській державі [1].

Таким чином, з огляду на етнонаціональний склад (структуру) населення України остання цілком надається на віднесення її до поліетнічних країн. Усе ж буде не зайвим зробити тут певне уточнення. Як впливає з вищепроведеного аналізу, титульною і найчисельнішою національністю, територія основного

розселення якої визначила загалом кордони держави і яка дала цій державі назву, є в Україні українці. Вони кількісно переважають в усіх регіонах країни за винятком Автономної Республіки Крим, складаючи в цілому близько 3/4 населення. Це досить високий показник етнічної однорідності. Звідси Україну швидше за все можна віднести до держав з поліетнічним складом населення, а не до типових поліетнічних країн, в яких, як приміром в Росії, структурними одиницями є цілісні автохтонні етноси, конституйовані у формі національної державності [5].

Незалежно від того, які б специфічні риси не приписувались «українській» поліетнічності, вона має постійно перебувати в центрі уваги держави як один із пріоритетних об'єктів державної політики. Слід мати на увазі, що не всім країнам вдалося і вдається нині забезпечити мирне співіснування різних етнічних, мовних або релігійних спільнот. Тобто поліетнічність не завжди виступає як джерело соціального і культурного збагачення. За певних умов вона породжує й міжетнічні протистояння. Конфлікти на етнічному ґрунті можуть супроводжуватися насильством і руйнуванням, викликати у відповідь дії репресивного характеру, ставити під загрозу єдність держав, на території яких вони відбуваються, і створювати небезпеку втягнення в них сусідніх країн [6].

Саме тому роль держави, насамперед демократичної, яка прагне вирішити або пом'якшити суперечності суспільного, в тому числі етнонаціонального, розвитку, встановлюючи або санкціонуючи правові норми, забезпечуючи їх реалізацію на основі Конституції та інших легітимних джерел права, є вирішальною для гарантування нормального розвитку міжетнічних процесів у тій чи тій країні. Така роль держави в багатонаціональній країні повинна виявлятися у врахуванні чинника поліетнічності при визначенні та здійсненні всіх її основних внутрішніх (економічної, політичної, соціальної, духовної) та зовнішніх (оборонної, дипломатичної, зовнішньоекономічної, зовнішньополітичної тощо) функцій. Водночас мали б бути вироблені, з одного боку, спеціальна політика держави, яка б визначала стратегію останньої щодо розвитку етнонаціональної сфери (поліетнічності), а з другого – система науково

обґрунтованих управлінських заходів, спрямованих на втілення такої стратегії в життя [1].

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.
2. Етносоціологія. Етнічна динаміка українського суспільства : навч. посіб. / за ред. В. Б. Євтуха, В. П. Трощинського, К. Ю. Галушка (та ін.). – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 431 с.
3. Євтух В. Б. Етнічність : глосарій / В. Б. Євтух. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 118 с.
4. Євтух В. Б. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К. : Стило, 2004. – 342 с.
5. Євтух В. Б. Етносоціологія: терміни та поняття : навч. посібник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко та ін. – К. : Вид-во УАННП «Фенікс», 2003. – 280 с.
6. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с.

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Людмила Колесник

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

Формування та реалізація ефективної соціальної політики як суспільного інституту та інтегрального механізму реалізації соціальних і гуманітарних прав

людини є чинником, від якого значною мірою залежить стабільність будь-якого суспільства, цивілізаційний розвиток держави.

Соціальна політика як соціальний інститут передбачає розвиток соціальної сфери життєдіяльності суспільства, насамперед регулювання соціальних відносин та процесів, забезпечення соціальної безпеки, реалізацію соціальних потреб та інтересів людини, соціальних груп створення умов для сталого збагачення людського капіталу. Категорія «соціальна політика» широко використовується в соціальних науках, теорії і практиці державного управління, в офіційних державних документах.

Соціальна політика – невід’ємна складова діяльності держави, відповідальної за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Зважена соціальна політика зберігає стабільність у суспільстві, що дозволяє йому розвиватися без значних потрясінь, заколотів та революцій. Соціальна політика є своєрідним «амортизатором» ринкових ризиків, тому її основним критерієм є рівень суспільної злагоди та солідарності. Особливу роль соціальна політика відіграє в суспільствах перехідного типу, оскільки її механізми захищають людину від втрат доходу, а населення взагалі – від негативних наслідків економічних реформ, структурних трансформацій виробництва, ринкової стихії. До того ж, соціальна політика – це той інструмент, за допомогою якого влада може впливати на суспільство і отримувати підтримку політичного курсу, який проводиться. Цю величезну силу соціальної політики, точніше її гасел, особливо чітко можна спостерігати під час виборчого процесу [1].

Інститут соціальної політики в сучасних умовах є універсальною, необхідною і функціонально значущою системою життєдіяльності суспільства. Її об’єктивний характер і масштаби реалізації визначаються високим рівнем соціальної диференціації і складністю соціальних відносин у суспільствах сучасного типу, що вимагають постійних зусиль в напрямку їхнього регулювання, як факторів суспільного розвитку.

Досліджуючи сутність соціальної політики, фахівці представляють її як простір соціальних відносин між державою, ринком і громадянами, простір

функціонування відносин, оформлених у вигляді інститутів і практик. Інститут соціальної політики навіть серед системоутворюючих соціальних інститутів займає особливе місце. Саме на підставі його позиції в ієрархічній системі таких інститутів можна судити про те, наскільки в суспільстві досягнуто реального забезпечення становища людини як найвищої соціальної цінності. Річ у тім, що в якому б розумінні (вужькому чи широкому) не розглядалася соціальна політика, вона сфокусована якраз на інтересах людини, її здоров'ї, честі і гідності, недоторканності і безпеці.

Своїм виникненням інститут соціальної політики завдячує тому, що в суспільстві здавна існувала потреба в упорядкуванні тієї сфери суспільного життя людей, яка стосується їх становища у соціальній структурі, відносин між ними як представниками різних класів, націй, професійно-кваліфікаційних та інших соціальних груп. Як і будь-який інший соціальний інститут, інститут соціальної політики характеризується наявністю мети своєї діяльності, конкретними функціями, спрямованими на досягнення цієї мети, наявністю соціальних позицій, ролей, типових для даного інституту, а також системою норм, стимулів і санкцій, які унормовують поведінку людей, всіх суб'єктів соціальної дії, узгоджують їх устремління, визначають форми і засоби задоволення їх потреб та інтересів, усувають або пом'якшують конфлікти й у такий спосіб на певний час забезпечують відносно еволюційний розвиток соціальної сфери в рамках того чи іншого суспільства [2].

Загалом, інститут соціальної політики має досить складну функціональну структуру, яка включає низку відносно самостійних інституціоналізованих напрямів цієї політики як сукупність її вужьких цілей і завдань в певній галузі соціальної сфери, а також відповідних юридичних норм, правових уявлень та приписів, соціальних відносин, організацій та установ. Це можна наочно простежити на прикладі повноважень центральних органів виконавчої влади – суб'єктів формування та реалізації державної соціальної політики в Україні, про що йтиметься в наступних розділах роботи.

В найзагальнішому сенсі мета інституту соціальної політики полягає в діяльності держави та структур громадянського суспільства, спрямованій на створення умов для стабільного соціального розвитку, що на практиці означає створення умов для того, щоб об'єктивно відтворювана в суспільстві стратифікаційна система забезпечувала доступ до матеріальних і духовних благ усіх його членів, хоча, зрозуміло, й на диференційованих засадах.

Вчені пропонують класифікацію визначень соціальної політики держави, яка, на думку окремих з них, має п'ять груп [1].

Перша, найбільш різноманітна, група походить із ототожнення соціального та суспільного, тобто соціальна політика розглядається як «суспільні дії з рішення проблем, які торкаються всього суспільства». Мета соціальної політики – сприяти досягненню цілей суспільства.

Друга група враховує в першу чергу соціально-трудові відносини та орієнтована на їхню стабілізацію, регламентування відносин праці та капіталу, включаючи екстремістські або радикальні варіанти розв'язання протиріч.

Третя група концепцій розглядає соціальну політику як вид суспільної діяльності, яка орієнтована на потенційно соціально небезпечні верстви населення – непрацездатних, маргіналів, декласованих елементів, щоб через систему державної допомоги та суспільної благодійності забезпечити цим верствам мінімально прийнятний рівень задоволення їхніх потреб, добробуту і таким чином захистити заможні верстви від «можливої неконтрольованої люти».

Четверта група концепцій розглядає соціальну політику як інструмент, який пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності через систему перерозподільчих заходів. Як правило, дії в рамках такого підходу мають мету утримати диференціацію доходів різних верств населення у безпечних межах, а засобом виступає податкова політика.

П'ята група виходить із принципів соціальної справедливості та соціального партнерства як базових цінностей сучасного громадянського суспільства та соціальної держави [3].

Дослідники соціальної політики виділяють також дещо інше групування соціальної політики. Зокрема, М. Волгін виділяє п'ять груп підходів до розуміння соціальної політики в сучасній науці.

По-перше, соціальну політику розглядають як діяльність із вирішення проблем усього суспільства, отже, із цього погляду вона спрямована на досягнення його найважливіших цілей.

По-друге, соціальна політика розглядається як політика стабілізації соціально-трудової сфери суспільства – у цьому випадку вона спрямована на регламентування відносин праці й капіталу.

По-третє, соціальна політика може бути розглянута як діяльність, орієнтована на соціальні низи – декласовані елементи, маргінальні групи тощо, для того, щоб відгородити забезпечені класи від їхніх домагань шляхом розвитку державної допомоги та суспільної добродійності.

По-четверте, соціальну політику розглядають як інструмент пом'якшення індивідуальної й соціальної нерівності через систему державних і суспільних перерозподільних заходів. Мета соціальної політики в даному підході – утримати диференціацію доходів у рамках доцільного коефіцієнта (10:1) шляхом відповідної податкової політики.

По-п'яте, соціальна політика розглядається з погляду базових цінностей сучасного громадянського суспільства та соціальної держави – відповідно, її цілями визнається досягнення справедливості та соціального партнерства [4].

Сьогодні умови соціально-економічного розвитку українського суспільства, становлення соціальної держави, розбудова економіки інноваційного типу детермінують утвердження, запровадження нових принципів формування соціальної політики, усвідомлення її нової ролі в забезпеченні соціальної динаміки. Ми поділяємо думку тих вчених-економістів, які вважають, що в соціальній державі, в суспільстві, в якому людина розглядається не лише як чинник, а як головна цінність, мета соціально-економічного розвитку, економічна політика має розглядатися виключно як складова соціальної політики, а не навпаки. Нова філософія соціально-економічної політики держави

має ґрунтуватись на новій парадигмі потенційного економічного зростання, економічної динаміки країни. Національні програми економічного розвитку мають задаватися соціальними пріоритетами, параметрами, стандартами, а обсяги видобування, тони, кілометри мають бути за структурою, якістю та кількістю виключно такими, як це впливає із соціальних потреб людини і суспільства [5, 6].

Формування нової моделі соціальної політики передбачає подолання як в суспільній свідомості, а головне в соціально-економічній практиці звуженого розуміння такої політики, коли вона ототожнюється із соціальним захистом або соціальним забезпеченням, тобто має своїм об'єктом виключно вразливі верстви населення. Слушною є думка тих вчених, які вважають, що при всій важливості захисної, лікувальної функції соціальної політики вкрай шкідливо зводити її виключно до соціального захисту соціально уразливого населення, тим більше створенням умов лише для фізіологічного виживання людини. Соціальна політика має стосуватися не тільки зазначених соціальних груп людей, а всього населення і насамперед працездатного. Адже умови, необхідні для соціальної підтримки соціально уразливих верств населення, створюються зайнятими в сфері суспільного виробництва, тобто працездатним населенням в сфері праці. Сьогодні в українському суспільстві саме більшість працездатного населення (середніх вікових груп) опинилося в нестійкому соціальному стані, характеризується низьким рівнем добробуту і залишилось на узбіччі соціально-економічної політики. В той же час саме працездатне населення має не лише забезпечувати свою власну соціальну безпеку, а й виконувати обов'язки стосовно дітей і членів сім'ї похилого віку, непрацездатного населення. Звідси впливає висновок: оскільки можливості реалізації соціальної політики залежать саме від сфери праці, то основою такої політики, спрямованої на стабільний соціальний розвиток, забезпечення соціальної безпеки є саме соціально-трудова політика, соціальна політика, спрямована на створення умов для ефективного розвитку соціально-трудових відносин. Соціальна політика в сучасному її розумінні не тільки і не скільки соціальний захист, а насамперед створення умов

для реалізації соціального потенціалу людини, насамперед у сфері праці, така політика – це формування засад, підвалин соціального виміру, стабільного соціального розвитку. Вищою метою державної соціальної політики має стати створення умов для соціальної самореалізації особистості, її стабільного людського розвитку, його сучасних соціальних стандартів [1].

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

2. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи: навч. – наук. вид. / авт. кол.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К.; Львів: НАДУ, 2012. – 368 с.

3. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: моногр. /М. В. Кравченко – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. – 451 с.

4. Скуратівський В. А. Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика: навч. посіб. / – К.: УАДУ, 2003. – 365 с.

5. Скуратівський В. А., Линдюк О. А. Соціальна відповідальність. Енциклопедія державного управління [Текст] : довідк. вид. У 8 т. Т. 1. Теорія державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), В. П. Трощинський, Ю. П. Сурмін [та ін.] ; наук.-редкол. першого тому: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова), Ю. Ф. Дехтяренко [та ін.]. – К. : НАДУ, 2011. – 747 с.

6. Скуратівський В. А., Линдюк О. А. Соціальна справедливість. Енциклопедія державного управління [Текст] : довідк. вид. У 8 т. Т. 1. Теорія державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), В. П. Трощинський, Ю. П. Сурмін [та ін.] ; наук.-редкол. першого тому: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова), Ю. Ф. Дехтяренко [та ін.]. – К. : НАДУ, 2011. – 747 с.

ФІНАНСОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Андрій Купрійчук

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,

професор *Купрійчук Василь*

Запровадження та утвердження позитивних змін у вітчизняній гуманітарній політиці значною мірою залежить від фінансування, оскільки за умов перманентно складного економічного стану, підсиленого впливом військової агресії Російської Федерації проти України та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, коли кошти йдуть на фінансування заходів з проведення російсько-української війни, забезпечення громадян, які переміщуються з тимчасово окупованих територій, ліквідації наслідків соціальних негараздів, втілення навіть найощадливіших програм гуманітарного спрямування стає досить проблематичним. Разом з тим основні причини виникнення проблем недофінансування потреб вітчизняної гуманітарної сфери навіть не в тому, що не вистачає коштів, а в тому, що вичерпуються традиційні джерела її фінансування і надалі залишаються майже не задіяними цілком нові для нашого сьогодення, але досить відомі для інших країн світу, види фінансових і натуральних ресурсів, для застосування яких не завжди існує відповідна вітчизняна законодавча та нормативно-правова база.

Тобто розвиток гуманітарної політики, безумовно, залежить від вдалої організації системи її фінансування, головними аспектами якої є джерела фінансування, методи формування джерел фінансування та напрями розподілу фінансових ресурсів [1].

Внутрішні джерела фінансування визначаються бюджетною системою України та цілою низкою позабюджетних коштів, основними серед яких є державні та недержавні соціальні фонди, соціальні фонди органів місцевого самоврядування, різноманітні позики (територіальні, муніципальні, прості

тощо), а також фінансові ресурси підприємств, установ й організацій, які опосередковано підтримують соціальні проекти і заходи.

Для виконання своїх функцій, зокрема в галузі соціальної та гуманітарної політики, держава повинна мати достатні грошові кошти, які формуються шляхом перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП), а головним засобом, через який здійснюється цей перерозподіл, є Державний бюджет України.

Засади бюджетної системи України, її структура, принципи функціонування, основи бюджетного процесу та міжбюджетних відносин, а також відповідальність за порушення чинного бюджетного законодавства визначаються Законом України «Бюджетний Кодекс України». Станом на сьогодні бюджетну систему України утворюють державний бюджет та місцеві бюджети, до яких відносять бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (в тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються відповідно із законом та перспективним планом формування територій цих громад. Сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України (показники Державного бюджету України, зведений бюджет Автономної Республіки Крим і зведені бюджети областей та міст Києва і Севастополя), становлять зведений бюджет держави. Треба зауважити, що до зведеного бюджету Автономної Республіки Крим (до моменту тимчасової окупації території Криму Російською Федерацією) належали показники бюджету Автономної Республіки Крим, зведені бюджети її районів і бюджети міст республіканського Автономної Республіки Крим значення [2].

Тобто, розподіляючи доходи і видатки між окремими ланками бюджетної системи, слід забезпечити збалансованість кожного бюджету, незалежно від обсягів закріплених за ним джерел доходів, і фінансове забезпечення заходів соціально-економічного розвитку всіх, без винятку, адміністративно-територіальних одиниць чи їх складових та створити умови для ініціювання

зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні бюджетних ресурсів і виконанні встановлених планом надходжень як місцевих, так і загальнодержавних платежів на своїй території. Будь-які бюджетні зобов'язання та платежі з бюджету здійснюються лише за наявності відповідного бюджетного призначення, якщо інше не передбачено законом про Державний бюджет України. Зміни розмірів, мети та обмеження в часі бюджетних призначень, крім випадків, передбачених Бюджетним кодексом України, здійснюються лише за наявності відповідного положення у Законі про Державний бюджет України чи рішенні про місцевий бюджет.

Виконання Державного бюджету України забезпечує Кабінет Міністрів України, а Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління його виконанням, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету [1, с. 3].

Верховна Рада України, приймаючи Державний бюджет України на кожен наступний рік, визначає пріоритети бюджетного фінансування. Зокрема, щороку, починаючи з 1998 р., Державним бюджетом України передбачаються захищені видатки загального фонду бюджету, обсяг яких не може змінюватися при здійсненні скорочення затверджених бюджетних призначень. До них за черговістю належать: оплата праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; забезпечення продуктами харчування; оплата комунальних послуг та енергоносіїв; обслуговування державного (місцевого) боргу; поточні трансферти населенню; поточні трансферти місцевим бюджетам; підготовка кадрів вищими начальними закладами; забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення для індивідуального користування; фундаментальні дослідження, прикладні та науково-технічні розробки; роботи та заходи, що здійснюються на виконання Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та переведення об'єкту «Укриття» на екологічно безпечну систему, та роботи з посилення бар'єрних функцій зони відчуження; компенсація відсотків, сплачуваних банкам і/або

іншим фінансовим установам за кредитами, отриманими громадянами на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла; заходи, пов'язані з обороноздатністю держави, що здійснюються за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету; здійснення розвідувальної діяльності; оплата послуг з охорони державних (комунальних) закладів культури; оплата енергосервісу [4].

Визначаються також особливі захищені видатки Державного бюджету України на кожен відповідний рік.

Кошти державних та позабюджетних соціальних фондів, в тому числі й страхових, – це ресурси державних соціальних фондів та соціальних страхових фондів. Перші з названих формуються як за рахунок бюджетних коштів, так і коштів, що надходять від підприємств, установ й організацій, трудових колективів чи окремих громадян. Для України властиве функціонування двох основних видів державних соціальних фондів: фондів суспільного задоволення потреб та фондів для непрацездатних. Перші з названих фондів використовуються через державний бюджет і фонди соціального розвитку підприємств, їх матеріальною базою виступає продукт, створений у виробництві, а формою виявлення – безоплатні послуги. Другі – виконують головну функцію, що полягає у створенні сприятливих матеріальних умов для нормального відтворення народонаселення, робочої сили, підтримання гідних умов життя (іноді ці фонди ще носять назву фондів взаємодопомоги) [1].

Соціальні цільові фонди за своїм призначенням поділяються на дві групи: постійні фонди (створення яких пов'язане із виконанням окремих функцій держави, зокрема, соціальної) та тимчасові, скеровані на прискорене вирішення актуальних суспільних проблем, а їхні кошти застосовуються виключно в цільовому порядку із заборонаю використання для комерційної діяльності.

В Україні свого часу було створено постійні цільові соціальні страхові фонди: Пенсійний фонд України; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; Фонд загальнообов'язкового

державного соціального страхування України на випадок безробіття, а також тимчасові: Фонд соціального захисту інвалідів та Фонд охорони навколишнього природного середовища [5].

За рахунок коштів фондів підприємств, установ та організацій проводиться фінансування перших п'яти днів тимчасової непрацездатності працівників; витрат, пов'язаних з облаштуванням робочих місць для інвалідів; утримання відомчих соціальних закладів (поліклінік, будинків відпочинку, стадіонів, дитячих садків тощо).

Кошти окремих громадян включають плату за отримані освітні, медичні та інші послуги, кошти благодійної та спонсорської допомоги, а також інші джерела, передбачені законодавством.

Благодійні фонди є поширеною формою неурядової неприбуткової організації, яка здійснює благодійну діяльність в інтересах суспільства або окремих категорій осіб шляхом акумулювання коштів на гранти для виконання соціальних, освітніх та інших видів діяльності.

Соціальні інвестиційні фонди фінансують проекти, ініційовані місцевими територіальними громадами, визначають ці проекти, здійснюють функцію їх відбору, контролю за виконанням та оцінку їх ефективності [1, с. 6].

Територіальні та муніципальні позики. Підвищення добробуту населення, зростання якості комунальних та інших послуг, що надаються органами муніципальної влади населенню територій, потребує залучення додаткових коштів до місцевих бюджетів. Дієвим інструментом вирішення поточних та довгострокових проблем, що пов'язані з фінансуванням видатків органів місцевого самоврядування (наприклад, розвиток інженерної та соціальної інфраструктури), виступає емісія облігацій місцевих (муніципальних) позик. Випуск муніципальних облігацій дозволяє залучити в економіку території тимчасово вільні інвестиційні кошти як приватних внутрішніх, так і іноземних інвесторів. На відміну від векселя, випуск облігацій місцевої позики дає можливість уникнути негативного впливу перерозподілу коштів. Разом з тим, держава при цьому не несе відповідальності по зобов'язаннях позик, здійснених

місцевими бюджетами.

Платні позики. Договір позики може бути платним (відсотковим) та безоплатним (безвідсотковим). Безвідсоткова позика в податковому обліку оподатковується як поворотна фінансова допомога, і податковий облік вказаної допомоги у позичальника залежатиме від статусу позикодавця, а також від терміну повернення коштів. Платні позики передбачають сплату відсотків за користування позиковими коштами [7].

Фінанси підприємств (установ, організацій), що опосередковано підтримують соціальні програми. Забезпечення життєдіяльності та гуманітарних потреб працівників і членів їх сімей може знаходитися на фінансуванні підприємств. Саме підприємства (установи й організації) за рахунок своїх доходів формують відповідну соціальну інфраструктуру, що дає можливість задовольнити матеріальні та духовні потреби своїх працівників.

Як уже згадувалось вище, важливою складовою фінансування гуманітарної сфери в багатьох країнах світу виступають, зовнішні джерела, які можуть формуватися за рахунок міжнародних фінансових організацій, які надають відповідні позики і кредити; матеріальних ресурсів закордонних громадських організацій; грантів; гуманітарної допомоги з-за кордону. Відповідно до діючого законодавства, зазначені надходження за формою залучення коштів є безповоротною фінансовою допомогою. Ці кошти використовуються на фінансування централізованих закладів, проектів і програм, на фінансову допомогу окремим країнам, в тому числі з метою реформування соціальної сфери [8].

Серед зовнішніх фінансових джерел найбільш привабливими для України виступають такі міжнародні інституції та організації, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група Світового банку (ГСБ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), завдяки пільгам, порівняно низькій вартості надаваних запозичень, а також авторитетності їхніх оцінок і дій для інших потенційних кредиторів та інвесторів. Слід зауважити, що співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями почалась у 1992 р. саме з МВФ. Виділення коштів

цією організацією під системні проекти передбачало виконання Україною певних умов, що закріплюються в угодах, меморандумах тощо, які зазвичай є досить жорсткими і не завжди виправданими. Тому на сучасному етапі співробітництва нашої держави з МВФ постає завдання поступово переносити ці взаємовідносини у площину безкредитних стосунків [1].

Суттєвим джерелом інвестиційного фінансування є також Група Світового банку, яка надає Україні системні позики та інвестиційні кредити. Останні з погляду перспективних економічних інвесторів нашої держави є більш ефективною формою зовнішнього фінансування порівняно із системними позиками, які в першу чергу скеровані на програми макроекономічної стабілізації та інституційні зміни. Ці кошти не мають цільового призначення і можуть використовуватись урядом на власний розсуд, в тому числі і на збалансування державного бюджету. Отримання позик обумовлюється виконанням певних вимог, недотримання яких може призвести до призупинення фінансування [9].

Наступною міжнародною фінансовою організацією, з якою взаємодіє Україна, є ЄБРР. Кредитні ресурси цього банку поділяються на звичайні та кошти спеціальних фондів. За рахунок звичайних ресурсів надаються кредити під ефективні та надійні проекти розвитку, а спеціальні фонди призначені для пільгового кредитування низькорентабельних галузей соціальної інфраструктури та для надання технічної допомоги.

Інвестиційні проекти міжнародних фінансових організацій в Україні зазвичай допомагають їхнім бенефіціарам віднайти джерела залучення додаткових коштів у вигляді міжнародної технічної допомоги урядів іноземних держав, іноземних громадських фондів і організацій, які й самі виділяють гранти. Задекларовані цілі програм та проектів міжнародної технічної допомоги можуть бути скеровані на створення базової ринкової інфраструктури, проведення структурних реформ, вирішення низки соціальних, гуманітарних чи екологічних проблем.

До зовнішнього фінансування можна також віднести благодійні

надходження, які мають особливі умови формування та використання. Ці внески вважаються неподатковими надходженнями і набувають все більшого значення в умовах розбалансованості економіки та постійного пошуку коштів для фінансування програм і заходів соціальної та гуманітарної сфери [1].

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. // Голос України [Текст]. – 2010. – 14 серпня.
3. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики: навч. посіб / В. А. Скуратівський, О. М. Палій [Текст]. – К.: МАУП, 2002, – 200 с.
4. Шевчук П. Соціальна та гуманітарна політика [Текст]: навч. посіб. / П. Шевчук. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. – 320 с.
5. Ковбасюк Ю. В. Міжнародні фінансові організації: хронологія становлення і розвитку // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України [Текст]. – К.: УАДУ, 2003. – № 1. – С. 150-155.
6. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія і практика: моногр. / М. В. Кравченко [Текст]. – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. – 451 с.
7. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України: моногр. / Г. С. Лопушняк [Текст]. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.
8. Розпутенко І. Гуманітарний розвиток України в умовах цивілізаційного вибору / І. Розпутенко, С. Москаленко // Вісник НАДУ. Соціальна та гуманітарна політика – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-2-29.pdf>.
9. Глазко Н. Д. Зарубіжний довід забезпечення соціальної сфери / Н. Д. Глазко. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>.

СФЕРА КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Ігор Мельник

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

На сучасному етапі розвитку суспільства визначення місця і ролі культури в процесах його життєдіяльності стає предметом особливої уваги учених, експертів, політиків. Це зокрема обумовлено тим, що завдяки культурі формується інтелект, духовність особистості, здатної вміло й відповідально розв'язувати соціальні, економічні, політичні, національні проблеми, що є важливою умовою розвитку суспільства й виходу його на нові рівні цивілізації. Тому культура не може залишатися поза увагою держави, завдання якої полягає у тому, щоб забезпечити всі необхідні умови для її повноцінного функціонування і розвитку. При цьому головним є питання з'ясування сутності культури як об'єкта державного управління.

Культура (від лат. culture – обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування) – все, витворене людиною, на відміну від природного середовища, яке дане суспільству у готовому вигляді. Це спосіб освоєння дійсності, створення цінностей, реалізації творчого потенціалу людини у сфері матеріальної й духовної діяльності. Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поведження, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до природи, до держави, до політики тощо.

Належачи до певного суспільства, держави, людина зі своєю появою на світ органічно входить у вироблену її співвітчизниками культуру, вона стає її користувачем, творцем та носієм. Людина створила культуру, а культура –

людину. Чим міцніші зв'язки людини з культурою народу, тим більшого можна сподіватися від неї як громадянина, свідомого творця матеріальних і духовних благ, патріота й носія культури нації [1].

Культура виявляється в усіх сферах суспільства – в матеріальному виробництві, соціально-політичному, духовному житті. Це складна, багатовимірна й цілісна система, що історично розвивається. Динаміка життя, його еволюційні зміни надавали і надають культурі постійного поступу, видозмін, трансформації форм, методів, засобів. Культура формується, розвивається, поповнюється новими цінностями кожним поколінням спільноти.

Розвиток світової цивілізації загалом і формування національних держав зокрема засвідчують, що культура є основним чинником формування нації, інструментом подолання релігійних, освітніх, етнічних розбіжностей в ім'я консолідації суспільства і створення держави. Культура нації складається з численних взаємопогоджуваних і взаємодоповнюючих елементів – мови, мистецтва, вірувань й звичаїв, національних суспільних, політичних, господарських, культурних інституцій, які взаємодіють у єдиному комунікаційному просторі. З цих унікальних «цеглин» будується своєрідна конструкція, на якій тримається ідентичність національної спільноти [2].

Виходячи з багатогранності культури, у науковій літературі існують різноманітні підходи до її визначення. Культура розглядається як:

- особлива форма діяльності, пов'язана з мисленням, заняттям художньою культурою, прийнятими нормами поведінки тощо;
- загальний рівень розвитку суспільства, його освіченості й раціональності на шляху «від дикості до цивілізованості»;
- сума суспільних досягнень (включаючи технології, відносини й уявлення), завдяки яким людина виділяється з природи і виходить за рамки біологічної детермінації;
- специфічна система норм, цінностей і смислів, що відрізняє одне суспільство від іншого (або різні частини суспільства – соціально-статутні чи

професійні), що сприяють його інтеграції й надають йому самотності;

- духовний вимір будь-якої діяльності, в якому формуються мотиви, принципи, правила, мета і смисл діяльності [3].

Культура завжди була і залишається головним генератором моральних та духовних ідеалів суспільства, де творчість, у будь-якому її прояві, є основою інноваційного мислення, оновлення суспільства. Будучи джерелом нових ідей, виробничою базою духовних цінностей, сфера культури є важливою творчою силою, базовим регулятором розвитку суспільства. Впливаючи на думки людей, їхні уявлення, суспільну діяльність, культура, виступає головним джерелом всіх змін і вибору нових шляхів організації суспільного життя, політичного та економічного розвитку суспільства.

Сучасний світ швидко змінюється, стає дедалі складнішим і різноманітнішим, глобалізованим і постіндустріальним. Відбуваються масштабні, глибокі якісні зміни в суспільному розвитку. Динаміка життя надавала і надає культурі постійного поступу, видозмін, трансформації форм, методів, засобів. Культура формується, розвивається, поповнюється новими цінностями [4].

Сьогодні у розвинених демократичних країнах з розподіленою владою і управлінням, ринковою економікою, розвиненими телекомунікаціями, декларованою свободою доступу до інформації, культура вирішує багато в чому інші, ніж, приміром, ще два століття тому, набагато більш різноманітні і складніші завдання, має інші пріоритети. Вона розглядається не лише як сукупність подій і явищ, а як один із вагомих ресурсів інноваційного розвитку суспільства. Так, у країнах Європейського Союзу давно визнано, що культура в широкому розумінні є основою розвитку і процвітання всіх сфер суспільного життя. Вона є невід'ємною складовою політики держав ЄС в сфері співробітництва та розвитку людського потенціалу, важливим інструментом сталого розвитку, а розширення доступу до культури визнається одним з пріоритетних завдань.

Сфера культури – сукупність соціальних і культурних напрямів діяльності,

яка складається з господарюючих суб'єктів різних форм власності, що взаємодіють між собою у процесі виробництва культурних продуктів і надання громадянам послуг, покликаних задовольняти їхні культурні, естетичні, пізнавальні та творчі потреби [5].

До цієї сфери прийнято відносити сукупність організацій, закладів і підприємств, а також державних і громадських органів, творчих спілок, які безпосередньо пов'язані з виробництвом, збереженням, розповсюдженням та організацією споживання товарів і послуг культурного, соціально-інформаційного і дозвільного значення. У межах сфери культури функціонують культурно-освітні заклади – клуби, бібліотеки, музеї, парки, центри дозвілля; театральні-видовищні підприємства – театри, концертні організації, цирки; виставкові зали. До неї належать навчальні заклади позашкільного естетичного виховання – дитячі музичні, художні школи, школи мистецтв, хореографічні школи тощо; вищі й середні спеціальні навчальні заклади культури і мистецтва – консерваторії, інститути культури, кінематографії, балетні і хореографічні училища.

До сфери культури входять галузі культурних індустрій – книговидавництва і книготоргівля, кінематографія, музична індустрія, телебачення та радіо, реклама, Інтернет, індустрія моди, туристична індустрія. У створенні матеріальної бази культури беруть участь підприємства з виробництва кіноапаратури, музичних інструментів, світло – і звукотехніки, а також спеціалізовані реставраційні підприємства та майстерні тощо. Цей перелік об'єктів культурної сфери дає змогу уявити різноманітність і багатоаспектність її функціонування.

У сучасному світі поняття і структура сфери культури значно розширилися, що пов'язано з розвитком сучасних технологій, зміною потреб суспільства і високими запитами соціального середовища, а також у зв'язку з неоднозначним поглядом різних дослідників і державних органів на можливість включення деяких сучасних напрямів творчості та мистецтва в склад сфери культури. В Україні в даний час під сферою культури переважно розуміється сукупність державних неприбуткових установ та інших елементів соціальної

інфраструктури, які здійснюють діяльність щодо збереження культурної спадщини та розвитку мистецтва, тоді як у зарубіжних країнах під культурою розуміються всі установи й організації, що виробляють в тій чи іншій мірі творчі і культурні продукти, а також здійснюють суміжну або підтримуючу діяльність, включаючи прибуткові та неприбуткові, державні і приватні суб'єкти господарювання [1].

У державному управлінні розуміння та застосування поняття «культура» має свої особливості, свій специфічний ракурс розгляду. Культура як об'єкт управління є надто складною, особливою й специфічною сферою суспільного життя. Існують такі різноманітні її сторони, властивості й форми, які не допускають будь-яке регламентування і не можуть виступати об'єктом управління, як, наприклад, сам творчий процес створення культурно-мистецьких цінностей, який передбачає особисту свободу митця і відбувається за своїми особливими внутрішніми законами розвитку. Процес сприйняття культурних цінностей передбачає також вільний вибір споживачами саме тих форм і видів культури і мистецтва, які їм найбільш співзвучні і відповідають їхнім культурним потребам. Отже, культура – це така сфера суспільства, в якій повинні домінувати процеси саморегулювання. Водночас для створення, збереження, поширення і засвоєння культурно-мистецьких цінностей у суспільстві необхідно забезпечити відповідні матеріальні, фінансові, організаційні, правові умови. Так, зокрема, творчий процес потребує відповідних матеріальних, фінансових, кадрових ресурсів, як, наприклад, функціонування певних закладів, установ культури, наявність необхідного інструментарію, обслуговуючого чи виробничого потенціалу, які в свою чергу створюють можливості для розвитку різноманітних форм, видів культурної діяльності. Саме цей аспект культурного життя потребує певного регулювання, спрямування, підтримки і виступає об'єктом державного управління, яке здійснюється державою через систему її органів. В культурі велику роль відіграє правильне співвідношення принципів регулювання і саморегулювання. І будь-яке зовнішнє втручання, скажімо, як

управління буде продуктивним доти, поки воно не перешкоджатиме самореалізації внутрішніх законів культурного життя [6].

Об'єктом державного управління виступає сфера культури, яка забезпечує створення, збереження, поширення і засвоєння духовних і культурних цінностей, що становлять культурний здобуток людини і суспільства. З боку держави здійснюється регуляція культурних процесів, заснована на розробці і прийнятті законів та державних програм, запровадженні фінансових механізмів підтримки культурного розвитку, створенні спеціалізованих виконавчих органів (міністерств, держкомітетів, органів державного управління на регіональному і місцевому рівні) і державних організацій та установ культури.

Держава відіграє провідну роль в охороні культурно-історичної спадщини, підтримці ініціатив діячів культури, поширення культурних цінностей у суспільстві, розвитку міжнародних культурних зв'язків. Пріоритетом держави є регулювання ринкових відносин у сфері культури, соціально-економічна підтримка культурної діяльності [7].

Сфера культури передбачає застосування специфічних управлінських підходів, особливість яких полягає в урахуванні можливостей розвитку об'єктів, згідно з їх власними законами. І будь-яке зовнішнє втручання, скажімо, як управління буде продуктивним доти, поки воно не перешкоджатиме самореалізації внутрішніх законів культурного життя.

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

2. Ситник П. К., Купрійчук В. М., Карлова В. В., Небожук Р. А. Принципи децентралізації державного управління у сфері культури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 89-94.

3. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.) : монографія / В. М. Купрійчук. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. – 378 с.

4. Державна політика в соціогуманітарній сфері: підруч. [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. - К. : НАДУ, 2010. – 284 с.

5. Карлова В. В. Особливості реформування державного управління у сфері культури на регіональному і місцевому рівні / В. В. Карлова // Суспільство. Держава. Управління. Право. – 2011. – № 1. – С. 33-45.

6. Карлова В. В. Синергетична парадигма в державному регулюванні духовного розвитку суспільства / В. В. Карлова // Вісник НАДУ. – 2011. – № 2. – С. 236-243.

7. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. – К. : НАДУ, 2010. – Ч. 2. – 244 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Микола Мельник

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,

професор *Купрійчук Василь*

Система взаємовідносин між державою та релігійною спільнотою описується поняттям «державно-конфесійні відносини». Так само широко вживаним є поняття «державно-церковні відносини», проте воно є коректним лише по відношенню до представників християнської традиції і не є таким по відношенню до представників тих релігійних груп, які не оперують поняттям «церква». Водночас поняття «конфесія» (віросповідання) є більш нейтральним і таким, що може бути вживаним щодо будь-якого віросповідного об'єднання.

Державно-конфесійні відносини – система відносин між державою та

релігійними організаціями, що дає уявлення про характер взаємозв'язків держави в особі її інститутів з релігійним середовищем (віруючими громадянами та релігійними організаціями) на певному етапі державного будівництва.

Державно-конфесійні відносини є складною системою взаємовідносин державних органів з сукупністю релігійних інституцій, елементом більш широкої системи суспільних відносин. До складу вказаного комплексу відносини включають реалізацію конституційного права на свободу совісті та віросповідання; реалізацію конституційних принципів відносин між державою та релігійними організаціями; здійснення гарантованих законом прав релігійних організацій; державну політику щодо релігійних організацій; забезпечення взаємодії державних органів та релігійних організацій; практику застосування відповідних нормативних актів тощо [1].

Правовою основою державно-конфесійних відносин є сукупність законодавчих актів, що визначають принципи і форми взаємовідносин держави, віруючих громадян і релігійних інституцій, а також правовий статус та можливості діяльності релігійних організацій.

Характер державно-конфесійних відносин в кожній конкретній країні є детермінованим історично, соціально і політично, визначається релігійною ситуацією в країні (зокрема її моноконфесійним або поліконфесійним характером), станом релігійності населення тощо. При цьому відносини інститутів державної влади з релігійними організаціями можуть змінюватися від прямого впливу релігійного комплексу на формування і функціонування державної влади до державного контролю по відношенню до релігійної спільноти чи відокремлення церкви від держави.

У системі взаємовідносин «держава-церква», як правило, саме держава встановлює умови існування і діяльності релігійних організацій, їх статус, права й обов'язки. На сучасному етапі характер державно-конфесійних відносин – один з головних показників рівня демократичності держави, оскільки він засвідчує рівень реалізації принципу свободи совісті як одного з фундаментальних прав і свобод людини [2].

Відносини держави і релігійних організацій постають як практичний вияв особливої сфери державної політики, яка описується через поняття «державна політика щодо релігії і церкви», «державна політика у сфері свободи совісті» або, точніше, «державна політика у сфері державно-конфесійних відносин».

Під державною політикою у сфері державно-конфесійних відносин слід розуміти сукупність способів регуляції відносин суб'єктів цієї політики (держави, релігійних організацій, громадян). Зазначене поняття характеризує певну концептуально оформлену систему ідей, принципів, стратегії, підходів, мети, організаційно-практичних заходів та дій держави, спрямованих на планомірне регулювання суспільних відносин, пов'язаних з релігійною самореалізацією громадян, створення правових умов для забезпечення свободи совісті, релігії, діяльності релігійних організацій, гармонізації взаємин держави і релігійних інституцій, утвердження демократичних форм їх співіснування та співпраці на благо суспільства. Виходячи з того, що йдеться саме про державну політику, видається очевидним, що її суб'єктом є держава, а громадяни, як віруючі так і невіруючі, та релігійні організації виступають її об'єктами [1].

До принципів здійснення зазначеної державної політики в Україні можна віднести: принцип світського характеру держави; принцип свободи совісті і віросповідання; принцип рівності прав і свобод людини і громадянина незалежно від ставлення до релігії; принцип рівності релігійних об'єднань перед законом; принцип співпраці держави з релігійними організаціями (там, де така співпраця дозволяється законодавством); допустимість обмежень у сфері свободи совісті у випадках встановлених законом і необхідних для захисту суспільної безпеки, порядку, здоров'я, моралі, основних прав і свобод інших осіб. У реалізаційному аспекті державна політика у сфері державно-конфесійних відносин включає різні форми діяльності держави, зокрема, нормотворчу, правозастосовну, контрольну тощо [3].

Державна політика у сфері державно-конфесійних відносин включає такі елементи: теоретичний – визначення бажаної моделі державно-конфесійних відносин; інституційно-правовий – систему органів державної влади

відповідальних за правове забезпечення зазначеної політики та її реалізацію; а також комплекс організаційно-практичних заходів уповноважених органів, спрямований на забезпечення свободи совісті і встановлення бажаних державно-конфесійних відносин [1].

Державна політика у сфері державно-конфесійних відносин повинна формуватися відповідно до потреб часу, відповідати конкретному історичному періоду і бути обумовленою його особливостями. Вона реалізується у законодавчій, виконавчій, судовій сферах. При цьому важливою її характеристикою є системність, що вимагає послідовності і злагодженості дій державних інституцій з метою досягнення бажаного стану таких відносин.

Головною метою такої політики у всіх демократичних державах є забезпечення свободи совісті, діяльності релігійних організацій, створення відповідних умов для реалізації притаманних їм функцій, а також збереження суспільної злагоди і стабільності, формування міжконфесійної толерантності, мінімізації конфліктності у релігійному середовищі [4].

Одним з базових понять у сфері державно-конфесійних відносин є поняття свободи совісті, яке означає здатність особи до вільного самовизначення в духовній сфері і включає свободу вільно мати, приймати та змінювати релігійні вірування за власним вибором або дотримуватися нерелігійних переконань; індивідуально або спільно з іншими публічно або приватно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої; безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні обряди, вести релігійну діяльність; відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні переконання. Важливою складовою свободи совісті є право батьків на виховання своїх дітей відповідно до власних світоглядних переконань.

Реалізація свободи совісті базується на принципах відокремлення церкви від держави, школи від церкви, заборонаю встановлення обов'язкових переконань і світогляду та знаходить свою реалізацію у комплексі особистих і колективних прав, пов'язаних зі сповіданням релігії, що включає, зокрема, право віруючих громадян на об'єднання у релігійні організації з метою спільного

сповідання і поширення своїх віровчительних принципів, право на духовну освіту, право на заміну військової служби альтернативною у зв'язку з релігійними переконаннями тощо [5].

На сьогодні в Україні відсутнє законодавче визначення поняття релігійної організації.

Видається можливим дати наступне визначення даного поняття: релігійна організація – добровільне організаційно оформлене об'єднання послідовників певного віросповідання на основі спільного віровчення з метою задоволення власних релігійних потреб, здійснення відповідного релігійного культу та іншої релігійної діяльності, підтримання зв'язків з державними органами та суспільними інституціями.

В Україні набирає силу процес розвитку співпраці держави і релігійних організацій в найрізноманітніших сферах суспільного життя при дотриманні конституційно закріпленого принципу відокремлення церкви від держави. При цьому слід зазначити, що у багатьох основоположних правових документах, зокрема, європейських країн йдеться не про «відокремлення від», а про «розділення держави і церкви» або «відділення церкви і держави». Відмінність між цими поняттями носить не термінологічний, а змістовний характер, оскільки принцип розділення свідчить про рівноправний характер взаємовідносин між державою і церквою, неідентифікацію держави з будь-якою релігією або релігійною організацією, її нейтралітет по відношенню до релігійних інститутів, автономію держави і церкви у тих сферах, що належать до їх компетенції. Такий підхід, як правило, не означає неможливості співпраці між державою і релігійними інституціями, водночас зберігаючи незалежність вказаних інститутів один від одного. Натомість у пострадянському трактуванні принцип відокремлення церкви від держави практично означає неможливість такої співпраці, вказує на суб'єкт-об'єктний характер їх взаємодії. Так само відокремлення церкви від держави неправильно трактувати як її відділення від суспільства, хоча б з огляду на те, що релігійні об'єднання, за даними усіх соціологічних опитувань, репрезентують значну частину українського

суспільства [6].

Наявність або відсутність конституційного положення про відокремлення церкви від держави не передає усієї специфіки державно-конфесійних відносин. Сьогодні у країнах світу існує значна різноманітність моделей відносин між державою і релігійними організаціями за наявного конституційно закріпленого принципу відокремлення церкви від держави. На практиці ці відносини будуються залежно від історичних, політичних, конфесійних і культурних традицій кожної окремої країни. Відтак відносини між церквою і державою можуть набувати різного характеру, який визначає модель державно-церковних відносин.

Під моделлю державно-конфесійних відносин розуміють сталу сукупність характеристик політики держави по відношенню до релігійних організацій. Вона включає в себе: теоретичні концептуально-методологічні основи, що обумовлюють відносини між державою і релігійною спільнотою; конституційно-правову основу, на якій будуються ці відносини; організаційні структури, що реалізують на практиці перші два аспекти та забезпечують зв'язок між державою та релігійними інституціями [7].

Формування тієї або іншої моделі державно-конфесійних відносин обумовлюється багатьма обставинами: цілями і завданнями державного управління, конфесійним складом населення тощо. Конкретна модель державно-конфесійних відносин, властива тій чи іншій країні, визначається усією сукупністю суспільних відносин, а найбільше – характером політичної системи та пріоритетами політичної влади. Чим демократичнішим є політичне життя в країні, тим більш цивілізованими виглядають відносини між державою та релігійними організаціями. І навпаки – чим менше демократичних свобод допускається з боку держави, тим відносини між державою та релігійними організаціями стають все більше конфліктними з огляду на намагання держави поставити останні під свій жорсткий контроль.

У науці відсутня одна єдина типологія моделей державно-конфесійних відносин. В значній мірі це пов'язано як з тим, що, як правило, ті чи інші моделі

не існують у чистому вигляді, що дозволяє різним дослідникам по-різному оцінювати моделі, властиві для одних і тих самих країн, а також з тим, що різні науковці покладають в основу класифікації різні критерії. Відтак різні автори висловлюють різні думки відносно кількості і змісту моделей взаємовідносин держави і релігійних організацій [1].

За характером державно-конфесійних відносин держави у загальному відношенні поділяють на світські та теократичні. Світською вважається така держава, в якій не існує офіційної, «державної» релігії і жодне з віровчень не визнається обов'язковим чи переважним. Світський характер держави забезпечується відокремленням церкви (релігійних організацій) від держави; відокремленням державної системи освіти від церкви; законодавчим забезпеченням рівноправності усіх релігійних спільнот; та законодавчим забезпеченням права кожного на свободу совісті [8].

Відокремленість церкви від держави означає, що держава не втручається у визначення громадянином свого ставлення до релігії та релігійної приналежності, у виховання дітей батьками відповідно до своїх переконань та у діяльність релігійних об'єднань, якщо вона не суперечить законодавству. Водночас держава регулює надання релігійним організаціям податкових та інших пільг, може надавати їм фінансову, матеріальну чи іншу допомогу тощо.

Водночас варто зауважити, що, попри зазначене загальне правило, в деяких демократичних світських державах узаконено офіційну (державну) релігію (наприклад, Велика Британія, Греція, Болгарія тощо).

Теократична держава характеризується особливим ставленням до релігії, що накладає відбиток на державний лад країни загалом. Низка країн Близького Сходу і Азії виступають ісламськими державами: Іран, Йорданія, Саудівська Аравія. До числа релігійних держав належить також і Ватикан. Ознаками такого типу держави є: а) одна релігія виступає єдиною офіційною релігією держави і суспільства, що закріплюється конституційно; б) державна влада не є чітко відокремленою від релігії, у свою чергу остання – від системи освіти; в) висока роль Святого Письма (Біблії, Корану, Тори) у правовій і політичній системі

суспільства; г) на найвищому юридичному рівні проголошується «суверенітет Бога» чи уповноважених ним осіб (а не народу і не монарха); г) глава держави може бути одночасно й релігійним лідером суспільства, тобто займати вищий пост у церковній ієрархії [1].

Серед українських науковців набула поширення класифікація державно-конфесійних відносин, за якою виділяють ідентифікаційну (модель державної церкви), сепараційну (модель відокремлення) та коопераційну моделі вказаних відносин:

1) ідентифікаційна модель (модель державної церкви) припускає наявність державної релігії або національних церков (релігійних об'єднань) (Велика Британія, Данія, Греція, Норвегія, Фінляндія, низка мусульманських країн тощо). Зазначена модель передбачає наявність державної релігії, що є відображеним у Конституції. За цієї моделі держава надає підтримку певній релігійній спільноті, визначаючи її як «державоутворюючу» структуру. Але водночас державна політика і ідеологія не стають клерикальними, може дотримуватися релігійна свобода;

2) сепараційна модель (модель відокремлення) (США, Франція, Нідерланди, Ірландія та ін.) – церква повністю відокремлена від держави, усі релігії є рівними перед законом, держава гарантує право на релігійну свободу, кожен громадянин вільний обирати будь-яку релігію або атеїстичні переконання. Така модель характеризується однобічним впливом держави на церкву у формі нормативно-правового регулювання і контролю, в той час як релігійні організації практично не впливають на державні інститути, а їхня роль у суспільстві зводиться лише до реалізації приватних інтересів громадян.

Вказана модель при своїй практичній реалізації допускає широкий спектр можливих режимів співіснування держави і церкви – від співпраці до переслідувань релігійних організацій з боку держави.

Світовий досвід свідчить, що сепараційна модель державно-конфесійних відносин не знайшла свого поширення у більшості країн;

3) коопераційна модель (Австрія, Бельгія, Іспанія, Італія, Люксембург,

Португалія, ФРН, країни Східної Європи та ін.) – у країні відсутня державна релігія і реалізується правова норма відокремлення церкви від держави, усім релігіям надається теоретична рівність, але деякі релігійні організації, з якими держава, на основі принципу відокремлення, здійснює тісну співпрацю у рамках чинного законодавства для більш ефективного розв'язання суспільних проблем, мають певні переваги. Концептуально-методологічною основою коопераційної моделі є співпраця держави і релігійних об'єднань при формальному відділенні релігійних організацій від держави. По своїй суті ця модель є «золотою серединою» між ідентифікаційною моделлю та радикальним відокремленням релігійних організацій від держави [1].

У зв'язку з поширеністю даної моделі на європейському континенті та наявною тенденцією в сучасній Європі до підвищення ролі співробітництва між державою і релігійними інституціями у державно-конфесійних відносинах цю модель інколи називають європейською (при наявності на європейських теренах і інших вищезазначених моделей). Можна відзначити більше поширення коопераційної моделі державно-конфесійних відносин порівняно із сепараційною у сучасному світі.

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

2. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.) : монографія / В. М. Купрійчук. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. – 378 с.

3. Державна політика в соціогуманітарній сфері: підруч. [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. - К. : НАДУ, 2010. – 284 с.

4. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. - К. : НАДУ, 2010. - Ч. 2. –

244 с.

5. Державна політика щодо свободи совісті й релігій: сутність і практика [Електронний ресурс] / М. Бабій // Людина і світ. – 2004. – № 3. – С. 16-19.– Режим доступу: <https://risu.ua/>.

6. Висновок ПАРЄ № 190 (1995) щодо вступу України до Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20994_590#Text.

7. Заєць О. Хто є хто в релігійному співтоваристві – 2 [Електронний ресурс] / О. Заєць. – Режим доступу: https://irs.in.ua/index.php?option=%20com_content.

8. Здіорук С., Токман В. Досвід державно-церковних відносин в постсоціалістичних країнах: уроки для України у зміцненні національної ідентичності/ С. Здіорук, В. Токман. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli>.

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Марія Огороднійчук

кандидат філософських наук, доцент

N-Marika@ukr.net

Напрями взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної виконавчої влади є різноманітними та включають майже всі галузі та сфери відання вказаних органів. Взаємодія між зазначеними органами дає змогу суттєво підвищити ефективність вирішення питань місцевого значення, підтримувати баланс загальнодержавних та регіональних інтересів. Водночас сучасний стан правового регулювання правовідносин взаємодії, що виникають між органами місцевого самоврядування та місцевими органами державної виконавчої влади, свідчить про недостатньо чітке розмежування компетенції вказаних органів, що на практиці створює деякі проблеми у сфері реалізації повноважень в окремих сферах. Отже, постає завдання удосконалення напрямів

взаємодії між органами місцевого самоврядування та місцевими органами державної виконавчої влади.

Під час дослідження напрямів підвищення ефективності взаємодії органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування в Україні варто зауважити, що традиційними формами взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, структурних утворень політичних партій та інститутів громадянського суспільства, наприклад, на рівні області, є співпраця в межах діяльності політично-консультативної ради при голові облдержадміністрації, громадської ради при облдержадміністрації, головною метою яких є сприяння формуванню і реалізації ефективної політики з питань соціально-економічного та суспільно-політичного життя в області. Не менш важливим напрямом співпраці органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування є проведення заходів із метою залучення громадян до процесу ухвалення управлінських рішень через референдуми, громадські слухання та відкритті обговорення питань місцевого значення тощо.

З огляду на сучасний стан та наявні проблеми у взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, науковці пропонують різні шляхи підвищення ефективності взаємодії між досліджуваними органами. Так, Я. Й. Малик виділяє такі шляхи подальшого вдосконалення взаємодії місцевих органів державної влади та самоврядування: 1) розроблення механізмів розмежування і співвідношення компетенції органів місцевої публічної влади; 2) вирішення проблеми територіальної організації країни, реформування адміністративно-територіального устрою; 3) судове врегулювання спорів і розбіжностей між місцевими управлінськими центрами; 4) зміна структури органів виконавчої влади з переходом від галузевого до функціонального принципу їх побудови, закріплення за ними насамперед контрольно-наглядової функції.[1, с. 302]

У даному контексті Ф. С. Фуртатов наголошує на тому, що взаємодію між державними органами управління та місцевим самоврядуванням під час вирішення проблем соціально-економічного розвитку доцільно здійснювати на

системній постійній основі, що можливо лише за наявності спеціального робочого органу – комітету з питань взаємодії та координації державних органів влади з місцевими органами самоврядування. Крім того, органам місцевого самоврядування повинно надаватися більше повноважень, але водночас необхідно забезпечити жорсткий контроль за дотриманням законності, врахуванням інтересів держави і суспільства. [2, с. 96]

Також важливим кроком з удосконалення взаємодії називають звуження предмета взаємодії державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування до контролю за діяльністю останніх, делегування повноважень у вдосконаленому порядку, а також у формі здійснення комунікації між органами місцевого самоврядування та центральними органами державної влади тощо.[3 с. 41]

Крім того, одним із напрямів підвищення ефективності взаємодії органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування в Україні, на нашу думку, є й функціонування експертної групи з питань законодавчого забезпечення децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Що є робочим органом Консультативної ради з питань місцевого самоврядування.[4]

Проведений у даній статті аналіз дозволяє зробити висновок, що основними напрямками взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної виконавчої влади є: взаємодія у сфері формування та реалізації державної регіональної політики; взаємодія у сфері землеустрою та благоустрою населених пунктів; взаємодія у сфері освіти, охорони здоров'я населення, захисту навколишнього природного середовища, природокористування, користування надрами, видобування корисних копалин, публічної безпеки тощо.

Література

1. Малик Я. Й. До питання про взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні. Збірник наукових праць. 2015. Вип.43: Ефективність державного управління. С. 295-302.

2. Фуртатов В. С. Удосконалення механізму взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на сучасному етапі державотворення.

Наукові праці. Державне управління. Політологія. 2010. Т. 130. Вип. 117. с. 66-70.

3. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. К., 2011. 54 с.

4. Про експертну групу з питань законодавчого забезпечення децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування: розпорядження голови Верховної Ради України від 5 лютого 2015р. № 167.

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Петро Опанащук

кандидат історичних наук, доцент

OpanaschukPetro@gmail.com

Політика пам'яті є невід'ємним елементом державної політики в гуманітарній сфері. Питання спільної історичної та національної пам'яті може слугувати підґрунтям для здійснення соціального діалогу в суспільстві, пошуку шляхів порозуміння в ідеологічній площині. З іншого боку, здійснення державою комплексної й виваженої меморіальної політики згуртовує націю, зводить до мінімуму спроби її дезорганізації та розділення в умовах як гібридної, так і явної агресії. Саме тому відновлення та збереження національної пам'яті в контексті реалізації меморіальної політики набуває для України в сучасних умовах особливої актуальності та ваги.

Питання відновлення та збереження національної пам'яті є справою загальнонаціонального значення, тому опікуватися ними має не лише держава, але й інститути громадянського суспільства, зокрема громадські організації. Громадські ініціативи в галузі політики пам'яті базуються на колективній самоорганізації громадян з метою захисту інтересів у сфері розуміння та

інтерпретації спільного історичного минулого [1, с. 50]. В Україні однією з найстаріших організацій такого типу є Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, яке було засноване ще в 1966 році у форматі добровільної масової громадської організації.

Слід розуміти, що в радянські часи меморіальна політика здійснювалась з урахуванням офіційної ідеології, прийнятої в СРСР, яка унеможлиблювала реалізацію заходів, спрямованих на відновлення та збереження тих аспектів національної пам'яті українського народу, які акцентували увагу на його ідентичності, тобто йшли врозріз з політикою інтернаціональності. Тому з часу заснування Товариства метою його діяльності визначалося не лише здійснення заходів з охорони пам'яток історії та культури, але й використання їх у цілях «формування високого почуття радянського патріотизму, ідейно-морального, інтернаціонального й естетичного виховання» [2].

Значною мірою завдячуючи академіку НАН України П. Троньку, який упродовж 22 років очолював Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, у радянські часи діяльність Товариства була спрямована головним чином у практичну, а не в ідеологічно-комуністичну площину. Зокрема, серед завдань, які ставились перед Товариством, були «залучення широких верств населення до активної і безпосередньої участі в охороні пам'яток, здійснення пропаганди пам'яток і законодавства про їх охорону та використання, активне сприяння роботі державних органів охорони пам'яток, здійснення громадського контролю за схоронністю, використанням, ремонтом і реставрацією пам'яток» [2]. Реалізації цих завдань сприяло те, що в перший же рік існування Товариства кількість його членів сягала понад 2 млн. осіб, а станом на 1972 рік – понад 6 млн. осіб [5].

З часу свого створення Товариство опікувалося впорядкуванням пам'ятників та меморіалів, присвячених визначним постатям та знаменним подіям української історії. За сприяння Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у різних регіонах країни було встановлено пам'ятники визначним діячам української культури, здійснювалися численні

охоронно-археологічні дослідження, ремонт та реставрація пам'яток архітектури. Зокрема, лише протягом 1967-1971 років за участю та із залученням коштів Товариства було реставровано понад 700 пам'яток, споруджено понад 350 пам'ятних знаків, обладнано понад 350 музеїв чи музейних кімнат [5].

Серед найбільших проектів, реалізацією яких опікувалось Товариство в радянські часи – спорудження Корсунь-Шевченківського меморіального комплексу та здійснення реконструкції садиби І. Котляревського в Полтаві, будівництво Музею народної архітектури та побуту в с. Пирогово, створення Державного заповідника на острові Хортиця тощо.

З розпадом СРСР Українське товариство охорони пам'яток історії та культури продовжило свою діяльність, хоча внаслідок кризових явищ в економіці було втрачено значну кількість колишніх колективних членів, внески яких становили істотну частку бюджету Товариства. Відповідно до діючого Статуту, Товариство є «недержавною, неприбутковою всеукраїнською громадською організацією, яка на добровільних засадах об'єднує фізичних осіб», які зацікавлені в охороні культурної спадщини, у виявленні, вивченні, збереженні пам'яток історії та культури, здійсненні громадського контролю за дотриманням законодавства про охорону і використання культурної спадщини [3].

Зазнали трансформації й деякі завдання, над реалізацією яких продовжило працювати Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Зокрема, одним із таких завдань визначено виховання в населення історичної пам'яті. Реалізується воно шляхом організації та проведення лекційної, туристичної, екскурсійної, виставкової діяльності, проведення тематичних конкурсів та оглядів. Формуванню історичної та національної пам'яті сприяють також створені Товариством наукові та науково-просвітницькі центри, серед яких Науково-дослідний центр «Козацькі часи», Культурологічний центр, Український центр бібліографічної некрополістики. З 1991 року у співпраці з НАН України було започатковано роботу Центру пам'яткознавства.

Ще у 1980-х роках Товариством було започатковано масштабний проект каталогізації й паспортизації пам'яток історії та культури України з метою виявлення, дослідження й опису всіх типів нерухомих пам'яток у країні. В умовах незалежності роботу в цьому напрямі було продовжено. Практичним результатом цієї діяльності стала підготовка матеріалів до Зводу пам'яток історії та культури в розрізі областей України. Дані матеріали фактично виконують роль наукового реєстру об'єктів нерухокої історико-культурної спадщини, яким користуються державні пам'яткоохоронні органи. Для широкої громадськості підготовлені матеріали допомагають розширити комунікативні та освітньо-виховні можливості нерухомих пам'яток історії, розкрити їх інформаційний потенціал [4, с. 8, 9].

Окрім Зводу пам'яток історії та культури України на різних етапах своєї діяльності Товариство працювало над підготовкою багатотомного видання «Історія міст і сіл України», періодичних видань «Пам'ятки України», «Київська старовина» та «Відлуння віків». Було зроблено значний внесок у виявлення місць поховань та увічнення пам'яті жертв Голодоморів та масових політичних репресій в Україні у сталінські часи.

На сучасному етапі особливої актуальності набули питання захисту нерухомих пам'яток історії та культури від незаконної забудови, а подекуди й цілковитого знищення.

Таким чином, упродовж понад півстолітнього періоду функціонування Українське товариство охорони пам'яток історії та культури постійно адаптувало форми та методи своєї діяльності, залежно від реальних можливостей та актуальності покладених на нього завдань. У радянські часи робився акцент на практичну площину збереження та захисту пам'яток історії та культури. З проголошенням української державності до завдань, над реалізацією яких розпочало працювати Товариство, долучилося й формування історичної та національної пам'яті українського народу.

Література

1. Венгринюк Л. Я. Громадські організації у сфері політики пам'яті: регіональний вимір (порівняльний аналіз Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей) / Л. Я. Венгринюк // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2013. – № 3(23). – С. 49-70.

2. Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про затвердження Статуту Українського товариства охорони пам'яток історії та культури» від 24 квітня 1986 р. № 154. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-86-%D0%BF#Text>.

3. Статут громадської організації «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури». Режим доступу: <http://kyiv-heritage.com/sites/default/files/%D0%A3%D0%A2%D0%9E%D0%9F%D0%86%D0%9A%20-%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%202019.pdf>.

4. Теоретичні та науково-методичні засади підготовки статей про пам'ятки історії до «Зводу пам'яток історії та культури України» / Автори й упорядники Гаврилюк Л. О., Горбик В. О. (кер.), Денисенко Г. Г. та ін. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 272 с.

5. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) // Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2019. – 842 с. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainske_okhorony_1966_tov.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЛАДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Людмила Орехівська

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

orehovska.ua@gmail.com

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент *Огороднійчук Марія*

Публічне управління є різновидом суспільно корисної діяльності, який здійснюється певною сукупністю суб'єктів, у т. ч. органами державної влади, місцевого самоврядування тощо. При цьому більш повною мірою мають використовуватися позапримусові механізми та проявлятися у зовнішніх відносинах органів виконавчої влади з іншими органами публічної влади, а також приватними особами.

На думку Л. Новак-Каляєвої «публічне управління» – це діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов'язків (планування, організації, керівництва, координації та контролю) щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць. Публічне управління забезпечує значне підвищення ефективності управлінської діяльності внаслідок високого рівня громадської підтримки та консолідації суспільства навколо спільних цілей, воно пов'язане з демократичними цінностями, принципами верховенства права, поваги до гідності людини, недискримінації, рівності, справедливості, безпеки, ефективності та ін. [1, с. 144].

Важливим фактором розуміння суті публічного управління є усвідомлення його принципів, під якими розуміється основні засади, закономірності, правила на яких базується публічне управління. Публічне управління здійснюється відповідно до принципів (засад), закріплених Конституцією і Законами України. У науковій літературі є різні підходи щодо кількості принципів публічного управління, їх визначень, назв та класифікації. Враховуючи те, що публічно-управлінська діяльність регулюється нормами адміністративного права то всі принципи публічного управління можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні. Конституція України дозволяє віднести до загальних принципів публічного управління такі: відповідальності органів виконавчої влади (посадових осіб) за доручену справу перед людиною і державою; верховенства

права; законності; участі громадян та їх об'єднань в управлінні; рівноправності громадян в управлінні; гласності та прозорості, належного врядування тощо.

До спеціальних принципів публічного адміністрування відносять: галузевий, міжгалузевий (функціональний), територіальний, централізації та децентралізації, єдиноначальність і колегіальність.

Публічне управління перебуває під впливом низки тенденцій і факторів суспільного розвитку. Провідну роль серед них відіграють як процеси зовнішнього для публічного управління середовища: глобалізація і її виклики, перехід сучасного суспільства на постіндустріальну інформаційну стадію розвитку, його демократизація й емансипація людини, так і внутрішні рушії розвитку публічного управління як сфери людської діяльності. Так, основними передумовами трансформаційних процесів вітчизняної системи публічного управління виступають соціальні, економічні, політичні, ціннісні, ментальні зміни, а найважливішою передумовою, на нашу думку, є становлення постіндустріальної інформаційно-комунікативної глобальної цивілізації.

Визначивши причини трансформаційних процесів у публічному управлінні можливо охарактеризувати сучасні тенденції розвитку публічного управління. Усі тенденції можна умовно об'єднати за виділеними складовими публічного управління. Вони виступають як найбільш важливі довгострокові тренди розвитку управління, тому можна виокремити наступні тенденції в публічному управлінні, а саме: тенденції до змін суб'єктів управлінської діяльності в публічному управлінні; тенденції до зміни об'єктів управління; зміна цілей публічного управління; тенденції до зміни управлінських зв'язків; зміна ціннісних орієнтацій у публічному управлінні; тенденції до зміни концепцій та теоретичних підходів до публічного управління; тенденції до європеїзації системи публічного управління; тенденції до використання новітніх технологій в управлінському процесі, електронного урядування та ін.

Аналізуючи тенденції до змін суб'єктів управління варто зазначити, що на сьогодні спостерігається прискорення процесу демократизації влади, використання партнерських підходів у прийнятті рішень, розвиток і

диверсифікованість форм і методів взаємодії з населенням, сприяння посиленню відкритості влади, участі в ній громадян, партисипативні методи взаємодії з громадянами з метою їх залучення до участі в прийнятті рішень. В результаті цього суб'єкт управління втрачає одноосібну владу в управлінні та стає частковим суб'єктом сукупного суб'єкта публічної управлінської діяльності.

Однією із позитивних тенденцій розвитку вітчизняного публічного управління виступає перебудова системи публічного управління з метою вдосконалення взаємодії інститутів публічної адміністрації з громадянами, надання їм якісних адміністративних послуг в економічній, правовій, соціально-культурній та інших сферах. Однак незавершеними залишаються питання реформування системи адміністративно-територіального устрою і публічного управління на основі сучасних форм співвідношення між централізацією і децентралізацією.

Актуальними на сьогодні виступають питання кадрового забезпечення публічного управління висококваліфікованими державними службовцями, питання компетенції управлінської еліти, її мобільності та здатності швидко та ефективно приймати управлінські рішення. Тому, однією із найбільш нагальних проблем трансформаційного процесу системи публічного управління виступає дефіцит сучасних управлінських знань в управлінській еліти, надзвичайна забюрократизованість процесів прийняття і виконання управлінських рішень, низький рівень кваліфікації державних службовців, що виступає причиною сучасної системної кризи суспільства. У зв'язку з цим загострюється потреба в професійних та освічених управлінцях-менеджерах як безпосереднього результату функціонування професійної державно-управлінської освіти [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються також зміни у співвідношенні централізації і децентралізації. Спостерігається перехід від формальної організації до корпоративних зв'язків, відносин, організації і культури. Корпоративне управління виступає способом такої організації суспільних справ, що дає змогу установити в співтоваристві, організації, корпорації баланс інтересів усіх діючих сторін на основі договорів,

корпоративних норм і цінностей [3]. Корпоративізація державного управління істотно змінює всі його аспекти, змушує діяти відповідно до узгоджених цінностей, інтересів, стратегій на основі дотримання договорів і підтримання балансів.

Можна зробити висновок, що необхідність змін вітчизняної системи публічного управління, що зумовлені викликами часу та глобалізаційними змінами сучасного інформаційного суспільства, повинні ґрунтуватися не лише на фіксації нових управлінських віянь, а й на комплексному врахуванні досвіду функціонування системи публічного управління та здобутків зарубіжних держав. Вважаємо, що подальші шляхи вдосконалення системи публічного управління в Україні повинні відбуватись на основі поетапних процесів завершення адміністративної та адміністративно-територіальної реформ, впровадження електронного врядування в діяльність органів публічної адміністрації, подальше завершення конституційної реформи у частині децентралізації влади, що передбачає передачу реальних повноважень органам місцевого самоврядування, реформування системи публічного управління на основі комплексного врахування досвіду функціонування систем публічного управління в зарубіжних країнах, застосуванні новітніх концепцій й управлінських напрямів, врахуванні цивілізаційних тенденцій розвитку суспільства.

Література

1 Публічне управління: термінол. слов. / Уклад.: В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. – Київ: НАДУ, 2018. – 224 с

2 Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. / [авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.]; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2012. 72 с.

3 Публічне управління: навч. посібник / А. В. Стасишин, Г. В. Капленко, Г. О. Комарницька та ін. [за заг. ред. А. В. Стасишина]. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 460 с.

4 Харченко О. А. Реформування системи професійного навчання державних службовців в Україні в контексті досвіду країн Східної Європи та пострадянського простору [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.03 / О. А. Харченко ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Д., 2009. – 20 с.

5 Про затвердження Порядку підвищення рівня професійної компетентності державних службовців [Текст] : Наказ Нацдержслужби України від 06.04.2012 № 65 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 37. – Ст. 1396.

6 Про державну службу [Електронний ресурс]: Закон України від 16.12.1993 № 3723-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ВІД ЗОВНІШНІХ ВПЛИВІВ

Ольга Осовецька-Сокол

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

Akusherstvo1992@gmail.com

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент *Огороднійчук Марія*

Концептуальні основи інформаційної безпеки ще тільки починають розроблятися та вимагають подальшого опрацювання. Складність висвітлення проблеми інформаційної безпеки до теперішнього часу, пов'язана з відсутністю загальноприйнятого категоріального апарату, що описує цю предметну область. Труднощі у визначенні поняття «інформаційна безпека», на наш погляд, обумовлені ще тим фактом, що феномен інформаційної безпеки наповнюється власним змістом в різних наукових областях: технічній, правовій, психологічній, соціальній, тим самим ще раз підкреслюючи її багатогранну природу. Тому

спроби виробити дефініцію робляться постійно, оскільки визначення сутності інформаційної безпеки відноситься до числа проблем, вирішення яких має як теоретичне, так і практичне значення.

В умовах сучасних глобальних та регіональних інформаційних протистоянь, деструктивних комунікативних впливів, зіткнення різновекторних національних інформаційних інтересів, поширення інформаційної експансії та агресії, захист національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки стають пріоритетними стратегічними завданнями сучасних держав у системі глобальних інформаційних відносин. Збереження інформаційного суверенітету, формування ефективної системи безпеки в інформаційній сфері є актуальною проблемою і для України, яка часто є об'єктом зовнішньої інформаційної експансії, маніпулятивних пропагандистських технологій та руйнівного інформаційного вторгнення.

Інформаційна безпека є інтегрованою складовою національної безпеки і її розглядають як пріоритетну функцію держави. Інформаційна безпека, з одного боку, передбачає забезпечення якісного всебічного інформування громадян та вільного доступу до різних джерел інформації, а з іншого – це контроль за непоширенням дезінформації, сприяння цілісності суспільства, збереження інформаційного суверенітету, протидія негативним інформаційно-психологічним пропагандистським впливам та захист національного інформаційного простору від маніпуляцій, інформаційних війн та операцій. Рішення комплексної проблеми інформаційної безпеки дасть змогу як захистити інтереси суспільства і держави, так і гарантувати права громадян на отримання всебічної, об'єктивної та якісної інформації.

Формування інформаційної безпеки викликаний об'єктивними умовами розвитку соціуму. Усвідомлюючи особливості інформаційної безпеки в Україні, що пов'язані, перш за все, з активною інформаційною агресією проти нашої держави, а по-друге, реформуванням самої системи національної безпеки країни, в результаті чого виникають труднощі, що не дозволяють сформулювати досить повне визначення досліджуваного поняття.

Характеризуючи сучасний стан досліджуваної проблеми в доктринальному напрямі, О. Д. Довгань та Т. Ю. Ткачук пишуть наступне: «інформаційна безпека – це стан, за якого в умовах дії різнопланових загроз забезпечується самозбереження, сталий і прогресивний розвиток інформаційної сфери, в т. ч. захищеність національних цінностей, необхідних для існування суверенної Української держави та виконання нею своїх функцій, а також досягнення відповідних національних цілей та реалізація національних інтересів [1, с. 97].

Дещо в іншому ракурсі трактує інформаційну безпеку В. В. Шемчук, який репрезентує свою позицію крізь призму правовідносин, що виникають під час забезпечення стану захищеності інформаційного простору. За визначенням В. В. Шемчука, інформаційна безпека – це правовідносини, що виникають під час здійснення превентивних і захисних заходів в інформаційному середовищі людини, суспільства та держави [2, с. 33].

Інша група вчених під інформаційною безпекою розуміють як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України, захисту держави та її громадян від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз» [3, с. 19]. В цьому ключі розглядає зазначене поняття С. О. Лисенко, вказуючи на державній діяльності з підтримання інформаційної складової національної безпеки, яка охоплює певну частину відокремлених від інших напрямів діяльності держави [4, с. 158]. У рамках даного напрямку інформаційна безпека покликана забезпечити захист національних цінностей за допомогою усього арсеналу засобів, що є в розпорядженні держави.

Цікавими з точки зору тематики дослідження є визначення інформаційної безпеки Я. М. Жарковим, М. Т. Дзюбою, І. В. Замаруєвою, які у своєму підручнику «Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави» визначають інформаційну безпеку не лише як самостійну складову національної безпеки, а й як складову інших сфер національної безпеки держави, спрямовану на забезпечення національних інтересів у цих сферах [5, с. 31].

На нашу думку, на сьогодні поняття «інформаційна безпека» як в доктринальному, так і нормативно-правовому підходах є результатом інтеграції змісту понять «складова частина національної безпеки» й «стан захищеності».

На основі аналізу різних підходів до визначення категорії інформаційної безпеки слід зробити висновок про недопустимість суворого дотримання однієї авторської позиції. Інтерпретація указаних формулювань призводить до обрання комплексного підходу до розуміння сутності інформаційної безпеки держави (безпека є, водночас, і станом, і процесом). На нашу думку, інформаційна безпека – це стан та процес захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, при якому вона, з одного боку, здатна ефективно протистояти дестабілізуючому та неправомірному впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз, а з іншого – її постійне функціонування не створює інформаційних загроз для елементів самої системи і зовнішнього середовища. Дане визначення в концентрованому вигляді виражає сутність поняття «інформаційна безпека». Основний зміст поняття «інформаційна безпека» полягає у: 1) вивченні негативних результатів застосування інформаційних технологій для суспільства та дослідження причин їх прояву; 2) у виявленні способів їх подолання, тим самим формуючи безпечний стан інформаційного середовища; 3) створенні оптимальних умов для оптимального функціонування інформаційної інфраструктури та забезпеченні безпеки інформації; 4) захисті суб'єктів інформаційної взаємодії від негативного впливу та виключенні ризиків; 5) задоволенні інформаційної потреби соціальних суб'єктів за допомогою формування безпечного стану інформаційного середовища.

Література

1. Ткачук Т. Ю., Довгань О. Д. Система інформаційної безпеки України: онтологічні виміри. Інформація і право. 2018. № 1 (24). С. 89-103.
2. Шемчук В. В. Інформаційна безпека та інформаційна оборона в контексті розвитку вітчизняної доктрини й законодавчої основи. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Том 30 (69). № 4. 2019. С. 31-37.

3. Ніщименко О. А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. Наше право. 2016. № 1. С. 17-23.

4. Лисенко С. О. Конституційні засади розуміння інформаційної безпеки. Публічне урядування. 2016. № 4. С. 154-161.

5. Жарков Я. М., Дзюба М. Т., Замаруєва І. В. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: підручник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 274 с.

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

Владислав Пінкевич

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

Гуманітарна сфера суспільства пов'язана з реалізацією духовного потенціалу особистості, процесами зростання можливостей людини, її добробуту, безпеки, здоров'я та духовності. В цілому виділяють три основні сфери суспільного життя: гуманітарну, економічну і політичну.

Поняття «простір» визначає порядок речей і процесів у світі. У просторі відбувається особистісне і професійне життя людей, їх праця, навчання. Просторові характеристики буття є дуже важливими для людини. Простір розглядається як умова і результат діяльності суб'єкта [1].

Гуманітарний простір охоплює сфери, пов'язані із духовними та інтелектуальними потребами громадян певного суспільства. В. Карлова наголошує, що «національний гуманітарний простір є середовищем, у якому і завдяки якому виробляється, існує і функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей, і, таким чином, зумовлюють те визначають напрями поступу нації і держави. Саме тому так

послідовно, цілеспрямовано розбудовують і захищають від різноманітних впливів свій власний гуманітарний простір розвинені держави світу, або ті, що претендують бути такими, оскільки його цілісність виступає запорукою національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави. Цей складний духовно-ціннісний комплекс формується взаємодією систем освіти, культури, виховання, науки, засобів масової інформації, у цьому просторі функціонує історична пам'ять, розгортаються різні ідеології, які борються за вплив на суспільну свідомість» [2].

Не випадково як синонім термін «гуманітарний простір» часто вживаються поняття «мовно-культурний простір», «інформаційно-культурний простір».

Так, зокрема, група фахівців Національного інституту стратегічних досліджень дотримується точки зору, що національний інформаційно-культурний простір становить сукупність сфер суспільно-культурної діяльності та засобів забезпечення культурно-мистецьких і мовних потреб громадян України, що включає сфери мистецької, культурно-просвітницької, культурно-дозвілєвої діяльності (професійної та аматорської), ефірний простір електронних ЗМІ, національний ринок видавничої продукції, ринки інших культурно-мистецьких товарів та послуг, українські ресурси Інтернету, а також суміжні сфери освітньої та наукової діяльності [2, с. 3].

Необхідно зазначити, що цілісність національного гуманітарного простору досягається внутрішнім зв'язком його елементів, який охоплює всю територію країни і є тіснішим, ніж поєднання з іншими елементами, що існують поза межами цього простору. Руйнування цілісності й повноти національного гуманітарного простору зумовлює істотні відмінності у системах цінностей, світоглядних орієнтаціях різних груп суспільства, населення певних територій країни, окремих громадян, унаслідок чого продукуються протилежні погляди на минуле і майбутнє нації, шляхи її подальшого поступу, утворюється підґрунтя для міжрегіональних, міжетнічних, мовних конфліктів, що жодним чином не сприяє національній консолідації і позначається на успіхах державотворення.

Як зазначалося, в суспільному житті є три основних складових: гуманітарна, економічна і політична. За сферою суспільних відносин до головних функцій держави належать гуманітарні (соціальні), що є засобом охорони та реалізації основних прав і свобод особи, зокрема у сфері охорони здоров'я, екології, освіти, культури, науки, соціального захисту тощо.

«Гуманітарна сфера суспільства – складна багатоаспектна система, що охоплює усі сторони життєдіяльності людини, сфера, умови якої покликані, з одного боку, формувати, а з другого – забезпечувати дедалі зростаючі потреби людини у саморозвитку та самореалізації» [1].

Державна соціальна гуманітарна політика – це системна і послідовна діяльність держави у відносинах з людиною зокрема і суспільства в цілому, що здійснюється через органи державної виконавчої, законодавчої та судової влади при залученні громадськості і з урахуванням основних прав людини і ставить за мету досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня особистості, як у її власних інтересах, так і в інтересах держави.

Структура гуманітарного простору неоднорідна, вона включає в себе сфери духовно-інтелектуальної та культурно-мистецької діяльності людини. Відтак, розрізняють «культурний простір», «інформаційний простір», «освітній простір» тощо.

Поняття «національний культурний простір» у першому наближенні розуміється як певним чином означена й упорядкована територія. Однак подальше уточнення її характеристик, а також те, в який спосіб, та за яких обставин ми її вирізняємо, – спричиняє прогнозовані проблеми, пов'язані і зі змістом кожної складової цього словосполучення, і з загальним сенсом усієї формули.

О. Кравченко у статті «Національний культурний простір як ідентифікаційна модель» проаналізувала теоретичні проблеми концептуалізації культурного простору. Культурна політика розуміється дослідницею не як «діяльність державних інституцій з управління культурною інфраструктурою, а як сучасна дискурсивна практика з формування духовних пріоритетів та

ціннісних доміант суспільства. Культуру пропонується сприймати як системоутворюючу духовну субстанцію, яка забезпечує формування самотутніх просторово-часових вимірів соціуму».

Розглядаючи культурний простір у масштабі всього людства, можна виділити в ньому відносно автономні галузі: національні культури; регіональні культури; цивілізації. Це найбільші типи культурних форм. Всередині їх історично утворюються різноманітні культурні форми меншого рангу, які займають окремі підгалузі їх простору. У складі національних культур, наприклад зберігається «підгалузь» етнічної культури. У межах великих культурних форм існують менші культурні форми: субкультура, контркультура, елітарна культура [5].

Духовна, технічна і соціальна культура – не відокремлені один від одного сектори, або частини, культурного простору, вони виступають як «три обличчя культури». В ідеалі можна розглядати і аналізувати їх відокремлено. Проте в реальному світі суспільного життя межа між ними досить розпливчата і відносна (наприклад, мистецтво – форма духовної культури). Але існує і технічна культура створення, оформлення, поширення творів мистецтва – їх втілення в книгу, архітектурну споруду, театральну виставу. Існує і пов'язана з мистецтвом соціальна культура художнього життя суспільства – державна політика в галузі мистецтва, відношення людей до художньої творчості тощо.

Сучасне значення поняття «єдиний інформаційний простір» (інфосфера) склалося в результаті еволюції концептуальної схеми розрізнення в сукупному геополітичному просторі областей, що мають властивості і дають змогу розглядати їх як самостійні простори зі своїми межами, структурою, ресурсами й особливостями взаємодії суб'єктів діяльності, які включають інформаційне забезпечення. Основними компонентами інформаційного простору є: інформаційні ресурси; засоби інформаційної взаємодії; інформаційна інфраструктура.

Інформаційна сфера – сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, що здійснюють збір, формування, поширення і

використання інформації, а також системи регулювання відповідних суспільних відносин. Інформаційна сфера – сукупність відносин, що виникають при: формуванні і використанні інформаційних ресурсів на основі створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження і надання споживачеві документованої інформації; створенні і використанні інформаційних технологій та засобів їх забезпечення; захисту інформації, прав суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах та інформатизації. Інформаційна сфера є системотвірним чинником постіндустріального суспільства, що активно впливає на стан економічної, політичної, оборонної та інших складових національної безпеки [6].

Інформаційний простір суспільства характеризується унікальними суб'єктами і співтовариствами, що не мають прямих аналогів в інших просторах, серед яких можна назвати віртуальне співтовариство, мережеву організацію, віртуальне підприємство. Інформаційний простір завдяки відсутності меж і своїй віртуальності є інтеграційним механізмом організаційних структур у планетарному масштабі.

Формування єдиного гуманітарного простору неможливе без з'ясування концептуальних понять національної ідентичності та історичної пам'яті. Національна ідентичність трактується як почуття представників нації як єдиного цілого в особі відмітних традицій, культури, мови і політики. Національна ідентичність людини виражається у відчутті приналежності до однієї держави або однієї нації, незалежно від свого юридичного статусу громадянства.

Трактування історичної пам'яті засноване на безумовній здатності людської свідомості відтворювати минуле. Історична пам'ять – сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Без історичної пам'яті неможливе відтворення історії суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу [1]. Одним

із її виявів є спогади учасників історичних подій, їхні усні перекази, письмові свідчення. Своєрідним арсеналом історичної пам'яті є архіви, музеї, бібліотеки.

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

2. Карлова В. Духовні цінності в структурі національної самосвідомості: українські реалії. – Режим доступу: <https://search.ukr.net/?q=моральні%20норми%20>.

3. Колодій А. М. Громадянське суспільство: поняття, сутність та принципи. Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 240 с.

4. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія/ Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.

5. Карлова В. В. Синергетична парадигма в державному регулюванні духовного розвитку суспільства / В. В. Карлова // Вісник НАДУ. – 2011. – № 2. – С. 236-243.

6. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. – К. : НАДУ, 2010. – Ч. 2. – 244 с.

ГУМАНІТАРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Володимир Прищепя

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

Гуманітарні права є важливою складовою в правовій системі, як такі, що регулюють відносини у основних сферах життєдіяльності суспільства. Разом з тим, у сучасній юридичній теорії та правовій практиці відсутнє чітке розуміння, змістовне визначення та диференційоване структурування як соціальних так і гуманітарних прав. Відтак, розкриття змісту гуманітарних прав людини, виявлення функцій держави у цій сфері потребує попереднього розгляду сутності ключових юридичних понять, таких як «права», «свободи», «права людини», «права громадянина», «індивідуальні права», «колективні права» та ін.

Термін «право» є складною категорією, що характеризується різноманіттям поглядів, низкою наукових концепцій походження, сутності та призначення права, серед яких нормативна, генетична, соціологічна, інтегративна, природна, історична, нормативістська, психологічна та ін. [1].

У «Юридичній енциклопедії» право трактується як «система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечуються державою». Автори «Міжнародної поліцейської енциклопедії» розглядають право як: 1) надання людині блага чи можливості; 2) історично обумовлене втілення певної міри свободи і справедливості; 3) сукупність певних потреб людини, закріплених конституційно (право на відпочинок, на охорону праці і т. д.); 4) сукупність правових норм, визнаних державою як регулятор суспільних відносин, що виникає залежно від волі та свідомості людини, відповідає типу культури та характеру соціальної організації спільноти; 5) система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що встановлюються та санкціонуються державою, нею охороняються, виражають волю переважаючої більшості населення в соціально неоднорідному суспільстві, є регулятором найбільш важливих суспільних відносин шляхом визначення точного змісту прав та обов'язків суб'єктів та встановлення відповідальності за їхнє невиконання чи порушення та ін. [1, с. 2].

У теорії права і держави, право інтерпретується як система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу. В соціології права право виступає як формальний соціальний інститут, система встановлених, санкціонованих державою правил поведінки, загальнообов'язкових для населення та державних установ, захищена державою від порушень і спрямована на регулювання та охорону суспільних відносин і соціальних цінностей.

На рівні держави право розглядається як загальносоціальне явище, що характеризується певною свободою та обґрунтованістю поведінки людей – тобто, відповідними можливостями суб'єктів суспільного життя, об'єктивно зумовленими розвитком суспільства, що є загальними і рівними для всіх однопольованих суб'єктів. З таких позицій, соціальні і гуманітарні права можна поділяти на права людини, права об'єднань, груп, верств, права нації, народу, права людства [3].

Галузь права утворює відносно самостійна сукупність норм права, яка регулює якісно однорідні сфери (рід) суспільних відносин і володіє тільки їй властивим режимом правового регулювання (тобто процесом, методом, метою, способами, типом правового регулювання, підсистемою системи права). Серед основних галузей сучасного права України є: конституційне право; адміністративне право; цивільне право; кримінальне право; трудове право; сімейне право; фінансове право; екологічне право, цивільне процесуальне право, кримінально-процесуальне право, кримінально-виконавче право та ін.

Гуманітарна сфера, як окремі сфери функціонування однорідних, відповідно – соціальних і духовних відносин, є важливим об'єктом правового регулювання багатьох галузей права, а соціальні і гуманітарні права є глибоко інтегровані у всю систему правового режиму. Проте, соціальні права і гуманітарні права ще не стали самостійними галузями права [4].

На сьогодні в окрему галузь права виокремилося право соціального захисту з притаманним йому методом правового регулювання. За оцінками експертів права у сфері соціального захисту належать до сфери інтенсивного правового регулювання з характерними його ознаками: а) юридичний механізм права соціального захисту базується на поєднанні соціального страхування і соціального надання; б) використовується спеціально дозволений тип правового регулювання – дозволено лише те, що прямо передбачено нормою права; в) узгоджуються імперативні (обов'язкові правила поведінки, від яких учасники правовідносин не можуть відступати) та диспозитивні (особа може скористатися або не скористатися своїми правами) норми; г) централізоване регулювання сполучене з муніципальним і локальним; д) (фізичній особі належить право вимоги про надання соціального захисту, а обов'язок з надання соціального блага покладаються на чітко визначених суб'єктів) [5].

У сучасній юридичній літературі слово «право» вживається у двох основних значеннях – об'єктивному та суб'єктивному. Вказане дає можливість розглянути правову дійсність у двох аспектах: як систему встановлених чи санкціонованих державою норм; як можливості та повноваження, що належать суб'єктам на основі і у межах цих норм.

Отже, поряд з об'єктивними правами, що розуміються як система загальнообов'язкових норм, функціонує система суб'єктивних прав особи, закріплених у конституціях та інших актах національного законодавства і міжнародних правових актах (права людини на життя, права на працю, права на відпочинок, права на освіту тощо).

Суб'єктивний характер права виявляється у тому, що воно залежить від волі суб'єкта, реалізується залежно від його бажання та належить йому. Формою виразу суб'єктивного права є індивідуальні нормативні акти-рішення, постанови, вироби, укази, що визначають міру свободи певного суб'єкта шляхом конкретизації його можливої поведінки [1, 6].

Попри самотійний характер, об'єктивне і суб'єктивне право мають спільні риси та є взаємозв'язаними один з одним: мають юридичний характер; є

засобами регулювання суспільних відносин; встановлюються державою; мають документальну форму закріплення; охороняються державою; мають визначений зміст та нормативний характер; мають юридичну силу, тобто породжують правові наслідки.

В юридичному сенсі людина як суб'єкт права ототожнюється з поняттям «особа». Головне в юридичному понятті особи – це соціальна цінність людини, завдяки якій вона визнається суб'єктом різноманітних прав і обов'язків. Особа – це людина як суб'єкт відносин і свідомої діяльності (тобто – особа в широкому розумінні слова), котра розвинулася в суспільстві, пройшла етапи соціалізації (економічної, політичної, духовної, соціальної) та набула здатності чинити свідому, вольову діяльність [1].

Отже, права людини представляють природні невідчужувані соціальні блага й можливості, що належать особі в силу народження. Крім того, прийнято виокремлювати права громадянина, які пов'язані з фактом громадянства і є правами особи як учасника політичного співтовариства, а вживання у правовій системі терміна «громадянин» вказує на юридичний зв'язок особи (людини) з певною державою, який передбачає наявність в особі і держави нормативно закріплених прав, обов'язків, відповідальності. Цей зв'язок відображається поняттям «громадянство» – належність до постійного населення певної держави, членство в державі [1].

Література

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.

2. Державна політика в соціогуманітарній сфері: підруч. [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2010. – 284 с.

3. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. – К. : НАДУ, 2010. – Ч. 2.

– 244 с.

4. Зайчук О. В. Теорія держави і права: Академічний курс: Підруч. / За ред. / О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

5. Міжнародний білль про права людини. Виклад фактів / Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 2004. – 62 с.

6. Мінка Т. П.. Правовий режим як критерій поділу права на галузі // Теорія та історія держави і права : Філософія права. – 2010. – с. 18-22.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В ОТГ

Вікторія Чмух

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

vikachmukh@gmail.com

Науковий керівник: кандидат філософських наук ***Краснобока Тетяна***

Перехід до децентралізації владних повноважень в Україні є важливим кроком для розвитку країни. Проте, для досягнення успіху в упровадженні нової моделі соціокультурної політики, необхідне відповідне інфраструктурне забезпечення на національному та регіональному рівнях.

Органи центральної виконавчої влади та місцевого самоврядування здійснюють публічний менеджмент в сфері культури за допомогою таких підсистем, як заклади культури, культурно-мистецькі проекти, національні та регіональні культурно-мистецькі цільові програми, об'єкти культурного призначення та діяльність у сфері культури. В результаті адміністративно-територіальної реформи та реформи децентралізації, виникла необхідність перегляду існуючих структур та методів управління з метою вирішення проблем неузгодженості між різними рівнями влади та встановлення ефективних механізмів координації їх дій [4, с. 14].

Одним із ключових аспектів є створення умов для ефективного відтворення, використання та розвитку людського капіталу, включаючи

культурну складову соціальної політики держави. Для досягнення цього необхідно забезпечити баланс між потребами розвитку територіальної громади та культурної складової соціальної політики.

Однак, існуючий дефіцит ресурсів, особливо на місцевому рівні, може суттєво блокувати розв'язання цієї проблеми. Тому, необхідно мобілізувати ресурсний культурний потенціал на рівні територіальних громад та трансформувати форми, методи та інструменти суспільних механізмів забезпечення підтримки сфери культури для проведення ефективних соціально-економічних реформ [3, с. 91-92].

Для цього, можна виокремити наступні напрями діяльності:

1. Створення сприятливих умов для розвитку культурної інфраструктури та забезпечення фінансової підтримки на місцевому рівні.

2. Розвиток програм і проектів з підтримки культурного розвитку на території громад, зокрема, через співпрацю між державою, громадськими організаціями та бізнес-структурами.

3. Розробка та впровадження програм підтримки культурного розвитку на рівні територіальних громад, зокрема, за допомогою залучення грантів та інших форм фінансування.

4. Створення інфраструктури для розвитку культури на місцях, наприклад, за рахунок будівництва та реконструкції культурних об'єктів таких, як музеї, театри, концертні зали, бібліотеки тощо.

5. Розвиток мережі культурних центрів на рівні територіальних громад, які б забезпечували доступ до різних видів культурної діяльності та освіти для мешканців.

6. Залучення громадськості до процесу розробки та реалізації культурних ініціатив та програм, зокрема шляхом організації громадських обговорень та консультацій з представниками різних соціальних груп.

7. Розвиток культурного туризму на рівні територіальних громад, наприклад, за допомогою створення та підтримки культурних маршрутів та інших туристичних ініціатив.

8. Забезпечення доступу до культурних послуг та подій для людей з особливими потребами, ветеранів, молоді тощо [1, с. 220-222].

Одним із суттєвих викликів управління культурною сферою ОТГ є відсутність належного фінансування та ресурсів. Уряд має забезпечити достатнє фінансування та ресурси для підтримки культурних програм й ініціатив. Крім того, існує потреба в кваліфікованих працівниках, які могли б ефективно управляти та розподіляти ресурси для культурних програм.

Ще одним важливим аспектом управління культурною сферою територіальних громад є залучення представників громади. Участь громади має вирішальне значення у розробці та реалізації культурних програм, оскільки вона забезпечує відповідність культурної діяльності та ініціатив потребам та перевагам громади. Місцева влада повинна залучати громаду до розробки культурних програм.

Крім того, належне планування та реалізація є важливими для успіху культурних програм. Державні управлінці повинні створити чіткі та досяжні цілі й завдання для культурних програм і розробити ефективні стратегії для їх досягнення. Також, вони мають контролювати та оцінювати програми, щоб переконатися, що вони досягають бажаних результатів [3, с. 93-94].

Технології також можуть відігравати вирішальну роль в управлінні культурною сферою територіальних громад. Цифрові технології сприяють збереженню, поширенню, доступності культурних ресурсів та інформації. Представники влади можуть використовувати цифрові технології для створення цифрових архівів, віртуальних виставок і онлайн-навчальних платформ для підвищення культурної обізнаності та освіти [2, с. 112].

Щоб залучити сферу культури до розвитку територіальних громад, необхідно враховувати такі культурні ресурси як об'єкти культурної спадщини, традиції, заклади культури та інші, та включати їх у процес планування розвитку територій.

Стійкий розвиток територіальних громад передбачає тісну співпрацю культурної політики з іншими стратегічними напрямками, такими як розвиток

бізнесу, соціальної сфери, спорту, підтримки молоді та охорони здоров'я. Проте, необхідно бути уважним, оскільки інтереси культури можуть не збігатися з економічними інтересами. Важливо пам'ятати, що культуру не слід використовувати як інструмент досягнення економічних цілей, але варто налагоджувати взаємозв'язки між різними зацікавленими сторонами, які мають різноманітні цілі [4, с. 34, 36].

Таким чином, удосконалення механізмів публічного менеджменту культурної сфери в ОТГ має вирішальне значення для забезпечення захисту, збереження та ефективного використання культурних надбань громад. Щоб досягти цього, необхідні цілеспрямовані дії керівництва та відповідне управління, адекватне фінансування й ресурси, участь громади, ефективне планування та впровадження, а також використання цифрових технологій.

Література

1. Бутник О. О. Децентралізація публічного управління у сфері культури: перспективи та виклики. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали VI Міжнародної заочної науково-практичної конференції 30 листопада 2018 р. Запоріжжя, 2018. С. 219-221.

2. Майстро С. В., Майстро Р. Г. Необхідність удосконалення публічного управління та адміністрування у сфері освіти і науки. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали VI Міжнародної заочної науково-практичної конференції 30 листопада 2018 р. Запоріжжя, 2018. С. 111-113.

3. Пінковська Г. В. Суспільні механізми підтримки сфери культури територіальних громад. *Економіка і регіон*. 2016. Т. 1, № 56. С. 90-95.

4. Сурдушкіна О. В. Публічне управління сферою культури на місцевому рівні в умовах адміністративно-територіальної реформи : кваліфікаційна робота : спец. 281 «Публічне управління та адміністрування». Житомир, 2021. 39 с.

КАДРОВІ ПРОЦЕСИ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ УКРАЇНИ

Анатолій Шунда

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

kvm1968@ukr.net

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор *Купрійчук Василь*

Сьогодні в Україні формування та розвиток кадрового корпусу відбувається в умовах не лише існування перехідного суспільства, яке ще тільки набуває рис демократичного, але й наявності системної кризи публічного управління. Ця криза як важкий переломний процес перехідного стану являє собою послаблення життєвих сил системи, її нездатність зберігати стан рівноваги, досягати раніше поставлених цілей. Причому система втрачає свою місію, виявляється нездатною до інновірування цілепокладання і стає недієздатною. Її окремі підсистеми та елементи відхиляються від цілі, формують свої цілі чи живуть безцільно, оскільки місія системи стає декларативною, втрачає природну опору. Система починає «плавитися» і втрачає колишню цілісність.

Саме тому криза повинна розглядатися як складне, комплексне явище, що охоплює всю систему публічного управління. Це – поліструктурне і поліфункціональне утворення, найважливішими характеристиками якого є: сфера вияву, масштаби, ступінь охоплення об'єкта і суб'єкта управління, характер ураження всієї системи, що має негативні наслідки для суспільства [7].

Оцінка процесу становлення кадрового корпусу державного апарату автоматично актуалізує проблему побудови моделі управління, який не лише може, а й готовий керувати кадровими процесами в сучасних умовах функціонування української держави. При цьому стає очевидним, що, вирішуючи цю проблему, не можна обійтись без концептуальних положень теорії публічного управління та теорії кадрової політики. Саме тому, на нашу

думку, доцільно визначитись із моделлю державного службовця та спрямованістю кадрових процесів у публічному управлінні [1].

Розвиток ефективного процесу становлення кадрового корпусу професійних службовців можливий лише за відсутності надмірного та непродуманого (адміністративного) управлінського впливу. Неухильне дотримання цієї умови дозволяє сформувати сучасну і дієву кадрову когорту сучасних службовців, професійна діяльність яких проектується на підтримку демократичних перетворень у державі; захист культурних і духовних цінностей нації; просування економічних та політичних реформ, спрямованих на стабільний розвиток суспільства в інтересах більшості громадян. У випадку недотримання виконання цієї вимоги чи абсолютного ігнорування нею в кадровому корпусі процвітають корупція, протекціонізм, кланові ознаки та інші негативи, що мали місце у недавньому минулому української держави.

Очевидно, що визначеність і прогнозованість процесів формування кадрового корпусу можливі тільки тоді, коли існує чітке, загально-визначене і загальноприйняте усвідомлення таких наріжних понять:

- сутність державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні;
- мета державної кадрової політики;
- засади сучасної державної кадрової політики, що визначають якісні ознаки кадрового корпусу службовців державного управління;
- пріоритетні напрямки державної кадрової політики, що забезпечать приведення стану кадрового корпусу державної служби та служби в органах місцевого самоврядування до сучасної оптимальної моделі, адекватної цілям і завданням ефективного публічного управління;
- механізми безперервного набуття професіоналізму службовцями різних рангів;
- система відповідальності учасників управління за порушення чинних нормативно-правових актів у публічному управлінні та діяльності службовців зокрема [2].

Крім того, практично усі дії суб'єктів управління кадровими процесами у формуванні кадрового корпусу повинні бути зрозумілими, прозорими, однозначно прийнятними. Це можливо, якщо, по-перше, вони ґрунтуються на аналізі реальних проблем кадрової політики; по-друге, в їхньому обґрунтуванні використовується логічно несуперечлива система понять і категорій; по-третє, досліджуючись через призму аналізу соціальної практики, принципи і закономірності кадрової політики набирають форму теоретичного відображення усталених, професійно необхідних, змістовних, суттєвих, повторюваних зв'язків і відносин у цьому виді державно-управлінської діяльності.

Який стан на сучасному етапі розвитку української держави теорії кадрової політики взагалі і державної кадрової політики зокрема? Відповідь на це запитання доцільно, на наш погляд, почати з аналізу деяких думок учених стосовно понять, близьких за змістом до поняття «кадрова політика».

Окремі автори вважають, що сьогодні в роботі з людьми відбувається своєрідний зсув від кадрової політики до управління людськими ресурсами, і ця нова практика є певною протиположністю традиційній кадровій політиці [1]. Ряд авторів, розкриваючи взаємозв'язки понять «кадрова політика», «управління персоналом», «управління людськими ресурсами», вибудовують їх послідовність від найбільш загального до найбільш конкретного, а саме: «управління людськими ресурсами» – «управління персоналом» – «кадрова політика» [3]. При цьому аргументація такої логічної послідовності виявляється дуже слабкою. Ще складніше довести тезу, що «управління людськими ресурсами» – це державне регулювання відносин у сфері праці і зайнятості, а «управління персоналом» належить до трудових відносин на мікрорівні, тобто на рівні підприємства, установи, організації. Усі ці підходи свідчать про необхідність не стільки істотного удосконалення, скільки осучаснення категоріального (понятійного) ряду теорії кадрової політики.

Дійсно, за своєю сутністю практика управління людськими ресурсами і управління персоналом є дотичними до кадрової політики. Однак їх абсолютне ототожнення навряд чи обґрунтоване й доцільне, оскільки з функціональної

точки зору це усього лише різновиди однієї і тієї ж практики. Недоцільно, на нашу думку, відмовлятися від поняття «кадрова політика» і замінити його поняттям «управління персоналом» чи «управління людськими ресурсами». Розглянуті поняття відображають не різні соціальні явища, а всього лише окремі сторони і рівні вияву того самого явища, а саме: складної соціальної практики відтворення та реалізації здібностей людини в цілому і професійних здібностей людини зокрема у соціумі (суспільстві, організації, установі) [4].

«Витіснення» поняття «кадрова політика» із понятійного обігу в наукових публікаціях відбувається внаслідок його ідентифікації зі стереотипами недавньої вітчизняної кадрової практики партійних структур. Ми переконані, що поняття не можуть «розплачуватися» і відповідати за те, якого значення їм надавали у своїх ідеологічних конструктах і в політичній практиці роботи з людьми наші попередники.

Інша справа, який акцент було закладено у зміст цього поняття, оскільки саме він на практиці об'єктивує його суть. На нашу думку, проблема взаємодії змісту і акценту поняття з їх інтерпретацією може і повинна стати предметом серйозних наукових досліджень. Однак навіть і в такому разі поняття «кадрова політика» не повинно піддатися остракізму перш за все тому, що своїм змістом воно відображало за радянських часів і відображає тепер суть такого соціального явища, як кадрова діяльність соціального суб'єкта – керівника – щодо відтворення і використання професійних можливостей соціального об'єкта – підлеглого державного службовця [5, с. 6].

Модернізація політичної й економічної системи країни зумовила й модернізацію ролі держави в управлінні відтворенням і раціональним використанням кадрового потенціалу суспільства. Однак ми вважаємо, що сучасні суспільні зміни не повинні призвести до повного зникнення функцій держави в регулюванні кадрових процесів. Очевидно, що якість кадрового забезпечення виконання завдань суспільного розвитку – це найважливіша і невід'ємна функція держави в регулюванні кадрових процесів у суспільстві. Своє втілення вона знаходить у державній кадровій політиці, у тому числі й у

державній службі. Предметною галуззю діяльності держави як суб'єкта кадрової політики виступають об'єктивні, неупереджені, прозорі результати наукових та соціологічних, зокрема, досліджень. Пріоритетними завданнями державної кадрової політики України у системі публічного управління повинні бути визначені: удосконалення форм і методів підбору службовців, формування резерву для заняття посад службовців, професійна підготовка осіб, що є в резерві; створення механізму службового просування кадрів у державному апараті, забезпечення їх кар'єрного зростання та ін. Адже державна кадрова політика є засобом досягнення стратегічної мети державно-управлінських перетворень в Україні [7].

Література

1. Олуйко В. М., Тюріна Н. М., Гаман Т. В., Примуш Р. Б., Карвацка Н. С., Назарчук Т. В. Управління персоналом в умовах децентралізації / за заг. ред. В. М. Олуйка. Київ, 2018. 504 с. Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wpcontent/uploads/2019/05/WEB_Uprav_personalom_2_.pdf.

2. Кадрова політика і державна служба: навч. посіб. С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук, Н. А. Липовська та ін.; за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д.: ДРІДУ НАДУ. 2015. 352 с.

3. Бобко Л. О., Мариняк Л. В. Актуальні проблеми формування кадрової політики системи державної служби України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 10. Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/23.pdf.

4. Кадрова політика і державна служба: конспект лекцій. Модуль І. Укладач: І. М. Лопатченко. Х. : НУЦЗУ. 2020. 46 с.

5. Плецан Х. В. Формування і удосконалення кадрової політики в середовищі публічного управління: зарубіжний досвід // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 5. Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/28.pdf.

6. Публічна служба : навч. посіб. С. М. Серьогін, Н. А. Липовська, Є. І. Бородін та ін.; за заг. ред. С. М. Серьогіна. Дніпро : ГРАНІ. 2018. 384 с.

7. Управління персоналом в умовах децентралізації. За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, Заслуженого юриста України В. М. Олуйка. Київ. 2018. 504 с. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library /file/454/2.pdf>.

Підсекція Готельно-ресторанна справа

ІТ – ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЕМ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ

Тетяна Боцян

доктор економічних наук, доцент кафедри економіки, менеджменту,
маркетингу і готельно-ресторанної справи

botsian.tetiana@gmail.com

Валентина Фостолович

доктор економічних наук, доцент кафедри економіки, менеджменту,
маркетингу і готельно-ресторанної справи

vfostolovich@gmail.com

Початок повномасштабної війни в Україні поставив перед власниками готельного бізнесу, крім іншого, питання щодо використання вітчизняних ІТ – інструментів управління готелем, які не вироблені в країні-агресорі і не потребують оновлення з неї. До таких інструментів відносяться як вітчизняні продукти, так і закордонні, але які пристосовані до роботи в Україні.

Аналіз ринку готельних послуг України 2022 р. показав, що ІТ – інструменти управління готелем використовуються, як правило, в закладах, що мають більше 25 номерів.

Найбільшою популярністю на вітчизняному ринку користуються PMS та HMS системи. Українські виробники програмного забезпечення для управління готелями пропонують системи PMS (property management system). Основними функціями PMS є управління номерним фондом, контроль завантаження,

бронювання номерного фонду, розрахунків доходів, формування завдань покоївкам, друк фіскальних чеків. Робота PMS часто реалізується з врахуванням функцій Booking Engine або Channel manager, що дозволяє розширити функції PMS за рахунок роботи клієнтів в системі, що дає можливість забронювати номер онлайн, сплатити за нього, поміняти дати бронювання або скасувати його. Основними виробниками PMS систем в Україні є Servio, HotelFriend PMS та OtelMS.

PMS-система SERVIO HMS, наприклад, дозволяє здійснити ефективну автоматизацію за рахунок перетворення структури всіх підрозділів готелю в єдину інформаційну мережу. Також система SERVIO HMS дозволяє встановлювати обмеження на продаж номерів щодо категорії номеру або періоду для певних каналів продажів. Вона підходить для контролю і оцінки діяльності готелю за рахунок звітних і статистичних показників.

HMS складається з зовнішнього та внутрішнього інтерфейсу (Front and Back Office). Front Office дає можливість управляти рестораном, системою електронних ключів, телефонним сервісом та івентами готелю. Back Office забезпечує роботу з системою бухгалтерського обліку, складом та в цілому передбачає адміністрування системи.

Найбільш поширеними у використанні крім PMS та HMS систем є:

1) CRM – системи, що використовуються для управління базою клієнтів, зокрема аналізу історії контактів та продажів; формування розсилок, комунікація з гостем після виїзду;

2) Channel manager (без інтеграції з PMS) як система управління продажами в готелі використовуються для управління наявністю номерів і тарифами.

Конструктор сайту для готелю – один з основних інструментів для забезпечення зручної роботи з гостями готелю. Сайти розширюють свої можливості за рахунок впровадження чат-ботів, які на основі штучного інтелекту, забезпечують надання зворотного зв'язку. Позитивний досвід роботи з чат-ботами впливає на задоволеність користувачів та є одним з факторів, які впливають на намір продовжити роботу з готелем [1]. Крім того, вони впливають

на скорочення часу для відповіді клієнтам на стандартні запитання. На думку Завідної Л. Д. [2] залучення до сайту готелю потенційних споживачів послуг і розповсюджувачів інформації про готелі може бути охарактеризоване як SMO (social media optimization).

Для управління готелями на вітчизняному ринку використовуються в основному PMS та HMS системи. Для управління базами гостей застосовують CRM – системи; а для управління продажами в готелі – Channel manager.

Література

1. Modeling the determinants of users' satisfaction and continuance intention of AI-powered service agents / M. Ashfaq, J. Yun, S. Yu, S. Loureiro // Telematics and Informatics. – 2020. – № 54. – Р. 101-473.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0736585320301325>.

2. Завідна Л. Д. Інформаційні ресурси та їх вплив на систему управління підприємством готельного господарства / Л. Д. Завідна // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. – 2018. – Т. 29(68), №2. – С. 11-16. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29_2_5.

Секція III. Біологія та охорона здоров'я

Підсекція Біологія, Зоологія

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПРЕПАРАТУ АЗОТОФІТ-Р ДЛЯ СТИМУЛЯЦІЇ ПОЧАТКОВИХ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР

Любов Каменчук

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

lubovkamenchuk15@gmail.com

Людмила Перепелиця

кандидат біологічних наук, доцент

perepelitsyal@ukr.net

Вступ. Життєдіяльність вищих рослин у природних умовах протікає у тісному взаємозв'язку з мікроорганізмами, які заселяють ризосферу, утворюючи асоціацію «мікроорганізми – коренева система». Доведено, що асоціативні бактерії мають позитивний вплив на ріст і розвиток рослин: підвищують схожість насіння [1, с. 2], підвищують стійкість рослин до стресових чинників [3], зменшують захворюваність рослин вірусними, грибними та бактеріальними інфекціями, стимулюють засвоєння поживних речовин рослинами та фіксують атмосферний азот, активують розвиток кореневої системи [4]. Ці корисні властивості мікроорганізмів проявляються завдяки продукуванню ними комплексу біологічно-активних речовин: фітогормонів (ауксинів, гіберелінів, цитокінів), вітамінів групи В [2, с. 4].

Мікробні препарати дозволяють направлено регулювати чисельність та склад мікробного комплексу на коренях в залежності від потреб рослин. У літературі зустрічаються дослідження впливу біопрепаратів на основі ризобактерій *Azotobacter chroococcum* на агрокультурах томатів [4], кормовий буряк та капусту [2]. У літературних джерелах відсутня інформація щодо використання препарату Азотофіт Р для підвищення енергії проростання та лабораторної схожості насіння *Apium graveolens* L. з різними термінами зберігання. Представники роду *Apium* становлять значний інтерес з точки зору використання у народному господарстві завдяки цінним особливостям біохімічного складу, лікувальним та харчовим властивостям [1]. Дослідження методів активації процесів проростання насіння *A. graveolens* L. за дії Азотофіту Р дозволить встановити доцільність використання препаратів, дозволених для ведення органічного землеробства.

Метою роботи було дослідження впливу препарату Азотофіт Р на процеси проростання насіння *A. graveolens* L. та визначення терміну обліку енергії проростання та схожості даної культури в залежності від терміну зберігання насіння.

Матеріал та методи досліджень. Для дослідження використано свіжозібране насіння селери кореневої *Apium graveolens* L. сорт Діамант (фірма Wejo Zaden) 2023 року та з термінами зберігання 2, 3, 4 та 5 років.

Схожість насіння визначали в лабораторних умовах згідно з ДСТУ 4138–2002 [5]. Насіння пророщували на вологому фільтрувальному папері в чашках Петрі по 100 шт у кожній. Пророщення насіння у дослідах 1-5 (Д.1-5) проводилося на дистильованій воді, а досліди 6-10 (Д.6-10) – з використанням насіння, замоченого на 2 години в препараті Азотофіт Р (10 мл/500 мл води). Схема досліду включала 10 варіантів: № 1 – 1 рік зберігання, № 2 (2 роки), № 3 (3 роки), № 4 (4 роки), № 5 (5 років); препарат Азотофіт Р: дослід № 6 (1 рік зберігання), № 7 (2 роки), № 8 (3 роки), № 9 (4 роки), № 10 (5 років). Нормально пророслим вважали насіння, в якого довжина корінця була не менше від довжини насінини. Енергію проростання визначали за відсотком пророслого насіння на 4 та 7 добу, а схожість на 9-20 добу (відповідно для свіжого та насіння з терміном зберігання 2-5 років). Дослід проводили в трьохкратній повторності. Підтримувалася оптимальна температура проростання насіння селери – 20-22 С.

Досліджували біопрепарат Азотофіт Р для замочування насіння на 2 год (10 мл/500 мл води) – препарат виробництва «БТУ Центр», містить клітини бактерії *Azotobacter chroococcum* в кількості $(1-9) \times 10^9$ КУО/см³, а також мікрота макроелементи, біологічно активні продукти життєдіяльності бактерій: ферменти, амінокислоти, вітаміни, фітогормони, фунгіцидні речовини [6]. Сертифікований для органічного сільського господарства: має Міжнародний сертифікат Organic Standard та внесений до переліку препаратів, дозволених до застосування в органічному землеробстві у Німеччині: FibL, Demetr, Naturland.

Дані дослідів опрацьовано статистично з розрахунком t-критерію Ст'юдента та найменшої істотної різниці (NIP₀₅) з використанням комп'ютерної програми Statistica 6.0.

Результати досліджень. Насіння *A. graveolens* L. має тривалий термін проростання (20-30 діб). Завдяки наявності в насінній оболонці ефірних олій, які з однієї сторони захищають посівний матеріал, а з іншої – інтенсивно

перешкоджають проростанню насіння. Якісно проростає тільки свіжозібране насіння селери [1], тому не рекомендується використовувати насіння даної культури з терміном зберігання більше 4-5 років.

Одними з показників якості посівного матеріалу є енергія проростання та схожість насіння. Насіння, яке має високу енергію проростання швидко і дружньо проростає, менше пригнічується бур'янами, більш стійке до несприятливих умов [2]. Тому пошук ефективних біологічних препаратів, які позитивно впливають на ріст та розвиток рослин є перспективним напрямком досліджень.

У результаті лабораторних досліджень встановлено, що найвищою енергією проростання у дистильованій воді характеризувалося насіння 1-го року зберігання – на 7 добу становила 48 %, на 2-й рік – знижується на 25 % порівняно з свіжозібраним. Насіння 3-го та 4-го років зберігання має досить низьку енергію проростання – 12 та 3% відповідно. Таку ж тенденцію до зниження показників енергії проростання з збільшенням терміну зберігання спостерігали на 9 добу дослідження (рис. 1).

Визначили лабораторну схожість насіння селери на 15 та 20 добу проростання. За результатами наших досліджень (рис. 1) схожість насіння 1-го року зберігання становила 73%. Схожість насіння селери з збільшенням терміну зберігання має також обернену залежність. Спостерігали зниження схожості на 41 % (2-й рік), 82 % (3-й рік) та на 94% (4-й рік) відносно до свіжозібраного насіння. Насіння другого (Д.2) та третього (Д.3) року зберігання втрачає близько 40% схожості, порівняно з попереднім роком, що у відсотках становить 65% – 40% – 13%. На четвертий рік зберігання насіння селери, схожість є незначною і становить 4%. Насіння 5-го року зберігання у дистильованій воді не проросло.

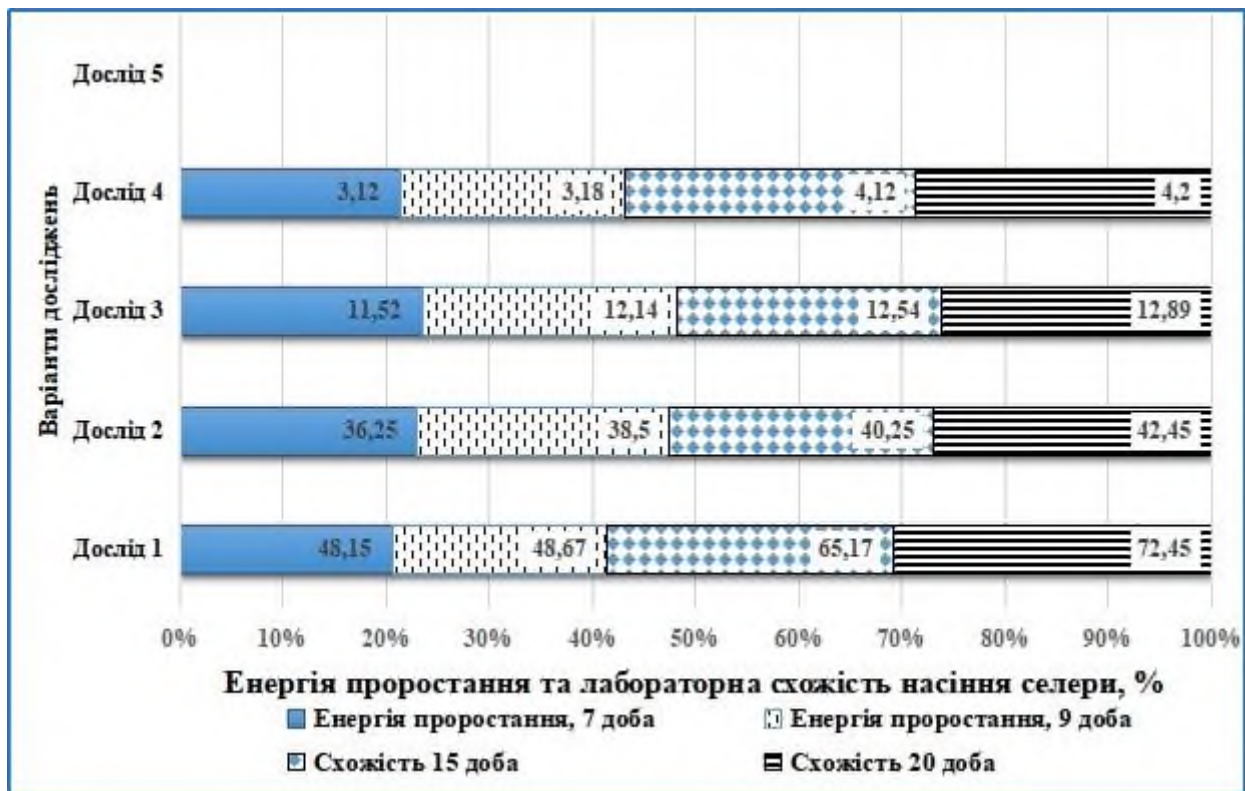
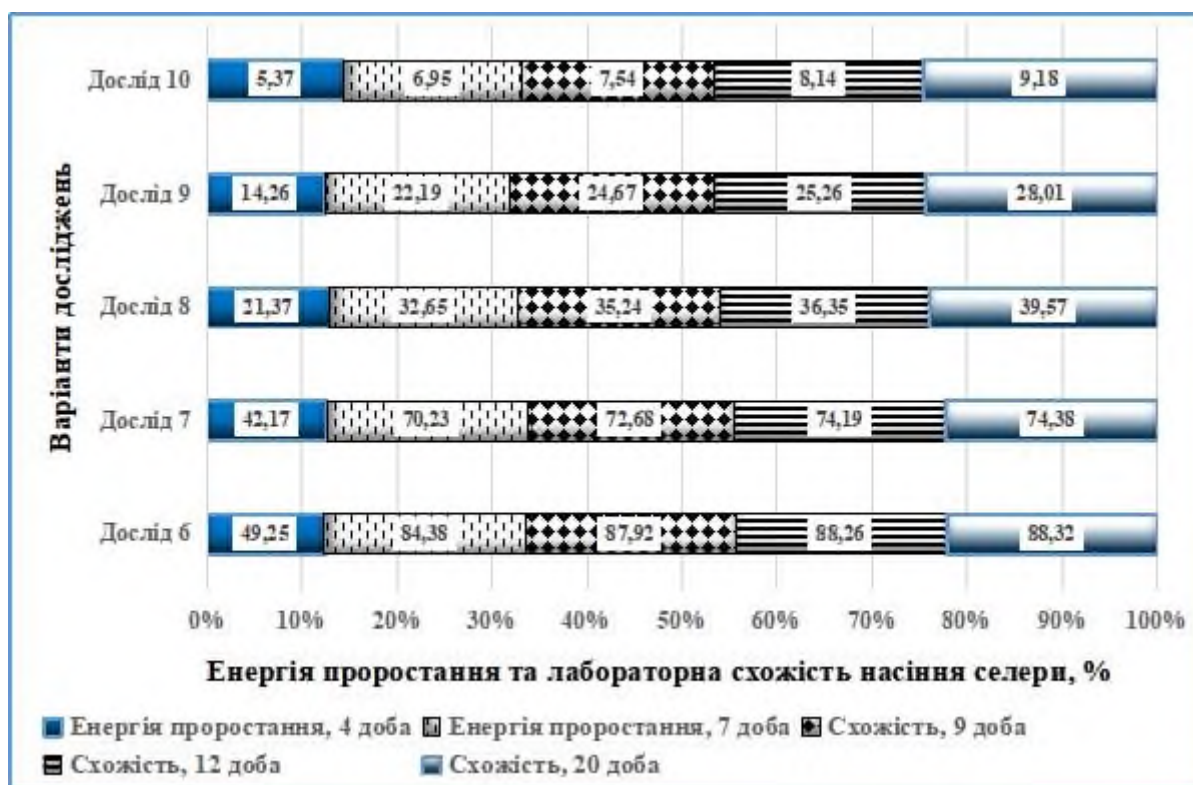

Рис. 1. Енергія проростання та схожість насіння селери Діамант з різними термінами зберігання за пророщення у дистильованій воді (%)

Передпосівний обробіток насіння овочевих культур біопрепаратом Азотофіт Р з метою стимуляції проростання насіння покращує проникність насінневих оболонок, що прискорює доступ кисню та води до зародка і, відповідно – підвищує інтенсивність його проростання [4]. Нами встановлено, що біологічно-активні речовини Азотофіту Р достовірно підвищили енергію проростання та схожість насіння, незалежно від терміну зберігання насіння (рис. 1, 2). Відмічено скорочення терміну обліку показників схожості та енергії проростання на три доби, порівняно з дослідом № 1-5 за пророщення насіння на дистильованій воді. Так, енергія проростання насіння селери 1 року зберігання (Д. 6) за дії Азотофіту Р вираховувалася вже на 4 добу (49,25%), а для цього ж насіння, пророщеного на дистильованій воді (Д.1) – на 7 добу (48,15%), враховуючи старе насіння – на 9 добу (48,67%). На 9 добу для насіння, обробленого Азотофітом Р (Д.6) вже визначили схожість насіння – 87,92 %, яка на 4% відрізнялася від кінцевих показників схожості свіжого насіння (88,32%).

Це вказує на активізацію процесів проростання насіння за впливу Азотофіту Р та скорочення терміну швидкості проростання.

*Рис. 2. Енергія проростання та лабораторна схожість насіння селери
Діамант за впливу біопрепарату Азотофіт Р (%)*

За комплексного дослідження впливу біопрепарату Азотофіт Р та років зберігання насіння на енергію проростання і схожість насіння виявлено, що на ці показники впливають як роки зберігання культури, так і регуляторні властивості препарату Азотофіт Р (рис. 2). Обробка свіжозібраного насіння (Д.6) Азотофітом Р забезпечила максимальні показники енергії проростання насіння (49,25 %) та схожості (88,32 %). Відмічено, що насіння селери 2 року зберігання (Д.7) за обробки біопрепаратом мало лабораторну схожість (74 %) на рівні насіння 1 року збору без регуляторів росту (72%) (Д.1). Подібна тенденція спостерігається зі схожістю насіння 3-го року зберігання (Д.8) – вона була на рівні схожості насіння 2-го року зберігання (Д.2) та становила 40%. Позитивний вплив Азотофіту Р на схожість насіння відмічено у порівнянні схожості насіння різних років збереження. Так, насіння другого року зберігання (Д.7) втратило схожість лише на 16 %, порівняно з свіжозібраним насінням, що на 24% вище, ніж у Д.2. Насіння

4 року зберігання (Д.9) має схожість 28 %, що на 24 % більше порівняно з цим же насінням, пророщеним на воді (Д.4). Схожість насіння 5 року зберігання за дії Азотофіту Р (Д.10) достовірно становило 9,18%, у досліді з цим же насінням (Д.5) проростання насіння не спостерігалось.

Висновки. Передпосівна обробка насіння *A. graveolens* препаратом Азотофіт Р дозволяє покращити посівні якості насіння, такі як: енергію проростання та схожість, особливо ефективно використовувати його для насіння з тривалим терміном зберігання. Разом з тим, Азотофіт Р активізує процеси проростання насіння *A. graveolens* та скорочує термін швидкості проростання.

Література

1. Барабаш О. Ю., Шрам О. Д., Гутиря С. Г. Столові коренеплоди. Київ : Вища шк., 2003. 85 с.
2. Волкогон В. В., Надкернична О. В., Ковалевська Т. М. Мікробні препарати у землеробстві: теорія і практика. Київ : Аграрна наука, 2012. 312 с.
3. Грицаєнко З. М., Карпенко В. П. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів. Київ : ЗАТ «Нічлава», 2003. 320 с.
4. Логинов О. Н. Биопрепараты для томатов в защищённом грунте. *Растениеводство*. 2002. № 13. С. 7-8.
5. ДСТУ 4138:2002. Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості. Державний стандарт. Київ : Держспоживстандарт України, 2003. 173 с.
6. Сытников Д. М. Биотехнология микроорганизмов азотфиксаторов и перспективы применения препаратов на их основе. *Биотехнология*. 2012. Том 5, № 4. С. 34-45.
7. Сич З. Д., Сич І. М. Гармонія овочевої краси та користі. Київ: Арістей, 2005. 190 с.

СИНАНТРОПНІ АКАРИДІЄВІ КЛІЩІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Аліна Користятинець

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

leto0902@icloud.com

Ярослава Оксентюк

кандидат біологічних наук

oksentyuk_ya@ukr.net

Переважна більшість акаридєвих кліщів – сапрофаги, які в статевозрілій і німфальній стадіях вільноживучі. Акариди є гігрофілами, тобто надають перевагу дуже зволоженому середовищу. Це відносно евритермні тварини, які здатні витримувати значні коливання температури. Наявна в їх життєвому циклі особлива гіпопальна стадія значно підвищує можливість розселення виду і перенесення ними несприятливих умов існування. Також акариди можуть виживати за несприятливих умов зовнішнього середовища завдяки спалахам масового розмноження. Кліщі мають невелику здатність до активного розселення, але широко використовують різноманітні пасивні способи [1].

Акаридєві кліщі відіграють важливу роль у біологічній переробці рослинних решток, споживаючи органічні відходи. Вони можуть виживати навіть на найбільш бідних на поживні речовини субстратах, харчуючись мікроскопічними грибами.

Варто зазначити, що акариди можуть заселяти найрізноманітніші субстрати, зокрема харчові продукти – зернові, борошно, крупи, сухофрукти, овочі, вино, продукти тваринного походження та місця їх зберігання, фармацевтичні матеріали та різні рослинні рештки. Їх присутність спричинює псування субстратів і становить небезпеку для здоров'я людини та тварин, що їх вживають [2].

Згідно з останніми дослідженнями у Житомирській області було зареєстровано 30 видів акаридєвих кліщів, що належать до 5 родин [2]. Розглянемо детальніше біологічні особливості 3 найбільш поширених видів

родини Acaridae на території Житомирської області, а саме *Acarus siro* Linnaeus, 1758, *Tyrophagus putrescentiae* (Schrank, 1781), *Tyrophagus perniciosus* Zachvatkin, 1941.

***Acarus siro* Linnaeus, 1758**

Це космополіт. Вид *A. siro* займає одне з перших місць серед інших синантропних видів акаридєвих кліщів за кількістю субстратів, що вони населяють. Зустрічаються як в природних, так і в антропогенних біотопах. Широке розповсюдження даного виду пояснюється невибагливістю кліща і наявністю стадії гіпопуса у розвитку. Оптимальні, для розвитку даного шкідника, умови є такими: температура – від 4°C до 31-32°C, вологість – від 62 до 100% [3].

Здатен населяти промислові місця зберігання зерна, сиру, сушарки, ферми, зернохранилища, борошномельний комбінат, борошномельні та зернові склади, млини, підвал для вирощування грибів [4]. Вид *A. siro* зареєстрований у продуктах зберігання на фермах, сирах, злакових, сіні, траві, ґрунті, у гніздах птахів і ссавців, в бджолосім'ях. Він може живитися як продуктами рослинного походження, так і тваринного [2].

Контакт з *A. siro* викликає алергічні реакції у людей. Споживання тваринами зараженої продукції спричинює пошкодження та виразки органів травної системи [3].

***Tyrophagus putrescentiae* (Schrank, 1781)**

Космополіт. Зустрічається переважно у вологих місцях і на різноманітних органічних рештках. Згідно з літературними даними, за кількістю заселених субстратів і місцезнаходжень в господарських приміщеннях він займає перше місце, а в природних – друге, після *A. siro* [3]. Вид *T. putrescentiae* часто зустрічаються в антропогенних біотопах, таких як пил у міському середовищі, медичні та лабораторні приміщення, ферми та харчовій промисловості [2].

Нижня температурна межа, при якій можливий розвиток даного виду становить 7-10°C, а верхня – 35-37 °C. Отже, для нього характерною є висока екологічна варіабельність. Кліщ *T. putrescentiae* може викликати алергічні

захворювання у людей та коліти при вживанні продуктів заражених цим видом [3].

Для *T. putrescentiae* характерним є низька активність травних ферментів, що дозволяє використовувати різноманітні субстрати, перетравлюючи лише найбільш доступну їх частину. Типовими харчовими преференціями *T. putrescentiae* є субстрати з високим вмістом білків і жирів, такі як зернові, горіхи, насіння соняшнику, редис, сир, шинка і сухий корм для собак. [2].

***Tyrophagus perniciosus* Zachvatkin, 1941**

Масовий вид акаридєвих кліщів. В синантропних умовах зустрічається відносно рідко. Надає перевагу вологим субстратам. Часто трапляється *T. perniciosus* в польових стаціях, а саме в норах гризунів, мурашниках, лісовій підстилці [3]. У 1941 році О. О. Захваткін знайшов цей вид у пилу хлівів і сараїв і пов'язував це з наявністю в приміщеннях пшениці та ячменю. У літературі є інформація, що ці акаридєві кліщі були знайдені на сирі та брудному зерні в клітках папуг.

До сільськогосподарських культур, що уражає цей вид кліщів, належать розсада цвітної капусти, дині, олійні та інші культури, що зберігаються в коморах і сараях, відмерлі рештки сільськогосподарських культур, шпинат, томати та різні зернові продукти. Акариди *T. perniciosus* пошкоджують огірки, дині, патисони та шпинат; субстратами, привабливими для *T. perniciosus*, є абрикоси, кабачки, сир, насіння льону, зерно та зернові продукти, трава, олійні культури тощо [2].

Представлені вище види акаридєвих кліщів є поширеними комірними шкідниками. Це види, з екологічними потребами, найбільш адекватними для умов комор, складів та інших місць концентрації поживних для кліщів субстратів, характеризуються як звичайні комірні шкідники, що добре адаптовані до умов збереження субстратів і легко поширюються на нові їх порції. Тому закономірно, що їх вважають синантропними видами [5].

Література

1. Акимов И. А. Биологические основы вредоносности акароидных клещей. Киев : Наук. думка, 1985. С. 3-4.

2. Оксентюк Я. Р. 2020. *Акаридіві кліщі – шкідники запасів Житомирського Полісся (видова різноманітність, особливості шкодочинності, методи її прогнозування, рекомендації по боротьбі і профілактиці)*. Дис. канд. біол. наук, Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України. Режим доступу: <http://mail.izan.kiev.ua/disser/Oksentiuk/Oksentiuk-text.pdf>.

3. Дудинська А. Т., Дудинський Т. Т. Синантропні акаридіві кліщі (Acariformes, Acaridia) Закарпаття. Ужгород : Гражда, 2015. 136 с.

4. Hagstrum D. W., Klejdysz T. Z., Subramanyam Bh., Nawrot J. Atlas of Stored-Product Insects and Mites. Minnesota : AACCI International, 2013. 589 p.

5. Akimov I. A., Oksentyuk Ya. R. Functional and ecological adaptations of several acaridid mite species (Acariformes, Astigmata) for feeding on stored products. *Vestnik Zoologii*. 2018. Vol. 52, No. 4. P. 553-560.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ БІОЕТИКИ

Юлія Максименко

кандидат біологічних наук, доцент

tarasova21@gmail.com

Дмитро Вискушенко

кандидат біологічних наук, доцент

vda@zu.edu.ua

На сучасному рівні розвитку суспільства та науки великого значення набула біологічна етика. Кожен з аспектів біоетики належить до сфери біології, етики, філософії, медицини, антропології, фізіології, соціальної політики, психології тощо [1, с. 15; 2, с. 25; 3, с. 7]. Біоетичні проблеми на сьогоднішній день глибоко взаємодіють з іншими проблемами, що постають перед сучасним суспільством та наукою.

Біоетика виникла наприкінці 60-х – початку 70-х років минулого століття в США як складний феномен сучасної культури. Термін «біоетика» запропонував в 1970 р. американський лікар та філософ Ван Ренсселер Поттер

[4, 5]. В своїх наукових працях він закликав об'єднати зусилля представників гуманітарних наукових товариств та натуралістів (в першу чергу біологів та медиків) для того, щоб забезпечити гідні умови життя людей. Поттер вважав, що біологічна етика має стати не лише галуззю науки, а новою мудрістю, в якій об'єдналися дві найбільш важливі і вкрай необхідні структури – біологічне знання і загальнолюдські цінності [6, 7]. Він вбачав біоетику як науку виживання людства.

В той час біоетика займалася міждисциплінарним дослідженням антропологічних, моральних, соціальних та юридичних проблем, що з'явилися завдяки розвитку новітніх біомедичних технологій (генетичних, репродуктивних, трансплантологічних та ін.). У 70-ті роки в США почали створювати перші дослідні та освітні центри біоетики [8]. До проблем, якими вони займаються, привертається найпильніша увага не тільки науковців, а і політиків, журналістів, освітян, взагалі найширшої публіки.

У наступному десятилітті сфера розвитку біологічної етики дуже швидко отримує визнання у Західній Європі, а з початку 90-х років – і у країнах Східної Європи (включаючи Україну) та в Азії (Японія та Китай).

В медицині біоетика підтримує традиційні цінності милосердя, благодійності, ненанесення шкоди, моральної відповідальності медиків та науковців. В нинішній соціальній та культурній ситуації вони набувають особливого значення. Увага приділяється моральній цінності індивіда як унікальної та неповторної особистості. У центрі моральної свідомості підкреслюється ідея автономії людини, її право самостійно приймати найважливіші рішення щодо власного життя, що регулюється міжнародним та національним законодавством [9].

Біоетичні аспекти враховують на сучасному рівні, що якщо біологи як експерти мають найбільш достовірне знання та навички, наприклад, в галузі клонування, то питання про моральну і правову складову подібних дій знаходиться поза їхньою професійною компетенцією. Ось тому біоетикою займаються представники цілої низки різних дисциплін: медики, біологи,

філософи, теологи, психологи, соціологи, юристи, політики та багато інших. З погляду на це, біоетика являє собою міждисциплінарний феномен. Адже проблеми, що спричинилися у зв'язку з прогресом біології та медицини, настільки складні, різнопланові і суспільно значущі, що для їх ефективного вирішення необхідно прикласти спільні зусилля безлічі науковців, що володіють різними видами знання та досвіду. Крім того, ідеї біологічної етики розвиваються та соціально реалізуються в рамках різних громадських організацій та рухів. Існують незалежні лікарські асоціації, організації захисту прав пацієнтів, прав тварин, прихильників та противників права на аборт тощо [10]. Значення суспільства у розвитку біоетики відображено у багатьох міжнародних та національних законодавчих актах.

Необхідною умовою компетентної участі науковців в обговоренні та ефективному вирішенні найгостріших проблем, що пов'язані з розвитком новітніх біологічних і медичних технологій, є покращення якості та розширення сфери біоетичної освіти. На сьогодні біоетика як навчальний курс викладається для медиків, біологів, філософів, юристів, психологів, створюються підручники та посібники.

Література

1. Аболіна Т. Г. Прикладна біоетика: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 392 с.
2. Білоконь С. В. Основи біоетики та біобезпеки. Одеса : ОНУ, 2017. 155 с.
3. Вадзюк С. Н., Волкова Н. М. Основи біоетики і біобезпеки : посібник. Тернопіль : ТДМУ : Укрмедкнига, 2019. 128 с.
4. Галкін О. Ю. Біоетика в Україні: від теорії до практики. Нормативно-правові та навчально-наукові аспекти Наукові вісті НТУУ «КПІ». 2011. № 3. С. 12-19.
5. Запорожан В. М. Від біоетики до ноетики *Вісник НАН України*. 2004. № 12. С. 22-30.
6. Запорожан В. М., Аряєв Н. Л. Біоетика та біобезпека: підручник. Київ : Здоров'я, 2013. 454 с.

7. Кулініченко В. О. Філософсько-світоглядні засади біоетики *Практична філософія*. 2001. № 3. С. 37-43.

8. Ліщинська-Милян О. І. Філософські та прикладні аспекти біоетики: текст лекції. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 24 с.

9. Москоленко В. Ф. Біоетика: філософсько – методологічні та соціально-медичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2005. 218 с.

10. Чешко В. О. Генетика, біоетика, політика: коеволюція культурно-психологічних парадигм сучасної цивілізації *Практична філософія*. 2001. № 3. С. 44-71.

СТРУКТУРА УГРУПУВАНЬ ЛЮМБРИЦИД У БІОТОПАХ МІСЬКИХ ПАРКІВ

Вікторія Мороз

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

vikamoroz14@ukr.net

Родина Lumbricidae маючи великий ареал поширення трапляється в усіх ландшафтних зонах суходолу від тундри до пустель, що є свідченням значного ступеня пристосованості цих едафічних тварин до умов середовища існування. Протягом декількох десятиліть дослідження малоцетинкових червів здійснювали в аспекті видового складу. Вперше такі дослідження проведені Ч. Дарвіном у 1881 р., результати яких підтвердили значення діяльності цих макроедафічних представників у формуванні ґрунтів. Будь-які зміни чисельності та видового складу люмбрицид свідчать про істотні перебудови в наземних екосистемах. Дослідження угруповань люмбрицид дозволяє краще зрозуміти хід ґрунтоутворюючих процесів біоценозу [1, 2, 3].

Однією із важливих екологічних проблем є урбанізація, яка негативно позначається на компонентах та комплексах довкілля, змінюючи властивості ґрунту. Урбанізація призводить до ущільнення, деградації та зміни ґрунтового покриву через що вважається однією з основних причин вимирання видів. Це

безсумнівно становить загрозу для біологічного різноманіття. Біоценози міських парків зазнають антропогенного навантаження внаслідок систематичного потоку відвідувачів, які впливають на стан едафотопу [1, 4, 5]. У контексті цього, дослідження структури угруповань люмбрицид біоценозів парків є актуальним завданням.

Мета дослідження – встановлення кількісної та якісної структури угруповань дощових черв'яків у біотопах міських парків. Матеріалом для дослідження слугували власні збори дощових черв'яків родини Lumbricidae зібрані вручну протягом 2022 р. у біотопах міських парків (м. Житомир та смт. Черняхів, Житомирська обл.). Ґрунтові розкопки та транспортування матеріалу проведено за загальноприйнятою методикою [6]. Визначення видової належності та тип життєвої форми здійснено за Т. С. Перель [7, 8].

У результаті проведених польових та лабораторних досліджень виявлено 8 видів олігохет педофауни належних до п'яти родів родини Lumbricidae: *Dendrobaena* (*Dendrobaena octaedra* (Savigny, 1826)), *Lumbricus* (*Lumbricus castaneus* (Savigny, 1826), *L. terrestris* (Linnaeus, 1758)), *Eisenia* (*Eisenia fetida* (Savigny, 1826)), *Aporrektodea* (*A. rosea* (Savigny, 1826), *A. trapezoides* (Duges, 1828), *A. caliginosa* (Savigny, 1826)), *Octolasion* (*Octolasion lacteum* (Örley, 1885)). Виявлені види належали до життєвих форм підстилочників, ґрунтово-підстилочників та нірників. Кожний із виявлених черв'яків характеризувався набором морфологічних пристосувань, які виникли у них до умов середовищ їх перебування.

Фоновими представниками у досліджуваних біотопах міських парків були *A. rosea*, *A. caliginosa* та *L. terrestris*. Домінування цих представників є цілком очевидним, оскільки виявлені види є космополітами та характеризуються широкими межами екологічної валентності, тому можуть населяти навіть ті біоценози, які зазнають антропогенного пресингу.

Вид *E. fetida* виявлено лише у трьох пунктах досліджуваної рекреаційної території – до 25 особин у пробі. Три види *L. castaneus*, *A. trapezoides* та *D. octaedra* траплялися лише в окремих вибірках в одиничних екземплярах.

Здебільшого, висока чисельність *D. octaedra* та *L. castaneus* спостерігалася у зонах мішаних і широколистяних лісових ценозах, що підтверджують дані [7, с. 8].

На досліджуваних територіях міських парків достатньо чисельним був *O. lacteum* (до 15 особин у пробі). Популяції даного виду найчастіше траплялися у зволжених ділянках біоценозу парку.

Ділянки парків, які зазнають меншого антропогенного впливу характеризуються вищою чисельністю дощових червів (до 50 екз. у пробі) та видовою різноманітністю. Ділянки парків із невисоким ступенем антропогенної трансформації за своїми умовами є відносно сприятливими для життєздатності люмбрицид, порівняно із сильно трансформованими ділянками.

Література

1. Гарбар О. В., Гарбар Д. А., Павлушкіна О. В. Дощові черви м. Новограда-Волинського: структура угруповань в залежності від рівня трансформації екосистем // Міжвузівська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Екологічний розвиток країни в рамках Європейської інтеграції». Житомир. 2014. С. 51-52.
2. Мірзак О. В. Екологічні особливості едафотопів урбанізованих територій степової зони України : Автореф. дис. ... канд. біол. наук. 03.00.16. Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. 19 с.
3. Стернік В. М., Мельник В. Й. Актуальність досліджень дощових черв'яків в біоіндикації стану урбоедафотопів міста Рівне // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Біологія та валеологія. Харків. 2016. Вип. 18. С. 169-180.
4. Caruso T., Migliorini M., Rota E., Bargagli R. Highly diverse urban soil communities: Does stochasticity play a major role? // Applied Soil Ecology. Vol. 110. 2017. P. 73-78.
5. Glasstetter M. Earthworm diversity in urban habitats of Basel (Northwestern Switzerland) // Zoology in the Middle East. Vol. 58 (sup4). 2016. P. 95-102.

6. Гиляров М. С. Учет крупных почвенных беспозвоночных (мезофауна) // Методы почвенно-зоологических исследований. 1975. С. 12-29.

7. Перель Т. С. Распространение и закономерности распределения дождевых червей фауны СССР. М.: Наука, 1979. 272 с.

8. Жуков О. В. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Дощові черв'яки (Lumbricidae): моногр. / О. В. Жуков, О. Є. Пахомов, О. М. Кунах; за заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. 371 с.

**ВПЛИВ ФОСФАТНОГО МІЮЧОГО ЗАСОБУ «ТЕО ВЕБЕ» НА
ПОКАЗНИКИ ЛЕГЕНЕВОГО ДИХАННЯ АЛОВИДІВ *PLANORBARIUS
CORNEUS S. LATO* (MOLLUSCA, GASTROPODA, PULMONATA,
PLANORBIDAE)**

Юлія Іконнікова

здобувач 4 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ikon_y@i.ua

Марина Овод

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

marina.ovod@gmail.com

Науковий керівник: доктор біологічних наук,
професор *Стадниченко Агнеса*

Сьогодні ні для кого не секрет, що більшість водойм гідромережі України забруднені різними техногенними шкідливими для біонтів речовинами. До числа таких належать синтетичні миючі засоби (СМЗ). Основними джерелами їх забруднення гідросфери є стічні води господарсько-побутових і промислових виробництв (нафтова, текстильна, хімічна промисловість). Для цих токсикантів характерні емульгуючі, диспергуючі, освітлюючі властивості і у їх складі міститься 15–25% поверхнево-активних речовин (ПАР). Включаючись у колообіг речовин водойм, ці детергенти піддаються біохімічному окисненню,

рівень якого залежить від хімічного складу і структури речовини та умов середовища. СМЗ здійснюють багатовекторний токсичний вплив на водні екосистеми, а саме: погіршують кисневий та гідрохімічний режим води, завдають прямої токсичної дії гідробіонтам [1–5].

Наразі рівень забруднення поверхневих вод ПАР перевищує діючі гранично допустимі концентрації (0,5 мг/л – для водойм комплексного призначення і 0,1 мг/л – для рибогосподарських) [6]. Очевидно, що це становить серйозну небезпеку для життєздатності водних організмів різних таксонів і загрожує зменшенням численності їх популяцій або повним їх викоріненням. Підприємства на території України, переробляючи шкідливі для природних організмів речовини, скидають нерідко стічні води у річки, спричиняючи їх забруднення СМЗ. Тому виникає потреба у дослідженні впливу цих токсикантів на життєздатність постійних мешканців водойм, до яких належать м'якуни.

Об'єктом дослідження слугували аловиди *Planorbarius corneus* s. lato, які широко розповсюдженні у гідромережі України.

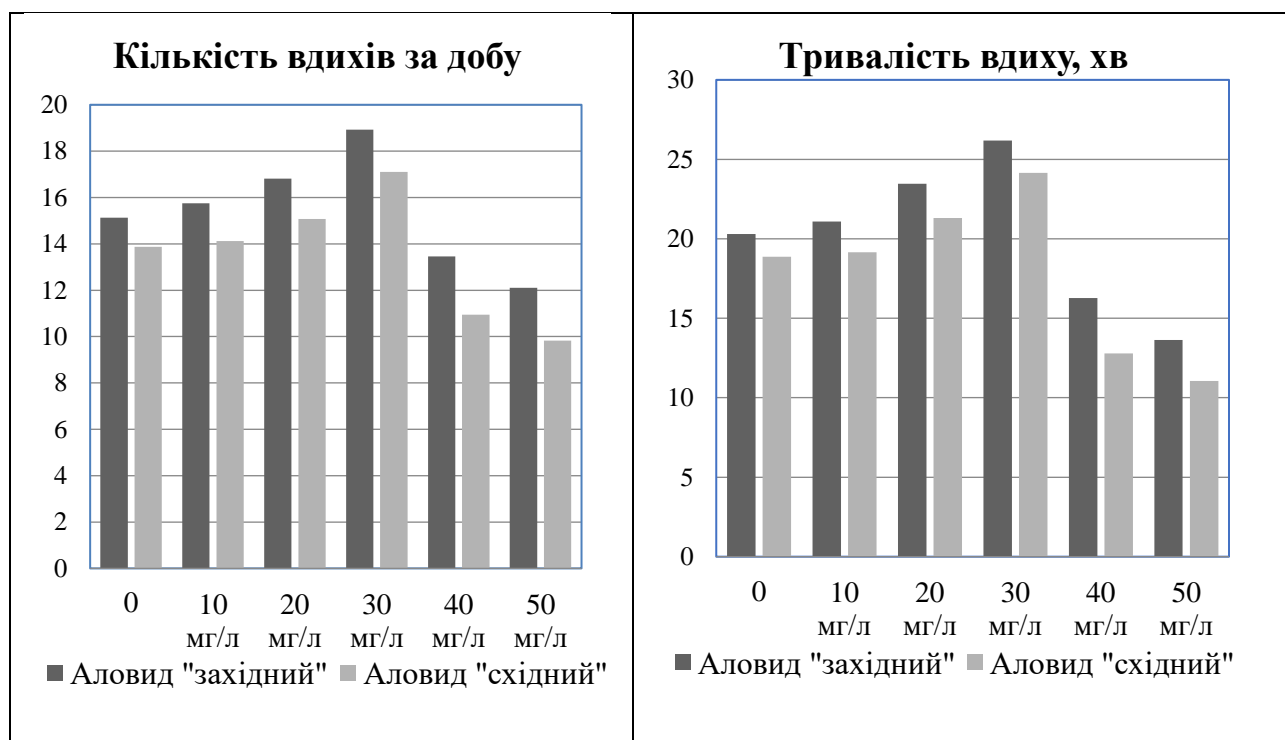
Мета дослідження – з'ясувати дію різних концентрацій (10, 20, 30, 40, 50 мг/л) фосфатного миючого засобу «Тео бебе» на значення показників легеневого дихання «західного» і «східного» аловидів витушки рогової.

Матеріал – одновікові особини аловидів *P. corneus* s. lato, зібрані вручну у серпні–жовтні 2021–2022 рр.: 115 екз. «західного» аловиду із р. Тетерів (м. Коростишів, Житомирської обл.) і 113 екз. «східного» аловиду із р. Сула (м. Ромни, Сумської обл.). М'якунів, доставлених у лабораторію в пластиковій тарі разом із водою, одразу було піддано обов'язковій 15-добовій аклімації за таких умов: об'єм акваріумів – 20 л, щільність посадки особин – 4 екз./л, температура води – 20–21° С, рН – 7,6–8,6, оксигенізація – 8,4–9,1 мг О₂/дм³. Щодобове оновлення середовища.

Основний та орієнтовний досліди здійснено за стандартною методикою [7]. Як токсикант застосовано фосфатний СМЗ «Тео бебе» (виробник – «Ficosota Syntez», Болгарія) у концентраціях 10, 20, 30, 40, 50 мг/л. Експозиція – 7 діб. Значення показників легеневого дихання у піддослідних особин

встановлювали за їх етологічними і фізіологічними реакціями на дію використаного щодо них полютанта [7]. Отримані результати дослідження опрацьовано методами базової варіаційної статистики за допомогою комп'ютерної програми «Statistica 6.0».

З'ясовано, що за впливу миючого засобу «Teo bebe» у піддослідних аловидів витушки рогової рівня його концентрації від 20 до 30 мг/л включно відмічено підвищення значень добової кількості, тривалості й об'єму вдихів за зменшення інтервалів між ними ($p \leq 0,05-0,001$) (Рис. 1). У діапазоні концентрацій цього токсиканта від 40 до 50 мг/л у досліджуваних аловидів спостерігалось різке зниження значень вищезазначених показників їх дихання за підвищення тривалості інтервалів між вдихами ($p \leq 0,05-0,001$).

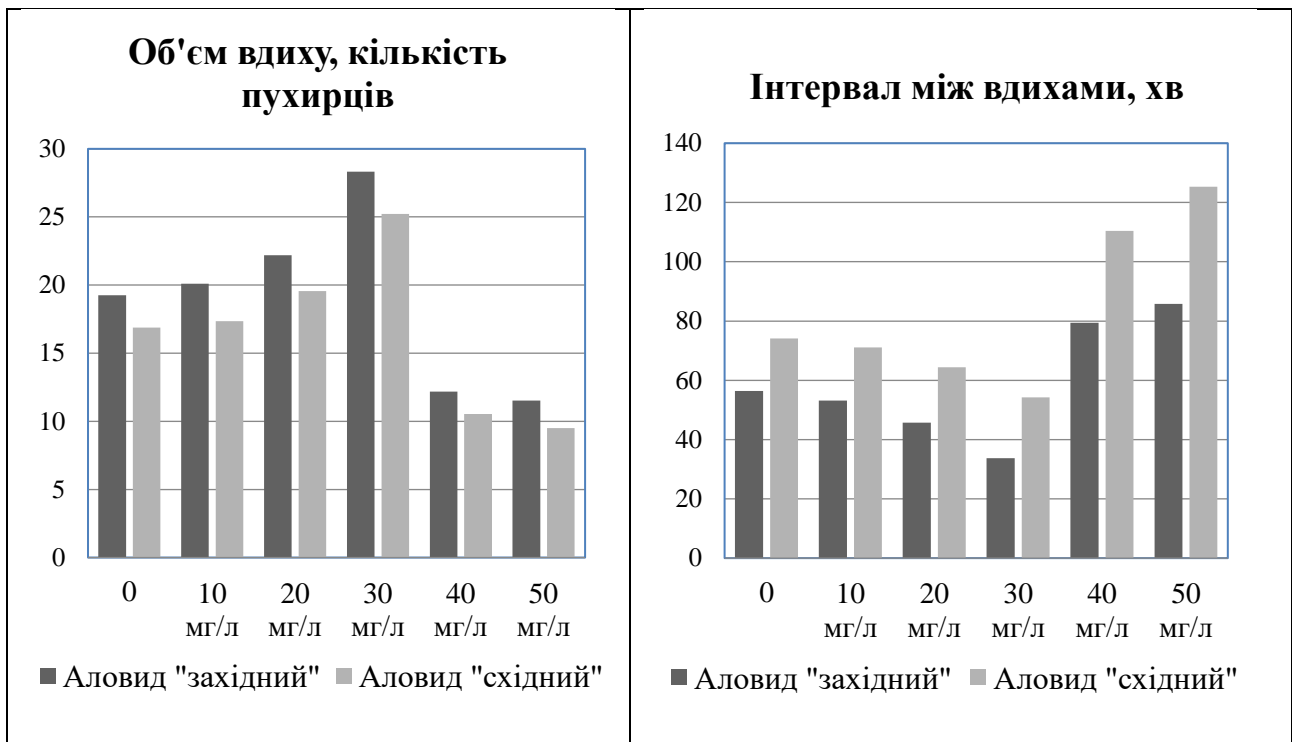

Рис. 1. Вплив різних концентрацій СМЗ «Teo bebe» на показники легеневого дихання «західного» аловиду *P. corneus s. lato*

За дії застосованого СМЗ у піддослідних м'якунів розвивався фазний патологічний процес – отруєння. За концентрації 10 мг/л значення вищезазначених показників дихання були близькими до контрольної групи тварин. Це відповідає найпершій і найтривалішій з фаз отруєння – латентній. За концентрацій 20 і 30 мг/л використаного детергенту у аловидів *P. corneus s. lato* спостерігалось підвищення значень досліджуваних показників їх легеневого дихання, що відповідає фазі стимуляції патологічного процесу. За 40 і 50 мг/л СМЗ «Teo bebe» у піддослідних особин відмічена депресивна фаза отруєння, яка швидко змінювалася сублетальною і летальною фазами. У витушок за впливу ПАР відбувалися структурні й функціональні ураження легеневого епітелію, що викликали їх загибель внаслідок асфіксії.

Література

1. Бабич Ю. В., Стадниченко А. П. Вплив фосфатного миючого засобу «Savex» на показники легеневого дихання аловидів *Planorbarius corneus s. lato* (Mollusca, Gastropoda, Pulmonata, Planorbidae) гідромережі України. *Біологічні*

дослідження – 2022 : збірник наук. праць. Житомир : ПП «Євро-Волинь», 2022. С. 79-81.

2. Вплив різних концентрацій СМЗ «Вухатий нянь» на стабільність гомеостазу внутрішнього середовища «західного» аловиду витушки (Mollusca, Gastropoda, Pulmonata, Vulinidae) / Ю. В. Бабич та ін. *Актуальні питання біологічної науки* : зб. статей. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2021. С. 85-87.

3. Загребельна Л. П., Стадниченко А. П. Вплив СМЗ «SARMA» на фізико-хімічні показники in vitro гемолімфи витушки рогової *Planorbarius corneus* (Mollusca, Gastropoda, Pulmonata, Vulinidae). *Біологічні дослідження – 2020* : збірник наук. праць. Житомир, 2020. С. 93-95.

4. Фосфор мийних засобів та його вплив на водяні організми / М. О. Савлущинська та ін. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія Біологія*. 2013. Т. 56, № 3. С. 119-125.

5. Mousavi S. A., Khodadoost F. 2019. Effects of detergents on natural ecosystems and wastewater treatment processes: a review. *Environmental Science and Pollution Research* 26: 26439-26448.

6. Дудник С. В., Євтушенко М. Ю. Водна токсикологія: основні теоретичні положення та їх практичне застосування: монографія. Київ : Вид-во Укр. фітосоціологічного центру, 2013. 297 с.

7. Бабич Ю., Стадниченко А., Уваєва О. Вплив іонів Cr (III) на показники дихання аловидів *Planorbarius corneus* s. lato (Mollusca, Gastropoda, Planorbidae) гідромережі України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*. 2022. Вип. 86. С. 47-57.

ПРИСНОВОДНІ ДВОСТУЛКОВІ МОЛЮСКИ РІЧОК ТЕТЕРІВ ТА КАМ'ЯНКА ЖИТОМИРА ТА ЇХ РОЛЬ У ОЦІНЦІ СТАНУ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Лілія Билина

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

bylyna.lili@gmail.com

Лариса Шевчук

професор, доктор біологічних наук

shevchuk.biol@gmail.com

Олеся Павлюченко

доцент, кандидат біологічних наук

pavluchenkolessia@gmail.com

Показником здоров'я екосистеми, у тому числі і гідроекосистеми є її видове багатство, стабільна структура популяцій, здатність до відтворення [2], відсутність забруднення поллютантами тощо. При цьому не існує видів живих організмів існування яких у екосистемі можна було б вважати не обов'язковим, однак існують організми відсутність яких вважається критичною, вони є «екосистемними інженерами», які формують якість середовища та створюють умови для існування інших видів. Саме такою групою прісноводних гідробіонтів є нативні двостулкові молюски родин Unionidae, Pisidiidae (Bivalvia). Їх визнано модельними видами державних програм моніторингу стану водних об'єктів у багатьох країнах Європи та світу [10-15].

Метою нашого дослідження стало визначення видового складу двостулкових молюсків родин Unionidae та Pisidiidae річок Тетерів та Кам'янка міста Житомира. Матеріалом слугували збори матеріалу, виконані протягом теплого періоду 2020-2022 років. Молюсків збирали вручну у прибережній зоні водойм, яка є основним місцем зосередження цих тварин у теплу пору року. Молюсків родини Pisidiidae збирали шляхом промивання донних відкладів за допомогою сита. Видову ідентифікацію здійснювали шляхом порівняння морфологічних ознак з описаними в літературі [4, 5; 8, 9].

Через річку Житомир протікають такі річки як Тетерів, Кам'янка, Крошенка, Лісова, Смолянка, Коденка, однак найбільшими серед них є Тетерів та Кам'янка. Час від часу з'являються повідомлення про загострення екологічної ситуації на річці Тетерів, а саме через спуск води [6], аварії на каналізаційній станції [1], або через невідомі причини, які викликали загибель понад

400 рибин [7]. На берегах Кам'янки розташувалась переважно забудова приватного сектора, тому річка потерпає від не санкціонованих викидів сміття та каналізаційних стоків.

За результатами всеукраїнського рейтингу [8] Житомирську область у 2022 році визнано найчистішою в Україні, а сам Житомир перебуває на другому місці серед інших міст. Серед причин цього зазначається у тому числі і те, що рівень забруднення водних ресурсів зменшився, частково завдяки інспекції очисних споруд та каналізації міста. Попри загальне покращення екологічного стану, місто перебуває під постійним впливом антропогенних чинників, зокрема через забруднення стічними водами підприємств викликане відсутністю сучасних технологій очистки, що продовжує створювати загрозу існуванню гідробіонтів та гідробіоценозів загалом.

Результати власних зборів показали, що в річці Тетерів в межах міста (район паперової фабрики, гідропарк, студентський пляж) молюсків родини Pisidiidae не виявлено взагалі, як власне і в інших восьми пунктах на цій річці в межах Житомирської області (населені пункти Чуднів, Денеші, Кіпчинці, Левків, Коростишів, Харитонівка, Городське, Радомишль). На нашу думку, це обумовлено в першу чергу зарегулюванням стоку річки та перетворенням її на систему водосховищ, через це замуленням водойми та погіршенням її гідрологічних характеристик. Проте, в межах міста Житомира (гідропарк) було виявлено три види перлівницевих – *Unio pictorum* Linnaeus, 1758, *U. tumidus* Philipsson, 1788, *Anodonta anatina* Linnaeus, 1758. Тут переважали черепашки мертвих тварин, щільність населення живих тварин не перевищувала 2 екз/м².

В річці Кам'янці молюсків родини Pisidiidae було виявлено шість видів: *Sphaerium rivicola* Lamarck, 1818, *S. nucleus* Studer, 1820, *Pisidium subtruncatum* Malm, 1855, *P. supinum* Schmidt, 1851, *P. henslowanum* Sheppard, 1823, *P. nitidum* Jenyns, 1832, а перлівницевих два – *U. tumidus* Philipsson, 1788, *U. pictorum* Linnaeus, 1758. Щільність поселення молюсків родини Pisidiidae коливалася від 1 до 20 екз/м², а перлівницеві були представлені одиничними екземплярами, переважали уламки пустих черепашок. Даний факт на нашу думку можна

пояснити тим, що пізидіди надають перевагу ділянкам водойми хоча б зі слабкою течією, а Кам'янка переважно є проточною (слабка та середня течія). Для потенційно довго живучих порівняно з пізидідами перлівницевих, тобто здатних поступово накопичувати токсиканти в своєму тілі і гинути, умови існування у Кам'янці виявились не такими сприятливими.

Таким чином, можна зробити висновок, що за видовим складом та представленістю двостулкових молюсків в річках Тетерів та Кам'янка, загалом якість води в кожній з них може бути оцінена як задовільна. Однак, екосистема річки Тетерів не така сприятлива для існування нативних двостулкових молюсків через перетворення її з проточної на систему водосховищ, які мають кардинально відмінний гідрологічний характер.

Література

1. Директор водоканалу просить житомир'ян зменшити використання води: у місті – значна аварійна ситуація. Житомир інфо. Режим доступу: https://www.zhitomir.info/news_201885.html (дата звернення: 16.05.2023).

2. Екологія відновлення. https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологія_відновлення (дата звернення: 15.05.2023).

3. Житомирська область – на першому місці в екологічному рейтингу регіонів. Житомир інфо. Режим доступу: https://www.zhitomir.info/news_205795.html (дата звернення: 16.05.2023).

4. Мальцев В. І., Карпова Г. О., Зуб Л. М. Визначення якості води методами біоіндикації: науково-методичний посібник. Київ: НЦ екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України, Недержавна наукова установа Інститут екології (ІНЕКО) Національного екологічного центру України, 2011. 112 с.

5. Стадниченко А. П. Фауна України. Перлівницеві. Кулькові (Unionidae, Cycladidae). – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 29. – Вип. 9. – 384 с.

6. У Житомирі рік тому спустили воду з Тетерева: як змінилася річка за цей час. Суспільні новини. Режим доступу: <https://suspilne.media/421092-u-zitomiri->

[rik-tomu-spustili-vodu-z-tetereva-ak-zminilasa-ricka-za-cej-cas](#) (дата звернення: 16.05.2023).

7. У Житомирі та поблизу міста в річці виявили понад 400 мертвих рибин, фахівці з'ясовують причину. Житомир інфо. Режим доступу: https://www.zhitomir.info/news_214181.html (дата звернення: 17.05.2023).

8. Шевчук Л. М., Васильєва Л. А., Пампура М. М., Межжерін С. В. Перлівниці (Unionidae) України: ресурсна оцінка (чисельність, динаміка ареалів, особливості репродукції). Vestnik Zoologii. 2019. № 37. 92 с.

9. Янович Л. М. Перлівниці Unionidae Rafinesque, 1820 (Bivalvia) в сучасних екологічних умовах України (стан популяцій, особливості статевої структури і розмноження, біоценотичні зв'язки та фауна: дис. ... д-ра біол. наук: 03.00.08. Київ, 2013. 389 с.

10. Manuel Lopes-Lima and other. Conservation status of freshwater mussels in Europe: state of the art and future challenges. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/284899646_Conservation_status_of_freshwater_mussels_in_Europe_State_of_the_art_and_future_challenges (дата звернення: 17.05.2023).

11. Mussel Watch Program. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Mussel_Watch_Program (дата звернення: 17.05.2023).

12. Mutvei H., Dunca E., Timm H., Slepukhina T. Structure and growth rates of bivalve shells as indicators of environmental changes and pollution. Bull. Mus. Oceanograph. Monaco, Num. Spec. 1996. Vol. 14. P. 65-72.

13. Shevchuk L., Vasilieva L., Romaniuk R., Pavliuchenko O. Species diversity of unionid mussels (Mollusca: Bivalvia: Unionidae) as a bioindicator of the state water environment of river basins of Ukraine. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 2021. Vol. 915. Issue 1. doi:10.1088/1755-1315/915/1/012006

14. Weber E. Population size and structure of three mussel species (Bivalvia: Unionidae) in a northeastern German river with special regard to influences of environmental factors. Hydrobiologia. 2005. Vol. 537. P. 169-183.

15. Zettler M. L., Jueg U. The situation of the freshwater mussel *Unio crassus* (Philipsson, 1788) in north-east Germany and its monitoring in terms of the EC Habitats Directive. *Mollusca*. 2007. Vol. 25. P. 165-174.

СТРАТЕГІЇ ЖИВЛЕННЯ ТА ТРОФІЧНА СТРУКТУРА УГРУПУВАНЬ ГЕТЕРОТРОФНИХ ДЖГУТИКОВИХ ВОДОЙМ РАДОМИШЛЬЩИНИ

Галина Онофрійчук

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

pecherytsua2104@gmail.com

Науковий керівник: кандидат біологічних наук, доцент *Шевчук Світлана*

Відповідно до сучасних поглядів, протисти – це еукаріотичні організми з одноклітинною організацією. До протистів відносяться класичні найпростіші, одноклітинні фототрофи (наприклад, діатомові) та нижчі гриби [1].

Представниками протистів є і гетеротрофні джгутикові – поліфілетична група вільноживучих одноклітинних еукаріот, що використовують один або два джгутики для руху та мають гетеротрофний тип живлення [2].

Дана група протистів є важливим компонентом екосистем прісних водойм. Вони здатні розкласти органічні речовини та допомагати у відновленні поживних речовин у воді. Багато видів гетеротрофних джгутикових є детритофагами, тобто живляться мертвими організмами та їх рештками, що розкладаються у воді. Без джгутиконосців водойми швидко б стали б забрудненими і непридатними для життя. Крім того, гетеротрофні джгутикові є важливим джерелом живлення для інших водних організмів. Наприклад, їх споживають інфузорії, дрібні ракоподібні та інші організми. Тому присутність гетеротрофних джгутикових допомагає підтримувати біорізноманіття і зберігати стійкість водних екосистем загалом.

Також окремі групи флагелят та їх угруповання здатні реагувати на зміни якості води, що може бути використано з метою біоіндикації і моніторингу

водних екосистем. Значна роль флагелят і в біологічному кругообігу в якості однієї з найважливіших ланок ланцюга живлення.

Метою дослідження було встановити біорізноманіття гетеротрофних джгутикових різних типів водойм Радомишльщини, їх трофічну структуру та стратегії живлення.

Так, проаналізувавши проби води (жовтень 2022 року та березень 2023 року) було ідентифіковано 8 видів джгутикових, що відносяться до 2 молекулярно-генетичних кластерів (супергруп) – **Excavata** та **Chromalveolata** [3].

Excavata

Eubodonida Vickerman in Moreira, Lopez-Garcia, and Vickerman, 2004

B. saltans Ehrenberg, 1838

B. designis Skuja, 1948

Neobodonida Vickerman in Moreira, Lopez-Garcia, and Vickerman, 2004

Rhynchobodo simius Patterson et Simpson, 1996

Euglenida Bütschli, 1884, emend. Simpson, 1987

Peranema fusiforme (Larsen, 1987) Larsen et Patterson, 1990

Petalomona pusilla Skuja, 1948

Chromalveolata

Chrysophyceae Pasher, 1914

Paraphysomonas vestita (Stokes, 1888) De Saedeleer, 1929

Goniomonadales Novarino and Lucas, 1993

Goniomonas truncata (Fresenius 1858) Stein, 1887

Stramenopiles Patterson 1989, emend. Adl et al., 2005

Spumella vuigaris Cienkowski, 1870

Найбільше видів було знайдено у болоті Суткове (6), найменше – по 2 види, у ставку Папірнянський та ставку в селі Кочерів (Табл. 1).

Таблиця 1.

Розподіл видів гетеротрофних джгутикових по водоймах
Радомишльщини

Ставок Папірнянський (м. Радомишль)	Річка Тетерів (м. Радомишль)	Болото (с. Поташня)	Річка Білка (с. Поташня)	Ставок (с. Кочерів)	Болото Суткове (с. Став- Слобода)
<i>B. saltans</i>	<i>S. vulgaris</i>	<i>B. saltans</i>	<i>B. saltans</i>	<i>S. vulgaris</i>	<i>B. saltans</i>
<i>B. designis</i>	<i>P. vestita</i>	<i>B. designis</i>	<i>B. designis</i>	<i>B. designis</i>	<i>B. designis</i>
	<i>B. saltans</i>	<i>G. truncata</i>	<i>G. truncata</i>		<i>G. truncata</i>
		<i>R. simius</i>			<i>P. fusiforme</i>
					<i>P. pusilla</i>

Як відомо, гетеротрофні джгутикові мають різні стратегії живлення. Зокрема, рухомі форми, які мають псевдоподії для захоплення та поглинання їжі, здійснюють активний пошук їжі. Прикріплені форми, які за допомогою джгутиків створюють рух рідини та харчових частинок, що поглинаються безпосередньо на поверхні клітини, здійснюють перехоплення їжі. Ще одна стратегія властива також прикріпленим формам, які схожі на «перехоплювачів», але на відміну від них мають спеціальні фільтруючі структури для просіювання середовища і пошуку харчових частинок. Дифузний тип живлення характерний для малорухомих форм, що не створюють току рідини, а «відловлюють» їжу псевдоподіями, що часто мають екструсоми. Також трофічну структуру цих найпростіших складають бактеріодетритофаги-збирачі, бактеріодетритофаги-фільтратори, еврифаги та хижаки.

В результаті дослідження було встановлено, що із 8 знайдених видів: 5 – мають стратегію живлення шляхом активного пошуку їжі, а 3 – здійснюють перехоплення їжі. Щодо трофічної структури, то виявилось, що 5 видів є бактеріодетритофагами-збирачами, 2 – бактеріодетритофагами-фільтраторами та 1 вид – еврифагом.

Література

1. Klaus Hausmann, Norbert Hülsmann, Renate Radek. Protistology. Schweizerbart Sche Vlgsgb, 2003. 379 p.

2. Arndt H., Dietrich D., Auer B., Cleven E., Gräfenhan T., Weitere M. & Mylnikov A.P. Functional diversity of heterotrophic flagellates in aquatic ecosystems. In: Leadbeater BSC & Green JC (Eds). The Flagellates, Taylor & Francis Ltd, London, 2000. P. 240-268.

3. Revisions to the Classification, Nomenclature, and Diversity of Eukaryotes / Adl et al. *Journal of Eukaryotic Microbiology*. Vol. 66. 2019. P. 4-119.

Секція IV. а) Математичні та природничі науки

Підсекція Екологія

МОДЕЛІ ПРОЦЕСУ ВІДНОВЛЕННЯ ЧАГАРНИЧКОВОЇ РОСЛИННОСТІ НА ПОРУШЕНИХ ҐРУНТАХ

Ангеліна Брень

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

elenacernaeva642@gmail.com

Науковий керівник: кандидат біологічних наук, доцент *Хом'як Іван*

Розробка теорії відновлення екосистем поза межами Землі видається проблемою наступних століть. Навіть якщо припустити, що наука зробить фундаментальний прорив у основних теоріях, то практичне втілення цих відкриттів для прискорення колонізації космічного простору вимагатиме століть накопичення інженерного досвіду. Навіть якщо це буде спрямовано на об'єкти Сонячної системи. Уже зараз нам зрозуміло, що їхній повний тераформінг вимагатиме не менше ресурсів й енергії, ніж для пошуків і колонізації підходящої для цього планети за межами Сонячної системи.

Із іншого боку вже на нашій планеті ми вже використовуємо аналогічний до тераформінгу процес. Це рекультивация та відновлення екосистем. Її можна просліджувати як окремий випадок тераформінгу ділянок земної поверхні. Цей складний процес, якого не можна звести до простого переселення видів на позбавлену біоти ділянку планети. Ефективність цієї процедури залежить від

правильного підбору стратегії а також базових алгоритмів. Такий підхід не завжди враховується на практиці. Це часто призводить до провалів рекультивації та відновлення екосистем. Ми часто маємо новосформовані насадження із низькою стійкістю, перевитрату ресурсів та негативні, часто непрогнозовані для довкілля наслідки.

Першою причиною провалів відновлення екосистем є відсутність уявлень про закономірності динаміки екосистем. Другою є «земний шовінізм». Ми забуваємо про необхідність інтеграції екониши культивованого виду в конкретну серію екосистем. Щоб позбавитися від шор «земного шовінізму» потрібно подивитися на проблему зовні. Розробляючи базові алгоритми тератрансформації, ми вимушені це робити.

Тератрансформація і відновлення екосистем – це частіше за автогенні піонерні сукцесії, де людина виступає в ролі ініціатора процесу або робить невеликі його корективи. В умовах Землі помилки людини під час відновлення біоти на порушених ектопах часто виправляються самостійно. За межами рідної планети, в умовах відсутності сформованих біомів та великого банку насіння таке не відбуватиметься. На Землі ми втрата ресурсів та провали в рекультивації ми можемо проігнорувати. На планетах, де розпочався процес колонізації така помилка може стати катастрофічною. У природних умовах процес відновлення екосистем може наближатися до клімаксичного атрактора різними шляхами. Це може бути поступове закономірне зростання надземної фітомаси із зміною відповідних біоморф. Наприклад, перехід від перестиглих лук до лучно-чагарникових екосистем, далі до чагарникових, похідних лісів, корінних лісів та передклімаксичних лісів. Однак, проростки едифікаторів усіх цих стадій може з'явитися в порушеній екосистемі набагато раніше. Тоді у нас відбувається певне відхилення від типового перебігу автогенної сукцесії під час відновлення. Це веде до втрати чагарничкової стадії і як результат то зниження фітоценотичного різноманіття. В окремих випадках в результаті особливостей едафотопу чагарничкова стадія розтягується в часі або й представляє собою катастрофічний

клімакс. Отже моделювання динамічних процесів проходження чагарничкової стадії становить теоретичний та прикладний інтерес.

Чагарничковими оселищами ми вважаємо ті, де в ролі едифікаторів, характерних та домінуючих виступають хамефіти. В умовах Полісся це може бути Верес, різні представники роду Дрік та Зіновать. Щодо місця останніх в екосистемологів та фітоценологів триває суперечка. Одні відносять їх до лучних екосистем а інші до чагарничкових.

Класичним автотрофним блоком чагарникових екосистем є угруповання класу Calluno-Ulicetea. Для Українського Полісся його синтаксономічна схема має такий вигляд: Calluno-Ulicetea Br.-Bl. et Tüxen ex Klika et Nadač 1944: Vaccinio myrtilli-Genistetalia pilosae Schubert ex Passarge 1964: Calluno-Genistion pilosae P. Duvigneaud 1945: Calluno-Genistetum R.Tx 1937, com. Calluna vulgaris; Euphorbio-Callunion Schubert ex Passarge 1964: Euphorbio cyparissiae-Callunetum vulgaris Schubert ex Passarge 1964, Scabioso canescens-Genistetum Balcerk. Et Brzeg 1993. Вони виникають на порушених бідних кислих піщаних ґрунтах. За умов продовження порушень зі сторони людини або тварин, можуть зберігатися протягом тривалого часу. А в гірських умовах північної Європи та Британських островів утворювати катастрофічний клімакс.

Література

1. Бондар С. С., Хом'як І. В. Тераттрансформаційні стратегії освоєння незаселених субстратів. / *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Житомир. 2021. С. 16.
2. Хом'як І. В. Екосистемологія: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 235 с.
3. Хом'як І. В. Особливості антропогенного впливу на природну динаміку екосистем Українського Полісся. *Екологічні науки*. 2018. № 1 (20), т. 2. С. 69-73.
4. Хом'як І. В., Гарбар Д. А., Андрійчук Т. В., Костюк В. С., Власенко Р. П. Динаміка відновлюваної рослинності піщаних кар'єрів Житомирського Полісся *Екологічні науки*. 2021, № 6 (39). С 204-207.

5. Bren A., Khomiak I., Khomiak O. Modern tendencies of changes of methodological approaches to studying of the restoration natural vegetation in post-mining areas / *Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ніжин: НДУ ім. Гоголя, 2022. С. 10-12.

ПРИРОДНА ЦІННІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ГІДРОЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ГУДЮЧА КРИНИЦЯ»

Марія Козин

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

marija.kozin1@gmail.com

Науковий керівник: кандидат біологічних наук, доцент *Хом'як Іван*

Ключовою цінністю території гідрологічного заказника «Гудюча криниця» є велика екосозологічна цінність, збережених в природному стані оселищ заболочених витоків річки, що починаються від природних джерел та частини їхнього водозбірного басейну та лісу із чисельною популяцією *Lycoperidium annotinum*.

Площа зайнята заказником «Гудюча криниця» має високе фітоценотичне різноманіття. Тут зустрічаються 26 асоціацій 13 класів, 16 порядків, 20 союзів та одне безрангове угруповання. Утворені ними оселища відносяться до списків четвертої резолюції Бернської конвенції. Сюди відносяться D5.2 «Зарості крупних осок без застою води» (Beds of large sedges normally without freestanding water); E1.71 «Угруповання біловуса» (*Nardus stricta* swards); E2.2 «Рівнинні сінокосні луки» (Low and medium altitude hay meadows); E3.4 «Мокрі або вологі евтрофні і мезотрофні луки» (Moist or wet eutropic and mesotrophic grassland); F4.2 Сухі пустища (Dry heaths); F9.1 Прирічкові чагарники (Riverine scrub); G1.41 Заболочені вільхові ліси на некислому торфі (*Alnus* swamp woods not on acid peat), G1.8 Ацидофільні ліси з домінуванням *Quercus* (Acidophilous *Quercus*-dominated woodland). Оселища і біота, яка їх формує належить до трьох

типів: лучна, лісова та прибережна. Синтаксономічна схема рослинності має такий вигляд: *Potamogetea: Potamogetalia: Nymphaeion albae: Numpharo lutei-Nymphaetum albae, Potameto-Nupharetum lutei, Potamogion: Potametum natantis. Phragmiti-Magnocaricetea: Phragmitetalia: Phragmition: Phragmitetum australis, Glycerietum maximae. Oxycocco-Sphagnetea: Sphagnetalia medii: Sphagnion medii: Ledo-Pinetum. Molinio-Arrhenatheretea: Galietalia veri: Agrostio vinealis-Calamagrostietum epigeioris, Agrostion vinealis: Koelerio-Agrostietum vinealis; Arrhenatheretalia elatioris: Arrhenatherion elatioris: Anthoxantho odorati-Agrostietum tenuis; Molinetalia: Mentho longifoliae-Juncion inflexi: Junco effusi-Molinietum caeruleae, Juncetum effusi; Calthion palustris: Scirpetum sylvatici. Calluno-Ulicetea: Vaccinio myrtilli-Genistetalia pilosae: Calluno-Genistion pilosae: Calluna vulgaris. Nardetea strictae: Nardetalia: Violion caninae: Calluno-Nardetum. Sedo-Scleranthetetea: Alysso alyssoidis-Sedetalia albi: Alysso alyssoidis-Sedion: Sedo acri-Dianthetum hypanicii, Sedo-Scleranthetalia: Hyperico perforati-Scleranthion perennis: Thymo pulegioidis-Sedetum sexangularis. Epilobietea angustifolii: Galeopsio-Senecionetalia sylvatici: Epilobion angustifolii: Rubetum idaei, Rubo-Chamaenerietum angustifolii, Calamagrostietum epigii. Robinietea: Sambucetalia racemosae: Sambuco-Salicion capreae: Salicetum capreae. Vaccinio-Piceetea. Pinetalia sylvestris: Dicrano-Pinion: Cladonio-Pinetum, Dicrano-Pinetum, Molinio-Pinetum. Quercetea robori-petraeae: Quercetalia roboris: Pino-Quercion: Quercro roboris-Pinetum; Quercion robori-petraeae: Calamagrostio arundinacea-Quercetum petraea. Alnetea glutinosae: Alnetalia glutinosae: Alnion glutinosae: Sphagno squarrosi-Alnetum. Franguletea: Salicetalia auritae: Salicion cinereae: Salicetum pentandro-cinereae, Betulo-Salicetum repentis.*

Флора гідрологічного заказника місцевого значення «Гудюча криниця» є типовою для згаданих вище фітоценозів. Фітоценози фанерофітів цієї території складаються із молодих лісів та чагарників, розташованих ближче до дна річкової долини, якою тече струмок. Він рухається до перестиглих лісів на північному заході заказника «Гудюча криниця». Серед раритетних видів цих

оселищ слід насамперед відзначити одну із найбільших за густотою та чисельністю популяцію *Lycopodium annotinum* в Центральному Поліссі.

Також на території заказника присутні деякі раритетні види тварин. Серед них *Bombina bombina* включена в Додаток II до «Конвенції з охорони дикої флори і фауни та природного середовища існування в Європі» а також до «Червоної книги хребетних МСОП». Крім неї тут зафіксовано *Emys orbicularis*, яка внесена у Бернську конвенцію і у раритетний список МСОП, *Dryocopus martius* із Бернської конвенції та із Директиви ЄС щодо захист диких птахів, *Buteo buteo* L. із трьох конвенцій – Бернської, Боннської та Конвенції CITES, а також *Ciconia nigra* L., що охороняється в межах другого додатку Конвенції щодо міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES), додатку другого Боннської та додатку другого Бернською і Червоної книги України (ЧКУ). Під час обстеження нами було зафіксовано не ідентифіковані рукокрилі ймовірно занесені до ЧКУ.

Література

1. Хом'як І. В., Козин М. С., Коцюба І. Ю., Василенко О. М., Власенко Р. П. Обґрунтування необхідності охорони витоків малих річок на прикладі Словечансько-Овруцького кряжу. Екологічні науки. 2022. № 1 (40). С 28-32.
2. Козин М. С., Хом'як І. В. Синтаксономічна та екосозологічна характеристика природного джерела «Кам'яний брід». // Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції» – Житомир : ЖДТУ, 2021. С. 104
3. Андрійчук Т. В., Хом'як І. В., Демчук Н. С., Власенко Р. П., Костюк В. С. Еколого-просвітницький маршрут «Священні джерела Словечансько-Овруцького кряжу». Географія та туризм. 2022. Вип. 64. С 53-60.
4. Ivan Khomiak, Oleksandr Harbar, Nataliia Demchuk, Iryna Kotsiuba, and Iryna Onyshchuk Above-ground phytomas dynamics in autogenic succession of an ecosystem. *Forestry ideas*, 2019, vol. 25, No 1 (57): 136-146.

5. Хом'як І. В. Особливості антропогенного впливу на природну динаміку екосистем Українського Полісся. *Екологічні науки*. 2018. № 1 (20), т. 2. С. 69-73.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОСИСТЕМ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КЛАСИЧНИХ МЕТОДІВ ЕКОСИСТЕМОЛОГІЇ

Іван Хом'як

кандидат біологічних наук, доцент

ecosystem_lab@ukr.net

Процес гармонізації відносин людства і довкілля багатогранний та включає в себе багато різних аспектів [6]. В одних випадках, вони є проблемами теоретичного характеру, пов'язаними із природним розвитком молодшої науки екології. В інших випадках, це прикладні задачі, в яких для відомих теоретичних положень ще не знайдено алгоритмів практичного застосування. Однак, є такі проблеми відносин із довкіллям, процес розв'язання яких має теоретичне та практичне значення. До цієї групи належать завдання, пов'язані із відновленням порушених природних екосистем [5, 9, 11, 14]. Оскільки, порушення відбуваються, як під впливом діяльності людини, так і без її втручання, то порівняння цих двох процесів становить значний інтерес [7].

По своїй суті, відновлення екосистем – це природний процес, який присутній на усіх етапах розвитку життя на нашій планеті та за її межами. З моменту виникнення перших організмів на Землі, розпочалося їхнє поширення поверхнею планети. Таким чином, на позбавлених життя ландшафтах формувалися природні екосистеми. Коли в результаті дії літосферних, атмосферних чи космічних чинників вони частково або повністю руйнувалися, то процес заселення розпочинався знову. Крім того, навіть сформовані екосистеми, які знаходяться поруч, весь час конкурують за територію, намагаючись витіснити одна одну. Цю боротьбу не можна напряму порівнювати із конкуренцією на рівні видів, крім випадків, коли екосистеми сформовані едифікаторами, що належать до інвазійних видів трансформерів. Однак, ми

спостерігаємо кілька процесів динаміки, в результаті яких, одна екосистема замінює іншу [3]. Таким чином, дослідження та моделювання процесів відновлення природних екосистем після порушень є чудовим інструментом для розробки теорії їхньої динаміки.

Антропогенний вплив на екосистеми часто нагадує катастрофічні природні процеси. Тут мова іде, насамперед, про діяльність, яка призводить до руйнування ґрунтового покриву, а також, до знищення або зменшення обсягів живих організмів на певній території. Вивчення механізмів впливу людської діяльності на довкілля та ліквідація його наслідків має не лише теоретичне, а й прикладне значення [7].

Традиційні підходи до відновлення порушень частіше за все проявляють утилітарний підхід. Мова йде про відновлення шляхом рекультивації родючості ґрунту (ріллі) або лісових насаджень (джерел ділової деревини). В багатьох випадках така процедура не лише нераціональна, а й неможлива. Наприклад, коли мова йде про багаторічні відкриті гірничі виробки будівельної сировини. Закрити такі кар'єри за допомогою покривних і пустих порід та ґрунту із відвалів і відновити їх, як рілля чи ліси із діловою деревиною здебільшого неможливо. Однак, ці створені штучно ландшафти несуть потенційну можливість відтворити досить рідкісні та екологічно цінні оселища. У цьому випадку, відновлення природних екосистем у відповідності до характеристик новоутворених ландшафтів матиме більше перспективних переваг ніж класична рекультивація.

Ще одним аспектом є ефективність наших зусиль, направлених на відновлення чи рекультивацію. Часто доводиться спостерігати, коли природні процеси відновлення екосистем відбуваються швидше і якісніше ніж ті, які здійснюються людиною. Це означає, що часто наші зусилля призводять до значних витрат ресурсів і часу, але мають низьку надійність та ефективність. Через наш егоцентризм та «земний шовінізм» ми не звертаємо на це увагу. Наприклад, в розмовах із прихильниками різних підходів до відновлення екосистем ми чуємо захоплені розповіді про успішні проекти і ніколи не чуємо

про численні провали аналогічних підходів. Часто недосконалі методи відновлення та рекультивації мають успіх через те, що його формує автономний природний процес формування екосистем, який відбувається паралельно із людською діяльністю направленою в тому ж напрямі. І коли людські дії виявляються неефективними чи зазнають невдачі, тоді природа компенсує прогалини, що створює ілюзію успішної людської діяльності. Насправді, у такому випадку – це змарновані час, зусилля та ресурси, які можна було б використати в іншому місці. Щоб підняти ефективність процесу відновлення та рекультивації порушених екосистем, необхідно створити моделі їхнього заселення автотрофами [2, 4, 10, 12, 13]. При цьому, ключовою характеристикою автотрофів буде їхня екологічна стратегія [1].

Література

1. Бондар С. С., Хом'як І. В. Тераттрансформаційні стратегії освоєння незаселених субстратів. / *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції*: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Житомир. 2021. С. 16.
2. Золенко І., Хом'як І. В. Перспективи використання *Tusilago farfara* L. з метою тераттрансформації та рекультивації. / *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції*: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Житомир. 2021. С. 32.
3. Ivan Khomiak, Oleksandr Harbar, Nataliia Demchuk, Iryna Kotsiuba, and Iryna Onyshchuk Above-ground phytomas dynamics in autogenic succession of an ecosystem. *Forestry ideas*, 2019, vol. 25, No 1 (57): 136-146.
4. Лещенко Д., Хом'як І. В. Рекультиваційний та тераттрансформаційний потенціал *Carex hirta* L. / *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції*: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Житомир. 2021. С. 54
5. Хом'як І. В., Онищук І. П., Медвідь О. В. Зміна вектора динаміки автогенної сукцесії екосистем під впливом скиду зворотних вод. *Екологічні науки*, 2023. – № 1(46). – 49-52 С.

6. Хом'як І. В. Екосистемологія: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 235 с.

7. Хом'як І. В. Особливості антропогенного впливу на природну динаміку екосистем Українського Полісся. *Екологічні науки*. 2018. № 1 (20), т. 2. С. 69-73.

8. Хом'як І. В., Василенко О. М., Гарбар Д. А., Андрійчук Т. В., Костюк В. С., Власенко Р. П., Шпаковська Л. В., Демчук Н. С., Гарбар О. В., Онищук І. П., Коцюба І. Ю. Методологічні підходи до створення інтегрованого синфітоіндикаційного показника антропогенної трансформації. *Екологічні науки*. 2020. № 5 (32), т. 1. С. 136-141.

9. Хом'як І. В., Гарбар Д. А., Андрійчук Т. В., Костюк В. С., Власенко Р. П. Динаміка відновлюваної рослинності піщаних кар'єрів Житомирського Полісся *Екологічні науки*. 2021, № 6 (39). С. 204-207.

10. Хом'як І. В., Шамоніна М. І. Тераттрансформаційний потенціал представників роду осокові (*Carex*). / *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Житомир : ЖДТУ, 2021. С. 12.

11. Хом'як І. В. Синтаксономія відновлюваної рослинності кар'єрів Центрального Полісся. *Український ботанічний журнал*, 2022. 79(3): 142-153.

12. Черняєва О. П., Золенко І. С., Лещенко Д. Є., Хом'як І. В., Відновлення природної рослинності на порушених екотопах – основа для тераттрансформаційних моделей. *Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Ніжин: НДУ ім. Гоголя, 2022. С. 56-59.

13. Черняєва О. П., Хом'як І. В. Тераттрансформаційний потенціал *Elymus repens* (L.) GOULD. / *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Житомир : ЖДТУ, 2021. С. 18.

14. Bren A., Khomiak I., Khomiak O. Modern tendencies of changes of methodological approaches to studying of the restoration natural vegetation in post-mining areas / *Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку:*

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ніжин: НДУ ім. Гоголя, 2022. С. 10-12.

15. Kapets N. V., Barsukov O. O., Vynokurov D. S., Khomyak I. V. Pioneer lichen communities of the Teteriv River Basin (Ukraine). *Acta Botanica Hungarica* 2018. 60(3-4), pp. 331-355.

Підсекція Хімія

ФОРМУВАННЯ БРОМВИДІЛЯЮЧИХ ТРАВІЛЬНИХ РОЗЧИНІВ ДЛЯ ХІМІЧНОГО ПОЛІРУВАННЯ ПОВЕРХНІ CdTe

Вікторія Мудрак

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

vikamudrak25@gmail.com

Науковий керівник: кандидат хімічних наук, доцент ***Чайка Микола***

Напівпровідникові матеріали $A^{II}B^{VI}$ мають широкий спектр фізичних і хімічних властивостей і використовуються у виготовленні детекторів рентгенівського та гамма-випромінювання, приймачів світла. Такі матеріали застосовують в якості робочих елементів приладів, що діють в інфрачервоній області спектра, оптоелектронних приладах, сонячних батареях, лазерах, інтегральних мікросхемах, високотемпературних випрямлювачах, лавинних фотодіодах, транзисторах, сонячних батареях. [1-3]

На відтворюваність і стійкість процесу ХДП на пластинах із зазначеними мікрорельєфами впливає безліч технологічних факторів. До цих факторів відносяться тривалість процесу полірування, температура розчину, застосовуваний пристрій ХДП, гідродинамічні умови, відношення площі кристала до об'єму травильних розчинів, промивка, сушіння і збереження. Досягнення високоякісних і структурно ідеальних поверхонь на напівпровідникових підкладках залежить від вибору правильних розчинів травлення для проміжної та остаточної хімічної обробки поверхні. Є дві основні

вимоги до складу цих агентів і процесу хімічного полірування поверхонь напівпровідникових пластин. [4]

1) Щоб створити травильний розчин, необхідно включити певні компоненти, щоб кожен служив унікальній меті. Ці компоненти повинні складатися з:

- *Окисника*, такий як $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$, щоб розірвати ковалентні зв'язки напівпровідникового монокристалу;

- *Середовища*, що складається з водних розчинів кислот, має здатність легко розчиняти продукти реакції.

- *Розчинника*, наприклад ДМФА або води, для утворення розчинних продуктів взаємодії компонентів.

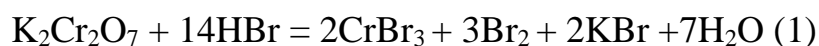
Вибір відповідного співвідношення травильних компонентів має вирішальне значення для досягнення стаціонарного розчинення в дифузійному або змішаному режимі, а також для отримання полірованої поверхні високого класу гладкості ($R_z \leq 0,05$ мкм).

2) Для захисту геометричних параметрів пластин від деградації техніка ХДП повинна видаляти поверхневі шари лише пошарово та плоскопаралельно. Це на відміну від техніки обертового диска для ХДП, яка може спричинити погіршення. З метою створення ідеальних гідродинамічних умов для хімічного полірування напівпровідникових підкладок за допомогою розроблених розчинів рекомендовано сформулювати матрицю планування експерименту методами математичного моделювання.

Для приготування травильних розчинів важливо поступово додавати компоненти вищої густини до розчинів меншої густини невеликими порціями, швидко перемішуючи їх і стежачи за тим, щоб температура не підвищувалася надто сильно. Як правило, розчини для травлення виготовляють безпосередньо перед початком хімічного полірування. Потім ці розчини витримують протягом певного періоду для дегазації перед впровадженням. Це надзвичайно важливо, щоб запобігти розвитку дефектів, таких як нерівності або вм'ятини на полірованій поверхні.

Підтримання постійної температури в травильному розчині під час хімічного полірування має вирішальне значення. Оптимально проводити травлення при кімнатній температурі з точністю ± 3 К, оскільки стадії дифузії часто обмежують швидкість розчинення. Важливо мати на увазі, що під час полірування температура може підвищуватися через тепло, яке утворюється в результаті гетерогенної хімічної взаємодії. Тому важливо контролювати температуру розчину та, якщо необхідно, полегшити відведення тепла та підтримувати ізотермічні умови.

Концентрація Br_2 у бромвиділяючих травильних композиціях суттєво впливає на якість полірованої поверхні напівпровідникових монокристалів. Травильні розчини, що мають у своєму складі дихромат-іони і HBr (система на основі водних розчинів $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7 - \text{HBr}$) виконують високоякісне полірування поверхні і відзначаються невеликими швидкостями розчинення напівпровідників типу $\text{A}^{\text{III}}\text{B}^{\text{V}}$ і $\text{A}^{\text{II}}\text{B}^{\text{VI}}$. Що дозволяє контролювати товщину пластин монокристалів та знімати тонкі шари матеріалу. Також можливо проводити хімічну обробку тонких плівок, що є надзвичайно важливим, адже напівпровідникові монокристали мають практичне використання саме у такому вигляді.

Бром (Br_2), який виділяється у результаті цієї реакції, розчиняється у надлишку бромідної кислоти (HBr) і є активним компонентом травника. Він реагує з поверхнею напівпровідникових монокристалів, переводячи їх в розчинний стан.

Залежність концентрацій теоретично розрахованої автором [5] кількості Br_2 у HBr відповідно до рівняння реакції між компонентами травника зображена на рис. 1.

Склади вихідних розчинів (мас. %): $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7 - 10,9$ % водний розчин; $\text{HBr} - 40\%$; Промивка полірованих монокристалів здійснювалась згідно такої технологічної схеми: 30 сек. $0,1$ М $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ + 1 хв. H_2O + 2 хв. H_2O + 1 хв. H_2O

Автори [5] досліджували хімічну взаємодію CdTe з цими травниками в діапазоні $K_2Cr_2O_7$ (5-60 об.%) у HBr [6], що підтверджено даними розрахункового вмісту Br_2 у HBr за реакцією (1). У складі (об.%): суміші $59 K_2Cr_2O_7 + 41 HBr$ вихідний розчин прореагував повністю, і виділення Br_2 припинилося. В діапазоні концентрацій 30-50 об. % $K_2Cr_2O_7$ в розчині утворювалися повільні полірувальні травники з малим швидкостями хімічного полірування (4-7,3 мкм/хв), а розрахований у них склад відповідав розчинам з вмістом 7,8-33 об.% Br_2 у HBr. Після хіміко-динамічного полірування поверхня CdTe була відполірована до дзеркального блиску цією травильною сумішшю.

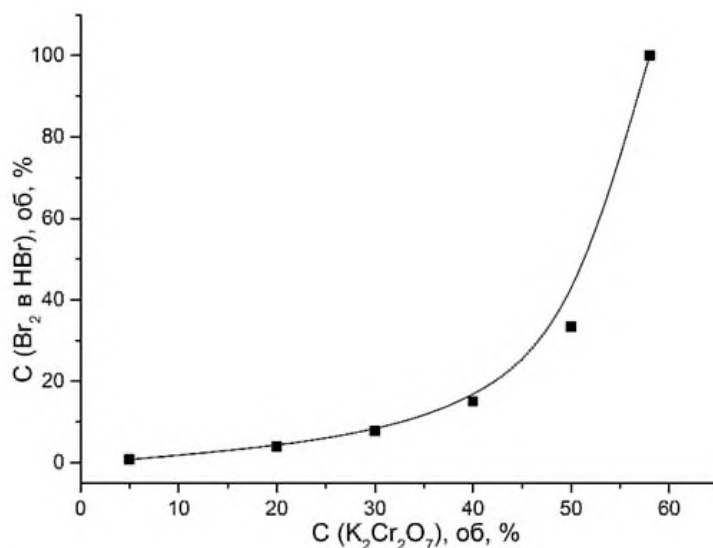

Рис. 1. Концентраційна залежність вмісту Br_2 в HBr (об. %) у водних розчинах $K_2Cr_2O_7$ –HBr ($T=295 K$, $\gamma = 82 \text{ хв}^{-1}$)

Отже, отримання гладкої поверхні напівпровідників з максимальною досконалою структурою і геометрією є однією з найактуальніших проблем сучасного напівпровідникового матеріалознавства, а вміст броду, як активного компонента травника, у бромвиділячих травильних композиціях є вирішальним для досягнення цієї мети.

Література

1. Чернюк О. С. Взаємодія GaSb та GaAs з водними розчинами HNO_3 –HNaI – органічна кислота: дис... канд. хім. наук: 02.00.01. Житомир. 2006. 193 с.

2. Кусяк Н. В. Взаємодія InAs, InSb та GaAs з бромвиділяючими травильними композиціями: дис... канд. хім. наук: 02.00.01. Житомир. 2002. 211 с.

3. Левченко І. В. Взаємодія InAs, InSb, GaAs, GaSb з водними розчинами $(\text{NH}_4)_2\text{Cr}_2\text{O}_7 - \text{HBr}$ – розчинник: дис... канд. хім. наук: 02.00.01. Львів. 2019. 176 с.

4. Чайка М. В. Фізико-хімічна взаємодія монокристалів CdTe та твердих розчинів $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Te}$ і $\text{Cd}_x\text{Hg}_{1-x}\text{Te}$ з травильними композиціями $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ – мінеральна кислота – розчинник: дис...канд. хім. наук: 02.00.04. Київ. 2019. 190 с.

5. Чайка М. В. Особливості формування бромвиділяючих травильних композицій для хімічної обробки поверхні CdTe / М. В. Чайка, З. Ф. Томашик, В. М. Томашик // II Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні задачі хімії: дослідження та перспективи», 16 травня 2018 р. : Збір. матер. конф. – Житомир, 2018. – С. 194-197

6. Чайка М. В. Хімічна взаємодія CdTe, $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Te}$ та $\text{Cd}_x\text{Hg}_{1-x}\text{Te}$ з водними розчинами $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7 - \text{HBr}$ (HCl) // М. В. Чайка, Р. О. Денисюк, З. Ф. Томашик, В. М. Томашик / Питання хімії та хімічної технології. – 2018. – № 1. – С. 51-56.

Підсекція Фізика та астрономія

**ВПЛИВ ФОНОННИХ КОЛИВАНЬ НА СПЕКТР ЕЛЕКТРОНА, ЩО
ЗНАХОДИТЬСЯ В НАДГРАТЦІ ТОНКИХ ПЛІВОК КВАНТОВОГО
КАСКАДНОГО ЛАЗЕРА**

Андрій Грищук

кандидат фізико-математичних наук, доцент

Andrewgr827@gmail.com

В сучасному світі фізики напівпровідників велика доля статей присвячена властивостям квантових каскадних лазерів, які представляють собою набір тонких плівок товщиною в декілька нанометрів. Зрозуміло, що при таких розмірах на властивості лазерів будуть впливати квантоворозмірні ефекти. Так наприклад, при переході від інфрачервоного до терагерцового спектрального діапазону ефективність квантово-каскадного лазера сильно

зменшується. Це відбувається тому що, енергія в лазерному випромінюванні співмірна з енергією поздовжніх оптичних фононів і відіграє переважаючу роль у процесах електронної релаксації. На атомному рівні фононна взаємодія з'являється в результаті зсуву атомів відносно рівноважних положень в ідеальній решітці кристала. Це в свою чергу веде до порушення періодичності потенціального поля, яке супроводжується локальними змінами електронних і діркових станів в нанолазері. І навпаки – локальні зміни станів заряджених квазічастинок призводять до локальних деформацій решітки, а також до зміни збудженої фононної підсистеми. Тому, повне розуміння динаміки електрон-фононної взаємодії в активній області квантово-каскадного лазера є дуже важливим.

У фізиці твердого тіла існує детально розроблена теорія електрон-фононної взаємодії для масивних іонних і ковалентних кристалів, квантових дротів і точок. Що стосується тонких плівок, з яких складається квантово-каскадний лазер, то для таких систем створена теорія спектра електронів і дірок, та теорія поляризаційних коливань. Проте відсутня теорія взаємодії цих коливань, оскільки вони впливають як на спектр квазічастинок, так і на випромінювання лазера. Сама електрон-фононна взаємодія існує навіть при

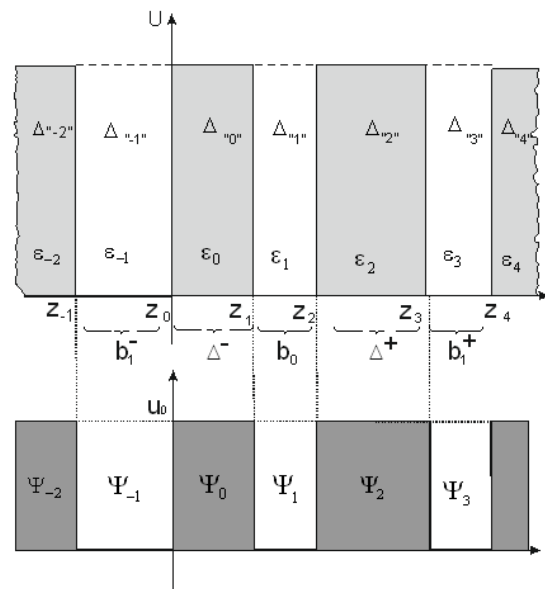

Рис. 1. Геометрична і потенціальна схема багатошарової наногетеросистеми

нульовій абсолютній температурі, як наслідок присутності віртуальних фононів. Тому, щоб мати можливість керувати випромінюванням такого лазера, необхідно знати вплив усіх типів коливань які присутні в наносистемі. Оскільки сучасні технології дозволяють будувати лазери із розмірами плівок 10-30 нм, то суттєвим чинником, який буде впливати на спектр електрона в такій наностемі будуть об'ємні LO-фонони.

Розглянемо один каскад нанолазера (рис.1), який складається із семи тонких плівок $\text{In}_{0.53}\text{Ga}_{0.47}\text{As}/\text{In}_{0.52}\text{Al}_{0.48}\text{As}$, товщини і потенціали яких відомі.

Для того, щоб знайти закон дисперсії LO-фононів для нашої системи (рис. 1), слід спочатку розв'язати електростатичні рівняння Максвела для нашого середовища. Із них яких легко отримується формула:

$$\varepsilon(z, \omega) \cdot \Delta\Phi(z) = 0. \quad (1)$$

Рівняння (1) містить потенціал поляризації $\Delta\Phi(z)$, та $\varepsilon(z, \omega)$ - діелектричну проникливість, яка пов'язана з енергією фононів формулою:

$$\varepsilon_j(\omega) = \varepsilon_{j\infty} \frac{\omega^2 - \omega_{Lj}^2}{\omega^2 - \omega_{Tj}^2}, \quad j = -2, -1, 0, 1, 2, 3, 4, \quad (2)$$

де ω_{Lj} та ω_{Tj} частоти повздовжніх та поперечних коливань у відповідному масивному кристалі.

Спектр LO-фононів знаходиться з умови:

$$\varepsilon(z, \omega) = 0; \quad \Delta\Phi_L(z) \neq 0. \quad (3)$$

В результаті отримаємо, що енергія таких фононів Ω_{Lj} відповідає енергії повздовжніх коливань, які присутні у масивному кристалі:

$$\Omega_{Lj} = \eta\omega_{Lj}, \quad j = -2, -1, 0, 1, 2, 3, 4 \quad (4)$$

Оскільки електронна і фононна задача нами повністю розв'язана, то для того щоб знайти вплив LO-фононів на спектр електрона необхідно розв'язати стаціонарне рівняння Шредінгера із новим гамільтоніаном:

$$\hat{H}_j \Psi_j(z) = E\Psi_j(z), \quad j = -2, -1, 0, 1, 2, 3, 4; \quad \hat{H} = \hat{H}_e + \hat{H}_L + \hat{H}_{e-L}. \quad (5)$$

Тут \hat{H}_e - гамільтоніан невзаємодіючих електронів, \hat{H}_L - гамільтоніан

фононів, \hat{H}_{e-L} – гамільтоніан взаємодії електронів з фононами.

Перенормований спектр електронів шукають із рівняння Дайсона:

$$G_{\mu\mu}(k, \omega) = \{\omega - E_{\mu}(k) - M_{\mu\mu}(k, \omega)\}^{-1}, \quad (6)$$

яке задає зв'язок між Фур'є-образом функції Гріна $G_{\mu\mu}(k, \omega)$ і масовим оператором $M_{\mu\mu}(k, \omega)$, який в свою чергу залежить від функцій зв'язку $F_{L_n}^{n'}(q, s_m)$, енергій фононів Ω_L та енергій електронів E_n . В такому випадку перенормовану енергію електрона слід шукати за формулою:

$$\tilde{E}_n = E_n + \Delta_L, \quad (7)$$

де Δ_L – парціальний внесок в енергію електрона фононів, який знаходиться наступним чином:

$$\Delta_L = \text{Re}(M_{\mu\mu}(k, \omega)) \quad (8)$$

Отже, формула (6) дозволяє врахувати вплив фононів на енергію електрона, який знаходиться в квантовому каскадному лазері на тонких плівках.

Розрахунки виконувались для наносис-теми $\text{In}_{0.53}\text{Ga}_{0.47}\text{As}/\text{In}_{0.52}\text{Al}_{0.48}\text{As}$, параметри якої подані в таблиці

Таблиця 1. Параметри шарів досліджуваної наносистеми

Напівпровідник	m, m_e	U, meV	ϵ_{∞}	ω_{LO}, meV	ω_{TO}, meV
$\text{In}_{0.52}\text{Al}_{0.48}\text{As}$	0.075	516	12.7	40	35
$\text{In}_{0.53}\text{Ga}_{0.47}\text{As}$	0.042	0	14.1	34	28

На рисунку 3 подана залежність парціального внеску LO-фононів у спектр електрона.

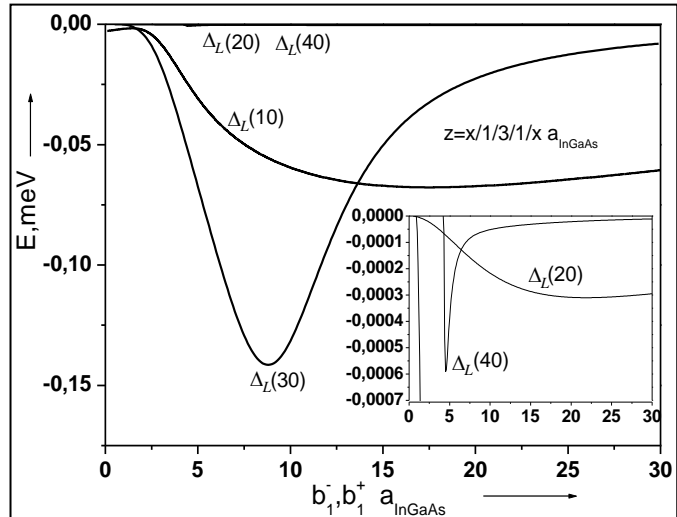

Рис. 2. Парціальні внески обмежених фононів в спектр електрона в залежності від товщини зовнішніх ям при фіксованій товщині внутрішньої ями, та фіксованій товщині бар'єрів.

Як видно з рисунка (рис. 3), максимальний вклад дають обмежені фонони із другим збудженим рівнем електрона $\Delta_L(30)$. Це пов'язано з тим що, при даних параметрах системи перекриття хвильових функцій електрона і потенціалів поляризації обмежених фононів буде максимальним. Внески вищих порядків $\Delta_L(40)$, а також $\Delta_L(20)$ будуть незначними, оскільки перекриття хвильових функцій і потенціалів поля поляризації, при такій конфігурації системи – мінімальне.

З результатів дослідження видно, що при побудові квантово-каскадного лазера необхідним є врахування впливу поляризаційних коливань. Залежно від товщини плівки, вплив фононів на величину енергетичного рівня буде різний, а це в свою чергу впливатиме на випромінювання лазера.

Як виявилось максимальний внесок буде давати не взаємодія LO-фононів з основним рівнем, а їх взаємодія з другим збудженим рівнем. Це пов'язано із особливостями перекриття хвильових функцій та їхньою взаємодією із потенціалом поляризації.

Література

1. Cao J C Interband Impact Ionization and Nonlinear Absorption of Terahertz Radiation in Semiconductor Heterostructures // *Phys. Rev. Lett.* 2003. V.91 (23) P. 237401.
2. Y. U. Bing. Interface phonon modes in quantum cascade lasers // *Chin.phus.lett.*, 2005. V. 22(9), P.2403.
3. O. M. Makhanets, O. M. Voitsekhivska, A. M. Gryshchuk Spectrum of confined and interface phonons in complicated cylindrical nanoheterosystem placed into the plane quantum well in water // *Advanced optical materials*. 2006. V.9, № 5. P. 1564.
4. Zang L. Polar optical phonon states and their dispersive spectra of a wurtzite nitride superlattice with complex bases: transfer-matrix method // *Condensed matter physics*. 2011. 14., P.13602
5. Грищук А. Н., Грищук В. В., Бойко И. В. Потенціал поля поляризації та оптичні фононні моди в багатошаровій квантовій наноплівці // *Физика и химия*

твердого тела. 12, № 4, 2011., С. 855-858

6. Ткач М. В. Квазічастинки у наногетеросистемах, квантові точки та дроти // Чернівці, Рута 2003, 311 с.

ЕЛЕКТРОННІ СТАНИ В 2D КВАНТОВИХ СТРУКТУРАХ НА ОСНОВІ АІІВV НІТРИДІВ

Андрій Зіновчук

кандидат фізико-математичних наук, доцент

zinovchuk.a@zu.edu.ua

Генерація всіх трьох RGB основних кольорів за допомогою лише нітридів відкриває нові можливості для мікропіксельних дисплейних технологій. Однак квантова ефективність InGaN/GaN світлодіодів зелено-червоної області видимого спектру є значно меншою в порівнянні з синіми світлодіодами. Причини такого явища не можуть бути пояснені лише дефектністю $In_xGa_{1-x}N$ шарів з високим вмістом In. Фізичні механізми, які відповідальні за падіння ефективності InGaN/GaN світлодіодів приховані в особливостях рекомбінації та транспорту носіїв заряду, які важко виявити в прямому цільовому експерименті. Саме тому чисельне моделювання може дати відповіді на питання, що є недоступні в експериментальних дослідженнях. Проте, таке моделювання не є тривіальним з декількох причин. Перша причина полягає в принциповій мультифізичності моделювання, тобто поєднання електродинамічної моделі з квантовомеханічною. Друга причина полягає в необхідності використання ітераційних алгоритмів самоузгодженості електродинамічної та квантовомеханічної моделі оскільки результати отримані в одній із моделей є початковими умовами для іншої. Зазвичай, для InGaN/GaN квантових ям це реалізується через поєднання дифузійно-дрейфової моделі з методом огинаючих функції розв'язку рівняння Шредінгера [1]. Такий підхід є найбільш ефективним з точки зору швидкості відшукування самоузгодженого розв'язку, але може бути поставлений під сумнів щодо фізичної релевантності отриманих результатів.

Можливою, більш фізично обґрунтованою заміною методу огинаючих функції може бути емпіричний метод сильного зв'язку. Метод сильного зв'язку на сьогодні є найбільш використовуваним під час моделювання електронного транспорту в InGaN/GaN структурах [2,3].

В цій роботі ми пропонуємо розглянути ще одну альтернативу методу огинаючих функцій, який називають метод лінійної комбінації об'ємних зон (ЛКОЗ) [4,5]. В своїй оригінальній постановці метод базується на розкладанні хвильової функції наноструктури в повному базисі блохівських функцій матеріалів з яких виготовлена наноструктура. В роботі [6] ЛКОЗ підхід був детально розглянутий для загального виду 2D і 1D наноструктур. Метою цієї роботи є виявлення можливостей ЛКОЗ підходу щодо фізичної релевантності і ефективності його застосування саме до полярних InGaN/GaN квантових ям.

Для 2D наноструктур типу квантових ям періодичність потенціалу кристалічної ґратки порушується лише в одному напрямку. Таке порушення може бути описане потенціалом $U(z)$, який і являє собою потенціал квантового обмеження. Ми використовували емпіричний вигляд потенціалу квантового обмеження $U(z)$, який відтворює основні особливості InGaN/GaN квантових ям (розриви зон на гетероінтерфейсах, наявність електричного поля поляризації). Слідуючи виведенням роботи [6], матричні елементи Гамільтоніану для 2D наноструктур можуть бути записані як

$$\begin{aligned} \langle n(\vec{k}, k_z) | H | n'(\vec{k}, k'_z) \rangle = & \frac{2\pi}{L_z} \sum_{n', k'_z} E_{Bulk}^{(n)}(\vec{k}, k_z) \delta_{k_z, k'_z} \delta_{n, n'} + \\ & + \sum_{G_z} U(k'_z + G_z - k_z) \langle u_{n(\vec{k}, k_z - G_z)} | u_{n'(\vec{k}, k'_z)} \rangle \end{aligned} \quad (1)$$

де k_z – компонента хвильового вектора в напрямку квантування; $\vec{k} = (k_x, k_y)$ – хвильовий вектор в площині, перпендикулярній до напрямку квантування; $E_{Bulk}^{(n)}(\vec{k}, k_z)$ – власне значення енергії, що відповідає блохівській функції об'ємного матеріалу $|n(\vec{k}, k_z)\rangle$; $U(k_z)$ – фур'є-образ потенціалу

квантового обмеження; $\langle u_{n(k,k_z-G_z)}^{\rho} | u_{n'(k',k'_z)}^{\rho} \rangle$ - інтеграл перекриття між періодичними частинами об'ємних блохівських функцій; G_z - компонента вектора оберненої ґратки об'ємного матеріалу $\mathbf{G} = (\mathbf{0}, G_z)$; L_z - довжина наноструктури або довжина періодичності, пов'язана з періодичними граничними умовами, накладеними на рівняння Шредінґера. Сумування в рівнянні (1) відбувається по всіх номерах n' енергетичних зон об'ємних матеріалів та компонентах хвильових векторів k'_z , що належать відповідній області в зоні Бріллюена об'ємних матеріалів. Вектор \mathbf{k} входить в (1) як параметр і має належати першій 2D зоні Бріллюена. Згідно з визначенням, першою 2D зоною Бріллюена вважається область в оберненому просторі, в якій довільні два вектори \mathbf{k} і \mathbf{k}' задовольняють умову $\mathbf{k} \neq \mathbf{k}' + \mathbf{G}$ для векторів оберненої ґратки, таких, що $\mathbf{G} = (\mathbf{g} \neq 0, G_z)$. Простий аналіз показує, що у випадку нітридів з кристалічною ґраткою типу вюрциту, весь набір для \mathbf{G} обмежується наступними шістьма векторами: $\mathbf{G}_{1,2}^{\rho} = \pm 2\pi/a(1,0,0)$, $\mathbf{G}_{3,4}^{\rho} = \pm 2\pi/a(-1/2, \sqrt{3}/2, 0)$, $\mathbf{G}_{5,6}^{\rho} = \pm(\mathbf{G}_1^{\rho} + \mathbf{G}_2^{\rho})$. Як видно, всі вектори мають нульові компоненти в z -напрямку. Тому, очевидно, що умова $\mathbf{k} \neq \mathbf{k}' + \mathbf{G}$ виконується для всіх \mathbf{k} , що належать шестикутнику основи зони Бріллюена для об'ємних нітридів (рис.1). Діагоналізація матриці (1) для кожного \mathbf{k} із 2D зони Бріллюена дає спектр власних значень енергії, який можна інтерпретувати як енергетичну зонну діаграму для 2D наноструктур. Тобто вектор \mathbf{k} можна вважати свого роду "квантовим числом", що "нумерує" квантові стани в 2D структурах.

Як показано в [14], набір значень k_z по яким власне і ведеться сумування в (1), повинен задовольняти умову $k_z \neq k'_z + G_z$ для всіх компонент G_z , що входять до векторів оберненої ґратки $\mathbf{G} = (\mathbf{0}, G_z)$. Знову ж таки приймаючи до уваги симетрію оберненого простору для кристалічної ґратки типу вюрциту,

можна встановити, що $G_z = \pm 2\pi/c$, де c – постійна кристалічної ґратки в полярному z -напрямку. Тому умова $k_z \neq k'_z + G_z$ виконується для всіх k_z з інтервалу $[-\pi/c; \pi/c]$. Враховуючи цю умову, формування лінійної комбінації власних станів об'ємних матеріалів виконувалося наступним чином. По-перше, вибираємо \mathcal{P} , що належить 2D зоні Бріллюена, і зв'язуємо з ним систему векторів $(\mathcal{P}, k_{z,i})$, де точки $k_{z,i} = i\pi/N_{k_z}c$, $i \in [-N_{k_z}; N_{k_z}]$ рівномірно розміщувалися всередині інтервалу $[-\pi/c; \pi/c]$. Число N_{k_z} надалі ми будемо називати числом дискретизації. Для кожного $(\mathcal{P}, k_{z,i})$ знаходимо власні стани об'ємних матеріалів. Оскільки формування InGaN/GaN квантової ями на атомному рівні можна змоделювати випадковим розташування атомів In в GaN матриці, то в якості власних енергії $E_{Bulk}^{(n)}(\mathcal{P}, k_z)$ та блохівських функцій $|n(\mathcal{P}, k_z)\rangle$ ми використовували відповідні величини для GaN (тобто ми використовували наближення одного об'ємного матеріалу). Таким чином результуюча гамільтонова матриця (1) має розмірність $(2N_{k_z} + 1) \cdot N_n$, де N_n – кількість об'ємних зон, що були включені в розрахунок.

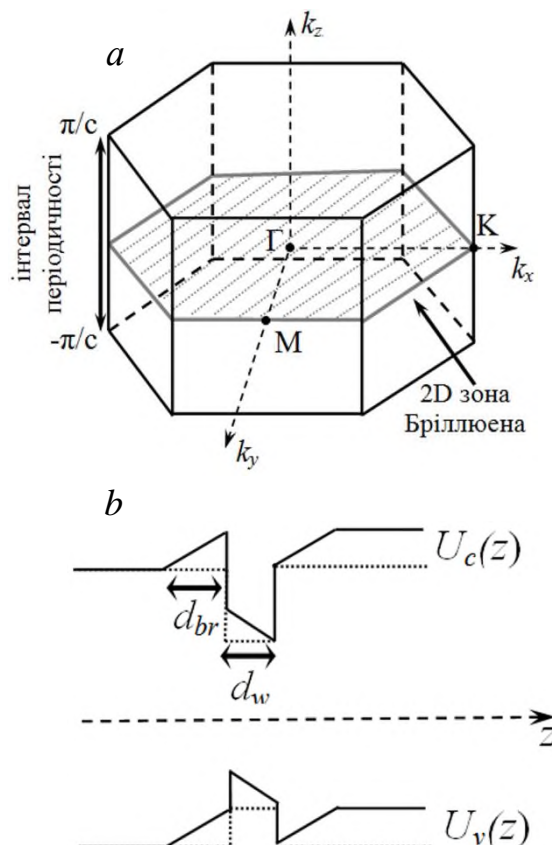

Рис.1 а) 2D зона Бріллюена та k_z інтервал періодичності для полярних InGaN/GaN квантових ям. б) Схематичний вигляд потенціалів квантового обмеження для електронів $U_e(z)$ та дірок $U_h(z)$. Штрихами показаний вигляд потенціалів без врахування поляризаційних ефектів в ямі та бар'єрах.

Однією із важливих особливостей полярних InGaN/GaN квантових ям, що сильно впливає на енергетику рівнів та просторовий розподіл хвильових функцій є наявність поляризації. Оскільки в бінарних GaN та InN константи поляризації є дуже близькими, це дає можливість допустити, що спонтанна поляризація в InGaN/GaN квантових ямах буде значно меншою за п'єзоелектричну. Тому, в цій роботі під поляризацією ми розуміли саме її п'єзоелектричну складову. В InGaN/GaN структурах п'єзоелектричний відгук на виникнення деформації розтягу в напрямку полярної осі (співпадає із z -напрямком в нашому випадку) можна врахувати за допомогою відомого співвідношення:

$$P_z = 2\varepsilon_{xx} \left(e_{31} - e_{33} \frac{C_{13}}{C_{33}} \right) \quad (2)$$

де P_z – компонента вектора п'єзоелектричної поляризації в z -напрямку; e_{31} , e_{33} – компоненти п'єзоелектричного тензора; C_{13} , C_{33} – компоненти тензора пружності; ε_{xx} – відносна деформація в площині ями, яку, як правило, розраховують із різниці між постійними кристалічної ґратки для GaN та InGaN $\varepsilon_{xx} = |a_{GaN} - a_{InGaN}| / a_{InGaN}$. Постійні кристалічної ґратки, пружні та п'єзоелектричні константи для $In_xGa_{1-x}N$ знаходилися за лінійною інтерполяцією між значеннями для GaN та InN приведеними в роботах [7, 8]. Так як величина відносної деформації ε_{xx} є від'ємною для ями і додатною для бар'єра, вектори п'єзоелектричної поляризації мають протилежні напрямки в ямі та бар'єрах. Потенціал поля поляризації отримувався із

$$U_p(z) = \begin{cases} \frac{P_{z,w}}{2\varepsilon_w\varepsilon_0} (z - (z_{0,w} - d_w/2)), z \in QW \\ \frac{P_{z,b}}{2\varepsilon_b\varepsilon_0} (z - (z_{0,b} - d_b/2)), z \in BR \end{cases} \quad (3)$$

де ε , d та z_0 – діелектрична константа, товщина та координата центра відповідно ями (w) та бар'єра (b). Формула (3) завершує повний опис ЛКОЗ підходу для полярних InGaN/GaN квантових ям.

Проведені чисельні розрахунки показали, що формалізм лінійної комбінації об'ємних зон разом із методом ефективного псевдопотенціалу може бути успішно використаний для розрахунку електронних станів в 2D квантових структурах на основі АІІВV нітридів. Нами був запропонований алгоритм побудови системи базисних функцій для представлення квантового стану в довільній k -точці 2D зони Бріллюена. Розглядалися параметри та критерії, що забезпечують високу ефективність чисельних процедур розрахунку. Імплементация розробленого підходу була реалізована для ізольованих полярних InGaN/GaN квантових ям та їх зв'язаних систем. В обох випадках розрахункова ефективність підходу наближалася до традиційних методів огиначаючих функцій в наближенні ефективної маси. Це відкриває можливості для використання в задачах транспорту і рекомбінації, де необхідно знати зонну діаграму фактично по всій 2D зоні Бріллюена. В цій роботі ми обмежилися лише системами з прямокутних квантових ям, хоча застосування методу до більш складніших систем не викликає труднощів. Крім того, потенційно цікавим виглядає об'єднання формалізму ЛКОЗ із дифузійно-дрейфовим підходом для побудови самоузгодженої моделі InGaN/GaN квантових ям без емпіричної форми квантоворозмірного потенціалу.

Література

1. M. G. Burt. "The justification for applying the effective-mass approximation to microstructures". *J. Phys.: Condens. Matter* 4, 6651 (1992).
2. M. Auf der Maur. "Multiscale approaches for the simulation of InGaN/GaN LEDs". *J. Comput. Electron.* 14, 398 (2015).
3. M. Lopez, F. Sacconi, M. Auf der Maur, A. Pecchia, A. Di Carlo. "Atomistic simulation of InGaN/GaN quantum disk LEDs". *Opt Quant Electron.* 44, 89 (2012).

4. L. W. Wang, A. Franceschetti, A. Zunger. “Million-Atom Pseudopotential Calculation of G-X Mixing in GaAsAlAs Superlattices and Quantum Dots”. *Phys. Rev. Lett.* 78, 2819 (1997).

5. L. W. Wang, A. Zunger. “Linear combination of bulk bands method for large-scale electronic structure calculations on strained nanostructures”. *Phys. Rev. B.* 59, 15806 (1999).

6. D. Esseni, P. Palestri. “Linear combination of bulk bands method for investigating the low-dimensional electron gas in nanostructured devices”. *Phys. Rev. B* 72, 165342 (2005).

7. P. Y. Prodhomme, A. Beya-Wakata, G. Bester. “Nonlinear piezoelectricity in wurtzite semiconductors”. *Phys. Rev. B.* 88, 121304(R) (2013).

8. A. Polian, M. Grimsditch, I. Grzegory. “Elastic constants of gallium nitride”. *J. Appl. Phys.* 79 3343 (1996).

АЛГОРИТМИ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ В ФІЗИЦІ БАГАТЬОХ ЧАСТИНОК

Карина Попцова

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

karinapoptsova1@gmail.com

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук,

доцент *Зіновчук Андрій*

Фізика багатьох частинок є галуззю фізики, яка вивчає поведінку систем, які складаються з великої кількості частинок. Вона використовує теорію ймовірності для моделювання і передбачення результатів випадкових подій, які виникають у таких системах.

У сучасній фізиці багатьох частинок, дослідження взаємодії елементарних частинок та їх поведінки є складною задачею. Це пов'язано зі специфікою масштабів, енергій та складності фізичних систем, що вивчаються. Однак, завдяки розвитку теорії ймовірності та розширенню комп'ютерних алгоритмів,

фізики мають потужний інструментарій для моделювання та аналізу цих процесів.

Алгоритми теорії ймовірності стали невід'ємною частиною фізики багатьох частинок, оскільки дозволяють зрозуміти, передбачити та оцінити ймовірнісні події, що відбуваються в системах з численними елементарними частинками. Вони дозволяють моделювати різноманітні фізичні процеси, такі як розпади частинок, взаємодії в експериментах чи рух частинок у складних системах. Завдяки розвитку теорії ймовірності та комп'ютерних алгоритмів, наука отримала потужний інструментарій для моделювання та аналізу цих процесів.

Справжній науковий розвиток теорії ймовірностей почався в XVII-XVIII століттях. Одним із перших вчених, які систематично досліджували ймовірності, був математик П'єр де Ферма (1601-1665). Він розвинув теорію шансів, а також впровадив поняття математичної величини.

Однак справжнім засновником теорії ймовірностей вважається математик Блез Паскаль (1623-1662). Він спільно зі своїм другом П'єром де Ферма розробив основні поняття теорії ймовірностей та впровадив математичний апарат для її дослідження. Їхні спільні роботи стали важливим кроком у формалізації ймовірнісного підходу до випадкових явищ.

У XIX-XX столітті вчені продовжували вносити внески у розвиток теорії ймовірностей, що стало основою для сучасних статистичних методів і застосувань, ними були: Якоб Бернуллі, П'єр-Сімон Лаплас, Карл Фрідріх Гаусс, Рональд Фішер.

У другій половині XX століття теорія ймовірностей і статистика стали невід'ємною складовою в багатьох наукових дисциплінах. Вона стала ключовим інструментом для аналізу невизначеності, здійснення прогнозів та прийняття обґрунтованих рішень. Застосування теорії ймовірностей знайшли в економіці, фінансах, соціології, біології, медицині, інженерії та багатьох інших галузях. Наприклад, ймовірнісні моделі використовуються для прогнозування

фінансових ринків, визначення ризиків у медицині, оптимізації технологічних процесів та прийняття рішень у складних системах.

Один з головних аспектів вивчення фізики багатьох частинок полягає в тому, що точне прогнозування поведінки кожної окремої частинки в системі часто є неможливим або практично нездійсненим через велику кількість взаємодій і складність системи. Замість цього, фізики використовують статистичні методи та алгоритми теорії ймовірностей для розуміння колективної поведінки частинок.

Алгоритми теорії ймовірностей мають широке застосування в фізиці багатьох частинок, зокрема в дослідженнях:

- Квантової механіки: у квантовій механіці ймовірнісний підхід використовується для опису поведінки мікрочастинок. Зокрема, використовуються алгоритми ймовірнісної інтерпретації, такі як формула Шредінгера для розрахунку ймовірності знаходження частинки в певному стані або місці.

- Статистичної фізики: у статистичній фізиці алгоритми теорії ймовірностей використовуються для моделювання та аналізу статистичних систем, таких як гази, фермі- та бозе-частинкові системи.

- Ядерної фізики: в ядерній фізиці алгоритми теорії ймовірностей використовуються для моделювання взаємодій елементарних частинок у ядрах та розпаду радіоактивних матеріалів.

Для моделювання та аналізу таких систем використовуються різні алгоритми теорії ймовірностей, такі як стохастичне моделювання, марківські ланцюги, методи Монте-Карло та багато інших. Ці алгоритми дозволяють дослідникам відтворювати ймовірнісні розподіли, проводити числові експерименти та оцінювати статистичні величини, що допомагає отримати більше інформації про поведінку систем.

Алгоритми теорії ймовірностей відіграють невід'ємну роль в фізиці багатьох частинок у сучасній науці. Вони дозволяють моделювати, прогнозувати та аналізувати випадкові явища, які є невід'ємною частиною фізичних систем.

Застосування алгоритмів теорії ймовірностей у фізиці допомагає дослідникам отримувати більше інформації про поведінку частинок, розуміти квантові процеси та робити прогнози щодо результатів експериментів. Це відкриває нові можливості для розвитку фізики і допомагає розкрити та пояснити фундаментальні закони природи.

Література

1. “Probability and Random Processes for Electrical and Computer Engineers” John A. Gubner, 2006 – 628 с.
2. Statistical Mechanics: Algorithms and Computations, Werner Krauth, 2006 – 342 с.

Підсекція Математика, Статистика

ПРО РІВНЯННЯ БЕЛЬТРАМІ З ОБЕРНЕНИМИ УМОВАМИ ТА ГІДРОДИНАМІЧНЕ НОРМУВАННЯ

Олександр Довгопятий

аспірант 3 курсу

Alexdov111111@gmail.com

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник *Севостьянов Євген*

Нехай D – область в \mathbb{C} . Скрізь далі відображення $f : D \rightarrow \mathbb{C}$ вважається таким, що зберігає орієнтацію, зокрема, якщо f – гомеоморфізм і $z \in D$ – яка-небудь його точка диференційованості, то якобіан цього відображення в точці z невід’ємний. Для комплексно-значної функції $f : D \rightarrow \mathbb{C}$, заданій в області $D \subset \mathbb{C}$, що має частинні похідні по x і y при майже всіх $z = x + iy$, покладемо $f_z = (f_x + if_y)/2$ і $f_{\bar{z}} = (f_x - if_y)/2$. Введемо позначення:

$$\mathbb{D} = \{z \in \mathbb{C} : |z| < 1\}$$

Нехай $\mu : D \rightarrow \mathbb{D}$ і $\nu : D \rightarrow \mathbb{D}$ вимірні за Лебегом функції. Ми покладемо:

$$K_{\mu,v} = \frac{1 + |\mu(z)| + |v(z)|}{1 - |\mu(z)| - |v(z)|}. \quad (1)$$

Комплексною дилатацією відображення f в точці z називається функція $\mu(z) == \mu_f(z) = f_{\bar{z}}/f_z$ при $f_z \neq 0$ і $\mu(z) = 0$ в іншому випадку. Максимальною дилатацією відображення f в точці z називається наступна функція:

$$K_{\mu}(z) = K_{\mu_f}(z) = \frac{1 + |\mu(z)|}{1 - |\mu(z)|}. \quad (2)$$

Зауважимо, що якобіан відображення f в точці $z \in D$ можна обчислити за допомогою рівності

$$J(z, f) = |f_z|^2 - |f_{\bar{z}}|^2,$$

що можна перевірити прямими обчисленнями.

Оскільки ми припускаємо, що відображення f зберігає орієнтацію, то якобіан цього відображення додатній в усіх точках, де f є диференційованою. Прямими обчисленнями можна показати, що

$$K_{\mu_f} = \frac{|f_z| + |f_{\bar{z}}|}{|f_z| - |f_{\bar{z}}|}.$$

Покладемо $\|f'(z)\| = |f_z| + |f_{\bar{z}}|$. Нагадаємо, що гомеоморфізм $f: D \rightarrow \mathbb{C}$ називається *квазіконформним*, якщо $f \in W_{loc}^{1,2}(D)$, а також $\|f'(z)\|^2 \leq K|J(z, f)|$ для деякої константи $K \geq 1$ майже всюди.

Рівнянням Бельтрамі з двома характеристиками називається диференціальне рівняння виду

$$f_{\bar{z}} = \mu(z) \cdot f_z + v(z) \cdot \bar{f}_z \quad (3)$$

де $\mu = \mu(z)$ і $v = v(z)$ задані вимірні за Лебегом функції для яких $|\mu(z)| < 1$ і $|v(z)| < 1$ майже всюди. Нехай $\mu: D \rightarrow \mathbb{D}$ і $v: D \rightarrow \mathbb{D}$ є такими функціями, що нерівність $|\mu(z)| + |v(z)| < 1$ виконується для майже всіх $z \in D$. Ми будемо вважати, що $\mu(z) = v(z) \equiv 0$ для усіх $z \in \mathbb{C} \setminus D$. Зафіксуємо $n \geq 1$ і покладемо

$$\mu_n(z) = \begin{cases} \mu(z), & z \in \mathbb{C}, K_{\mu,v}(z) \leq n, \\ 0, & \text{в іншому випадку} \end{cases} \quad (4)$$

та

$$v_n = \begin{cases} v(z), & z \in \mathbb{C}, K_{\mu,v}(z) \leq n \\ 0, & \text{в іншому випадку} \end{cases} \quad (5)$$

Нехай $f_n : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ є гомеоморфним розв'язком рівняння

$$(f_n)_{\bar{z}} = \mu_n(z) \cdot (f_n)_z + v_n(z) \cdot \overline{(f_n)_z}$$

(він існує за [1, Теорема 9,2]). Покладемо $g_n(z) := f_z^{-1}(z)$. Відзначимо, що f_n є конформним в околі нескінченності, тому існує неперервне продовження

$f_n : \bar{\mathbb{C}} \rightarrow \bar{\mathbb{C}}$. Таким чином, $f_n(\mathbb{C}) = \mathbb{C}$ і $f_n(\infty) = \infty$. Помітимо, що $g_n : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ квазіконформне, зокрема, g_n є майже всюди диференційованою в \mathbb{C} .

За [1, Пропозиція 2.1], $f_n(z) = a_n z + b_n + o(1)$ при $z \rightarrow \infty$, де $a_n = 1$ і $b_n = 0$ для будь-якого $n \in \mathbb{N}$. В протилежному випадку, ми покладемо

$$\tilde{f}_n(z) := \frac{1}{a_n} (f_n(z) - b_n)$$

оскільки \tilde{f}_n також задовольняє рівняння $f_{\bar{z}} = \mu(z) \cdot f_z + v(z) \cdot \bar{f}_z$ при $z \in \mathbb{C}$.

Відмітимо, що така функція μ єдина. Справді, така ж сама функція є розв'язком звичайного рівняння Бельтрамі $f_{\bar{z}} = \mu^*(z) \cdot f_z$, де

$$\mu^*(z) = \mu_n(z) + v_n(z) \cdot \frac{\bar{f}_z}{f_z}.$$

За нерівністю трикутника, $|\mu^*(z)| \leq |\mu_n(z)| + |v_n(z)| \leq \frac{n-1}{n+1} < 1$. Отже, f єдина за [2, Теорема 20.4.15].

Нехай $K_{\mu_{g_n}}(w)$ – максимальна дилатація g_n , а саме:

$$K_{\mu_{g_n}}(w) = \frac{|(g_n)_w|^2 - |(g_n)_{\bar{w}}|^2}{(|(g_n)_w| - |(g_n)_{\bar{w}}|)^2} \quad (6)$$

Ми також визначаємо *внутрішню дилатацію* g_n порядку p в точці w співвідношенням

$$K_{I,p}(w, g_n) = \frac{|(g_n)_w|^2 - |(g_n)_{\bar{w}}|^2}{(|(g_n)_w| - |(g_n)_{\bar{w}}|)^p} \quad (7)$$

Справедливим є наступне твердження:

Теорема 1. Нехай D – область в \mathbb{C} така, що \bar{D} є компактом в \mathbb{C} , нехай

$\mu : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{D}$ і $\nu : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{D}$ є вимірними за Лебегом функціями, які дорівнюють нулю ззовні D , для яких співвідношення $|\mu(z)| + |\nu(z)| < 1$ виконується для майже всіх $z \in D$.

Крім того, нехай μ_n, ν_n, f_n і g_n визначені, як наведено вище, $n = 1, 2, 3 \dots$. Нехай $Q : \mathbb{C} \rightarrow [1, \infty]$ є вимірною за Лебегом функцією. Припустимо, що наступні умови виконуються:

1) для будь-якого $0 < r_1 < r_2 < 1$ і $y_0 \in \mathbb{C}$ існує множина $E \subset [r_1, r_2]$, яка має додатну міру Лебега в \mathbb{R} така, що функція Q є інтегрованою по колам $S(y_0, r)$ для будь-якого $r \in E$;

2) існує число $1 < p \leq 2$ таке, що для будь-якої обмеженої області $G \subset \mathbb{C}$ існує число $M = M_G > 0$ таке, що

$$\int_G K_{I,p}(w, g_n) dm(w) \leq M \quad (8)$$

для усіх $n = 1, 2, \dots$, де $K_{I,p}(w, g_n)$ визначено в (7)

3) Нерівність

$$K_{\mu g_n}(w) \leq Q(w) \quad (9)$$

виконується для майже всіх $w \in \mathbb{C}$, де $K_{\mu g_n}$ визначено в (6). Тоді рівняння

(3) має неперервний розв'язок класу $W_{loc}^{1,p}(\mathbb{C})$ такий, що $f(z) = z + \varepsilon(z)$, де $\varepsilon(z) \rightarrow 0$ при $z \rightarrow \infty$.

Наслідок 1. Зокрема, висновок теореми 1 виконується, якщо в цій теоремі ми відмовимося від умови 1), залишимо умову 3), і замінимо умову 2) вимогою, що $Q \in L_{loc}^1(\mathbb{C})$. Якщо G є деякою обмеженою областю в \mathbb{C} і K є компактною в G , тоді існує деяка область $G' \subset \mathbb{C}$ і функція Q' , яка дорівнює Q в G' і рівна 0 в точках, які не лежать в G' , така, що Q' є інтегрованою в \mathbb{C} і відношення

$$|f(x) - f(y)| \leq \frac{C}{\log^{\frac{1}{2}} \left(1 + \frac{r_0}{2|x-y|} \right)} \quad (10)$$

виконується для будь-яких $x, y \in K$, де $C = C(K, \|Q'\|_1, G) > 0$ є деякою константою, яка залежить тільки від K, G і $\|Q'\|_1$, $\|Q'\|_1$ позначає L^1 -норму Q' в \mathbb{C} , і $r_0 = d(K, \partial G)$.

Література

1. V. Ya Gutlyanskii, V. I. Ryazanov, U. Srebro and E. Yakubov, The Beltrami Equation: A Geometric Approach, Springer (New York etc., 2012).
2. K. Astala, T. Iwaniec and G. Martin, Elliptic Partial Differential Equations and Quasiconformal Mappings in the Plane, Princeton University Press (Princeton, 2009).

МОДЕЛЬ МАТЕМАТИЧНОГО МАЯТНИКА НА JAVASCRIPT

Таміла Коломієць

асистент кафедри математичного аналізу,

бізнес-аналізу та статистики

tamila.kolomiiets@gmail.com

У роботі представлено приклад моделювання широко відомого динамічного процесу – коливань математичного маятника – засобами однієї з найбільш поширених мов програмування сучасності – JavaScript (JS). Традиційно область використання JS – це веб-програмування, але її можливості у поєднання з HTML-елементом canvas відкриває великі можливості для моделювання різноманітних фізичних процесів, що описуються математичними рівняннями довільної складності.

Загальна теорія. Найбільш наочними й зручними для вивчення є механічні коливання – рух тіла (матеріальної точки), при якому його положення у просторі та інші характеристики руху з плином часу періодично повторюються.

Характер руху всякого тіла визначається властивостями діючих на нього сил. Зокрема, якщо прикладена “спонукальна” сила періодично змінює свій напрямок на протилежний і здатна подолати сили тертя та опору, то тіло здійснює вимушені коливання. Вільні механічні коливання тіла спостерігаються, коли рівнодійна прикладених сил весь час намагається повернути його в

положення рівноваги. Таку силу іноді називають “повертаючою силою”. Але слід пам’ятати, що цей термін є умовним. У природі не існує ніякої спеціальної повертаючої сили – вона створюється сумісною дією якихось інших сил. Наприклад, при вільних коливаннях кульки на нитці повертаюча сила є рівнодійною сил тяжіння та натягу нитки.

Математичний маятник – це теоретична модель маятника, в якій матеріальна точка масою m підвішена на невагомій нерозтяжній нитці або стрижні. Модель нехтує розмірами тіла, деформацією підвісу та тертям в точці підвісу. Зазвичай розглядають коливання маятника в одній площині. У загальному випадку, якщо відхилити маятник від положення рівноваги та штовхнути його вбік, рух маятника буде складатися з коливань у вертикальних площинах та руху по горизонталі.

При малому відхиленні математичний маятник здійснює гармонічні коливання. Якщо початкове відхилення є великим, то коливання маятника періодичні, але негармонічні.

Математичний маятник має два положення рівноваги: стійке та нестійке. У стійкому положенні рівноваги маятник висить непорушно строго вертикально, сила тяжіння врівноважується силою пружності стрижня. Якщо відвести маятник від положення рівноваги, або надати йому початкову швидкість, виникають коливання. Сили тертя, що діють на реальний маятник, але не враховані в даній моделі, приводять до загасання коливань та знову повертають маятник в початкове положення. Саме тому це положення має назву стійкого. Інше положення рівноваги математичного маятника знаходиться в точці $\varphi = \pi$, тобто коли стрижень (підвіс) орієнтований вертикально вгору. В цьому положенні сили тяжіння та пружності стрижня, як і в точці стійкої рівноваги, зрівноважені, проте дана рівновага є нестійкою. При найменшому відхиленні від вертикального положення рівнодійна сил, що діють на маятник, виводить його з рівноваги. Реальний маятник вже ніколи не повернеться в це положення. Підтримати маятник у вертикальному положенні можна за допомогою балансування, яке зводиться до особливих рухів точки опори.

Якщо вибрати систему координат так, щоб її початок був у точці підвісу маятника, то його координати в будь-який момент часу мають вигляд:

$$x = l \sin \varphi, \quad y = l \cos \varphi,$$

де φ – миттєвий кут відхилення, l – довжина підвісу. Кут відхилення φ при цьому залежить від часу:

$$\varphi = \varphi_0 \cos(\omega t), \quad (1)$$

де φ_0 – початковий кут відхилення, а ω – колова частота коливань маятника:

$$\omega = \sqrt{\frac{g}{l}},$$

де g – прискорення вільного падіння. Важливо відзначити, що за цією формулою колова частота ω вимірюється в рад/с, тому в коді переводити цю величину в радіани для обчислення косинуса від неї не потрібно. У формулі (1) φ – це *миттєвий* кут, тобто той, який визначений в конкретний момент часу t , а не максимальний і не початковий (рис. 1).

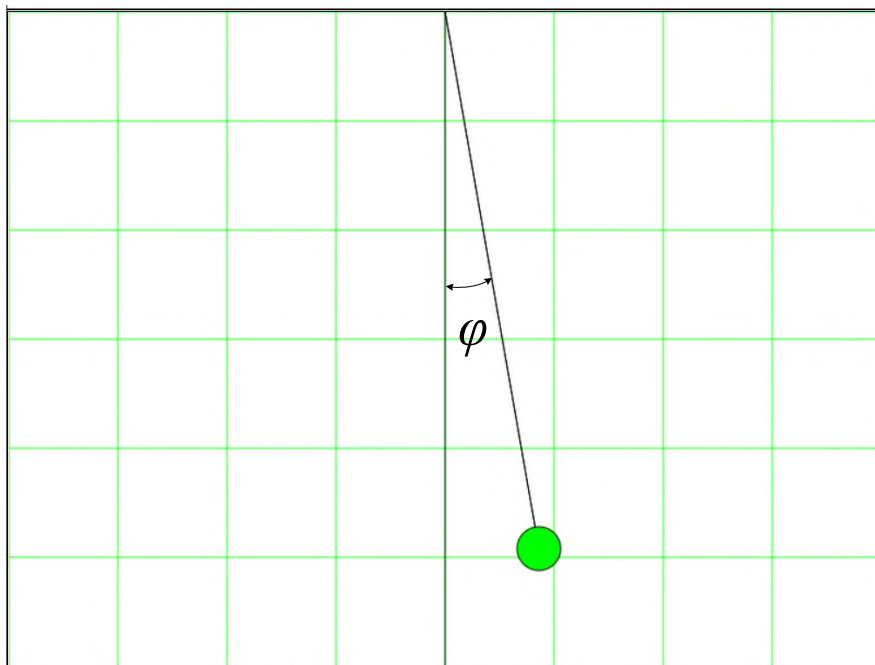

Рис. 1. Кут відхилення в математичному маятнику

Досі вважають, що ці коливання є незатухаючими, але насправді у природі такого бути не може. Затухання у реальній моделі математичного маятника обумовлене тертям у точці підвісу та опором повітря під час руху тягарця. Мірою затухання коливання є *логарифмічний декремент затухання* – безрозмірна фізична величина, що описує зменшення амплітуди коливального процесу і дорівнює натуральному логарифму відношення двох послідовних амплітуд величини x в один і той же бік (рис. 2):

$$\lambda = \ln \frac{x_0}{x_1}$$

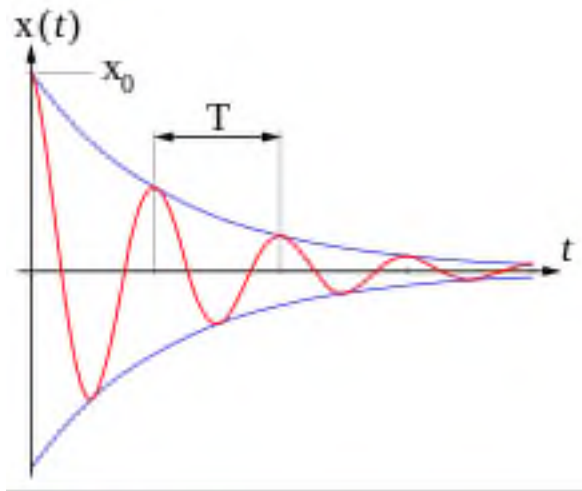

Рис. 2. До визначення логарифмічного декременту затухання

Логарифмічний декремент затухання також дорівнює добутку коефіцієнта затухання β на період коливань:

$$\lambda = \beta T,$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}$$

Тоді рівняння затухаючих коливань має вигляд:

$$\varphi = \varphi_0 e^{-\lambda t} \cos(\omega t),$$

де φ – миттєвий кут відхилення, а φ_0 – його максимальне (амплітудне) значення (воно ж буде й початковим кутом відхилення).

Моделювання траєкторії руху математичного маятника. Моделювання зручно проводити в браузері. У такому випадку засобами HTML буде побудований шаблон веб-сторінки, засобами CSS – вигляд елементів, а засобами JavaScript будуть проведені всі необхідні обчислення та зроблена анімація.

Вхідними даними для моделювання будуть довжина підвісу, початковий кут відхилення та логарифмічний декремент затухання. Результат – анімація коливального руху. Також передбачені три кнопки – запуск процесу, його зупинка та повний перезапуск із новими вхідними даними. Далі наведено лістинг трьох файлів – HTML, CSS та JS.

HTML:

```
<!DOCTYPE html>
<html>
<head>
<meta charset="utf-8">
<link rel="stylesheet" href="styles.css" type="text/css">
<title></title>
</head>

<body>
<header>
<script type="text/javascript" src="whowroteit.js"></script>
</header>

<div class="Container">
<canvas id="Pendulum" width="800" height="600">
<script type="text/javascript" src="pendulum.js"></script>
</canvas>
</div>

<div class="Control">
<label lengthText="length">Довжина, м: </label>
<input type="text" id="Length" value="5" />
</div>
<div class="Control">
<label angleText="angle">Початковий кут, градуси: </label>
<input type="text" id="Angle" value="10" />
</div>
<div class="Control">
<label decrememtText="decrement">Декремент затухання</label>
```

```
<input type="text" id="Decrement" value="0.02" />
</div>
<div class="Control">
<button id="goButton" onclick="go();">Пуск</button>
<button id="stopButton" disabled onclick="stop();">Стоп</button>
<button id="beginButton" disabled onclick="begin();">Спочатку</button>
</div>
</body>
</html>
```

CSS:

```
header {
border: 1px solid black;
}
```

```
.Container {
display: inline-block;
float: left;
border: 1px solid black;
vertical-align: top;
}
```

```
#Pendulum {
display: inline-block;
border: 1px solid black;
}
```

```
#Control {
display: block;
border: 1px solid black;
}
```

JS:

```
let canvas = document.getElementById('Pendulum');
let ctx = canvas.getContext('2d');
```

```
const X = canvas.width;
const Y = canvas.height;
const X0 = Math.floor(X/2);
const Y0 = 0;
const GRID = 100;
```

```
drawGrid(GRID);
```

```

const R = 20;
const SCALE = 100;
const g = 9.81;

let l, phi, phi0, omega, lambda, t=0;
let raf;

//=====
function drawGrid(GRID) {
  ctx.clearRect(0, 0, X, Y);
  ctx.strokeStyle = "#00FF00";
  ctx.lineWidth = .5;
  let x, y;
  for (x=0; x<X; x+=GRID) {
    ctx.beginPath();
    ctx.moveTo(x, 0);
    ctx.lineTo(x, Y);
    ctx.closePath();
    ctx.stroke();
  }
  for (y=0; y<Y; y+=GRID) {
    ctx.beginPath();
    ctx.moveTo(0, y);
    ctx.lineTo(X, y);
    ctx.closePath();
    ctx.stroke();
  }
  ctx.strokeStyle = "#000000";
  ctx.beginPath();
  ctx.moveTo(X0, 0);
  ctx.lineTo(X0, Y);
  ctx.closePath();
  ctx.stroke();
}

//=====
function drawPendulum(length, angle) {
  let x, y;
  ctx.lineWidth = 1;
  ctx.strokeStyle = "#000000";
  ctx.fillStyle = "#00FF00";
  x = X0 + Math.floor(length*SCALE*Math.sin(angle));
  y = Math.floor(length*SCALE*Math.cos(angle));

```

```

ctx.beginPath();
ctx.moveTo(X0, 0);
ctx.lineTo(x, y);
ctx.closePath();
ctx.stroke();

```

```

ctx.beginPath();
ctx.arc(x, y, R, 0, Math.PI*2);
ctx.closePath();
ctx.fill();
ctx.stroke();
}

```

```

//=====
function oscilations() {
drawGrid(GRID);
t += .05;
phi = phi0 * Math.cos(omega*t) * Math.exp(-lambda*t);
drawPendulum(l, phi);
raf = window.requestAnimationFrame(oscilations);
}

```

```

//=====
function go() {
l = Number(document.getElementById('Length').value);
phi0 = Number(document.getElementById('Angle').value)*Math.PI/180;
omega = Math.sqrt(g/l);
lambda = Number(document.getElementById('Decrement').value);
drawPendulum(l, phi0);
document.getElementById('stopButton').disabled = false;
document.getElementById('goButton').disabled = true;
document.getElementById('beginButton').disabled = false;
oscilations();
}

```

```

//=====
function stop() {
window.cancelAnimationFrame(raf);
document.getElementById('goButton').disabled = false;
document.getElementById('stopButton').disabled = true;
}

```

```

//=====
function begin() {
window.cancelAnimationFrame(raf);

```

```

drawGrid(GRID);
t = 0;
l = Number(document.getElementById('Length').value);
phi0 = Number(document.getElementById('Angle').value)*Math.PI/180;
drawPendulum(l, phi0);
document.getElementById('goButton').disabled = false;
document.getElementById('stopButton').disabled = true;
}

```

На HTML та CSS особливо немає сенсу зупинятися, а от роботу JS-файлу слід пояснити. Функція drawGrid(GRID) малює координатну сітку з кроком GRID (у пікселях). Функція drawPendulum(length, angle) малює маятник з довжиною підвісу length та з миттєвим кутом відхилення angle, причому коли ця функція викликається, то в неї в якості кута angle передається миттєвий кут phi, який обчислюється за формулою (1) у функції oscillations(). Функція begin() малює початкове положення маятника (з початковим кутом відхилення phi0), функції go() та stop() відповідно запускають та зупиняють анімацію.

Щодо функцій малювання на canvas, то з ними можна ознайомитись в [1], а з принципами створення анімації на веб-сторінках засобами JavaScript – у [2] і [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У цій роботі наведено приклад моделювання *математичного* маятника, тобто такого, що має невелике відхилення (в межах $3^\circ \dots 5^\circ$). Строго кажучи, при більших відхиленнях (10° або більше) його коливання стають негармонічними. Для негармонічних коливань використовуються спеціальні функції, зокрема синус Якобі та еліптичний інтеграл першого роду, які не виражаються через елементарні функції і обчислюються шляхом розкладу в ряди Тейлора або Маклорена. Зокрема, в [4] показано, що точне значення періоду коливань знаходиться через арифметико-геометричне середнє, а в [5] дається формула для періоду в явному вигляді:

$$T = \frac{2\pi}{M\left(\cos\left(\frac{\varphi_0}{2}\right)\right)} \sqrt{\frac{l}{g}},$$

де $M(s)$ – арифметико-геометричне середнє чисел 1 і s .

Але ця формула для періоду коливань не для миттєвого кута відхилення, і тому провести моделювання руху маятника (особливо затухаючого) за нею неможливо. Таким чином, матеріалом подальших досліджень за цією темою може бути моделювання затухаючого коливального руху математичного маятника при довільних (не обов'язково малих) відхиленнях.

Література

1. Drawing shapes with canvas. Режим доступу: https://developer.mozilla.org/en-US/docs/Web/API/Canvas_API/Tutorial/Drawing_shapes.
2. Basic animations. Режим доступу: https://developer.mozilla.org/en-US/docs/Web/API/Canvas_API/Tutorial/Basic_animations.
3. Advanced animations. Режим доступу: https://developer.mozilla.org/en-US/docs/Web/API/Canvas_API/Tutorial/Advanced_animations.
4. Claudio G. Carvalhaes, Patrick Suppes; Approximations for the period of the simple pendulum based on the arithmetic-geometric mean. *American Journal of Physics*. 2008. Vol. 76, № 12. P. 1150-1154. Режим доступу: <https://doi.org/10.1119/1.2968864>.
5. Adlaj S. An Eloquent Formula for the Perimeter of an Ellipse. *Notices of the AMS*. 2012. Vol. 59, № 8. P. 1096-1097. Режим доступу: <http://www.ams.org/notices/201208/rtx120801094p.pdf#page=3>.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Zhytomyr Ivan Franko State University

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
наукової конференції викладачів та молодих науковців
Житомирського державного університету імені Івана Франка
з нагоди Днів науки
19 – 20 травня 2023 року
м. Житомир, Україна

BOOK OF ABSTRACTS
of the Scientific Conference of teachers and young scientists
of Zhytomyr Ivan Franko State University
in honor of the Days of Science
May 19-20, 2023
Zhytomyr, Ukraine

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua
Україна, 10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40, тел. (0412)431195, 431417

Zhytomyr Ivan Franko State University Press
License of the Subject of the Publishing: Series ZhT №10 from 07.12.2004.
(E-mail): zu@zu.edu.ua
Ukraine, 10008, Zhytomyr, Velyka Berdychivska Str., 40, tel. (0412)431195, 431417